๙๑๕.๙๑
ป๕๘๕ท

เที่ยวเมืองเชียงตุง

และ

แควนสาดสิบสอง

หอสมุดแห่งชาติ
10 พ.ย. 2525
กรมศิลปากร

หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีมา

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก
จันทบุรี

โดย

บ. บุญค้ำ

พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๔๙๙

ราคาเล่มละ ๒๖ บาท

หนังสือเรื่อง

"เที่ยวเมืองเชียงตุง และเดินสาละวิน"

ที่ผู้เขียนขออุทิศให้แก่เพื่อน

ทหาร ตำรวจสนาม ข้าราชการพลเรือน

และประชาชนชาวไทยที่ได้เข้าไปปฏิบัติงานใน

"สหรัฐไทยเดิม"

พ.ศ. ๒๔๘๕ – ๒๔๘๘

เลขหมู่ 915.91
H582ท

เลขทะเบียน ม.๒๑๕๔๘๕

คำแถลง

ท่านผู้อ่านที่เคารพ

หนังสือ "เที่ยวเมืองเชียงตงและแคว้นสาลวิน" นี้ ได้อุบัติขึ้นและสำเร็จอยู่ในมือท่าน ณ บัดนี้ได้ ก็เนื่องจากระหว่างที่ข้าพเจ้าอยู่จังหวัดเชียงราย ใน พ.ศ. ๒๔๙๑ ครั้งหนึ่งเกือบได้ไปถึงเชียงตุง แต่บังเอิญรถจีบใหญ่ของคณะที่ไป ล้มเลือน จากแพ ท่าข้ามฝั่งแม่น้ำเลน ตอนขึ้นฝั่งตกไปในน้ำเล็กน้อย แม้กระนั้นกว่าจะฉุดลากรถขึ้นมาได้ก็ต้องใช้เวลา ๒ วัน ใช้รถยนต์ฉุดหลายคันไม่สำเร็จ เพราะทางขึ้นดงล้นและชัน ด้วยเป็นฤดูฝน ในที่สุดฉุดขึ้นมาได้ด้วยแรงชาวบ้านริมฝั่งแม่น้ำเลน บริเวณนั้นกว่าหนึ่งร้อยคน เมื่อรถยนต์ขึ้นจากดงได้แล้วข้าพเจ้าก็ไม่มีโอกาสจะร่วมเดินทางไปกับคณะได้ ด้วยมีกิจจำเป็นต้องกลับเชียงราย

นับจากนั้นจน พ.ศ. ๒๕๙๘ ข้าพเจ้าก็ไม่มีโอกาส
จะเดินทางไปเชียงตุงอีก จนข้าพเจ้าย้ายลงมาอยู่ภาคกลาง
วันหนึ่งข้าพเจ้าได้ขึ้นไปจังหวัดเชียงราย และโอกาสที่ไป
เยี่ยมคุณ บุญสิงห์ บุญค้ำ ผู้ที่เคารพและคุ้นเคย ความ
ใฝ่ฝันที่เคยอยากไปเชียงตุง จึงเรียนถึงเรื่องเมืองเชียงตุง
ที่ข้าพเจ้าเคยทราบจาก คุณแสง มนวิทูร ว่ามีใครคนหนึ่ง
ทางพะเยา จังหวัดเชียงรายเขียนไว้ ข้าพเจ้าสนใจและ
ต้องการอ่าน เพราะอย่างไรเสียก็ยากที่จะได้ไปเห็นเชียง
ตุงเอง ก็เลยไปจุดใต้ตำตอเข้า เพราะหลังจาก คุณ
บุญสิงห์ บุญค้ำ รับว่าเป็นผู้ค้นคว้าและเขียนเองแล้ว
ต้นฉบับในแพ้มเก่าๆ ในตู้ชักโต๊ะตรงหน้าก็ถูกหยิบมายื่น
ให้แก่ข้าพเจ้าได้ดูต้นฉบับและหัวข้อสักพักหนึ่งเห็นเป็นเรื่อง
ที่น่ารู้น่าเห็นและยากที่จะไปมีโอกาสค้นคว้าได้เอง และเห็น
ว่าเรื่องของ บ้านเมืองใกล้เคียงนี้ คงจะมีคนไทยอีกจำนวน
มากสนใจใคร่รู้เช่นเดียวกัน ถึงแม้บางคนที่เคยผ่านไป
เชียงตุงมาแล้ว คงต้องการรู้ละเอียด กว้างขวาง กว่าเก่า ที่

ผ่านหรือไปอยู่ชั่วระยะเวลาอันน้อย ข้าพเจ้าจึงปรารภว่า หากมีทางจะจัดพิมพ์เป็นเล่มได้ จะมีการขัดข้องหรือไม่ ท่านเจ้าของศรีกตรองอยู่ขณะหนึ่ง จึงบอกว่าไม่ขัดข้องแต่ว่าจะขอแก้ไขเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และเพิ่มแก่วันสาละวันให้อีก ต่อมาข้าพเจ้าติดต่อโรงพิมพ์ และหาสำนักพิมพ์ช่วยจัดจำหน่ายได้แล้ว จึงได้รับมอบต้นฉบับที่แก้ไขใหม่มาพิมพ์

ครั้งแรกได้จัดพิมพ์ที่โรงพิมพ์รัตนสุวรรณ จังหวัดพิษณุโลก และกำหนดวันจะเสร็จวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๙๘ แต่เมื่อจัดพิมพ์ไปแล้วก็ประสบอุปสรรคหลายประการ เพราะเหตุจำเป็นสุดวิสัยจะจัดพิมพ์ได้หมดและทัน จึงได้นำตอนต้นและตอนท้ายกับภาพส่งไปพิมพ์ต่อที่กรุงเทพ ฯ ก็ได้รับอุปสรรคนานาประการประดังเข้ามาจนเกือบจะต้องเลิกล้มเสียกลางคัน แต่อย่างไรก็ดีด้วยความช่วยเหลือของท่านเจ้าของโรงพิมพ์ รัตนสุวรรณสำนักพิมพ์คลังวิทยา และคุณละออง ศรีสุคนธ์ ตลอดจนท่านที่เคารพและญาติมิตร ได้ให้ความเห็นอกเห็นใจและ

ส่งเสริมกำลังน้ำใจกันช่วยเหลือกำลังทรัพย์ กำลังกายและกำลังปัญญา จึงได้สำเร็จเป็นหนังสือเล่มนี้ออกมาได้อย่างดีที่สุดที่จะดีได้ เพราะมิฉะนั้นจะมีความล่าช้าและบกพร่องมากกว่านี้นักด้วยเป็นครั้งแรกในชีวิตที่ข้าพเจ้าจัดพิมพ์หนังสือชนิดนี้ ข้าพเจ้ายินดีรับผิดในความบกพร่องและผิดพลาดคลาดเคลื่อนต่าง ๆ จะพึงมี ในการจัดพิมพ์ และหวังว่าคงได้รับอภัยจากท่านผู้อ่านโดยทั่วกัน อนึ่งต่อไปหากมีโอกาสพิมพ์หนังสือชนิดนี้ ท่านจะไม่ได้ผิดหวังในเวลาและความบกพร่องมากเช่นนี้อีก

ในที่สุดนี้ ข้าพเจ้าขอขอบคุณท่านที่ได้ช่วยเหลือให้หนังสือนี้สำเร็จออกมา ทั้งท่านที่ปรากฏนาม และมิได้ปรากฏนามในที่นี้ ตลอดจนท่านผู้อ่านโดยทั่วกัน

ขอได้รับความนับถือ

เจริญ จันสี

พิษณุโลก

๖ มกราคม ๒๔๘๘

คำนำ

หนังสือเรื่อง "เที่ยวเมืองเชียงตุงและแคว้นสาละวิน" นี้เดิมข้าพเจ้าตั้งใจจะทำเป็นหนังสือ ๒ เล่ม คือ เรื่องเมืองเชียงตุงเล่มหนึ่ง กับเรื่องแคว้นสาละวินอีกเล่มหนึ่ง แต่ภายหลังมีผู้แนะนำว่าควรจะเป็นหนังสือเกี่ยวกับการนำเที่ยวรวมเป็นเล่มเดียวกันดีกว่า ข้าพเจ้าก็เห็นด้วย และจัดทำเป็นหนังสือนี้ขึ้น

เมื่อพ.ศ. ๒๔๘๓ ข้าพเจ้าได้มีโอกาสไปเที่ยวเชียงตง แคว้นฉานและพม่า ได้ผ่านบ้านเมืองของชนเผ่าไทยและชนชาวดอยในแคว้นฉาน เห็นความเป็นอยู่และได้ฟังเรื่องราวของพวกเขาแล้ว ก็รู้สึกตื่นเต้นอยากรู้อยากเห็นมากขึ้น แต่เวลาเที่ยงเพียงเล็กน้อยจะทำได้อย่างไร นอกจากอาศัยหนังสือที่เขาเขียนไว้มาอ่าน หาความรู้เพิ่มเติมเท่านั้น

ครั้นมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ ข้าพเจ้าได้มีโอกาสไปรับราชการในตำแหน่งศึกษาธิการจังหวัดประจำ "สหรัฐไทยเดิม" และอยู่ที่เชียงตุงเป็นเวลา ๒ ปีเศษ มีเวลาศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับประวัติเมืองเชียงตุงและความเป็นอยู่ของคนเผ่าไทยกับชนชาวดอยได้บ้าง จึงได้พยายามรวบรวมเอาไว้เป็นหลักประกอบการแต่งหนังสือที่ตั้งใจไว้ว่าจะทำขึ้นในโอกาสอันสมควร โดยเฉพาะประวัติของเมืองเชียงตุงซึ่งไม่เคยปรากฏอยู่ในที่ใดเลย ก็บังเอิญโชคดีไปพบต้นฉบับเข้าที่เจ้าบุญวาทย์ วงศา เป็นภาษาไทยเขินท่านเจ้าของได้เอื้อเฟื้อให้ยืม และแปลข้อความให้ข้าพเจ้าบันทึกเอาไว้เป็นภาษาไทย ซึ่งข้าพเจ้าขอขอบคุณเป็นอย่างสูงไว้ในที่นี้ด้วย

นอกจากเจ้าบุญวาทย์วงศา ก็มีท่านสิทธิแสง เจ้าอาวาสวัดเชียงยืนอีกท่านหนึ่ง ที่ได้กรุณาแปลประวัติเมืองเชียงตุงต่อจากเจ้าบุญวาทย์ และยังได้ให้ความคิดความรู้

เกี่ยวกับประเพณีของเมืองนเพิ่มเติมแก่ข้าพเจ้าอีกด้วย ซึ่ง
พระคุณอันนี้ข้าพเจ้าขอเทอดทูนไว้ด้วยความเคารพ
เกี่ยวกับเรื่องชาวม่าชาวดอย ข้าพเจ้ายังเป็น
หนบุญคุณแก่เจ้าพรหมดอ ณ เชียงตุง กับ Sister
Madelina แห่งคณะมิสชั่นโรมันคาทอลิคเชียงตุงอยู่ไม่
น้อย ในการที่เจ้าพรหมดอได้ช่วยอธิบายถึงชนชาวดอย
ในแคว้นฉาน และ Sister Madelina ได้ช่วยแปลเรื่อง
คนดอยจากภาษาอิตาลีชื่อ Erontierre D'Asia Illuminale
ของคณะมิสชั่นเป็นภาษอังกฤษให้แก่ข้าพเจ้า
หนังสือที่ใช้ประกอบในการแต่งเรื่อง "เที่ยว
เมืองเชียงตุงและแคว้นสาละวิน" นี้คือ

๑. หนังสือ "พื้น" (ประวัติ) เมืองเชียงตุง
๒. ประวัติศาสตร์ชาติไทย ของนายชัย เรืองศิลป์
๓. เรื่องของชาติไทย ของ ย.ส. ยนุมานราชธน
๔. ศึกไทยในร้อยปีของ สังข์ พัธโนทัย

๖. Burma and Beyond ของ Sir J. George Scolt

๗. Lords of the Sunset ของ Mauris Collis

๘. Outline of the Burmese History ของ G.E. Hurvey

๙. The tai Race ของ William Clifton Dod

๑๐. Beautiful Burma ของ Major C.M. Enriquez

๑๑. Frontierre D' Asia Illuminate ของคณะ Roman Catholic Mission แห่งเชียงตุง

๑๒. บันทึกของพระยาประชากิจกรจักร (แช่ม บุนนาค)

อนึ่งสำหรับภาคผนวก คุณแสง มนวิทูร ช่วยเหลือค้นคว้าเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ส่วนสารบาญเรื่องได้รับความช่วยเหลือจากคุณละออง ศรีสุคนธ์ เป็นผู้จัดทำให้

เจ้าของหนังสือและผู้ช่วยเหลือดังกล่าวนี้ได้กรุณารับความขอบคุณอย่างสูงจากข้าพเจ้าด้วย และหากหนังสือนี้จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านประการใด ก็ขอผลบุญอันนั้นจงสนอง แก่ท่านเจ้าของหนังสือ และผู้ช่วยเหลือทุกท่านนั้นด้วยเทอญ

บ. บุญคำ

เชียงราย

๒๔ ตุลาคม ๒๔๙๘

สารบาญภาพ

ภาพที่ ๑ ตอยนางนอน อยู่เขตไทยกับเชียงตุง

ภาพที่ ๒ ท่าขเหล็ก และแม่น้ำสายกันเขตไทยกับเชียงตุง

ภาพที่ ๓ แผนที่เชียงตุงและแคว้นสาละวิน

ภาพที่ ๔ เจ้าก้อนแก้วอินแถลง เจ้าผู้ครองนครเชียงตุงอันดับที่ ๓๑

ภาพที่ ๕ เจ้าหญิงทิพย์ธิดา ชายาเจ้าฟ้าเชียงคำ

ภาพที่ ๖ เจ้าหญิงแว่นทิพย์ ธิดาเจ้าก้อนแก้วอินแถลง

ภาพที่ ๗ เจ้าแว่นทิพย์กับเจ้าฟ้าแสนหวี

ภาพที่ ๘ งานวันออกพรรษาของชาวเชียงตุง

ภาพที่ ๙ ขบวนแห่ของพุทธศาสนิกชนชาวเชียงตุง

ภาพที่ ๑๐ โบสถ์ของโรมันคาทอลิค (R.C.M.)

ภาพที่ ๑๑ คณะบาดหลวงโรมันคาทอลิค

ภาพที่ ๑๒ มหาเทวีของเจ้าฟ้าเมืองเชฟาง
ภาพที่ ๑๓ เจ้าหญิง ทิพย์ จิดา กำลังเล่นไพ่ ในหอหลวง เมืองนาย
ภาพที่ ๑๔ หอประชุมของเจ้าฟ้าเมืองมีด
ภาพที่ ๑๕ สุภาพสตรีประจำหอหลวงของเจ้าฟ้าส์บ้อ
ภาพที่ ๑๖ หอเก่าของเจ้าฟ้าเชียงตุง
ภาพที่ ๑๗ ขบวนแห่อัฐิของเจ้าฟ้าเมืองมีด
ภาพที่ ๑๘ หอเจ้าฟ้าเมืองมีด
ภาพที่ ๑๙ มหาเทวีของเจ้าฟ้าสายข้า
ภาพที่ ๒๐ เจ้าหญิงทิพย์จิดาในวัยชรา
ภาพที่ ๒๑ เจ้าฟ้าเมืองนายกับมหาเทวี
ภาพที่ ๒๒ ชาวเมืองป่อนกับเพื่อนแหม่ม
ภาพที่ ๒๓ เจดีย์ในเมืองนาย
ภาพที่ ๒๔ โรงเลี้ยง อาหาร ชั่วคราว ในงานศพ เจ้าฟ้าเมืองมีด
ภาพที่ ๒๕ หอเจ้าฟ้าสายข้า

ภาพที่ ๒๖ ที่พักของผู้นำเร่ราชการในเชียงตุง
ภาพที่ ๒๗ เจ้ายไทยเงยวในรัฐเมืองหนอง
ภาพที่ ๒๘ รูปบันทึประตูเมืองเชียงตุง
ภาพที่ ๒๙ เจ้าฟ้าและมหาเทวีทองเพ็ง ผู้ครองเมืองปะดอง
ภาพที่ ๓๐-๓๑ สาวไทยเงยว
ภาพที่ ๓๒-๓๓-๓๔ ชาวนาไทยเงยว
ภาพที่ ๓๕ ทหารการ์ดของเมืองเกสี่มันสำ
ภาพที่ ๓๖ พ่อค้าไทยเงยวสวมหมวกกันแดดแบบชาวเขา
ภาพที่ ๓๗ หญิงสาวชาวตองสู้
ภาพที่ ๓๘ ชาวดอยชายหญิง มูเซอ, ลีซอ, อีก้อ
ภาพที่ ๓๙ ชาวลีซอชายหญิง
ภาพที่ ๔๐ เด็กหญิงลีซอ
ภาพที่ ๔๑ ชายอีก้อ
ภาพที่ ๔๒ ผู้ชายมูเซอหรือลาฮู
ภาพที่ ๔๓ ผู้หญิงตองโยไปตลาด

ภาพที่ ๔๔ ผู้หญิงแก่ชาติกะเหรี่ยง
ภาพที่ ๔๕ หญิงกะเหรี่ยงขาว
ภาพที่ ๔๖ พวกละว้าป่า (ว้าฮ้าย)
ภาพที่ ๔๗ หญิงละว้า
ภาพที่ ๔๘ พวกว้าหรือละว้า
ภาพที่ ๔๙ สะพานแขวนของพวกว้า
ภาพที่ ๕๐ ชายชาวกองโต กำลังนั่งผิงแดดอยู่ที่ค่ายกักกันชายโสด
ภาพที่ ๕๑ หญิงชาวประดอง นางงามคอยาว
ภาพที่ ๕๒ หญิงชาวยางแบระ
ภาพที่ ๕๓ หมู่บ้านกะฉิ่นกับเสาผี
ภาพที่ ๕๔ ชาวกะฉิ่นกับดาบคู่มือและภรรยา
ภาพที่ ๕๕ ผู้หญิงกะฉิ่น
ภาพที่ ๕๖ พวกผู้หญิงมารูปั้นผ้าย
ภาพที่ ๕๗ ผู้หญิงกะฉิ่นแต่งตัวเต็มยศ
ภาพที่ ๕๘ เสาผีในหมู่บ้านกะเหรี่ยงแดง

ภาพที่ ๕๙ ผู้หญิงชาวกะฉิ่น
ภาพที่ ๖๐ แสนยอด พ่อบ้านห่วยกองมู
ภาพที่ ๖๑ หญิงสาวชาวเกวมิ
ภาพที่ ๖๒ พวกอินทะ แจวเรือด้วยเท้า
ภาพที่ ๖๓ เจดีย์เมืองยองห้วย
ภาพที่ ๖๔ เมืองอังวะเก่า
ภาพที่ ๖๕ น้ำตุ่อยู่ในส่หรัฐฉานภาคเหนือ
ภาพที่ ๖๖ ประตูเข้ากรุงมันฑะเล
ภาพที่ ๖๗ ประตูชั้นในของวังมันฑะเล
ภาพที่ ๖๘ ตัววังมันฑะเล
ภาพที่ ๖๙ ทางเข้าเจดีย์ฉ่วยดากอง
ภาพที่ ๗๐ อนันทะเจดีย์แห่งเมืองพกาม
ภาพที่ ๗๑ ภาพแกะสลักทางเข้าเจดีย์ฉ่วยดากอง
ภาพที่ ๗๒ คนไหว้พระเจดีย์ฉ่วยดากอง
ภาพที่ ๗๓ บ่อน้ำมันเยนางยอง
ภาพที่ ๗๔ "มะก่องถี่" หรือ "สามสิบหกเมืองหลวง"

สารบาญเรื่อง

บทนำ..... [๑] – [๖๘]

บทที่ ๑ เชียงตุงหรือเขมรัฐนคร..... ๑ – ๒๘

เชียงตุงเมืองในหมอกและดินแดนแห่งภูเขา – ม้างาม, สาวดีสีป้อ – พี่ชายใหญ่ของไทย – เชียงตุงสมัยอยู่ในร่มธงอังกฤษ – เขมรัฐนคร – เชียง ๗ หนอง ๙ ประตู ๑๒ – ความหมายของคำว่า "เชียง" – เมืองสาด เมืองหาง – ไทยเง้ยวไทยเขิน – เจ้าฟ้าเชียงตุง – การศาสนาของเชียงตุง

บทที่ ๒ ละว้าสร้างบ้าน..... ๒๙ – ๔๔

ตำนานเมืองเชียงตุง – เจ้าฟ้าว้อง – เชียงรุ้ง – ตุงคฤาษี – บางยอยหัวหน้าละว้า – เวียงแก้วที่ตั้งหอหลวง – พระยาเม็งรายตามกวาง – มางคุมมางเคียน – หมื่นฟ้าแสนฟ้า

บทที่ ๓ เม็งรายแปลงเมือง..... ๔๕ – ๕๕

การสร้างเมืองเชียงตุงใหม่ – พิธีนั่งเมือง – เจ้าฟ้าอ้องติเชียงตุง – ท้าวแสงต่อ – จิ่นติเมืองยาง – การสร้างวัดยางปั้น

บทที่ ๔ ผู้ครองนครเชียงตุง..... ๕๖ – ๑๒๒

พวกละว้ามาอยู่ในเมืองเชียงตุง – เจ้าผาผูกับโทร – สร้างวัดพระแก้ว – เจ้าเจ็ดพันธ์ – เจ้าอ้ายอ่อม – พิธีขอฝน – พระยาแก้วมธุทำไมตรีกับจีน – เชียงใหม่สงสาสน์ – การปฏิสังขรเจดีย์วัดจอมทอง – เจ้าจอมศักดิ์ – พระยาศรีวิชัยราชาถูกประหาร – เจ้าสาพรหม – พม่ายึดเมืองนาย – มังทราหงษามอบพระไตรปิฎกไว้ที่เชียงตุง – เชียงใหม่แข็งเมืองต่อพม่า – ชาวลานช้างยกมาเชียงตุง – เจ้าคำเต้า – พิธีอภิเษก – พม่ากวาดต้อนชาวเขิน – การเกิดกบฏ – เกิดแผ่นดินไหว ๑๐ ครั้ง – การถวายเมืองแก่สงฆ์ – อ่อดีเชียงตุงได้ – เจ้าฟ้าจุหามณี – การ

เรียกเจ้าครองนครเป็นเจ้าฟ้า — ทัพอยุธยาปะทะทัพเชียงตุง — เชียงรุ้งเกิดจลาจล — เหตุการณ์ทางเมืองพม่า — พระเจ้าเมนดงสิ้นพระชนม์ —พระเจ้าทิบอเป็นกษัตริย์แทน — เชียงตุงรบพม่า — มันฑะเลเกิดนิมิตรอุบาทว์ — อังกฤษยาตราทัพบุกพม่า — กษัตริย์พม่าพร้อมด้วยมเหษีถูกส่งไปอินเดีย — ไทยกับเชียงตุงแบ่งปันเขตแดนกัน — การปักเขตแดนพม่า—จีน — เจ้าก้อนแก้วอินแถลงสร้างความเจริญให้เชียงตุง — เจ้าฟ้าถูกลอบยิง — ทหารจีนมารักษาเชียงตุง — ทหารไทยเข้ายึดเมืองเชียงตุง

บทที่ ๕ คดีฆาตกรรมเจ้าฟ้า..... ๑๒๓ – ๑๔๘

เจ้าฟ้าเจ็ดพันธุ์กับเจ้าฟ้ากองไทถูกลอบยิง — เชื้อวงศ์ของเจ้าก้อนแก้ว — เรื่องฐานันดรศักดิ์ — การแต่งตั้งเจ้ากองไทเป็นทายาท — สองพี่น้องแข่งอำนาจกัน

บทที่ ๖ เชียงตุงกับเมืองไทย..... ๑๔๙ – ๑๗๘

เรื่องของไทยดอย — เรื่องละว้าสร้างเมืองเชียงตุง

– เรื่องพระยาเม็งรายไปเอาเมืองเชียงตุง – เชียงตุงกับไทยสมัยรัชกาลที่ ๓ – ไทยตีเชียงตุงสมัยรัชกาลที่ ๔ – แม่สายเขตแดนไทย – เชียงตุง – มหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ – ไทยยาตราทัพเข้ายึดเชียงตุง – เชียงตุงจังหวัดหนึ่งของไทยเรียกว่าสหรัฐไทยเดิม

บทที่ ๗ เชียงตุงใต้แอกพม่า..... ๑๗๔–๒๐๒

ไทยอพยพจากเหนือเข้าสู่ประเทศพม่า – ปะทะกับมอญสมัยพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง – ไทยหมดอำนาจในพม่า – พระเจ้าบุเรงนองแผ่อำนาจ – เรื่องของเจ้าฟ้าแสนหวี – พม่าสิ้นพระเจ้าอลองพญา – เรื่องม่าน เสื้อดำเสื้อแดง – วัฒนธรรมพม่าแผ่เข้าแดวันไทยสาละวินหรือสหรัฐฉาน

บทที่ ๘ อังกฤษเข้าเมือง..... ๒๐๓ – ๒๒๒

อังกฤษจัดการปกครองพม่าและแดวันต่างๆ – เมื่อเจ้าฟ้ากับอังกฤษพบกัน – เจ้าหญิงทิพย์ธิดา – เชียงตุงตกอยู่กับอังกฤษ – การสร้างดอยเหมย

บทที่ ๙ ผู้ครองสาละวิน..... ๒๒๓ – ๒๖๗

การอพยพของชนเผ่าไทย – ไทยเข้าครองพม่า – ไทยตั้งอาณาจักรอาหมที่อัสสัม – ไทยสร้างเมืองอังวะ – การปกครองในแคว้นสหรัฐฉาน – สาธารณรัฐสหภาพพม่า – ประธานาธิบดีคนแรกของพม่าเป็นคนไทย – มนุษย์ชาติในสหรัฐฉาน – เชื้อชาติไทยในเชียงตุง – ชาวดอย – ว้าหรือละว้า – การล่าหัวมนุษย์ของพวกละว้า – การทำไร่ฝิ่น – การแต่งกายของละว้า – มูเซอหรือลาฮู – ลิซอ – อีก้อชอบกินสุนัขเป็นอาหาร – อเข่อ

บทที่ ๑๐ ผู้ครองสาละวิน (ต่อ)..... ๒๖๘ – ๓๖๐

ชาวตองสู้ – ขนบธรรมเนียมประเพณี – ยางหรือกระเหรี่ยง – วิธีกูโตโบ – การใช้กระดูกไก่เป็นเครื่องทำนาย – มนุษย์ใช้เท้าพายเรือ – ยางแบระ – ขนบธรรมเนียม – ยางดำยางแลกและยางบ้านขุน – ปะดอง – นางงามคอยาว – กาดหลวงของเมืองปาย – กองโต – กะเหรี่ยงหัวสั้น – ค่ายชายโสด – ประเพณีการเกิด – ตาย

- ปะลองหริ้อปะหล่อง - การเก้ียวภาราษี - การทำไร่ใบชา - กะฉิ่น (ขาง) ผู้มีเลื่อดพยาบาทชั่วโคตร์ - การนับถิ้อผี - ความดุร้ายของพวกฉิ่น - การใช้ห่วงเบ็นเครื่องประดับ

บทที่ ๑๑ อนาคตของเชียงตุงและแคว้นสาละวิน .....

..... ๓๖๑ - ๔๐๐

แหลมอินโดจีนหริ้อเอเชีย - พิพิธภัณฑ์ของมนุษย์ชาติ - ความเบ็นอยู่ของแคว้นสาละวิน - ปั้ญหาของชนกลุ่มน้อย - การเล่นหวยมะก่อง - การพนันงานปางวาด - กระดกไก่และการนับถิ้อผี - การนิยมใช้ห่วงเบ็นเครื่องประดับ

ภาคผนวกเกี่ยวกับการปกครองของเง้ยว ... ๔๐๑-๔๐๗

การปกครองของเง้ยว - การทำกิน - การศาสนา

บทนำ

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ ขณะที่ข้าพเจ้ารับราชการตำแหน่งศึกษาธิการจังหวัดเชียงรายอยู่ ได้มีโอกาสไปเที่ยวเชียงตุง – สหรัฐฉาน – พม่าเป็นเวลา ๑๕ วัน โดยท่านผู้ว่าราชการจังหวัดในขณะนั้น คือ คุณพระนรากรบริรักษ์ นายพันตำรวจเอกแห่งสันติบาลเมืองไทย ได้รับอนุญาตให้ไปราชการเยี่ยมข้าหลวงสหรัฐฉาน (Commissioner of Federated Shan States) ที่เมืองตองกี เราออกเดินทางจากเชียงรายโดยรถยนต์ ในปลายเดือนเมษายน ในคณะนอกจากข้าพเจ้ากับคุณพระนรากรบริรักษ์ก็มีคุณนายของท่านกับคุณจอมสมบุญในรัชกาลที่ ๕ และหลานสาวของท่าน

ในเวลานั้นทางรถยนต์จากเชียงตุงมาจดเขตแดนไทยที่ท่าขี้เหล็กตรงข้ามอำเภอแม่สายของเราได้เปิดเดินมาสองสามปีแล้ว เราออกเดินทางแต่เช้าโดยเกรงว่าจะถึง

ทั้งไทยและพม่า การค้ากำฉังดี แต่หลังจากนั้นมาเพียง ๒ ปีเศษเท่านั้น เชียงตุงเกือบเปลี่ยนเป็นอีกเมืองหนึ่ง เมื่อข้าพเจ้าย้ายไปรับราชการใน "สหรัฐไทยเดิม" ตอนกองทัพไทยเข้ายึด สถานที่สวยงามหลายแห่งถูกทหารจน "ถอยเผา" เสียหมด เฉพาะอย่างยิ่งเรือนรับรองตอยเชียงเก่าที่เราเคยพักนั้น ถูกเผาเป็นขี้เถ้าไปเลย ศึกรามอันเป็นทำเลการค้า โรงพยาบาล โรงเรียน และแม้กระทั่งของคณะโรมันคาทอลิคมิสชั่นบางหลังก็เหลือแต่ซาก ที่ยังเหลืออยู่เกือบเฉพาะ หอเจ้าฟ้า และบ้านเจ้าแม่เจ้านาง กับบ้านราษฎรที่เจ้าของรักษาอยู่เท่านั้น

เราพักอยู่เชียงตุงสองคืน แล้วก็ออกเดินทางไปต่อง ระยะทางจากเชียงตุงไปต่องก็เป็นทางราบและถนนดีอาจไปถึงได้ในวันเดียว แต่ทางในสหรัฐฉานต้องเอาต่องหรือสามคูณเสมอ เพราะต้องปีนขึ้นยอดเขาสูง ๆ ตั้งแต่สองพันถึงห้าพันฟุตเสมอ และโดยเฉพาะทางสายเชียงตุง – ท่าก้อเป็นทางตัดใหม่จะเดินเร็วไม่ได้

ทางจาก เชียงตุง ไปท่าก้อ ริมฝั่งน้ำสาละวิน ยาว ๓๒๐ ไมล์ เมืองบึงหรือเบ็งอยู่ระหว่างเชียงตุงกับท่าก้อ ห่างจากเชียงตุง ๗๐ ไมล์ เป็นสถานีรถหลีกกัน เพราะทางจากเชียงตุงถึงเมืองเบ็งเป็นทางแคบและไต่ไปตามไหล่เขา รถหลีกกันไม่ได้ (ห่างจากเชียงตุงราว ๒๐ ไมล์มีสันเขาสูงเรียกว่ากวหลวงสูงจากระดับน้ำทะเล ประมาณสี่พันฟุต) เขาจึงจัดระบบจราจรตอนนี้เป็น one-way traffic รถที่มาจากท่าก้อและไปจากเชียงตุงจะต้องหยุดที่เมืองเบ็งรอคำสั่งเจ้าพนักงานเสียก่อน เขาจะต้องโทรศัพท์สอบถามทางเชียงตุงและท่าก้อว่าในวันนั้นมีรถออกเดินมากคัน เมื่อรถทุกคันมาพร้อมกันที่เมืองเบ็ง และต้องไม่ช้ากว่า ๓ นาฬิกา เขาจึงจะปล่อยให้ออกเดินทางต่อไป

ในวันนี้เราเดินทางถึงเมืองเบ็งตามเวลา และได้พักนอนที่ที่พักกรมทางท่าก้อริมฝั่งน้ำสาละวิน ทางในสหรัฐฉานเขามีที่พักตามระยะตลอดทุกสาย เรียกว่าบังกะโลกรมโยธา (Public Work Department Bungalo

เรียกย่อว่า P.W.D. Bungalo) ทางนี้เองจากทางผ่านไปตามเขาตามดอย เดินทางตั้งวันไม่มีบ้านที่จะพักได้ เขาจึงสร้างบังกะโลไว้ตามระยะพักแรม ในบังกะโลมีเตียงนอนเปล่า ๆ ไว้ให้ มีเครื่องครัวแตะถ้วยชามกับคนใช้ประจำอยู่แห่งละคน ถ้าเราต้องการอาหารอาจสั่งล่วงหน้าได้ ค่าพักไม่คิด แต่ต้องทิปบ่อยกับค่าน้ำพื้นไฟตามสมควร

แม่น้ำสาละวิน มีลักษณะคล้ายแม่น้ำโขง ของเรา เป็นแม่น้ำยาวที่สุดสายหนึ่งของโลก ต้นน้ำอยู่ในประเทศทิเบตเหนือเมืองลาสซาขึ้นไปประมาณ ๓๐๐ ไมล์ น้ำไหลเชี่ยวมาก บางแห่งก็เป็นน้ำวน (whirl pool) ซึ่งเป็นอันตรายแก่การเดินเรือยิ่งนัก ใต้ท่ากอดงไปมีน้ำปางไหลมาลงแม่น้ำสาละวิน ตรงนี้เรียกว่า ท่าสบเต่ง (สบแปลว่าปากน้ำสายหนึ่งที่ไหลไปบรรจบกับอีกสายหนึ่ง ทางภาคเหนือก็เรียกสบเหมือนกัน) ใต้ท่าสบเต่งลงไปเล็กน้อยมีน้ำวนประหลาดอยู่แห่งหนึ่ง ตรงนั้นน้ำไหลตัดหน้าผาลงไป เกิดเป็น "วนตาไก่" ขนาดใหญ่เต็มลำน้ำ

น้ำวนแห่งนี้แรงมาก เรือไม่สามารถจะผ่านไปได้ แต่ในวันหนึ่งมักจะเปลี่ยนกระแสร์วน ๓ ครั้ง คนเรือจะต้องคอยเอาเรือผ่านในระยะเปลี่ยนเอง การเปลี่ยนกระแสร์วนครั้งที่สามของวันนั้นมีเวลานานประมาณ ๒๐ นาที เรือที่คอยขนของผ่านจะต้องรีบให้ทันกำหนดนั้น ถ้าช้าไปเพียงนาทีสองนาทีเรืออาจถูกน้ำดูดจมลงในวนนั้น

ด้วยเหตุที่น้ำในลำน้ำสาละวินเชี่ยวมาก เขาจึงใช้ลวดขนาดใหญ่ขึงข้ามลำน้ำ ระหว่างเสาเหล็กสูงประมาณ ๘–๙ วาตั้งอยู่สองฝั่งตรงท่าข้าม มีลวดอีกเส้นหนึ่งโยงจากลวดใหญ่ที่ขึงไว้ลงมาผูกติดกับแพซึ่งมีหางสำหรับบังคับให้น้ำไหลพัดพาแพเดินข้ามน้ำไป แพนั้นประกอบด้วยเรือไม้สองลำมัดติดกัน เอากระดานปูสำหรับบรรทุกรถยนต์ข้ามได้ทีละคัน คนและของอื่นต่างหาก

จากแม่น้ำสาละวินไปทางตะวันตกราว ๕๐ ไมล์ถึงขุนฮิงซึ่งเป็นหมู่บ้านอยู่ริมน้ำปาง น้ำปางตอนบ้านขุนฮิงนี้เป็นหนองแคะกว้างมาก ประมาณเกือบ ๑๐ เส้น รถยนต์

ต้องบรรทุกแพข้าม ห้วงน้ำตอนนี้เกิดจากทางใต้ลงไปน้ำ
ปางไหลผ่านช่องแคบ น้ำจึงคั่งท่วมผั่งขึ้นมาและไหลช้าๆ
น้ำใสสะอาดเป็นสีเขียวใบไม้อ่อนๆ ดูงามมาก

ทางจากแม่น้ำสาละวินไปตองกีเป็นทางชันดี เรา
หยุดพักรับประทานอาหารที่ขุนฮิง เสร็จแล้วออกเดินทาง
ต่อไป ผ่านทางแยกไปเมืองนาย ซึ่งเป็นเมืองหลวงของ
รัฐ เมืองนายที่ควรไปเที่ยวอย่างยิ่ง อยู่ห่างจากทางแยก
ประมาณ ๒๐ ไมล์ แต่เพราะเราไม่มีโปรแกรมและกลัวจะ
ถึงตองกีค่ำเกินไป จึงเลยไปเสีย ถึงดอยแหลมเวลา
ประมาณ ๑๕ นาฬิกา

ดอยแหลม (ออกเสียงตามพื้นเมืองว่า “ดอย
แหลม”) เป็นชุมทางสำคัญแห่งหนึ่งของสหรัฐฉาน จาก
ดอยแหลมไปทางเหนือมีทางไปสี่ป้อ – แสนหวี ไปทางใต้
ผ่านตองกี – กะลอ และออกไปประเทศพม่า ดอยแหลม
เป็นเมืองหนึ่งที่อังกฤษตั้งสถานที่ราชการส่วนกลางไว้ มีผู้
กำกับราชการผู้ช่วย (Assistant Superintendent) ประจำ

อยู่ เราผ่านดอยแหลมวกถึงใต้มุ่งสู่ดองก์ ผ่านเมืองป่อน ซึ่งเป็นรัฐเล็ก ๆ อยู่ห่างดองก์ราว ๒๐ กว่าไมล์ แวะรถขอเยี่ยมเจ้าฟ้าและมหาเทวี แต่บังเอิญไม่อยู่ทั้งสองคน ถึงดองก์ก่อนค่ำ

พอดีในเวลานี้มีการอบรมกองอาสารักษาดินแดน (Home Guard) ที่ดองก์ พวกเจ้าฟ้าบางรัฐได้รับยศพิเศษเป็นนายทหาร เข้ามาร่วมการอบรมอยู่ค่ายด้วย พอไปถึงก์มีคนคอยต้อนรับอยู่แล้ว เขาผู้นนเป็นพม่าชื่ออูเทนหม่อง เป็นข้าราชการชั้น Assistant Superintendent เหมือนกัน แต่คอมมิสชันเนอร์ให้มีหน้าที่รับรองแขกเมือง มีเสมียนประจำเป็นกะเหรี่ยง ทำหน้าที่เป็นคนนำทางพาเที่ยวด้วย

ตอนเย็นวันนั้น มิสเตอร์ฟอการ์ต คอมมิสชันเนอร์มาเยี่ยมและเชิญไปรับประทานอาหาร ณ ที่พักของเขา มีเจ้าฟ้ายองห้วยกับเจ้าหญิงจ่ายุ้นชายาเจ้ากองไตจากเชียงตุงมาร่วมโต๊ะอาหารด้วย

ตองก์ หรือ ตองกย์ หรือตอนย์ เป็นภาษาพม่า แปลว่า "เขาใหญ่" (อังกฤษเขียน Taungyi) ภูมิประเทศที่ตั้งเมืองก์สมชื่อจริง ๆ เพราะตั้งอยู่บนไหล่เขาสูง มีอากาศเย็นสบาย เราไปถึงเป็นปลายเดือนเมษายน แต่อากาศตอนเย็นและกลางคืนหนาวมาก

รุ่งขึ้น คอมมิสชั่นเนอร์ ได้จัดให้ พวกเรา ไปเที่ยวทะเลสาบอินเดในรัฐยองห้วย โดยอูเทนหม่องเป็นผู้นำเตรียมอาหารกลางวันไปพร้อม แต่เจ้าพ้าขอตัว เพราะคิดการอบรมอยู่ต่าย แต่ก็ได้เออเฟอแนะนำไปถึงมหาเทวี และขอร้องให้เราแวะเยี่ยมหอให้ได้

เมืองยองห้วยอยู่ห่างจากตองก์ไปทางใต้ราว ๒๐ ไมล์เศษ ชื่อนเป็นภาษาไทยเห็นได้ชัด ๆ แปลว่า "เมืองที่ตั้งอยู่บนห้วย" (ยองเป็นภาษาทางภาคเหนือของเรา แปลว่า บนหรือวางไว้บน เทียบกับคำว่า "นั่งยองยอง" ก็พอฟังเอาความได้ว่าไม่ใช่นั่งราบ ๆ) คือรัฐยองห้วยนี้มีบึงใหญ่ชื่อว่า อินเด อยู่ห่างจากเมืองไปราว ๔-๕ กิโล

เมตร มีทุ่มเป็นทางน้ำไหลลงสู่บึงผ่านตัวเมือง จึง
เท่ากับเอาเมืองไปตั้งไว้บนห้วย

เราเลยไปที่ทะเลสาบ นายอูเทนหม่องจัดการให้
คนเตรียมเรือไว้ล่วงหน้าแล้วสองลำ พอไปถึงก็ขนสะเบียง
อาหารลงเรือ คนเรือรูปร่างเตี้ยผิวคล้ำ ตัดผมสั้น ไม่ใช่
เงี้ยว ไม่ใช่ม่าน (พม่า) เขาเรียกพวกนี้ว่าอินทะ (Intha)
พอออกเรือคนพายหัวพายท้ายก็ยืนขึ้น เอาเท้าขวาเกี่ยวพาย
พายไปอย่างคล่องแคล่ว แต่เราไม่รู้สึกตกใจอย่างใด
เพราะในคอนกินอาหารค่ำที่บ้าน คอมมิสชันเนอร์นั้น เขา
เล่าเรื่องพวก Leg rowers ของ Inle Lake ให้ฟังแล้ว

ตรงกลางทะเลสาบ เขาปลูกพลับพลาไว้ หลังหนึ่ง
เอาไม้กลมทุบเปลือกขนาดเท่าแข้งหลาย ๆ ต้นมัดรวมกัน
ทำเป็นเสา ซึ่งทำให้ตัวพลับพลาโยกไหวแกว่งไกวไปมา
ในเมื่อต้องลมที่พัดจากเขารอบ ๆ ลงสู่ทะเลสาบน้อยแห่งนี้
"น้ำใสไหลเย็นเห็นตัวปลา" เพราะแม้จะมีชื่อว่า "ทะเล"

ก็ไม่ถึงกับน่ากลัวจะตกน้ำตายเพราะการเอาเท้าแจวเรือ
ของพวกอินทะ

เรารับประทานอาหารกลางวันที่พลับพลากลางน้ำ
เสร็จแล้วก็ลงเรือกลับ ทั้ง ๆ ที่อยากจะอยู่ตากลมชมวิว
และอาบน้ำทะเลสาบกลางเขาแห่งนี้ ขากลับนายอูเทน-
หม่องลงเรือมาได้ไม่ถึงครึ่งทางแก็หลับ เพราะเป็น
ธรรมดาของคนอ้วน ที่ดมสุรา ในเวลากินอาหารกลางวัน
แกมาคนเอาเมื่อเรือถึงฝั่ง รับลุกขึ้นมาสั่งการให้บ่อยขน-
ของใส่รถแล้วพวกเราก็ออกเดินทางกลับ ถึงหอเจ้าพ้าชิง
ดูภายนอกเหมือนกับวัดโบราณแห่งหนึ่ง แต่สร้างด้วยฝีมือ
ประณีตแข็งแรง เมื่อแจ้งความประสงค์ให้คนเฝ้าประตู
ทราบ เขาจึงบอกว่าหมาเทวีไม่อยู่ ออกจากบ้านไปแต่
เช้า อูเทนหม่องเป็นผู้ถามด้วยภาษาพม่า ชักไช้ไต่เถียง
กันอยู่สัก ๔ – ๕ ประโยค แล้วก็ปรากฏว่าทั้งผู้ถามและผู้
ตอบต่างหัวเราะ เมื่อกลับขึ้นรถข้าพเจ้าจึงถามอูเทน-
หม่องว่า มีอะไรขบขันจึงได้หัวเราะกัน อูเทนหม่อง

บอกว่า เจ้าพ้ำไม่อยู่มหาเทว์ไปเล่นไพ่ เป็นอันว่าเราไม่มีหวังจะได้พบในวันนั้น

ห่างจากตัวเมืองยองห้วยไปทางตะวันตกยังมีทะเลสาบอย่บนดอยอีกแห่งหนึ่งเขาให้ชื่อว่า "ทะเลสาบกาขาว" (White Crow Lake) เขาว่าเป็นทะเลสาบที่สวยงามมาก แต่ทำไมจึงมีชื่อว่าทะเลสาบกาขาวก็ไม่ทราบ ทราบแต่ว่าเจ้าพ้ายองห้วยเคยมีกาขาวอยู่ตัวหนึ่ง แต่จะได้จากทะเลสาบนหรือไม่ก็ไม่ทราบเหมือนกัน

รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่งคอมมิสชันเนอร์ได้พาท่านข้าหลวงกับข้าพเจาไปชมศาลาว่าการของเขา เมื่อโผล่เข้าไปในห้องทำงาน พวกเสมียนพนักงานก็ยืนขึ้นเป็นการเคารพคอมมิสชันเนอร์และพวกเราด้วย ตอนนี้เราอดนึกขันในใจไม่ได้ ที่ได้เห็นเสมียนพนักงานของเขาแต่งตัวแปลก ๆ ต่าง ๆ ตามเชื้อชาติ ที่เป็นพม่าก็นุ่งโสร่งมีผ้าเคียนหัวบ้างไม่เคียนบ้าง ที่เป็นไทยเงี้ยวก็นุ่งกางเกง ที่เป็นแขกฮินดูหรือแขกซิกส์ก็แต่งตัวตามประเพณีของเขา พวกครึ่งชาติ

อังกฤษ – พม่า หรืออังกฤษ – แขกอินเดีย จึงจะนุ่งกาง เกงฝรั่งแบบสากล จึงมองดูคล้าย ๆ กับตลาดมากกว่าจะเป็นที่ทำงานของรัฐบาล แผนกที่มีคนทำงานมากที่สุดคือแผนกบัญชีซึ่งรวมทั้งการเก็บภาษีอากรด้วย ข้าพเจ้าขอไปชมแผนกศึกษาธิการซึ่งมีมิสเตอร์คินช์ (Kinch B.A.) เป็นศึกษาธิการประจำสหรัฐฉาน และเป็นช่างเขียนและช่างปั้นฝีมือดีคนหนึ่ง แต่แทนที่จะพบมีอาชีพเช่นเดียวกันเพื่อสนทนาหาความรู้ในเรื่องการศึกษาบ้าง กลับได้พบแต่เสมียนเจียวคนหนึ่ง เขาบอกว่านายคินช์ของเขาไปเขียนรูปภาพบนดอยยังไม่กลับ และอาจจะไม่กลับจนถึงเย็นวันนี้ มองดูรอบห้องเล็ก ๆ ซึ่งมีตู้หนังสือตั้งอยู่ใบหนึ่งมีหนังสือประมาณ ๒๐ กว่าเล่ม

ต่อจากนั้นเราได้ไปเยี่ยมแผนกป่าไม้ แต่ก็ไม่ได้พบหัวหน้าเช่นเดียวกัน เขาบอกว่าออกไปตรวจป่าหลายวันแล้ว แต่ในแผนกป่าไม้นี้สังเกตดูเขาเอาใจใส่ในทางสถิติและโครงการณ์มาก มีแผนที่ป่าอย่างละเอียดและสถิติไม้ชนิดต่าง ๆ กับไม้ตัวอย่าง ๆ พร้อมมูล

ตอนเย็นวันนั้นเราขอตัวต่อคอมมิสชันเนอร์เพื่อไปเที่ยวอย่างไปรเวท ก่อนอื่นได้ไปดูโรงเรียน ชานชีฟส์กูล (Shan Chiefs School) แต่เป็นเวลาโรงเรียนปิด ได้พบกับครูใหญ่เขาพาดูสถานที่ของโรงเรียน ซึ่งตั้งอยู่บนเนินเตี้ย ๆ มีบริเวณกว้างขวาง สิ่งปลูกสร้างเป็นตึกทั้งหมด สำหรับการศาสนาเขาไม่มีการบังคับ ได้จัดห้องสำหรับพิธีการศาสนาแยกกันไว้ ห้องหนึ่งสำหรับเด็กที่นับถือพุทธศาสนา เขามีพระพุทธรูปและเครื่องบูชาอย่างเดียวกับเมืองเรา อีกห้องหนึ่งสำหรับนักเรียนที่นับถือศาสนาคริสเตียน ถึงเวลาที่จะสวดมนต์ไหว้พระเขาก็ปล่อยให้นักเรียนไปปฏิบัติกันเอง โรงเรียนนี้ไม่ใช่เปิดรับแต่เฉพาะเจ้าฟ้าหรือขุนนางเท่านั้น ถูกพ่อค้าคหบดีมีเงินเขาก็เปิดโอกาสให้เหมือนกัน นอกจากโรงเรียนนี้มีโรงเรียนของคณะมิสชันอีก ๒ แห่ง ซึ่งเขาเปิดรับทั่วไปแม้แต่พวกชาวเขาชาวดอย ถ้าพวกนั้นนับถือศาสนาของเขา

น้ำประปาของเมืองตองกี มีอ่างเก็บน้ำตั้งอยู่บน

ยอดเขา นอกจากน้ำดื่มน้ำใช้แล้วเขายังมีน้ำสำหรับปล่อย
ให้ไหลลงมาชะล้างสิ่งโสโครกตามท่อข้างถนน ในเมือง
ตลอดปี อากาศก็ดองกเย็นสบาย บนเขานอกเมืองทาง
ตะวันตกมีพวกฝรั่งไปตั้งบ้านเรือนทำสวนผลไม้เมืองหนาว
เช่น แอปเปิล แพร์ องุ่น และสตรอเบอรี่ แต่เห็นจะ
อยู่ในขั้นทดลองมากกว่า ฝรั่งพวกนี้โดยมากเป็นข้าราช
การบำนาญหรือพ่อค้าที่เลิกกิจการค้าแล้ว ต้องการอยู่
เงียบๆ เช่น มิสเตอร์คนซ์ ศึกษาธิการในขณะนี้ก
กำลังปลูกเรือนอยู่

ตลาดที่เมืองตองกเช่นเดียวกับเชียงตุง ห้าวันเขา
มีตลาดใหญ่ที่เรียกว่าตลาดหลวงครั้งหนึ่ง มีพวกชาวดอย
นำของลงมาขาย เช่น มันฝรั่ง มันฮ่อ ถั่วและพืชอื่นๆ
ในแคว้นสหรัฐฉานผู้ที่มีเงินหรือพวกเจ้าฟ้าและขุนนางของ
เขานิยมทำสวนมะเยา (Tung-oil) ตั้งแต่เชียงตุงไปถึง
ตองกี สี่ป้อ แสนหวี ตามทางที่ผ่านไปเราจะพบสวน
มะเยาที่มีอาณาเขตกว้างสุดสายตาเป็นแห่งๆ ถึงปีเขาจะ

ถางหญ้าเพื่อป้องกันไม่ให้ไฟป่าลามมาไหม้ต้นมะเยา เดิม
เขาใช้มะเยาชนิดต้นใหญ่มาปลูกแต่ภายหลังเมื่อได้ทดลอง
แล้วได้เปลี่ยนเป็นพันธุ์เล็กที่มีลำต้นไม่สูง แต่ให้ผล ดีกว่า
มาปลูกแทน ในปีหนึ่ง ๆ น้ำมันมะเยาของแคว้นสหรัฐ
ฉานได้ส่งออกไปจำหน่ายต่างประเทศเป็นจำนวนไม่น้อย

เราพักอยู่ตองกี่สามวันจึงออกเดินทางต่อไป เรา
ออกเดินทางจากตองกี่ไปยังเมืองกะดอ ซึ่งอยู่ห่างจาก
ตองกี่ไปทางใต้ประมาณ ๖๐ ไมล์ เนื่องจากการเดินทาง
โดยรถยนต์ข้ามดอยสูง ๆ อย่างน่าหวาดเสียวมาหลายแห่ง
ทำให้คุณจอมสมบุญ คิดเปลี่ยนโปรแกรม ที่จะ ไม่ขอเดิน-
ทางกลับมาทางเชียงรายอีก โดยจะขอขึ้นเครื่องบินจาก
เมืองแรงกูนกลับกรุงเทพ ฯ และเพื่อความแน่นอนจำเป็น
ต้องโทรเลขบุคเครื่องบินไว้ล่วงหน้า ฉะนั้นเมื่อไปถึงกะดอ
เป็นเวลา ๑๔ นาฬิกาเศษ เราจึงบอกคนขับรถให้ไปส่ง
ที่ ๆ ทำการไปรษณีย์โทรเลข แต่เจ้าโชเพื่อร์จะพังภาษา

อังกฤษเข้าใจผิดไปหรือว่าไม่รู้จักว่าที่ทำการไปรษณีย์อยู่ที่ไหนไม่ทราบแน่ เขาจึงได้นำเราไปส่งที่ศาลของเมืองละกอ ซึ่งอยู่ติดต่อกับตึกเดิก ๆ อีกหลังหนึ่ง เราลงจากรถไปเห็นฝรั่งแก่อายุขนาด ๗๐ – ๘๐ ยืนคอยอยู่เต็มห้อง เมื่อเขาเห็นคนแปลกหน้าไปจึงถามว่ามีธุระอะไร เราตอบว่าเราจะมาโทรเลข ไปจองเครื่องบิน จากแรงกูน ไปกรุงเทพ ฯ เขาก็ดีใจหาย บอกว่าที่ทำการไปรษณีย์อยู่ต่อไปทางโน้น ที่นี่เป็นศาลและคลังจ่ายเงิน

ในเวลาที่เราโต้ตอบกันอยู่นั้นพม่าซึ่งมีท่าทางเป็นผู้ใหญ่คนหนึ่งได้ลงมาพบและถามเราว่า เป็นข้าหลวงประจำจังหวัดเชียงรายใช่หรือไม่ เมื่อเราตอบว่าใช่เขาก็เชิญให้ขึ้นไปบนศาลซึ่งเป็นตึกชั้นเดียวแคบ ๆ และแจ้งให้ทราบว่า คอมมิสชั่นเนอร์ได้โทรเลขล่วงหน้ามาให้คอยต้อนรับอยู่แล้ว มิสเตอร์พุลตัน (Mr Poulton) ผู้กำกับราชการประจำเขตกะดอคอยต้อนรับอยู่ที่ Circuit House (เรือนรับรอง) เขาจะให้คนไปตามมาให้ เราขอโทษและแจ้ง

ให้ทราบว่าเรามีธุระจะต้องโทรเลขไปแรงกูน แต่ผู้พิพากษารู้ใจดีรับจะจัดการให้ แล้วเขาก็ให้คนไปตามมิสเตอร์พุดตันมาพบที่ศาล

เมื่อได้แนะนำและสนทนากันเสร็จแล้ว มิสเตอร์พุดตันก็ขอเชิญไปรับประทานน้ำชา และอาหารค่ำที่โฮเต็ลกะลอ (Hotel Kalaw) แต่ท่านข้าหลวงของเราขอเป็นเจ้าภาพในการเลี้ยงทั้งสอง ซึ่งมิสเตอร์พุดตันไม่ยอม และท่านข้าหลวงของเราก็ไม่ยอม มิสเตอร์พุดตันจึงขอเป็นเจ้าภาพดินเนอร์ ให้ท่านข้าหลวงเป็นเจ้าภาพน้ำชา แต่ท่านข้าหลวงขอเป็นเจ้าภาพดินเนอร์ ให้มิสเตอร์พุดตันเป็นเจ้าภาพน้ำชาจึงเป็นอันตกลงกัน

แต่บังเอิญในคืนวันนั้น ท่านข้าหลวง เกิดไม่สบายขึ้นมา ไม่สามารถจะไปจัดการเลี้ยงได้ จึงมอบให้ข้าพเจ้าไปตกลงกับโฮเต็ลให้จัดการเตรียมดินเน่อร์ไว้ ถึงเวลาข้าพเจ้ากับคุณนายท่านข้าหลวง และคุณจอมกับหลานสาวของท่านได้ไปรับประทานอาหาร บังเอิญเจ้าฟ้าเมืองป่อน

ไปอยู่ที่นั่น เราจึงได้เชิญไปร่วมด้วย แต่มหาเทวีของเจ้าพ้าไม่อยู่ แยกในวันนั้นเป็นข้าราชการอังกฤษกับภรรยาทั้งหมด การเลี้ยงอาหารเป็นไปโดยเรียบร้อยมีการสนทนาปราศรัยอย่างกันเอง มิสเตอร์พุดตัน ถามคุณจอมว่าหลานสาวเรียนสำเร็จวิชาอะไรจากโรงเรียนไหน ข้าพเจ้าในฐานะเป็นล่ามได้บอกเขาว่า เรียนจบชั้น ม. ๖ แล้ว ภรรยาของพุดตันถามต่อไปว่า จะเรียนอะไรต่อไป คุณจอมว่ายังไม่แน่ แต่ตั้งใจจะให้เรียนการเรือน เมื่อข้าพเจ้าแปลให้เขาฟัง ทุกคนปรบมือแสดงความพอใจ และชมว่าคุณจอมคิดถูกมาก

กะดอเป็นเมืองเล็กอยู่ใกล้ชายแดนพม่า มีทางรถไฟแยกจากสายแรงกูน – มันดะเล ที่เมืองทาช ผ่านกะดอมาถึงรัฐของห้วยทัสถานฉ่วยยอง แต่เขาไม่ต่อมาถึงตองกี ตัวเมืองกะดอตั้งอยู่ในหมู่เนินเขาหลายลูก ที่เป็นเนินเตี้ย ๆ มีต้นสนเขาขึ้นอยู่ทั่วไป พวกอังกฤษที่ลาออกจากการงานแล้วพากันไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมองนเป็น

ส่วนมาก บนเนินเขาซึ่งมีพนักราบเขาสร้างสนามกีฬา เช่น สนามกอล์ฟ สนามฟุตบอล์ สนามโปโล ฯ ล ฯ พวกฝรั่งสร้างบ้านอยู่ตามข้างเนินเขาที่มีป่าสนปกคลุม เขานิยมปลูกดอกไม้ชนิดต่าง ๆ แทบทุกบ้าน ถนนก็คัดไปตามซอกเนินคดเคี้ยวไปตามรูป เมืองนเขาจึงถือว่าเป็นเมืองสำหรับดากอากาศ (Health Resort) ของคนชั้นกลาง เราพักกะดอคืนหนึ่ง แล้วก็ออกเดินทางลงสู่ประเทศพม่า ถึงเมอเม็ดล่าแล้วกลงใต้ หยุดพักรับประทานอาหารกลางวัน ที่เมองบนมานา ขณะที่จอดรถไว้มีพม่าคนหนึ่ง มาส่งภาษาพม่า กับนายเทพ คนขับรถ ท่านข้าหลวง นายเทพตอบได้คำเดียวว่า "นามเลวู" (ไม่รู้) แต่นายเทพมีรูปร่างคล้ายแขกอารกัน เขาจึงส่งภาษาแขกอีกครึ่งหนึ่ง นายเทพก็คงพูด "นามเลวู" เช่นเดิม และขมอมาที่ข้าพเจ้า เมื่อได้ถามจึงทราบว่า เขามาเก็บค่าจอดรถ เพราะมีข้อบังคับว่า รถต่างเมืองมาจอดต้องเสียเงินคันละ ๕ แอนนา

เราไปถึงเมืองตองอูเวลาราว ๑๗ นาฬิกา ตรงไปที่เรือนรับรอง แต่คนเฝ้าบอกว่า พักไม่ได้ เพราะหลังคารั่วหมดทุกห้อง เนื่องจากตอนบ่ายวันนั้นเกิดพายุใหญ่ ฝนตกหนักพัดกระเบื้องหลังคา น้ำฝนรั่วใส่ที่นอนเปียกหมด เราจึงได้ไปพักที่โรงแรมสถานีรถไฟ ซึ่งพอจะเลือกพักได้บางห้อง ในคืนนั้นเราได้ออกเที่ยวดูเมืองตองอู รู้สึกว่าเป็นเมืองใหญ่และเก่าแก่เมืองหนึ่ง มีป้อมก่อด้วยอิฐซึ่งอังกฤษสร้างไว้เมื่อคราพม่าได้ได้แล้ว

รุ่งขึ้นเช้าก่อนออกเดินทางเราได้ไปชมชบวนรถไฟพม่า ซึ่งมีนายสถานี การ์ดรถตลอดจนคนหิ้วตั๋วและพนักงานอื่น ๆ ถ้วนแต่เป็นแขกอินเดียทั้งสิ้น ในเช้าวันนั้นมีคนพม่าแต่งตัวเดินป่า ๒ – ๓ คน จูงสุนัขฮ ๕ – ๖ ตัวไปขึ้นรถไฟ ถามความว่า เป็นสุนัขล่าเนื้อพันธุ์พะโค (Pegu dog) ซึ่งเป็นสุนัขพันธุ์หนึ่งที่มอญพม่าเลี้ยงไว้สำหรับล่าสัตว์ รูปร่างคล้ายสุนัขไทยของเรา แต่ใหญ่และสูงกว่า ขนสีแดงเกรียน เขาว่ามันมีความสามารถไม่แพ้หมาเกรย์ฮาวน์ของฝรั่ง แต่เลี้ยงง่ายกว่ามาก

จากตองอูเดินทางมุ่งหน้าสู่แรงกูน เข้าเขตเมือง
พะโคเวลาราวเที่ยงวัน มองเห็นเจดีย์แบบมอญระเกะระกะ
ทั่วไป ที่ยอดยังมีอยู่กม ที่หักพังไปแล้วก็มาก ซึ่งแสดง
ว่าพะโคคือเมืองหงษาวดีของมอญนั่นเอง ข้าพเจ้าถามคน
ขับรถซึ่งเราจ้างเหมาไปจากตองกี่และพาเราไปส่งศาลแทน
ที่จะไปที่ทำการไปรษณีย์ที่เมืองกะดอนั่นว่า รู้จักพระชาดุ
มุเตาไหม เขาบอกว่า รู้จัก และพาเราไป แต่เมื่อไปถึงที่
กลายเป็นพระพุทธรูปนอนของเมืองพะโค ซึ่งยาวประมาณ
๓ เส้น ข้าพเจ้าเห็นว่า เมื่อโชเฟอร์ทำพิษเข้าอกครั้งหนึ่ง
เช่นนั้น ก็ไม่อยากจะต่อล้อต่อเถียง นึกเสียว่าเขามีเจตนา
ดีที่พาไปไหว้พระพุทธไสยาศน์แห่งเมืองหงษาวดี จึงตกลง
ใจจะเข้าไปไหว้ แต่พอทุกคนลงจากรถเดินเข้าไปถึงประตู
กำแพงก็มีคนเผ่านุ่งขาวถือไม้ตะพดใหญ่เดินออกมาใช้ภาษาใบ้
ให้เราถอดรองเท้าเสียก่อน จึงจะเข้าไปไหว้ได้ เวลานั้น
เที่ยงแล้ว ทุกคนกำลังหิว และต้องการจะให้ถึงแรงกูนแต่
วัน ๆ สั้นหน่อย จึงตกลงใจยกมือไหว้อธิษฐานให้ปลอด

ภัยในการเดินทาง แล้วก็กลับไปขึ้นรถเดินทางต่อไป ถึงสถานีรถไฟเมืองพะโค หยุดพักรับประทานอาหาร กลางวัน แล้วเดินทางต่อไปถึงแรงกูนเวลาประมาณ ๑๕ นาฬิกา ไปพักที่โรงแรม อลันเดล (Allandale) ซึ่งผู้จัดการเป็นแขกอินเดีย

เมื่อจัดการเรื่องที่พักเรียบร้อยแล้ว สิ่งแรกที่เราจะต้องทำก็คือ จะต้องไปติดต่อขอทราบเรื่องจองเครื่องบินที่บริษัทตัวแทนเดินอากาศของ เค. แอล. เอม. กับการแลกเงินและการนำตัวไปมอบแก่ตำรวจ

ท่านข้าหลวง ฯ สั่นติบาลมือเก่าท่านตั้งเข็มไว้ก่อนออกเดินทางแล้วว่า เพื่อความปลอดภัยในประการทั้งปวง เมื่อไปถึงเมืองใดจะต้องนำตัวเองไปมอบให้แก่ตำรวจเสียก่อน บังเอิญในงานฤดูหนาวของเชียงราย เมื่อต้นปี ๒๔๘๓ นั้นเอง มีนายร้อยตำรวจโทอังกฤษคนหนึ่งชื่อ Tooke มาเยี่ยมเราที่เชียงราย เขาสั่งไว้ว่า ถ้าเราจะไปเที่ยวในแคว้นสหรัฐฉานหรือพม่าก็ตาม ขอให้บอกเขา

ด้วย เขาจะได้มีโอกาสต้อนรับเป็นการตอบแทนและรับรอง จะพาเที่ยว ขณะนั้นเขามาอยู่ที่เชียงตุง แต่เมื่อกลับจากเชียงรายไม่ช้า ก็ถูกย้ายไปตองกี แล้วย้ายต่อไปที่แรงกูน อาศัย "การนำตัวเองไปมอบตำรวจ" เป็นหลัก "ปลอดภัยไว้ก่อน" เราจึงถามหา ร.ต.ท. ตู๊กก่อน แต่ปรากฏว่าเขาไม่ได้ทำหน้าที่อย่างตำรวจธรรมดาเสียแล้ว คือไปควบคุมการเซ็นเซ่อร์จดหมาย ณ ที่ทำการไปรษณีย์กลางของแรงกูน เนื่องจากในเวลานั้น อังกฤษกับอเมริกากำลังรบกับเยอรมันอยู่ และญี่ปุ่นก็กำลังไล่เรียงไคเช็คมาอยู่เมืองชุนมิงใกล้เขตพม่าเหนือ

ข้าพเจ้ากับท่านข้าหลวง ฯ ต้องขึ้นดีดีไปพบกับนายตุ๊กบนดกชั้นที่ ๕ ก่อนไปได้ให้ผู้จัดการโรงแรมโทรศัพท์แจ้งไปให้เขาทราบว่า "Gonernor of Chiengrai" จะไปพบเขา แขกผู้จัดการโรงแรมได้ยินคำว่า "Gonernor" ก็ชักจะตกใจและเปลี่ยนกิริยาแสดงความนับถือเพิ่มขึ้นอีกหน่อย เพราะคำว่า "Gonernor" ของเขานั้นเป็นตำแหน่ง

ข้าหลวงใหญ่หรือผู้ว่าราชการทั่วไป เช่นในพม่าเวลานั้น "Gouernor of Burma" เป็นผู้ว่าราชการแทนพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ ความจริงเราควรใช้ "Changuad Gommissioner" แทนใช้คำ "Gouernor" ตั้งแต่ออกเดินทางมาเสียแล้วก็ต้องปล่อยไปเช่นนั้น ถ้าขืนเปลี่ยนก็จะกลายเป็นอีกคนหนึ่งจะยุ่งกันใหญ่ • เพราะก่อนเราจะไปจากเมืองไทย เขาก็โทรเลขบอกล่วงหน้าไปก่อนทุกหนทุกแห่ง (แต่ไม่ใช่เพราะเราเป็นคนใหญ่คนโต เป็นเพราะอยู่ในภาวะสงคราม ที่เขาจะต้องระวังคนต่างประเทศเข้าเมือง)

ห้องเซ็นเซ่อร์ ของนายตุ๊ก มีกาต้มน้ำตั้งอยู่บนเตาองโดนาเดอดพล่านอยู่ตลอดเวลา เขาเอาซองจดหมายไปอังที่ไอน้ำให้กาวละลายเปิดเอาจดหมายออกมาอ่าน เสร็จแล้วก็พับใส่ซองปิดไว้ตามเดิม เขาไม่ตัดซองอย่างที่เมืองเราทำกัน พนักงานในห้องนั้นมีทุกภาษา สำหรับอ่านจดหมายและแปลข้อความเสนอนายตุ๊ก มีเด็กหนุ่มคนหนึ่ง

เป็นคนตรวจจดหมายภาษาไทย ถามได้ความว่าเรียนจบชั้น ม. ๖ จากเมืองไทยเข้าใจว่าเป็นฤกพม่า

เรื่องแรกที่เราขอความช่วยเหลือจากนายตุก คือเรื่องจองเครื่องบิน เขาโทรศัพท์ถามไปในทันทีนั้น และได้รับตอบว่า จองได้ ให้นำเงินไปชำระค่าโดยสารและรับตั๋วเสียโดยเร็ว มิฉะนั้นเขาจะขายให้คนอื่นไป บังเอิญเงินรูปีของคุณจอมก็หมด จะขอใช้เป็นเงินไทยเขาก็ไม่รับ คุณจอมจึงขอ Cook cheque ไปจากกรุงเทพฯ Cook cheque เป็นเช็คของบริษัทกุกสำหรับนักท่องเที่ยวใช้ตีตั๋วไปแทนเงิน ไปถึงประเทศใดที่มีธนาคารเป็นตัวแทนก็เอาไปขึ้นเงินได้)

ตกเป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าที่จะต้องพาคุณจอมไปขึ้นเงินที่ธนาคารแห่งหนึ่ง เมื่อแจ้งความประสงค์ให้เขาทราบ เขาก็ขอดูเช็คและตัวผู้ถือ ฝรั่งผู้จัดการหนุ่มดูแล้วชักอิดเอื่อนไม่ค่อยเต็มใจที่จะจ่ายเงินให้ ข้าพเจ้าจึงแจ้งให้เขาฟังว่า คุณจอมคือใคร จำเป็นอย่างไรจึงจะต้องเอา

เช็คมาขอขนเงิน เขานั่งคิดอยู่ครู่หนึ่งแล้วบอกว่าจะหาคนที่รู้จักในเมืองแรงกูนมารับรองได้ไหม

"It is very dangerous to use Cook cheque"

เขาว่า

ข้าพเจ้าโต่งใจตอบเขาไปว่า มีนายร้อยตำรวจโทตุ๊ก ขอให้เขาโทรศัพท์ถามดู นายห้างโทรศัพท์ถามตุ๊กและคุยกันอยู่ครู่หนึ่งก็ตกลงจ่ายให้ แต่พอเห็นคุณจอมเซ็นชื่อในใบรับเงินว่า SOMBOON อย่างยากเย็นเหลือเกิน เขาก็ส่ายหัวและอุทานออกมาว่า

"Dangerus—very dangerous and risky"

คุณจอมกับข้าพเจ้าจะต้องออกเดินทางกลับกรุงเทพฯ ในวันรุ่งขึ้น ฉะนั้นในค่ำนั้นเราจึงพาท่านตระเวณชมแรงกูน ไปแวะชมร้านขายเพชร์พลอยใหญ่ๆ หลายแห่ง คุณจอมตัดผมสั้น นุ่งผ้าถุง สวมเสื้อแบบชาววัง จึงชวนให้คนเมืองแรงกูนเห็นเป็นของแปลก และที่แปลกยิ่งกว่านั้น ก็คือ การส่นใจทับทิมโมก๊กเม็ดใหญ่ๆ แต่ดู

แล้วต่อราคาถูก ๆ จนเจ้าของร้านต้องหัวเราะไปตาม ๆ กัน รุ่งขึ้นเช้าเราไปส่งท่านกับหลานสาวขึ้นเครื่องบินที่สนามนอกเมือง เป็นอันหมดภาระที่ต้องเป็นห่วงท่านไปเสียที

กลับจากสนามบินแล้ว นายตุ๊กมารับไปเยี่ยมรองอธิบดีตำรวจเป็นการมอบตัวให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น รองอธิบดีเลยถือโอกาสเลี้ยงอาหารกลางวันมื้อหนึ่ง ต่อจากนั้นเราก็พากันไปเที่ยวชมบ้านเมืองของเขา บังเอิญข้าพเจ้ามีเพื่อนแขกคนหนึ่ง ชื่อ นายเปเรร่า ซึ่งเมื่อ ๒-๓ ปีก่อนนี้เขาเดินทางกลับจากญี่ปุ่นผ่านเชียงราย จะไปพม่าโดยรถจักรยาน บังเอิญมาหมดสะเบียงถึงที่เชียงราย ข้าพเจ้าได้ให้ทางช่วยเหลือให้เขาได้เดินทางต่อไป ขณะนั้นเขาได้ไปเป็นครูอยู่ในเมืองแรงกูน จึงขอให้คนไปตามมาทำหน้าที่เป็นคนนำเที่ยว เลยประหยัดค่าจ้างมัคคุเทศก์ไปได้ไม่น้อย

แรงกูนเป็นเมืองใหญ่ขนาดกรุงเทพฯ ของเรา แต่

ถนนหนทางของเขากว้างกว่าดีกว่าและสะอาดกว่า กลางเมืองก็มีสนามหรือสวนสาธารณะ เป็นที่ว่างสำหรับหย่อนใจหลายแห่ง มีบึงหรือหนองสำหรับว่ายน้ำและพายเรือเล่น ๒–๓ แห่ง ที่เรียกเป็นทะเลสาบก็มี บ้านเรือนเขาไม่ยอมให้ปลูกเบียดเสียดเยียดยัดกัน พวกจีนแยกให้ไปอยู่ต่างหาก เรียกว่า China Town เช่นเดียวกับเมืองฝรั่ง ถนนในเขตเมืองจีนนี่พอโผล่เข้าไปครั้งแรกก็รู้ได้ทันที มันช่างเหมือนถนนเยาวราชของเราเสียจริง ๆ ในเมืองพม่าทั่วไป เราจะพบแขกอินเดียทุกหัวระแหงเช่นเดียวกับคนจีนในเมืองไทย ส่วนคนจีนในเมืองพม่ามีจำนวนเช่นเดียวกับคนแขกในเมืองไทยนั่นเอง เราไปเที่ยวเมืองพม่า ถ้าพูดภาษาฮินดูสตานีได้ก็เท่ากับพูดภาษาพม่าได้ อาชีพทางกุลีหรือรับจ้างทำงานต่าง ๆ เป็นของแขกอินเดียราว ๙๐ เปอร์เซ็นต์ ตามตลาดหรือร้านค้าของใช้ต่าง ๆ จะมีเด็กแขกเอาหีบกระดาษ หรือกะบะใส่ของ ทูนหัวเดินขวักไขว่เป็นคนค้าเร่ ถ้าเราเข้าไปซื้อของในร้านใด เขาจะไปมุง

คอยดูว่าเราจะซื้ออะไร ถ้าเรากลับออกมาโดยไม่ซื้อของ เขาจะพากันมาล้อมเสนอสินค้าของเขาโดยไม่เกรงใจว่าเราจะรังเกียจเหงื่อไคลซึ่งเยิ้มอยู่ทั่วตัวของเขาหรือหาไม่ แม้เราจะบอกว่า ไม่ซื้อเขาก็จะไม่ยอมออกไปง่าย ๆ เรื่องนี้นั้น เราเป็นคนแปลกหน้าไปจะป้องกันไม่ได้ นอกจากจะมีตำรวจหรือฝรั่งไปกับเราด้วย

สิ่งสุดท้ายน่าสังเกตอีกอย่างหนึ่ง คือ ในเมืองแรงกูนและเมืองเล็กเมืองน้อยอื่น ๆ ในพม่าและแคว้นฉานนั้น มีร้านค้าของคนญี่ปุ่นอยู่ทั่วไป เป็นร้านถ่ายรูป, ทำฟัน, ขายยา, สถานพยาบาล และร้านขายของเบ็ดเตล็ด บางแห่งก็มีญี่ปุ่นกับแขกรวมกันอยู่ เราเคยไปหาหมอในร้านขายยาแห่งหนึ่ง ปรากฏว่า หมอประจำร้านนั้นเป็นญี่ปุ่นครึ่งชาติอังกฤษคนหนึ่ง แขกอินเดียคนหนึ่ง ไปถ่ายรูปก็ปรากฏว่า คนจัดฉากเป็นพม่าครึ่งแขก แต่เวลาถ่ายกลายเป็นผู้หญิงญี่ปุ่นมาเป็นช่าง

เราเที่ยวอยู่ในแรงกูนเพียง ๔ วันกับ ๕ คืนรู้สึก

ว่าได้เห็นแต่ผิว ๆ ดูสถานที่ราชการและบ้านเมืองของเขา ก็เพียงผ่าน ๆ ไป จะซอกแซกไปหรือท่านข้าหลวงฯ ก็เป็นผู้ใหญ่ทางราชการเขารู้จักเสียแล้ว ข้าพเจ้าจะปลีกตัวไปก็ไม่เพื่อน สถานที่ซึ่งน่าสนใจควรนำมากล่าวก็มีทำเนียบของกาวเนอร์หรือผู้สำเร็จราชการพม่ากับพระเจ้าคยิ่ฉวยดากอน หรือที่เราเรียกกันอย่างสามัญว่า พระชาตุย่างกุ้ง

ทำเนียบของผู้สำเร็จราชการใหญ่โตมาก มีกำแพงล้อมรอบ ดูคล้าย ๆ กับพระราชวังดุสิต มองเข้าไปข้างในเห็นแต่ต้นไม้เขียวชอุ่มบังตัวตึกภายในไว้หมด ในเวลานั้นผู้สำเร็จราชการไม่อยู่ในเมืองแรงกูน เพราะเป็นฤดูร้อน ไปตากอากาศที่เมืองเมเมียวเหนือมันดะเล

ผู้สำเร็จราชการพม่า ในเวลานั้น มีอำนาจเหมือนพระเจ้าแผ่นดิน คือ ทำหน้าที่เปิดและปิดรัฐสภา ตั้งคณะรัฐมนตรี และมีอำนาจวีโต้กฎหมายได้ด้วย

เดิมพม่าเป็นมณฑลหนึ่งของอินเดีย ภายหลัง

แยกออกมาเป็นประเทศหนึ่ง ซึ่งมีรัฐสภาและรัฐบาลของตนเองอยู่ภายใต้การควบคุมของผู้สำเร็จราชการพม่า เขาเลือกตั้งสมาชิกสภาจากจังหวัดต่าง ๆ พวกหนึ่ง กับให้มีผู้แทนของชนผิวขาว และผู้แทนแขกอินเดียกับคนต่างด้าวอีกพวกหนึ่งให้ไปนั่งในสภาได้เช่นเดียวกัน

พระเจดีย์ฉ่วยดากอน (Shwe Dagom) เป็นเจดีย์ที่สวยงามและมีชื่อเสียงที่สุดในภาคพื้นอาเซียส่วนนี้ ฉ่วย แปลว่า ทอง ดากอน หรือดากน เป็นชื่อหมู่บ้านเดิมที่มีก่อนสร้างเมืองย่างกุ้ง ชื่อเจดีย์นี้จึงได้ตั้งตามชื่อของหมู่บ้านนั้น เราไปถึงองค์เจดีย์แล้วต้องถอดรองเท้าและถุงเท้าออกทิ้งไว้ในรถ เขาจึงอนุญาตให้ขึ้นไปข้างบนได้ทางขึ้นไปสู่เจดีย์มีทาง ๔ ทิศ มียามรักษาทุกทาง ยามนั่งขาวสวมสายสีแดงมีอักษรสีขาวบอกชื่อ พระเจดีย์ถือตะพดใหญ่พอที่จะบังคับให้คนถอดรองเท้าออกได้

ทางขึ้นทั้ง ๔ ด้านนี้เป็นทางแคบกว้างประมาณ

๑ วา ล้องข้างมีร้านขายของต่าง ๆ อย่างแออัดคล้ายแถวสะพานหันของเรา เว้นแต่ของที่ขายไม่ใช่จำพวกอาหาร เป็นของสำหรับบูชาพระและเครื่องเงิน เครื่องทอง เครื่องกลึงและเครื่องแกะสลักต่าง ๆ ซึ่งเขาทำกันในที่นั่นเอง ค่าเช่าร้านเป็นสมบัติของวงศ์พระเจดีย์ เขาว่าเดือนหนึ่งตกเป็นเรือนพัน

บนฐานพระเจดีย์เป็นบริเวณกว้างขวางมาก มีห้องที่พวกเศรษฐีมีเงินสร้างขึ้น สำหรับเก็บส่งของเครื่องบูชาที่ถวายไว้เป็นของประจำตระกูล แต่ละห้องล้วนแต่เป็นของมีค่าจำนวนพันจำนวนหมื่น เมื่อรวมกันทั้งหมดก็เป็นสมบัติของพระเจดีย์หลายล้านรูปี ไม่มีเศรษฐีในเมืองพม่าคนใดจะมีเท่า บางห้องมีงาช้างขนาดใหญ่แกะเป็นรูปโปร่งแสดงเรื่องพุทธประวัติตั้งแต่ประสูติจนถึงนิพพาน

ภายในบริเวณยังมีกุฏิที่พระสงฆ์สำนักอยู่ เมื่อข้าพเจ้าไปนั้นเห็นพระจีนรูปหนึ่ง กับพระญี่ปุ่นรูปหนึ่ง สวดกรรมฐานอยู่ด้วยกัน นึกดูก็ขันและชวนคิด ขณะนั้นญี่ปุ่น

กำลังบุกเมืองจีน คนจีนทั่วไปกำลังโกรธเคืองญี่ปุ่นหาว่า
เป็นชาติที่เกเรรุกรานเพื่อนบ้าน แต่พระทั้ง ๒ รูปกลับสวด
มนต์ด้วยกัน ฉันข้าวด้วยกัน นอนด้วยกัน นับว่าเป็นตัว
อย่างที่แสดงว่าศาสนาไม่เกี่ยวกับการเมือง

ยังมีหอสมุดใหญ่อีกหลังหนึ่ง อยู่ใน บริเวณ พระ
เจดีย์ เราได้เข้าไปชมด้วยเหมือนกัน เป็นที่รวบรวมหนัง
สือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาทั้งนั้น มีจำนวนหลายพันเล่ม
เจ้าพนักงานเป็นคนแก่ชาวพม่าสองสามคน นุ่งขาวห่ม พูด
ภาษาอังกฤษได้อย่างดี แสดงว่าเคยได้รับการศึกษาชั้นสูง
มาแล้วทุกคน เขาอธิบายถึงหนังสือที่ฝรั่งแต่งเกี่ยวกับพระ
พุทธศาสนาว่ามีจำนวนมากขึ้นทุกที แสดงว่าฝรั่งทุกชาติ
เห็นความสำคัญของพระพุทธศาสนา เลื่อมใสในหลักธรรม
ของพระพุทธองค์ เมื่อเขาทราบว่าเราเป็นคนไทยก็ยิ่งพา
กันสนใจมากขึ้น ถึงกับบอกว่าว่าง ๆ ขอเชิญไปคุยกันบ้าง
ซึ่ง เรา ต้อง แสดง ความ เสียใจ และ ขอบคุณ ใน เจตนาดี
ของเขา

เราเดินเท้าเปล่า บนพื้นอิฐ และหินอ่อนในฤดูร้อน เดือนพฤษภาคมอยู่เป็นเวลาราวสองชั่วโมงเศษ จึงได้กลับ พอจะกลับ ก็มีชบวนแห่นาคน้อย อย่างที่ชาวเหนือของเรา เรียกว่า "ดูกแก้ว" ขึ้นไปไหว้พระเจดีย์ เขามีการพ้อน ร้าและรองเพลงคล้ายกบเดนตะครักวาย

โปรแกรมเดินทานของเราต่อจากแรงกูน คือเมือง หลวงเก่ามันฑะเล แต่จะต้องเดินทางล่ายริมน้ำอิราวดีจาก แรงกูนไปโปรมหรือแปร – อาลันเมียว – เยนางยอง – เม็ก ติกา – มันฑะเล

เราออกจากแรงกูน ไปหยุดพัก รับประทานอาหาร กลางวันที่เมืองโปรม เมืองนี้เป็นเมืองเก่าแก่ เราเรียก เมืองแปร มีซากกำแพงเก่าเหลือพอให้เห็นบริเวณเมือง ได้อยู่ เราลองรับประทานอาหารจีนที่โรงแรมออนลักหยุ่น เพราะตั้งแต่จากบ้านไปกินแต่อาหารเจียว, อาหารพม่าและ อาหารฝรั่ง นึกว่าออนลักหยุ่นพม่าก็คงเหมือนออนลักหยุ่น

ของไทย แต่ผิดหวังหมด เพราะมันเป็นออนฉักหยุ่นพม่า จริงๆ คือรสอาหารเป็นพม่าไปหมด

จากเมืองแปรทางรถยนต์บางตอนเลียบตามริมน้ำอิราวดี เราได้สังเกตดูลักษณะของแม่น้ำสายนี้ ท้องน้ำคงจะตื้นกว่าเจ้าพระยาเรา และเป็นทรายมาก เรือที่เดินในแม่น้ำนจึงเป็นเรือท้องแบนทั้งนั้น

ริมทางรถยนต์บางตอนเห็นท่อเหล็กกลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๔ – ๕ นิ้ว วางต่อกันจากเหนือลงไปใต้ นั่นคือท่อน้ำมันบีโตรเลียมซึ่งเขาวางจากบ่อน้ำมันเยนางยองไปถึงเมืองแรงกูน เพื่อส่งน้ำมันที่สูบขึ้นจากบ่อไปกลั่นอีกทีหนึ่ง ท่อนี้ยาวทั้งหมดสามร้อยกว่าไมล์ เอาน้ำมันไปกลั่นที่เมืองซีเรียมใต้แรงกูน

เราหยุดพักแรมที่เมืองอะลันเมียวคืนหนึ่ง ทางการอังกฤษสั่งให้นายอำเภอรับรอง เมืองนี้มีโรงงานหีบผ้ายของบริษัทอังกฤษอยู่โรงหนึ่ง ผู้จัดการเชิญให้เราไปชม เวลานั้นหมดฤดูหีบผ้ายแล้ว เขาก็ถังเอาเมล็ดผ้าย

บ้บเอาน้ำมันส่งไปขาย นอกจากเม็ดฝ้าย ก็ยังมีถั่วลิสงอีก โรงงานนี้เดิมญี่ปุ่นไปตั้งขึ้นก่อน ภายหลังบริษัทอังกฤษรับซื้อกิจการไปทั้งหมด (เข้าใจว่าโดยการบีบบังคับทางอ้อม) แต่มีข้อสัญญาว่าจะต้องส่งฝ้ายขายให้แก่ญี่ปุ่น นามนกบากเมดดถวเทานนทส่งไปขายเมืองอังกฤษ ดูพื้นแผ่นดินของพม่าที่ผ่านไปก็ไม่เห็นวิเศษกว่าเมืองเรา ดินของเราเสียอีกยังมีภาษีกว่า แต่เราก็ไม่คิดตั้งโรงงานหีบฝ้ายบีบน้ำมันอย่างเขาบ้าง

รุ่งขึ้นเราจึงออกเดินทางเพื่อให้ถึงบ่อน้ำมันก่อนค่ำไปกินอาหารกลางวันที่เมืองมาเกว ซึ่งเป็นที่ตั้งศาลาว่าการมณฑลมาเกว ถึงเยนายองราว ๑๗ นาฬิกา ก่อนเข้าเขตบ่อน้ำมัน เราต้องสะดุ้งตกใจ เนื่องจากมีฝรั่งอ้วนคนหนึ่งแต่งตัวสีกากีด้วน สวมเสื้อเชิ้ตแขนสั้น กางเกงขาสั้น และหมวกกันแดดโผล่ออกมาจากที่กำบัง โบกมือให้รถเราหยุด แล้วเดินเข้ามาหาแนะนำตัวว่าเป็นนายร้อยตำรวจประจำสถานีเยนายอง ได้รับโทรเลขจากแรงกูนว่าให้คอย

ต้อนรับเรา เขาชื่อนายร้อยโทไบวอเตอร์ส (Byewaters) เขาขอโทษที่จะแจ้งให้เราทราบว่าต่อจากที่ตรงนั้น เข้าไปเป็นเขตรักษาความปลอดภัย เขาห้ามถ่ายรูป ซึ่งความจริงเราก็ทราบล่วงหน้ามาก่อนแล้ว เขาขับรถนำเราไปยังบังกะโลริมน้ำอิราวดีใกล้ ๆ กับตลาดเยนายอง ณ ที่นั่น เจ้าหน้าที่พลเรือนคอยต้อนรับอยู่ ท่านข้าหลวง ฯ ได้ให้ข้าพเจ้าเอาวิสกี้ตราดำของเราออกมาเลี้ยงนายร้อย ไบวอเตอร์

ด้วยเหตุที่เราจะต้องออกเดินทางไปให้ถึงมันฑะเลในวันรุ่งขึ้น เราจึงไม่มีเวลาจะเที่ยวดูบ่อน้ำมันก่อนออกเดินทางตอนเช้า จึงขอร้องเขาให้พาไปชมเสียในตอนเย็นวันนั้น ซึ่งเขาก็ยินยอมพาเราไปดูการเจาะและการสูบเอาน้ำมันขึ้นจากบ่อ บ่อน้ำมันที่เยนายองอยู่ริมน้ำอิราวดี ภูมิประเทศเป็นเนินหินขรุขระหาต้นไม้ทำยายาก พื้นดินและถนนเป็นฝุ่นสีกากี คนที่อยู่ในเยนายองโดยมากเป็นคนงานของบริษัทน้ำมันซึ่งตั้งทำการอยู่ที่ลายบริษัท บี. โอ. ซี.

(Burma Oil Company) เป็นบริษัทใหญ่รับซื้อน้ำมันจาก
บริษัทย่อยอีกทีหนึ่ง นายช่างของบริษัทต่าง ๆ เดิมเป็นคน
อเมริกันทั้งหมด แต่ภายหลังเขาจ้างชาวนิวซีแลนด์มาแทน
เพราะค่าจ้างถูกกว่า

อากาศของเยนางอง แม้จะอยู่ริมน้ำอิราวดีก็ร้อน
เหลือขนาด เบ็ดพัดลมในห้องนอนตลอดคืนก็แทบนอนไม่
หลับ คนเขาอยู่กันได้เพราะอำนาจเงินแท้ ๆ ตลาดขาย
ของก็เล็ก ๆ แต่พวกญี่ปุ่นเขาดันไปเปิดร้านขายยา, ทำฟัน
ถ่ายรูปอยู่ได้ตั้งหลายร้าน ข้าพเจ้าต้องการรูปวิวบ่อน้ำมัน
มาเป็นที่ระลึก แต่เขาห้ามถ่ายรูป จึงไปถามซื้อที่ร้านถ่าย
รูปญี่ปุ่นเหล่านั้น ก็ไม่เห็นมีและไม่เห็นเจ้าของร้านที่เป็น
ญี่ปุ่นสักคนเดียว มีแต่เด็กพม่าเป็นลูกจ้างเฝ้าหน้าร้าน
ถามก็ไม่รู้เรื่อง

เราออกเดินทางจากเยนางองแต่เช้า หวังจะให้
ถึงมัณฑะเลย์ทันอาหารกลางวัน พอเช้าทางราบก็เร่งทำเวลา

ขนาด ๕๐ – ๖๕ ไมล์ต่อชั่วโมง ถึงเมืองเม็กติลาซึ่งเป็นทางแยกไปแรงกูน – มันฑะเลเป็นเวลาราวเที่ยงวันเสียแล้ว จะหยุดกินอาหาร กลางวัน ทั้น ก็เห็นว่า จะเสียเวลาเปล่า เพราะจากเม็กติลาไปมันฑะเลระยะทางก็ราว ๒๕ ไมล์เท่านั้น นายเทพโชเฟอร์ประจำรถท่านข้าหลวง ฯ เห็นเป็นทางลาดยางและเป็นทางราบจึงเหยียบเสียขนาด ๖๐ – ๗๐ ไมล์ ความร้อนตอนเที่ยงวันบนถนนลาดยางจึงทำให้ยางหน้าระเบิด แต่เคราะห์ดีที่ไม่เสียหลัก เมื่อเปลี่ยนยางเสร็จออกเดินทางถึงมันฑะเลเป็นเวลา ๑๓ นาฬิกาเศษ

การเดินทางจากเชียงตุงถึงตองกีและจากตองกีถึงแรงกูนเป็นโปรแกรม ของท่านคอมมิสชันเนอร์ แห่งสหรัฐฉาน แต่ตอนจากแรงกูนไปมันฑะเลนี้เราทำโปรแกรมเองแต่ได้ขอให้รองอธิบดีตำรวจช่วยแจ้งไปตามระยะทาง โดยเราไม่ขอรบกวนในเรื่องการรับรอง จึงคิดว่าเวลาจะเป็นของเราเองตลอดไป ฉะนั้นเมื่อไปถึงสถานีรถไฟมันฑะเล ข้าพเจ้าจึงไปติดต่อกับแขกรถม้าเช่นให้พาไปหาที่พัก กำลัง

จากไหนก็ไม่รู้) ผู้บังคับการเป็นคนพม่า อายุราว ๕๐ ปี ท่านข้าหลวง ฯ ได้แสดงความบริสุทธิ์ด้วยการขอร้องให้ผู้บังคับการจัดตำรวจที่พูดภาษาอังกฤษได้นำเราไปเที่ยวตามที่ต่าง ๆ สัก ๒ วัน ท่านผู้บังคับการไม่ขัดข้องยินดีจัดให้รุ่งขึ้นเราจึงได้ พลตำรวจกรีงชาติอินเดีย – อังกฤษมาเป็นผู้นำทางคนหนึ่ง

มันฑะเลเป็นเมืองหลวงสุดท้ายของพม่า พม่ามีเมืองหลวงมาหลายเมืองเช่นเดียวกับไทย เมืองหลวงเมืองแรกคือเมืองพุกามของพระเจ้าอโนรธา ต่อมาก็อังวะ ซึ่งกษัตริย์เลือดไทยปนพม่าสร้างขึ้น ตองอูก็เป็นจุดเริ่มต้นของกษัตริย์พม่าวงศ์ตองอู คือพระเจ้าตะเบงชวยที (พระเจ้าฉัตรทอง แต่เรียกเพี้ยนไปเป็นตะเบงชะเวตี ตามสำเนียงอังกฤษ (Tabaing Shwe-ti) ตะเบงชวยทีไปตีเมืองมอญได้ เลยยึดเอาหงสาวดี (พะโค) เป็นเมืองหลวงเพราะเห็นว่าอยู่ใกล้ทะเลดี เมื่อบุเรงนองมาตีกรุงศรีอยุธยาจึงปรากฏในพงศาวดารไทยว่า เป็นพระเจ้า

หงสาวดีซึ่งเข้าใจผิดกันว่าเป็นมอญ สันกษัตริย์วงศ์ตองอู มอญก็มีอำนาจขึ้นอีกเมืองหลวงของพม่าจึงต้องย้ายขึ้นไปอยู่อังวะอีกครั้งหนึ่ง

เมื่อพระเจ้าอลองพญาปราบมอญชนะแล้วก็มาสร้างเมืองย่างกุ้ง (พม่าเรียก "ยานกน" แปลว่า "ชนะแล้ว") ขึ้นที่ตำบลดากอนริมน้ำอิราวดี ต่อมาเกิดพิพาทกับอังกฤษจนเกิดสงครามขึ้น พม่าพ่ายแพ้ต้องถอยหนีขึ้นเหนือไปตั้งเมืองหลวงที่อังวะและอมรปุระ เมื่อพระเจ้าเมนดงขึ้นเป็นกษัตริย์ ได้ทำสัญญาทางไมตรีกับอังกฤษเรียบร้อยแล้วก็ย้ายไปสร้างมันฑะเลเป็นเมืองหลวงใหม่เมื่อ ค.ศ. ๑๘๕๗ (พ.ศ. ๒๔๐๐)

เมนดงเป็นกษัตริย์ที่ทรงปรีชาสามารถกว่ากษัตริย์พม่าองค์ก่อนๆ เมื่อย้ายเมืองหลวงไปไว้ที่มันฑะเลแล้วก็เร่งจัดการบ้านเมืองให้ทันสมัย คิดต่อกับต่างประเทศเป็นมิตรกับอังกฤษ สร้างสายโทรเลขติดต่อกับเขตอังกฤษที่เมืองตองอู ส่งข้าราชการผู้ใหญ่ไปดูงานต่างประเทศใน

ยุโรป สร้างเขามันฑะเลซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของเมืองเป็นที่สักการะทางพุทธศาสนา เอาแผ่นหินอ่อนมาจารึกพระธรรมประดับไว้ในฐานเจดีย์เขามันฑะเลให้พุทธศาสนิกชนได้เคารพบูชามาจนทุกวันนี้

วังมันฑะเลอยู่ ทาง ทิศ ตะวันออกเฉียงเหนือ ของเมือง ห่างจากแม่น้ำอิราวดีสักหนึ่งกิโลเมตรเศษ มีคูขนาดกว้างและลึกขุดรอบวังต่อจากคูจึงจะถึงกำแพง ภายในกำแพงมีเรือนไม้พันเศษ ๆ ปลูกติดต่อกันไป แบ่งเป็นท้องพระโรงและห้องต่าง ๆ หลายสิบห้อง ไม้ที่ใช้ในการปลูกสร้างเป็นไม้สักทั้งสิ้น เสาก็เป็นเสาไม้สักขนาดใหญ่ ห้องบรรทมและห้องประทับของเจ้าแผ่นดินเสาบีดทองด้วย ที่เป็นศิลปะเฉพาะท้องพระโรงหน้าสำหรับเสด็จออกรับแขกเมืองเท่านั้น แทบทุกห้องมีกระจกเงาขนาดใหญ่ประดับไว้ ห้องละสามสี่บาน โรงละครฝ่ายในประดับด้วยกระจกฉายเต็มฝาห้องทุกด้าน กระจกต่าง ๆ ที่มนมาจากประเทศฝรั่งเศสทั้งสิ้น เพราะเมื่อพระเจ้าเมนดงไปสร้างกรุงมันฑะเล

นั้น ทางฝรั่งเศสได้ส่งทูตมาติดต่อทำการค้าและขอสัมป-
ทานบ่อพลอยโม็ก อาจเป็นของกำนัลที่ฝรั่งเศสนำมา
ถวาย

ในขณะที่เราไปเที่ยวนั้น ในบริเวณภายในกำแพง
เขาใช้เป็นโรงทหาร เฉพาะตัวเรือนตามห้องต่าง ๆ เขา
รักษาไว้เป็นพิพิธภัณฑ์ ห้องบรรทมที่พระเจ้าเมนดงสิ้น
พระชนม์ก็ยังมีเตียงไม้ตั้งอยู่ ห้องเสด็จออกแยกฝ่ายใน
ทำเป็นห้องพิพิธภัณฑ์เก็บของเก่า เช่น เครื่องทรงของ
กษัตริย์ เหรียญตราต่างประเทศของแกงหวุ่นแกงกย์
เสนาบดีผู้เฒ่าที่ไปราชการต่างประเทศ สมัยพระเจ้าเมนดง
หีบไม้บัดทองสำหรับเก็บเอกสารส่วนพระองค์ของพระเจ้า
ธิบอ ๆ ฯ

ดูวังเก่าที่มันฑะเลแล้วก็อดนึกถึงเรื่องของพระเจ้า
ธิบอและพระนางศุภยลัดไม่ได้ เสด็จพ่ออุตส่าห์สร้างเมือง
และผูกมิตรกับอังกฤษไว้ดีแล้ว ถูกกดขี่มาทำเป็นผู้ทำตาย
ด้วยความโง่เขลาเบาปัญญา ไม่เชื่อเสนาอำมาตย์ผู้ใหญ่

ที่เขาไปเห็นบ้านเมืองฝรั่งมาแล้ว การฆ่าพี่น้องของตนเอง อย่างทารุณโหดร้ายเป็นบาปเคราะห์ที่มาสนอง แต่ก็ควรสนองเฉพาะผู้กระทำ ไม่น่าที่ราษฎรจะต้องรับผลกรรมตกไปจนกับคนต่างชาติเป็นเวลากว่าครึ่งศตวรรษ

เป็นที่น่าเสียใจ และเสียดาย อย่างยิ่ง ที่ได้ทราบว่าระหว่างที่ญี่ปุ่นยึดมันฑะเลอยู่นั้น ได้เข้าไปอยู่ในวังเก่าฝ่ายอังกฤษ – อเมริกัน จึงได้ทิ้งระเบิดทำลายลง เสียหายหมด

น่าแปลกอยู่อย่างหนึ่ง ที่เมืองมันฑะเลก็อยู่เหนือกว่าเชียงใหม่, เชียงรายและเชียงตุงขึ้นไปมาก แต่อากาศร้อนจัดยิ่งกว่ากรุงเทพฯ และแรงกันเสียอีก เราออกเที่ยวได้แต่ตอนเย็น ๆ เท่านั้น ได้ไปไหว้พระพุทธนิมิตซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่คนนับถือมาก องค์พระอยู่ในวิหารใหญ่และมืดจนต้องใช้ไฟฟ้าตลอดทั้งกลางคืนและกลางวัน ทองที่คนนำไปปิดสังเกตดูเห็นจะหนาราว ๆ หนึ่งนิ้วตลอดทั้งองค์ รอบ ๆ วิหารเป็นตลาดขายเครื่องห่อด้วยทองเหลือง เช่น กระดิ่งและระฆัง ใครต้องการต้องไปซื้อที่นั่น

ที่เขาสัคยินใกล้เมืองมันฑะเลมีบ่อหินอ่อน พวกช่างแกะสลัก เมืองมันฑะเลจึงไปสะกัดเอามาแกะเป็นพระพุทธรูปและสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ จำหน่าย เราไปชมโรงงานหินอ่อน (แต่ควรจะเรียกว่าร้านมากกว่า) ตั้งใจจะบูชาพระพุทธรูปมาให้วัสักองค์หนึ่ง แต่ขนาดที่พอถือมาได้ช่างหาดีไม่ได้เสียเลย เพราะการทำหินอ่อนต้องใช้เหล็กสะกัด ของละเอียดจริง ๆ ทำไม่ได้ แต่พระพุทธรูปขนาดใหญ่เขาทำได้ดีมาก ประกอบทั้งเป็นเนื้อหินสีขาวสะอาดดูงามจริง ๆ

ที่ซึ่งควรไปเที่ยวและตั้งใจจะไปเที่ยวอีกสองแห่งคือ เขามันฑะเลกับเจดีย์พันองค์ แต่เวลาเพียง ๒ คืนกับ ๒ วันไม่พอจะปลีกตัวไปได้

เขามันฑะเล (Mandalay Hill) อยู่ไม่ห่างจากตัวเมือง พระเจ้าเมนดงได้สร้างพระเจดีย์ไว้บนยอดและทำบันไดขึ้น หลังจากนั้นก็มีผู้สร้างเสริมเติมต่อเรื่อยมา ใน

ตอนหลังนี้มีนักพรตหรือชีปะขาวหรือฤาษีเขาก็เรียก ชื่อ อูชันติ เป็นผู้ที่ประชาชนนิยมว่าเป็นผู้มีบุญ ไปอยู่ที่เขามันฑะเลน์ และสร้างเขานี้ให้เป็นสถานที่สำหรับพุทธศาสนิกชนไปบำเพ็ญกุศล เขาเล่ากันว่าท่านผู้นี้มีบุญจริงๆ ถ้านึกจะสร้างอะไรสักอย่าง ยังไม่ทันออกปาก ก็มีคนเอาเงินมาให้เอง ความนิยมของประชาชนคล้ายกับพระศรีอริยหรือประชาบีของเรานั่นเอง

เจดีย์พันองค์ (Thousand Pagodas) อยู่ใกล้ๆ กับมันฑะเลย์ เขาไปรวมกันสร้างไว้ทำไมก็ไม่รู้ มองจากทางที่ผ่านไปเห็นจะมากกว่าพัน เมืองพม่าช่างนิยมสร้างเจดีย์เสียจริงๆ เรานั่งรถยนต์ผ่านไปไม่ว่าที่ไหนจะพบแต่เจดีย์ ตามทุ่งตามนาตามป่าตามเขาเจดีย์ทั้งนั้น ในเมืองก็ยิ่งมาก ถ้าเอาอิฐที่สร้างเจดีย์ทั้งหมดนี้ไปสร้างบ้อมเรียงรายริมทะเลก็คงจะเต็มปากอ่าวพอดี ฝรั่งคงจะเข้าเมืองไม่ได้ง่ายๆ

การไปเที่ยวคราวนี้ เรามีความประสงค์อยู่อย่าง

หนึ่ง คือต้องการเยี่ยมเยียนคนเชื้อชาติไทยในแคว้นฉาน เมื่อไปถึงมันฑะเล ทราบว่ามหาเทวีเมืองแสนหวี เอาตุกมาเรียนหนังสือที่มันฑะเล และพักอยู่กับญาติในเมืองนั้น เพราะเจ้าฟ้าแสนหวีมหาเทวีใหม่ ท่านข้าหลวง ๆ ขอให้นายตำรวจหนุ่มพาไปเยี่ยม เห็นครั้งแรกข้าพเจ้าไม่เชื่อตาของตนเองว่าเป็นคนไทย นึกว่าถูกต้มเสียแล้ว เพราะผู้หญิงที่เราต้องการไปพบนั้นแต่งตัวเหมือนยายซัมเสียจริง ๆ รูปร่างหน้าตา และเครื่องแต่งตัวกับกำไลหยกขนาดเขื่องที่สวมอยู่ไม่บอกว่าเป็น "ไต" เสียเลย แกพูดอังกฤษไม่ได้ พูดได้แต่ "ไต" กับพม่า พยายามพูดไทยเหนือกับแกก็ไม่ได้ผล แกตอบเป็นภาษา "ไต" มาเราก็พังได้ประโยคละคำสองคำ เลยต้องใช้ล่ามตลอดเวลา แกยินดีที่ทราบว่าเราเป็นคนไทยด้วยกันและขอบใจที่อุตส่าห์ไปเยี่ยมเราเชิญแกมาเที่ยวเมืองไทย แกก็ได้แต่ขอบใจ

ทนความร้อนอยู่มันฑะเลสองวันกับสองคืน รู้สึกว่าไม่ค่อยสบายไปตาม ๆ กัน วันที่สามจึงอำลามันฑะเล

แต่เช้าตั้งใจจะให้ถึงสีป๊อก่อนค่ำ ทางที่จะผ่านคือเมืองเมเมียว ซึ่งตั้งอยู่บนดอยสูงห่างจากมันฑะเลไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ ๒๐ ไมล์ มีทางรถไฟและทางรถยนต์จากมันฑะเลผ่านเมืองนี้ไปถึงสีป๊อ - แสนหวี

จากตีนเขาขึ้นไปเมเมียวเป็นทางชันมาก ถนนต้องสร้างเป็นทบศอกถึง ๒๒ ทบ จึงถึงที่ราบบนยอด รถยนต์ต้องส่ายเหมือนว่าวอีเบ้า คนขับต้องเร่งน้ำมันตลอดเวลา คนนั่งก็ใจเต้นนึกถึงคุณพระพุทธพระธรรมไปตาม ๆ กัน แต่พอขึ้นไปถึงอากาศจะเย็นวูบ นายเทพคนขับรถม่อยหลับไปเกือบเกิดเรื่อง ต้องหยุดพักเอาแรงก่อนจึงเดินทางต่อไป

เมเมียวเป็นเมืองสำหรับตากอากาศของคนชั้นสูงผู้สำเร็จราชการพม่า และนายห้างฝรั่งชั้นใหญ่ ๆ ต้องหนีความร้อนไปพักผ่อนที่เมเมียวตลอดฤดูร้อน แต่เมื่อเราไปถึงนั้นผู้สำเร็จราชการกลับเสียก่อนแล้ว ได้ทราบว่าเพราะการสงครามทางยุโรปกำลังจะเข้าขีดรุนแรง จะนั่งบัญชาการอยู่เมเมียวไม่ได้อย่างทุกปี

เราใช้เวลาเที่ยวดูเมืองเพียงชั่วโมงเดียว เพราะเป็นห่วงการเดินทางข้างหน้า เนื่องจากยางรถก็ประมาณครึ่งหนึ่งแล้ว ถ้าเกิดแตกอีกก็ไม่มีหวังจะถึงล่อก่อนค่ำ เมเมี่ยวของเขาน่าอยู่จริง ๆ ภูมิประเทศทราบทั้งหมด ต้นไม้ต้นหญ้าขนเขียวชะอุ่มทั่วไปทั้งเมือง ดูอะไรมันสดชื่นไปเสียหมด ความเหนื่อยเหนื่อยจากการต่อสู้กับอากาศร้อนมันฯะเลิกหายไปหมด

จากเมเมี่ยวไปหน่อย ทางรถยนต์พุ่งตรงสู่เหวโกเต็ก (Gotek Gorge) ทั้งกว้างและลึก ต้องใช้เวลาราวชั่วโมงเศษจึงผ่านพ้นไปได้ ทางรถไฟก็ข้ามเหวนี้เหมือนกัน ต้องใช้สะพานยาวถึงไมล์เศษ

เราแวะตามบ้านราษฎรชาว "ไต" หลายแห่ง เขาคิดว่าเราเป็นแขกมาจากจุนมิงทั้งนั้น เพราะเวลานี้ทางสายจุนมิง – พม่าที่เขาเรียกว่า Burma Road เปิดเดินได้แล้ว มีรถยนต์กะบะทหารคลุมด้วยผ้าเต็นท์จากแรงกูนเดินขึ้นล่องเสมอ

ถึงสิบเอ็ดราว ๓๗ นาฬิกา ที่เรือนรับรองมีสุภาพบุรุษสูงอายุผู้หนึ่งคอยต้อนรับอยู่ ท่านผู้นี้นุ่งกางเกงแบบ "ใต" สีดำ สวมเสื้อขาว ผ้าโพกศีรษะสีชมพู พูดภาษาอังกฤษได้ดี แนะนำตัวเองว่าเป็นเจ้าขุนเมียด อัครมหาเสนาบดีแห่งแคว้นสิบเอ็ด บอกว่าฝรั่งผู้กำกับราชการกับเจ้าพ้านอยไม่อยู่ ไปตากอากาศที่ไหนข้าพเจ้าลืมเสียแล้ว ท่านไปรมนิสเตอร์แห่งแคว้นโกสัมพี (สิบเอ็ด) ผู้นี้มีบุคลิกลักษณะสมกับตำแหน่งจริง ๆ พูดจาเก่งไม่ถือตัว และมีความรู้สึกในทางเชื้อชาติแรงพอใช้ ท่านจัดน้ำชาไว้เลี้ยง มีพ่อค้าพม่าผู้แทนบริษัทบุหรี่ชาเล็ก (ซิการ์พม่า) มาพักอยู่สองคน ได้เชิญมาร่วมวงน้ำชาด้วย

เจ้าขุนเมียดพาไปเที่ยวชมหอหลวงเจ้าพ้า เป็นโอกาสเหมาะที่เจ้าพ้าไม่อยู่ เราจึงเที่ยวดูได้ทั่ว มีพวกแย (ตำรวจ) รักษาการอยู่ที่หอ ได้ทำการเคารพท่านเจ้าขุนตามธรรมเนียม แยนี้เป็นของแต่ละรัฐ เครื่องแบบเจ้าพ้าเป็นผู้ออกแบบเอง รัฐสิบเอ็ดเสื้อกางเกงเป็นสีกากี ผ้าเคียนหัวและผ้าพันแข้งสีน้ำเงิน

ท่านอัครมหาเสนาบดีเชิญเราไปรับประทานอาหาร
ค่ำที่ทำเนียบของท่าน ท่านมีลูกสาวสองคน คนพี่แต่งงาน
กับเจ้าขุนเมืองลูกเจ้าพ้าเชียงตุง คนน้องยังเรียนอยู่ที่มหา
วิทยาลัยแรงกูน เวลานั้นปิดภาคเรียนมาอยู่ที่บ้าน

ในการเดินทางครานนมีการเลี้ยงอาหารที่ข้าพเจ้า
สนใจอยู่เพียงสามครั้ง ครั้งที่หนึ่งคือที่เชียงตุงดังกล่าวมา
แล้ว ครั้งที่สองที่เมืองอะตันเมียว ซึ่งไม่ได้กล่าวไว้ในตอน
นั้น ครั้งที่สามก็คือที่สิปอนเอง

ที่เมืองอะตันเมียวนั้นนายอำเภอผู้เฒ่าได้เชิญเลี้ยง
อาหารค่ำ ณ ที่พักของเขา มีข้าราชการของอำเภอมาร่วม
ด้วยสองสามคน นายอำเภอมีบุตรสาวสวยสองคน กำลัง
เรียนอยู่ที่มหาวิทยาลัยแรงกูนทั้งคู่ พ่อผิวคล้ำแม่ผิวขาว
แต่ลูกสาวขาวเหมือนแม่ทั้งสองคน ที่ว่าข้าพเจ้าสนใจใน
การเลี้ยงอาหารครั้งนั้นไม่ใช่เพราะลูกสาวนายอำเภอขาว
สวย แต่เพราะได้ลิ้มรสอาหารพม่าแท้ ๆ ซึ่งปรุงด้วย

"ง่าบี" (ปลาหมัก คล้ายกับปลาร้าของเรา) เวลารับประทาน บุตรสาวทั้งสองเป็นคนเชิฟ ข้าพเจ้าชวนให้มาร่วมรับประทานอาหารด้วยเพื่อจะได้ใต่ถามหาความรู้เรื่องมหาวิทยาลัยของเขาบ้าง แต่เด็กทั้งสองบอกว่ามารับประทานร่วมไม่ได้ เพราะธรรมเนียมพม่า ลูกจะต้องกินอาหารหลังพ่อแม่เสมอ

ที่ปอเจ้าภาพได้จัดอาหาร "ไต" แท้ให้รับประทาน ลูกสาวทั้งสองและลูกเขยได้ร่วมรับประทานด้วย เจ้าขุนเมืองเป็นสัตวแพทย์ วันนั้นไปยิงนกมาได้ เลยทำอาหารเลี้ยง เรามีความรู้สึกดูดดื่มในความเป็นชนเผ่าไทยด้วยกัน พวก "ไต" ที่ได้รับการศึกษาดีในขณะนั้น มีความรู้สึกเช่นเดียวกันหมด คือเขาเสียดายที่ไม่ได้อยู่ "ใต้ร่มธงไทย" ด้วยกัน เมื่อจุดใหญ่อยู่ที่เชื้อชาติ เราจึงได้เอาเรื่องภาษาขึ้นมาคุยกัน ความพยายามที่จะพูดกันด้วยภาษา "ไทย" หรือ "ไต" คงไม่ได้ผลดีเช่นเคย เว้นแต่เจ้าขุนเมืองลูกเขยคนเดียวเท่านั้นพอคุยกันได้

ความจริงคำ "ไต" และ "ไทย" ที่เหมือนกันนั้น มีอยู่มากที่เดียว แต่สำเนียงพูดผิดกันก็เลยเข้าใจว่าเป็นคนละภาษา เช่น โซว แปลว่า หัวเราะ ดอย คือ ดอย (ภูเขา) เป็นต้น บางคำของเราเป็นคำโบราณที่เลิกใช้แล้ว (Obsolete) แต่เขาก็ยังใช้อยู่ เช่นหมากลางที่ปรากฏในหลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงเราเรียก ขนุน หรือ มะหนุน (ภาคเหนือ) หมากหมี่ (ภาคอีสาน) ทางแควันฉานเขายังเรียกหมากลางอยู่

ส่ปอเป็นเมืองเก่าอยู่ใกล้ชายแดนประเทศพม่าแท้ เคยเรียกว่าเมืองโกสัมพี จะได้มาอย่างไรไม่ทราบ พม่าว่าทิบอ (Thibaw) พระเจ้าธิบอก็ได้ชื่อจากเมืองนี้เป็นเจ้าฟ้าธิบอ เช่นเดียวกับเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลก หรือสุโขทัยของเรา หรือ Prince of Wales และ Duke of York ของอังกฤษนั่นเอง

เขาว่า "สาวดีสาวส่ปอ" เท่าที่พบธิดาสาวของท่าน Prime Minister ก็ดูเป็นความจริงอยู่ แม้เธอจะไม่

ส่วยเก่ แต่ก็เข้าเกณฑ์เป็นคนงามได้ เขาว่าถ้าอยากดู สาวสี่ป๊อให้ไปดูในฤดูรดน้ำส้วนส้ม คือ สี่ป๊อมีชื่อว่าเป็น เมืองส้มแห่งหนึ่ง ในเดือนที่ส้มจะผลิดอก เขาจะมีพิธีรดน้ำต้นส้มทุกปี พวกสาว ๆ จะพากันไปหาบน้ำมารดต้นส้ม ติดต่อกันไปหลายวันจนส้มออกดอก

เราตั้งใจจะไปถึงแสนหวีและถาเชียว แต่บังเอิญเวลาไม่มีพอเสียแล้ว ทั้งยางรถก็ไว้ใจไม่ได้ จึงจำเป็นต้องกลับแต่นั้น รุ่งเช้าเราออกเดินทางจากสี่ป๊อมุ่งหน้าลงใต้ให้ถึงดอยแหลมในวันเดียว ได้แวะเยี่ยมเจ้าพ้ารัฐน้อยๆ สองรัฐ คือ เมืองกงและถายข้า ซึ่งอยู่ริมทางพอดี

การแวะเยี่ยมไม่มีโปรแกรม พอถึงเมืองกงก็แวะไปหอเจ้าพ้าโดยไม่บอกกล่าว เขาบอกว่าเจ้าพ้าอยู่ที่ออฟฟิศทำงาน เราเข้าไปหาในห้องเล็ก ๆ ห้องหนึ่ง ซึ่งมีโต๊ะทำงานอยู่สองตัว มีชาวผิวคล้ำร่างใหญ่อายุราว ๕๐ ปี กับชายหนุ่มผิวขาวอายุราว ๓๐ ปีนั่งกางเกงแบบ "ใต" สี่ขาวสวมเสื้อผ้าป่านคอกลมนั่งพูดกันอยู่ ไม่รู้ว่าใครเป็น

เจ้าพ้า ท่านข้าหลวง ฯ แนะนำตัวเองและว่าจะมาเยี่ยม
คำนับเจ้าพ้า คนแก่พูดอังกฤษได้ออกมาต้อนรับและบอกว่า
คนหนุ่มนั้นแหละคือเจ้าพ้า เราแทบไม่เชื่อถ้าเขาไม่แนะนำ
ว่าเขาเป็นข้าราชการพม่าเป็นที่ปรึกษาของเจ้าพ้า เจ้าพ้า
พูดอังกฤษไม่ได้นั่งเคยวหมากฟังเราพูดกันเฉยอยู่ แม้ที่
ปรึกษาเขาจะได้แนะนำว่า เราเป็นใคร และมาทำไม แต่ก็
ตาม เราจึงได้ความรู้ว่า เหตุใดเจ้าพ้าบางรัฐจึงต้องมี
พม่าเป็นที่ปรึกษา

จากเมืองกงเราแวะเยี่ยมเจ้าพ้าถายข้าอีกแห่งหนึ่ง
เจ้าพ้า เพิ่ง กลับ จาก การ อบรม กองอาสา รักษาดินแดน ที่
ตองกี่อนหน้าเราไปถึงวันหนึ่ง ทราบล่วงหน้าว่าเราจะผ่าน
เหมือนกัน จึงได้พบพร้อมทั้งมหาเทว เจ้าพ้ายังหนุ่ม
ขนาดเจ้าพ้าเมืองกง แต่ผิดกันใกลิบได้รับการศึกษาจาก
แรงกูนมัยศทหารพิเศษเป็นร้อยเอก มหาเทวยังสาวและ
สวยมาก เวลาที่เราไปถึงนั้นราว ๑๒ นาฬิกาเศษ เจ้าพ้า
จึงเอาเครื่องดื่มมาเบียร์และวิสกี้มาเลี้ยง ซึ่งข้าพเจ้าคน

เดียวเป็นผู้ฉลองศรัทธาของเขา เราจะต้องรีบเดินทางให้ถึงแหลมก่อนค่ำ จึงไม่มีเวลาคุยกันได้มาก

ถึงตอยแหลมเวลาราว ๓๘ นาฬิกา เขาเตรียมที่พักไว้ให้ แต่เจ้าหน้าที่ฝรั่งไปราชการเสีย จึงให้เลขานุการพ่อค้อนรับแทน ขากลับเรานัดกับมิสเตอร์ฟอการ์ดคอมมิสชั้นเนอร์ไว้ว่าจะไปพบกันที่เชียงตุง เนื่องจากเขาจะมาในพิธีเบิดโรงพยาบาลทหารที่ตอยเหมย เขาออกเดินทางจากตองกี ในวันที่เราออกจากมันฑะเล แต่พอถึงตอยแหลมได้ทราบว่า คอมมิสชั้นเนอร์ไปถึงท่าก้อเท่านั้น ก็เดินทางกลับตองกี ยังไม่มีใครทราบว่าเพราะอะไร จนตอนกลางคืนวันนั้นหลังจากรับประทานอาหารที่บ้านเลขานุการแล้ว ข้าพเจ้าขออนุญาตเขาเบิดวิทยุไทยอวดเขาบ้าง ก็พอดีมีข่าวเรื่องเยอรมันบุกประเทศฮอลันดา ซึ่งเป็นเรื่องเดียวที่คอมมิสชั้นเนอร์ต้องรีบกลับตองกี เป็นอันว่าความหวังที่จะไปดูงานเบิดโรงพยาบาลต้องหมดไป

คืนนั้นฝนตกหนัก ทำให้เราเป็นห่วงการเดินทาง

มากขึ้น จึงรีบออกจากดอยแหลมแต่เช้าในวันรุ่งขึ้น แต่ยังต้องการทำเวลากลับมาให้ทันกำหนด มาแก้ถังถ่วงเอาไว้คือ เข้าเขตหมอกใหม่ซึ่งเป็นทางราบดี ทุกคนก็ไม่สนใจในเรื่องตัดเส้นทาง พอถึงทางแยกแห่งหนึ่งเส้นทางขวามือเห็นเป็นทางดีกว่าแล่นตรงไปเลย จนไปได้ราว ๒๐ ไมล์เศษ ไปพบทางเข้าบ้านคนเป็นกำแพงเก่า มีวัดและเจดีย์งาม ๆ ผิดสังเกต เพราะเมื่อขาไปไม่มี จึงหยุดถามชาวบ้านว่าที่นั่นเป็นอะไร เขาบอกว่า "เมืองนาย" ตายแล้ว! ท่านข้าหลวง ฯ พินเสียแต่ไม่รู้จะโทษใคร ใจหนึ่งก็อยากเข้าไปเที่ยวชมเมืองของเขา เพราะเมืองนายเป็นเมืองเก่าแก่แลมีชื่อเสียงเมืองหนึ่งในประวัติศาสตร์ แต่เมื่อนึกถึงระยะทางที่จะกลับให้ถึงแม่น้ำสาละวิน ในวันนั้น แล้วก็ต้องล้มความคิด รีบกลับรถย้อนมาใหม่ ถึงท่าก้อจวนค่ำ ฝนก็ตกหนัก รถขึ้นจากแพบีนขึ้นฝั่งท่าก้อเกือบไม่ไหว เพราะดินเปียก ต้องใช้ลวดตาข่ายปูจึงขึ้นไปได้อย่างหวุดหวิด

พักท่าก้อนหนึ่ง ตอนสว่างฝนเทลงมาอีก เพิ่มความวิตกให้พวกเราเท่าตัว กว่าจะได้ออกเดินทางก็เกือบ ๙ นาฬิกา ถึงเมืองเป็งเกือบบ่ายโมง รถพ่อค้าที่จะไปเชียงตุงคอยอยู่ราว ๔ – ๕ คัน แต่รถจากเชียงตุงยังไม่โผล่ไปสักคันเดียว รอถึงบ่ายสองโมงเศษก็ไม่เห็น เราโทรศัพท์ถามเชียงตุงก็ว่ามีรถออกเดินทางแต่เช้าหลายคันแล้ว ในที่สุดเจ้าพนักงาน One-way traffic ก็ต้องปล่อยให้รถออกเดินต่อไป

พอออกรถมาได้ สักชั่วโมงหนึ่ง ก็มาเจอรถจากเชียงตุงแล่นตามกันมา แต่เคราะห์ดีทางตอนนั้นพอหาที่หลีกกันได้อยู่ เราต้องหยุดให้เขาผ่านไปก่อน ถามได้ความว่า ได้กิ่วหลวงมาหน่อยพายุพัดต้นไม้โค่นขวางทาง พวกรถยนต์ต้องเอามีดเอาดาบที่ติดตัวผู้โดยสารมาช่วยกันตัดออก เพราะเดือยและขวานไม่มี จึงเสียเวลาหลายชั่วโมง

ถึงกวีหลวงเป็นเวลาพลบค่ำพอดี พอถึงจากกวี
ฝนก็เทลงอีก อีแก้งกวางผ่านหน้ารถ ทุกคนนั่งเงียบ นึก
ถึงแต่คุณพระพุทธพระธรรมอีกครั้งหนึ่ง ถึงเชียงตุงราว
๒๐ นาฬิกาเศษไปพักณเรือนรับรองทหอยเชียงเก่า กัปตัน
โรแบร์ตมาเยี่ยมแสดงความยินดีที่เราปลอดภัยมาได้ และ
เล่าเรื่องเยอรมันบุกยึดนาให้ฟัง สังเกตดูเขาใจคอไม่
ค่อยดี เราเอาเครื่องดื่มมาเลี้ยงดับอารมณ์ร้อนของเขา
และแก้เหนื่อยของเรา

โรแบร์ตเป็นนายทหาร แต่ภายหลังได้โอนมาฝ่าย
พลเรือน ที่เรียกชื่อแกว่าโรแบร์ต เพราะเชื่อแกเป็นฝรั่ง
เศส ได้รับราชการอยู่ทางภาคตะวันออกนตลอดมา อายุ
๕๐ กว่าแล้วไม่ได้แต่งงาน แต่แกหมั้นผู้หญิงที่เมือง
อังกฤษไว้แล้ว

โรแบร์ตเป็นคนอารมณ์ดีชอบสนุก ตาคมเหมือน
ตาเหยี่ยว ไวต่อเหตุผลและระแวงต่อเหตุการณ์เสมอ เขา

เคยมาเยี่ยมเชียงราย ข้าพเจ้าเคยพบเขามาก่อนสองครั้ง ครั้งแรกที่เขาเหนือ พร้อมกับเจ้ากองไค เมื่อเป็นเจ้าพ้าใหม่ๆ เขามาเรื่องแม่น้ำสายเปลี่ยนทางเดินกินเนื้อที่ของเชียงตุงเข้าไป ครั้งหลังที่เชียงรายเมื่อเจ้ากองไคถูกคนร้ายยิงตายไปแล้ว เขารักษาการในตำแหน่งเจ้าพ้าเชียงตุง ส่วนตำแหน่งเดิมของเขา คือ ตำแหน่งแอสซิสแตนต์สุเปอรินเท็นเด็นต์นั้น ทางการได้ส่งมิสเตอร์อีเวนส์มาแทน ซึ่งเขาได้พามาเที่ยวเชียงรายด้วย โรแบร์ตจึงต้องลงจากดอยเหมย มาอยู่ในเมืองเชียงตุง ที่หอใหม่ ของเจ้ากองไค เพื่อทำหน้าที่เจ้าพ้าในตำแหน่ง "Administrator"

โปรแกรมของเราในวันรุ่งขึ้นคือไปรับประทานอาหารกลางวันที่ดอยเหมย โดยมิสเตอร์อีเวนต์เป็นเจ้าภาพ ฉะนั้นรุ่งขึ้นเช้า เราจึงไปเยี่ยมตอบ และลาโรแบร์ต กับเจ้าแม่เจ้านายทั้งหลาย โรแบร์ตขอตัวไปดอยเหมยด้วยไม่ได้ เพราะวันนั้นเขาจะต้องพิจารณาคดีอุกฉกรรจ์รายหนึ่ง บ่นว่าตั้งแต่เป็น "เจ้าพ้า" มานี้ไม่สนุกเลย

ดอยเหมยอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ ของตัวเมียง เชียงตุง ระยะทางราว ๓๐ กว่ากิโลเมตร เป็นเขาสูงแต่บนยอดเป็นที่ราบ สูงจากระดับน้ำทะเลถึง ๔๕๐๐ ฟุต (เชียงตุง ๒๗๐๐ ฟุต) เหมยเป็นภาษาทางภาคเหนือและเชียงตุง แปลว่า น้ำค้าง เราไปถึงเวลา ๑๑ นาฬิกาเศษ พวกฝรั่งยังนั่งผิงไฟอยู่ ขณะนั้นเป็นต้นเดือนพฤษภาคม ดอกท้อ (ซากุระ) ที่เขาปลูกไว้ริมถนนยังมีอยู่บ้าง ตรงกลางมีสระใหญ่ขังน้ำไว้ใช้ มีตลาดสดและบ้านราษฎรอยู่ไม่มากนัก พวกโรมันคาทอลิคมิสชั่นไปสร้างโบสถ์ไว้หลังหนึ่งสำหรับพวกชาวดอย

อีเวนส์ได้เชิญนายทหารอังกฤษกับหมอและภรรยามาร่วมอาหารกลางวันด้วย เสร็จจากรับประทานแล้ว เขาพาไปเที่ยวชมโรงทหารและสโมสร ซึ่งตั้งอยู่บนสันดอย

ทางตะวันตกสูงไปอีกหน่อย ที่นั่นลมโกรกเพิ่มความเย็น
ขึ้นอีกถึงหนาวสั่น

เวลาราว ๓๓ นาฬิกาเศษ เราอำลาจากดอยเหมย
และเชียงคุง เดินทางจากดอยตามถนนที่ตัดลงมาบรรจบ
ทางสายเชียงคุง – แม่สาย กลับถึงเชียงรายในเย็น
วันนั้น

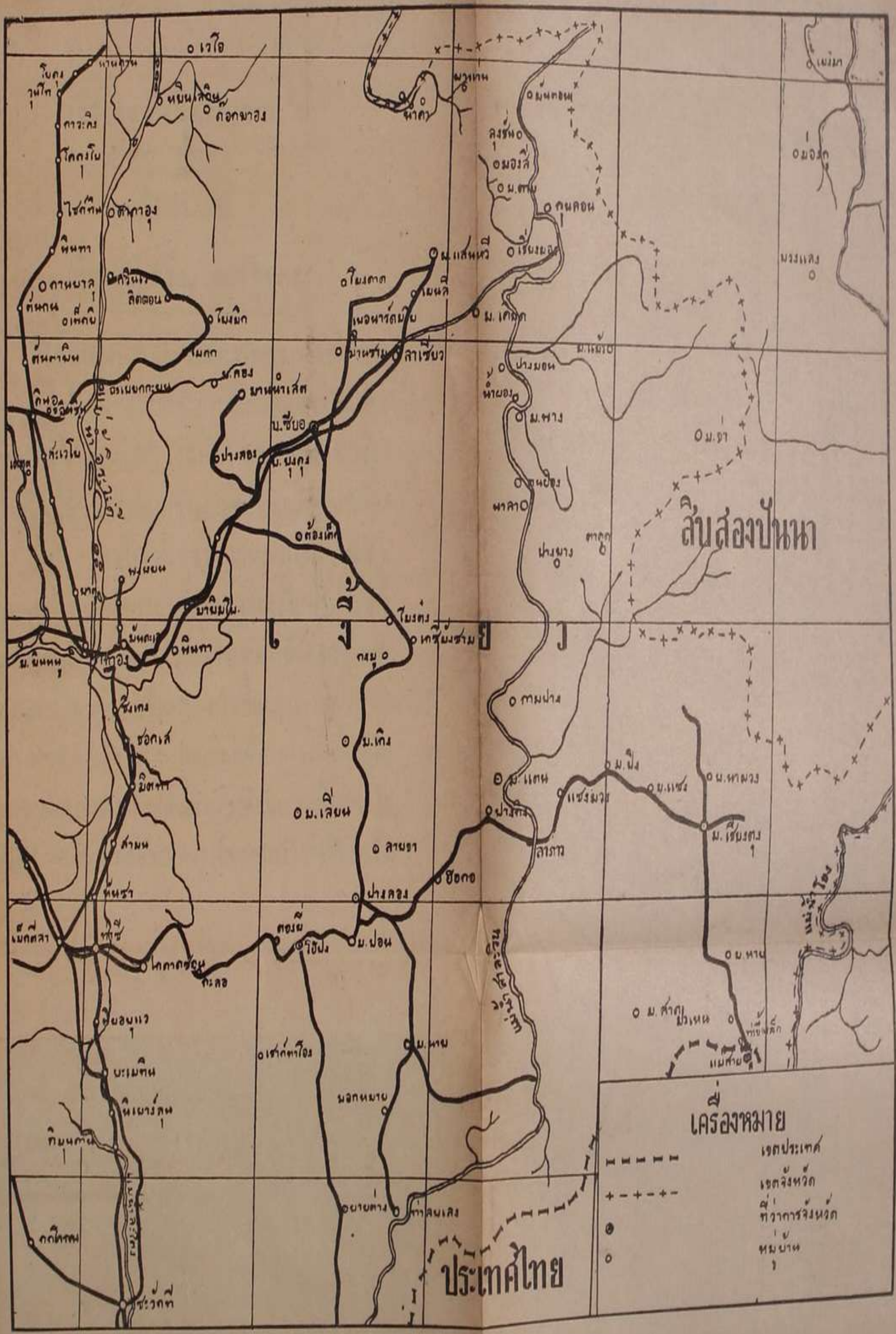
ต่อจากนั้นมา เหตุการณ์ทางการเมือง ของไทยก็
เริ่มพักตัว และคลี่คลาย กลายเป็นกรณีพิพาท กับอินโดจีน
ฝรั่งเศสในปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ซึ่งยังผลให้ข้าพเจ้าและเพื่อน
ข้าราชการจำนวนหนึ่งได้มีโอกาสไปรู้จักกับราษฎรและป่า
เขาอันแสนทุรกันดาร แห่งจังหวัดล้านช้าง เป็นเวลา ๒ ปี
เมื่อญี่ปุ่นเปิดฉากสงคราม "มหาอาเซียบูรพา" เพื่อ
"วงศ์ไพบูลย์ร่วมกัน" นั้น กองทัพพายัพก็เคลื่อนเข้า
ยึดเชียงคุงเมื่อเดือนพฤษภาคม ๒๔๘๕ ข้าพเจ้าจึงได้กลับ

ไปเห็นเชียงตุงอีกครั้งหนึ่ง และอยู่ทนนั่นตลอดเวลาสงครามสองปีเศษ

จากการท่องเที่ยวไปในแคว้นสาละวิน และพม่าตัวกล่าวมานำให้ข้าพเจ้าเกิดความรู้สึกว่าดินแดนส่วนนี้เป็นถิ่นของชนเผ่าไทยเราทั้งสิ้น แม้ในประเทศพม่าเองไทยก็เคยเข้าไปครองอยู่ระยะหนึ่งเป็นเวลาถึงสองศตวรรษ แต่คนไทยเรากลับมีความสนใจน้อยสู้พวกฝรั่งเขาไม่ได้ เขาได้ท่องเที่ยวไปและเขียนเป็นหนังสือไว้หลายเล่ม ซึ่งข้าพเจ้าได้อาศัยเป็นหลักมาเรียบเรียงหนังสือนี้

ข้าพเจ้ารู้สึกเสียดายจริง ๆ ที่ไม่สามารถไปเยี่ยมรัฐต่าง ๆ ในแคว้นสาละวินได้มากกว่านี้ และทั้งโอกาสข้างหน้าก็ยังหาไม่เห็นเลย จึงได้แต่ขออ้อนวอนท่านที่สามารถจะไป ได้ลองหาโอกาสท่องเที่ยวไปเยี่ยมพี่น้องเผ่าไทยของเราและ “ชนกลุ่มน้อย” ที่รวมกันอยู่ในดินแดนส่วนนี้สักครั้ง และถ้าเคยไปถึงแคว้นไทยอาหม

ในมณฑลอัสสัมได้ถ่ายดี แล้วนำมาเขียนสู่กันอ่านเป็น
ความรู้แข่งกับฝรั่งเขาบ้างก็จะดีไม่น้อย เพราะนอกจาก
ท่านจะได้รับความสนุกเพลิดเพลินในการท่องเที่ยวและประ
โยชน์อย่างอื่นแล้ว ท่านยังจะได้ชื่อว่าเป็นผู้นำเกียรติของ
คนไทยใต้เราไปเผยแพร่ ให้พี่น้องไทยนอกประเทศ ได้รู้จัก
ไว้อีกด้วย ดีกว่าที่จะนั่งโฆษณาปาว ๆ อยู่กับที่ โดยพวก
เขาไม่มีโอกาสจะมารู้เห็นได้เลย.

สิบสองปันนา
ประเทศไทย
เครื่องหมาย
เขตประเทศ
เขตจังหวัด
ที่ว่าการจังหวัด
หมู่บ้าน
เวโอ
ก๊อกมาอง
ม่านหาน
ม่านตอน
ลงชัน
มอง
ม.ตาน
กุนคอน
ม.แสนหวี
เชียงยอน
ม.เคียด
ม.เยียบ
ปางมอน
น้ำยอง
ม.หาง
ม.ยา
ม.ยอก
มวงแสง
ใหม่ก
ใหม่ล
เมอฮาด้ดมาย
ม่านฮาม
ลาเซียว
ม.ลอง
มานหาเสด
น.ซียอ
ปางลอง
ม.ยมกุง
ต้องเด็ก
ใหม่ก
ใหม่ม
ม.ยินหนู
ม.เลียน
ลายยา
ปางลวง
ยิอกอ
ม.ปอน
ม.ปิง
ม.แตน
ม.แซง
ม.หามวง
ม.เชียงตุง
ลาภา
ปางมาง
ม.สาปางเหน
แม่น้ำโขง
ม.หาน
ม.นาย
ยายต่าง
ท่าลบเลง
ม.เกิง
กมปา
ปางมอง
ม.ตา
ม.ยา
ม.ยาง
ม.ยิง
ม.ยาย
ม.ยาน
ม.ยาม
ม.ยาว
ม.ยาย
ม.ยาง

เชียงตุง กับ ผู้ครองสาละวิน

๕่

บทที่ ๑

เชียงตุง, หรือ, เขมรัฐนคร

"เชียงตุง" เป็นชื่อที่คนไทยเรา รู้จักมานาน เพราะเป็นเมืองที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ชาติไทยเช่น เกี่ยวกับเมืองเชียงใหม่, เชียงรุ่ง, หลวงพระบาง, เวียงจันทร์, หรือ หงษาวดีและอังวะ แต่พอเอ่ยชื่อว่า "เชียงตุง" เมื่อไร คนไทยทั้งรุ่นปู่รุ่นทวด และรุ่นลูกรุ่นหลานสมัยนี้ ก็จะมีความรู้สึกอย่างเดียวกัน คือ ต้นเต้นและหวาดเสียวขนาดที่ไม่ขอลองอีกทีทั้ง นี้ก็ย่อมเป็นของธรรมดาที่คนไทยเราเป็นคนเกิดในพื้นที่ราบ มีท่งนาบ่าโปร่งสดวกแก่การไปมา แต่เมืองเชียงตุงนั้น ตั้งอยู่ในหุบเขาล้อมรอบด้วยกำแพงธรรมชาติอันยาก ที่จะผ่านไปมาได้ ภูมิประเทศของแคว้นเชียงตุงทั่วไปก็เป็นป่าเป็น

เขา เต็มไปด้วยโรคภัยไข้เจ็บ คนต่างถิ่นไปอยู่ถ้าไม่ระวังรักษาตัวให้ดีจริงๆ แล้ว ก็จะต้องเจ็บป่วยและอาจเป็นอันตรายถึงชีวิตก็ได้ แม้คนพื้นเมืองเองก็มีอันตรายตายมากกว่าเกิด เพราะฉะนั้นพลเมืองของรัฐเชียงตุงจึงมีน้อย ในจำนวนเนื้อที่ ๑๒,๔๐๐ ตารางไมล์ มีพลเมือง ๒๒๐,๐๐๐ คน เฉลี่ยแล้วในหนึ่งตารางไมล์มีไม่ถึง ๒๐ คน

คนไทยเราได้ไปเห็นสภาพของเชียงตุงจริงๆ ก็เมื่อ ๑๐๐ ปี เศษมานี้ คือเมื่อเสด็จในกรมหลวงวงษาธิราชสนิท ได้ทรงกรีฑาทัพไปตีเชียงตุง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๕ ในรัชกาลสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้รู้จักเชียงตุงจริงๆ ยิ่งกว่านั้นอีก ก็เมื่อกองทัพพายัพได้เข้ายึดเชียงตุง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๗—๒๔๘๘

ผู้ที่ได้ไปเห็นเชียงตุงมาแล้ว ก็มักจะพากันกล่าวคำหมิ่นเชียงตุงไปในแง่ร้ายต่างๆ ว่า เป็นบ้านป่าเมือง

คอน หาความเจริญอันใดมิได้ พากันลืมคิดไปว่า บรรพบุรุษของไทยเราเดิม ก็อยู่ในดินแดนอันเย็นย่า เขาแถบยูนานและสิบสองปันนา เหนือแควันเชียงตุงไป เสียอีก เราได้หนีลงมาสู่ดินแดนอันอุดมสมบูรณ์แล้ว ก็เลยลืมของเก่าของเดิมไปเสีย

อันที่จริงเมืองเชียงตุงนั้น หาใช่เย็นเมืองป่าเถื่อนที่ไร้ความเจริญดังความเข้าใจของคนทั่วไปไม่ เมื่อตรวจดูประวัติศาสตร์ของเชียงตุงแล้ว เราจะรู้สึกว่าเย็นเมืองเก่าแก่ ที่ได้รับแสงอารยะธรรมจากลานนาไทยมาก่อน จากพม่า และอังกฤษ เย็นลำดับต่อมา

เมืองเชียงตงสร้างมาได้ประมาณ ๘๐๐ ปีมาแล้ว โดยพวกระว้าเย็นผู้สร้างขึ้นก่อน ต่อมาพระยาเม็งรายไปที่ได้ เชียงตุงจึงตกมาขึ้นอยู่กับลานนาไทย ครั้นตกมาสมัยพะม่าเรืองอำนาจ เชียงตุงก็หลุดไปขึ้นกับพะม่า และติดตามพม่าไปอยู่ในร่มธงของอังกฤษ เมื่ออังกฤษปล่อยพม่ามาเย็นอิสระเชียงตุงจึงคงเย็นรัฐหนึ่ง ของสหภาพ

พม่าต่อมาจนบัดนี้

เชียงตุงมีชื่ออีกชื่อหนึ่งว่า "เขมรัฐ" ตามตำนานเมืองเชียงตุงกล่าวว่า เดิมฤาษีตนหนึ่งมีนามว่า จันทสิกขตุงค์หรือตุงคฤาษีได้มาระบายน้ำออกจากสระใหญ่แห่งหนึ่ง และอธิษฐานขอให้ที่นั้นกลายเป็นบ้านเป็นเมืองขึ้น เมื่อน้ำไหลไปหมด คงเหลือเป็นหนองอยู่ตรงกลางแห่งหนึ่ง จึงให้ชื่อว่า "หนองตุง" และเมื่อสร้างเมืองขึ้น ก็เรียกชื่อเมืองว่า "เชียงตุง" ตามนามของตุงคฤาษีนั่นเอง

ส่วนชื่อ "เขมรัฐ" นั้นไม่ปรากฏชัดว่า ได้มาอย่างไร คงปรากฏในประวัติศาสตร์เชียงตุงเพียงว่าในแผ่นดินเจ้าแก้วขุญนำฯ จุลศักราช ๘๙๘ (พ.ศ. ๒๑๐๓) พระเจ้าแผ่นดินพม่า ได้ตั้งชื่อให้ว่า "รัตนภูมินทะนรินทาเขมาธิปติราชา" ซึ่งมีความหมายว่าเป็นเจ้าผู้ครองนครเขมรัฐนับเป็นองค์แรก และเจ้าผู้ครองนครเชียงตุงต่อมาก็มีความว่า "เขมาธิปติราชา" ต่อ

ท้ายทุกองค์ อีกทางหนึ่งก็พอสันนิฐานได้ว่า เหตุที่เชียงตุงมีนามว่า "เขมรัฐ" ก็คงจะเนื่องมาจากแต่เดิมนั้น เมืองเชียงตุงมีโรคภัยไข้เจ็บชุกชุมมาก ใครจะไปครองเมืองก็อยู่ได้ไม่นาน จึงต้องเอาเมืองถวายสงฆ์ดังจะได้กล่าวในบทต่อไปพระสงฆ์จึงต้องเปลี่ยนชื่อเมืองเสียใหม่ว่า "เขมรัฐ" ซึ่งแปลว่าแผ่นดินหรือประเทศที่เกษมสำราญก็อาจเป็นได้

ชื่อเมืองเชียงตุงนี้ ชาวเมืองเขายังผูกเป็นปริศนาไว้ว่า "เจ็ดเชียง เก้าหนอง สิบสองประตู" ซึ่งนับว่าเป็นเครื่องชี้ลักษณะของเมืองนี้เป็นอย่างดี กล่าวคือในเมืองเชียงตุงนั้น มีชื่อหมู่บ้านต่างๆ อันขึ้นต้นด้วย "เชียง" อยู่ ๗ แห่ง มีหนองอยู่ ๙ หนอง และมีประตูเมืองอยู่ ๑๒ ประตู

เชียง ๗ แห่ง มีเชียงยืน, เชียงจันทร์, เชียงลาน, เชียงงาม, เชียงข่ม, เชียงจิน, และเชียงจาม แต่ความจริงยังมีอีกถึง ๙ เชียง คือ เชียงกอง, เชียงพร้าว,

เชียงแกว, เชียงอิน, และเชียงคำ

หนอง ๙ หนอง มีหนองคุง, หนองเย, หนองยาง หนองท่าช้าง, หนองแกว, หนองใคั, หนองบ่อง, หนองผาและหนองเข้

ประคู ๑๒ ประคูคือ ประคูเชียงลาน. ประคูป่าแดง ประคูม่าน, ประคูผา, ประคูน้ำย่อออ้อย, ประคูไกไข, ประคูยางปิ่ง, ประคูหนองเหล็ก, ประคูยางคำ, ประคูแจนเมือง, ประคูผาขังและประคูงามพ้า

คำว่า "เชียง" เราหมายความถึง "เมือง" หรือ "เวียง" ในเมืองเราที่มีชื่อ "เชียง" ขึ้นหน้าก็เป็นเมืองใหญ่ หรือเคยเป็นเมืองใหญ่มาแต่โบราณแล้ว เช่น เชียงแสน, เชียงราย, เชียงของ, เชียงคำ, เชียงใหม่ เชียงคาว, เชียงคาน ฯลฯ แต่เชียงคุง เขาเอาไปตั้งเป็นชื่อละแวกบ้านเล็กๆ น้อยๆ เสียจนพร่ำเพรื่อไปหมด เขาจะมีความหมายของเขาอย่างไรก็ไม่ทราบได้

ทำไมเมืองเชียงคุงจึงมีหนองถึง ๙ หนอง ก็คูเป็น

ของแปลกไม่น่าเชื่อ แต่ก็มีจริงๆ หนองกุงเย็นหนองใหญ่อยู่เกือบกลางเมือง มีน้ำตลอดปี นอกจากนั้นเย็นหนองใหญ่บ้างเล็กบ้าง ที่ตื้นเขินจนไม่เย็นหนอง เหลือแต่ชื่อก็มี เย็นที่ลุ่มสำหรับเพาะพันธุ์บุงก็มีมาก หนองเหล่านี้อยู่ในกำแพงเมือง ส่วนที่อยู่นอกเมืองก็ยังมีอีกหลายหนอง เรื่องหนองในเมืองเชียงตุงนี้ พิเคราะห์ดูตามตำนานที่ว่าตุงคฤาษีมาระบายน้ำออกและอธิษฐานให้เย็นบ้านเย็นเมืองดังกล่าวแล้วนั้น ก็ดูมีเหตุผลอยู่ เชียงตุงตั้งอยู่ในแอ่งกลางเขา มีทางระบายน้ำออกแห่งเดียว คือ น้ำเชินที่ไหลลงสู่น้ำโขง ถ้าน้ำเชินถูกปิดด้วยเหตุใดก็ตาม เมืองเชียงตุงก็จะถูกน้ำท่วม ดังที่ปรากฏในตำนานเมืองที่จะกล่าวต่อไป

ส่วนประตูนั้น เชียงตุงมีกำแพงธรรมชาติคือภูเขาบางตอน ตอนที่เย็นที่ราบจึงก่อเย็นกำแพง มีประตูออกรวม, ๙ ประตู แต่ขณะนี้เปิดใช้เย็นทางเดิน เพียง ๔ - ๕ ประตูเท่านั้น ตอนทัพไทยเข้าที่เชียงตุงเมื่อ ๑๐๐,ปีเศษ

มาแล้ว กำแพงและประตูเหล่านี้คงจะสำคัญ ในการป้องกันเมืองไม่น้อยทีเดียว แต่เวลานี้ไม่มีประโยชน์เช่นเดียวกับกำแพงพระนครของเรา ภูมิประเทศที่ตั้งเมืองเชียงตุงนี้ไม่มีทรายเลย ที่ไม่ใช่หนองก็เป็นเนินสูงบ้างต่ำบ้าง ถนนที่มีในเมืองก็คดเคี้ยว ไปตามธรรมชาติ มิตรงอยู่สายสองสายสั้นๆ เนินเขาสูงเขาเรียกว่า"จอม" มีจอมลัก, จอมทอง, จอมใหม่และจอมมน

แคว้นเชียงตุงนี้มีพื้นที่มากกว่ารัฐใดๆ ในสหรัฐฉาน คือประมาณครึ่งหนึ่งของแผ่นดินไทเขียว ทางฟากตะวันตกของสาละวินทั้งหมดรวมกัน ถ้ายกแคว้นละว้า (*We S tete*) ซึ่งอยู่ทางเหนือออกเสีย ,ทางฟากตวันออกของน้ำสาละวิน เหยียดลงมาทางใต้ ถึงเมืองสาด เมืองหางก็เป็นดินแดนของเชียงตุงทั้งหมด แบ่งการปกครองออกเป็นเมือง (อำเภอ) ที่สำคัญนอกจากเมืองเชียงตุงก็มี เมืองยอง, เมืองเลน, เมืองโก, เมืองขาก เมืองเผิง, เมืองสาด, ซึ่งส่วนมากซุกซ่อนอยู่ในป่า

ในเขาทั้งนั้น มีทางรถยนตร์สายเดียวจากพม่าข้ามแม่น้ำสาละวิน มาเมืองเบิง–เชียงตุง—เมืองเลน เมืองโก ถึงท่าขี้เหล็ก ชายแดนติดต่อกับอำเภอแม่สายของเรา

เราเรียกชาวเชียงตุงว่า "เงี้ยว" แต่เขาชะบอกว่าเขาไม่ใช่เงี้ยว เช่นเดียวกับคนไทยทางภาคกลาง เรียกคนภาคเหนือว่า "ลาว" แต่คนภาคเหนือเขาก็ว่าเขาไม่ใช่ "ลาว" เขาเป็น "คนเมือง" ต่างหาก ความจริงคนเชียงตุงไม่ใช่ "ไทยเงี้ยว" แต่เป็นคนไทยอีกพวกหนึ่ง เรียกว่า "ไทยเขิน" หรือเรียกให้ตรงตามสำเนียงของว่า "ขืน"

ตามตำนานหรือประวัติเมืองเชียงตุง ไทยเขินไปจากทางใต้ไปอยู่เมืองเชียงตุง ตั้งแต่สมัยสร้างเมือง เจ้าผู้ครองนครเชียงตุง ซึ่งภายหลังเมื่อพม่าเข้าครอง เรียกว่า "เจ้าฟ้า" นั้นก็เป็นคนเชื้อชาติ "ขืน" มาจนบัดนี้ เมืองเชียงตุงจึงได้ชื่อว่าเป็นเมืองเขิน เครื่องจักสานทารักจากเชียงตุงก็ได้ชื่อว่า "เครื่องเขิน" แม่น้ำ

สำคัญที่ไหลผ่านเชียงตุง ไปลงแม่น้ำโขง ก็มีชื่อว่า "น้ำเงิน"

ชาวเขินเขามีความภูมิใจอยู่เสมอว่า เขาเป็นชาติที่เจริญมีวัฒนธรรมเป็นของเขาเอง แต่ความจริงธรรมเนียมประเพณีต่างๆ เขาเอาไปจากไทยลานนาของเราเป็นส่วนมาก ภายหลังเขาไปผสมกับของไทยเงี้ยว ซึ่งได้มาจากพม่าอีกต่อหนึ่ง แต่อย่างไรก็ดี ภาษาและหนังสือของไทยเขิน ก็ยังแสดงอยู่ว่า เป็นญาติใกล้ชิดของไทยลานนา คือหนังสืออ่านกันได้ ภาษาก็พอฟังกันออก

ความจริงชาวเขิน มีลักษณะพิเศษกว่าไทยเงี้ยวหลายอย่างคือ มีรูปร่างและผิวพรรณหมดจดงดงามกว่าไทยเงี้ยว หมอด็อคผู้เขียนเรื่อง "*The Tai Race*" กล่าวว่า ญี่ปุ่นเคยมาตู่เอาว่า คนชาติเขินสืบเชื้อสายมาจากพวกเขา และเมื่อสงครามญี่ปุ่นครั้งที่แล้ว นายทหารญี่ปุ่นก็เคยไปถามพวกเชียงตุงว่า รู้หรือไม่ว่า

ชาวเขินกับญี่ปุ่นเป็นสายเลือดอันเดียวกัน ซึ่งเท่ากับว่านำความผิ้นไปเล่าให้ฟัง ใครจะหลงเชื่อไปได้ ในเมื่อชาวเขินส่วนมากมีร่างสูง ตาใหญ่ ปากกว้าง และอยู่ห่างไกลจากดินแดนแห่งอาทิตย์อุทัยหลายพันโยชน์

ชาวเชียงตุง นิยมการแต่งกาย ตามประเพณีของเขาคือ ผู้ชายนุ่งกางเกงขากว้าง สรวมเสื้อแขนยาวตัวสั้นแบบเสื้อพม่า โพกศีรษะด้วยผ้าทึงชายทั้งขนบน ผู้หญิงนุ่งผ้าถุงยาวถึงตาตุ่ม สรวมเสื้อแขนกระบอก เกล้าผมทั้งสูงไว้กลางศีรษะ แต่เวลานี้นิยมไปนิยมขอดผมไว้ข้างหลังบ้างแล้ว ผู้หญิงชอบเคียนหัวด้วยผ้าขนหนู เขาว่าใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง ร้อนก็เคียนหัว หนาวก็ห่มได้ อาบน้ำหรือล้างหน้าก็ใช้เช็ดตัวเช็ดหน้า

อาหารของชาวเชียงตุงเขาใช้ถั่วเน่า (ถั่วเหลืองหมักแล้วทำเป็นแผ่นตากแห้ง) เป็นเครื่องปรุงแทนกะปิ ปลาร้า นิยมอาหารมันกันมาก ซึ่งก็นับว่าเหมาะกับเมืองที่มีอากาศหนาว อาหารพิเศษที่ชาวบ้านชอบกิน คือ

ขนมจีน ที่เราเรียกกันทางภาคเหนือว่า "ขนมเส้นน้ำเงี้ยว" กินกับหนังทอดเรียกว่า "หนังป่อง" คือหนังควายหรือหนังวัวแห้งแช่น้ำมันตากไว้ แล้วเอามาทอดกินกับขนมเส้นตอนเช้าแทนกาแฟ ชาวเชียงตุงไม่นิยมกินหมาก แต่ชอบบุหรี่กันแทบทุกคน "ยาไชโย" แบบพม่าเป็นที่นิยมกันทั่วไปทั้งชายและหญิง

บ้านเรือนในเชียงตุงหาเรือนไม้ดีๆได้ยาก เพราะไม้ห่างไกลเมื่อจะย้ายขึ้นเขาสูงๆ คนจึงนิยมก่อดินอยู่ แต่ก็เป็นดินอิฐกิบเสียมาก เพราะกันการพังเรือนราษฎรมักทำฝาเตี้ยๆ กันความหนาว มีเตาไฟอยู่กลางเรือน สำหรับนอนผิงหน้าหนาว คล้ายฝรั่งมีเตาผิงในบ้าน ชาวเชียงตุงทั่วไปนิยมการค้าขายมาก ก็คงจะเป็นเพราะอาศัยการทำนาได้น้อย เพราะที่ราบหาบาก การค้าขายติดต่อกับชาวคอยและพ่อค้าต่างถิ่น วันตลาดในเชียงตุงเขากำหนดให้มี ๕ วัน ถึงตลาดใหญ่ครั้งหนึ่ง เรียกว่า "วันกาดหลวง" เขานับดังนี้ กาด

หลวง—วายกาดหลวง - กาดลิ้ - วายกาดลิ้ - กาดข่วง (คำว่ากาดแปลว่า ตลาดนั้นเอง ทางภาคเหนือก็เรียกกาดเหมือนกัน)

ในวันกาดหลวง มีคนจากที่ไกลๆ นำของมาขาย พวกชาวดอยก็นำของมาขายในวันนั้น มีสินค้าทุกชนิดนำมาวางขายในตลาด วัน "วายกาด" คือวันที่เว้นไม่มีตลาด แต่ก็มีของมาขายบ้างเล็กๆน้อยๆ วัน "กาดลิ้" รองจากกาดหลวง คนในเมืองและบ้านใกล้เคียงมาตลาดในวันนั้น ส่วน "กาดข่วง" รองจากกาดลิ้งไปอีก มีคนน้อย โดยมากเป็นการขายอาหารและของใช้ประจำวัน

การมีตลาดใหญ่ ๕ วันครั้งนี้เป็นที่นิยมทั่วไปในสหรัฐฉาน ทั้งนี้คงจะเนื่องจากคนชาวดอยซึ่งอยู่ห่างไกลจะมาบ่อยไม่ได้ นอกจากนี้ในวันวายกาดเขาก็มีตลาดตามทำบลนอกออกไปเป็นกำหนดแน่นอนเช่นเดียวกัน ผู้ไปเที่ยวเชียงตุงหรือแควันอื่นในสหรัฐฉานจึงจำ

เป็นต้องรู้กำหนดวันตลาดของเมืองนั้น ๆ และควรเลือกไปเที่ยวในวัน "กาดหลวง" จึงจะได้เห็นของกิ

เครื่องชั่งน้ำหนักที่ชาวเชียงตุงใช้ในตลาดเขาใช้โลหะหล่อเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ เป็นลูกตุ้มบอกน้ำหนัก เป็นมาตรฐาน เช่น รูปไก่, นกเสือ, เป็นต้น คนที่ไม่มีก็เอาก้อนอิฐก้อนหินมาชั่งเทียบกับตัวสัตว์เหล่านั้นว่าก้อนไหนหนักเท่าไร แล้วเอาไปวางในตาเต็งชั่งของมาตราชั่งน้ำหนักของเขามีดังนี้

๑๐ จิ๊เป็น ๑ ขัน, ๑๐ ขันเป็น ๑ จ๊อย, จิ๊เทียบได้ประมาณ ๑๖.๒๕ กรัม ๑ จ๊อย (อังกฤษว่า *viss*) ประมาณ ๑๖๒๕ กรัม

ส่วนการวัดทางยาวเขานิยมใช้วาและศอก เช่น การซื้อขายผ้าเขาคิดกันเป็นศอก

การศาสนา ชาวเชียงตุงนับถือพระพุทธศาสนาศาสนาคริสเตียนที่พวกโรมันคาทอลิก และ เพรสไบเทเรียนมิสชั่นนำเข้าไปเผยแพร่ในเชียงตุงไม่ได้ผลสำหรับ

ชาวเมือง เขาจึงหันเข็มไปขนดอยกันหมด

ในเมืองเชียงตุงมีวัดมาก บริเวณเมืองเดินราวชั่วโมงกว่าก็รอบ แต่มีวัดกว่า ๒๐ วัด บางวัดสร้างมาแต่สมัยโบราณ ๕๐๐-๖๐๐ ปีมาแล้ว เช่นวัดหัวข่วง วัดพระแก้วและวัดจอมทอง สร้างเมื่อท้าวผายูส่งโอรสไปครองเมืองเชียงตุง เมื่อ ๖๐๐ ปีมาแล้ว วัดป่าแดง ตามตำนานเมืองก็ว่าสร้างมาได้ ๕๐๐ ปีเศษมาแล้ว วัดเหล่านี้ได้รับการปฏิสังขรณ์กันต่อ ๆ มาจนบัจจุบันนี้

การทนุบำรุงพระพุทธศาสนายังไม่ปรากฏว่าได้จัดทำกันอย่างจริงจัง เคยปฏิบัติอย่างใดก็คงไว้อย่างนั้น ประเพณีบวชเณรที่เรียกว่า "บวชลูกแก้ว" อย่างทางภาคเหนือของเรานิยมกันนั้น ทางเชียงตุงถือปฏิบัติกันเคร่งครัดมาก ในพม่าก็เช่นเดียวกัน เขาถือว่าการบวชลูกแก้วนั้นได้บุญมาก เด็กผู้ชายอายุย่างเข้า ๑๑-๑๒ ปี พ่อแม่พี่น้องก็จะต้องจับบวชเณรกันหมด ก่อนเข้าพรรษาราวเดือนพฤษภาคม – มิถุนายน เราจะได้ยินแต่

เสียงฆ้องเสียงกลอง สนั่นหวั่นไหว ทั้งกลางวันกลางคืน เป็นพิธีฉลองลูกแก้ว ผู้ที่ไม่มีลูกชายหลานชายก็จะต้องพยายามหาลูกของมิตรสหาย หรือเด็กกำพร้ามาบวชเป็นลูกแก้วของตน ในกรณีเช่นนี้ เด็กที่เป็นลูกแก้วจะต้องเคารพนับถือ ผู้ที่เอาตนมาบวชเป็นอย่างมาก ลืกออกมาอาจจะต้องมาอยู่ในครอบครัวนั้นจนกระทั่งแต่งงานไป

การนิยมบวชเณรหรือบวชลูกแก้วนี้เขาให้เหตุผลว่า เด็กอายุ ๑๑-๑๒ ขวบนั้นมีจิตใจบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่เกี่ยวข้องในทางโลกีย์ เปรียบได้กับดวงรัตนมณีอันไม่มีรอยแตกร้าว เมื่อนำไปบูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าย่อมได้กุศลแรง ดังนี้ประเพณีบวชลูกแก้วของเขา (รวมทั้งภาคเหนือของเราและพม่าด้วย) จึงยังคงถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดตลอดมา ด้วยเหตุนี้ในวัดหนึ่ง ๆ จึงมีพระภิกษุเพียงรูปสองรูป ส่วนสามเณรมีมาก วิ่งเล่นเกรียวกราวราวกับว่าเป็นโรงเรียนโรงหนึ่งที่เดียวซึ่งความจริงก็เป็นเช่นนั้น เพราะในระหว่างบวชเณรนั้นพระท่าน

ก็สอนหนังสือให้ด้วย

(ทางภาคเหนือของเราเมื่อบวชเณรอยู่สักหนึ่งปี สองปีก็สึกออกมาและได้คำนำหน้าชื่อว่า "น้อย" ถ้าบวชเป็นพระสึกออกมาเขาเรียกว่า "หนาน" ถ้าพี่น้อยกับพี่หนานไปแอ่วสาวด้วยกัน พี่หนานจึงเสียเปรียบพี่น้อยเสมอ) เมื่อสึกออกจากสามเณรมาแล้วมาอยู่กับพ่อแม่ ได้สักปีสองปีก็พอดีแตกเนื้อหนุ่ม ตาสอดส่ายหาสาวที่จะเอามาเป็นคู่ครองต่อไป ถ้าเป็นลูกผู้มีเงินพ่อแม่ก็จะช่วยจัดการสู่ขอและแต่งงานให้ตามประเพณี พิธีสู่ขอและแต่งงานของชาวเชียงตุงคล้ายกับของชาวเหนือของเรา คือมีการ "สู่ขวัญ" และมัดมือ โดยเฒ่าแก่ผู้ประกอบพิธีทั้งฝ่ายหญิงฝ่ายชายกล่าวถ้อยคำโต้ตอบกันดังจะได้ตัดตอนมาเขียนไว้พอเป็นตัวอย่างต่อไปนี้

เมื่อนำพานใส่เครื่องขันหมากซึ่งมี กล้วย ข้อย ไข่ และหมากพลูบุหรี่มาถึงเป็นพิธีแล้วเฒ่าแก่ฝ่ายหญิงก็จะกล่าวคำต้อนรับดังนี้

"หมู่รุมชุมตา หมู่เฒ่าชุมชุน หมู่พี่ชุมน้อง หมู่ป้าน้าอา หมู่ญาติหลายมวลหมู่ ก็มาอยู่ทันแต่เช้าวันยังวัน อยู่ละมองกองท่า กองหันหน้าลูกหลานทั้งสอง แต่เช้ายังวันคังว่าแหล่ ฯลฯ

ครั้นลูกหลานทั้งสอง มาหาสั่งและมาขอก มาแผวจอดลุงตา จุ่งค่อยกินพลูยาและน้ำ ลุงตาพร่ำเอาธรรม การคำนิถามข่าว อยู่ค่านค้าวเมืองใด อยู่ไกลหรือว่าใกล้ หลงใค่เต้าเที่ยวมา อยู่วันตกหรือวันออก อยู่ออกใต้หรือหนเหนือ จักเมืองไหนมาชอกนี้ ใคร่ฮู้ที่อันมา ชู้ว่าเป็นพานิชาพ่อค้า มาแอ่วหล้าหาสัง ลูกหลานยังประโยชน์ เชื้อจุ่งโอษฐ์มาพลัน เป็นฉันใดยอกเหก ตามถ้วยเพศอันมา จักว่ามาหาม้า ก็บ่หันพาเชือก มาหาวัวแห ก็บ่หันพาเชือก ชู้ว่าใคร่ได้ของอโภเทิก ใคร่ได้แก้วได้แสง อันแปงเมืองค่าล้าน ลุงตาจักผ่านห้อแทนขั้น ค้อมณีจันทร์สุกใสส่อง รัตนิปล่องหกประการ ผิลูกหลานยังใคร่ได้ จุ่งไขเงื่อนคำ

เค็องเย็องฉันใค พอหัอขิดไขไหวัสา กับลุงตาพ่อแม่
อันแผ่ถ้อยตามไปหนึ่งรา ฯลฯ"

แล้วเฒ่าแก่ฝ่ายชายก็จะกล่าวตอบดังนี้

"คิแลยู แจ้งถิหลิ บัดนี้ลูกหลานทั้งสอง อยู่
เชียงของฝ่ายหน้า มาต้านว่าคำเค็อง เค็องใจด้วย
พี่ข้า ลุงข้าแต่งใช้มาขอไกว่แก้วไกว่แสง ขอฮักขอแปง
ขอเอาหน่วยตาหัวใจกับลุงตาพ่อแม่ คินักแหล่ลูกหลาน
ค่อยจาหวานโอยจู่ ฟัว ตามด้วยหลัวเครือมา บ่ออือรา
คาเสี่ยเปล่า ดังว่าแหล่ อันว่าไกว่แก้วและไกว่แสงนั้น
นา ก็หากคิแท้แลเจ้า แสงลูกนี้บ่อเหมือนแผ่าแก้วเป็น
ทั้งหลาย อันเป็นทำขายในกาด ลูกนี้เมฆชาติแก้วลอด
ฟ้าแสงคิ บ่มีเหมือนสักที่ ลูกนี้แก้วแสงปี (มรกต) ผิว
ขาว รัศมีพราวสอาด เป็นดั่งชาติเงินขา อันช่างทำมา
หลอมหล่อ ย้อมแล้วผ่อกูงาม นั่นแหล่ ผิลูกหลานยัง
ใคร่ได้ กดค่าไว้ดูหลาย ช้างพลายสารอ่านย้อย ข้า
ใหญ่น้อยหญิงชาย วัวควายหลายม้าเครือง พอฮ้อย

เยื่องเสมอกัน คำแคงชัยนิกพรรณค่าใหญ่ จิงจักได้สมควร ชาแหล่ ผิลูกหลานย่มาหาชื่อได้ ข้าช่วยให้หญิงชาย ก็จักได้คืนคายเสียเปล่า จักเสียประโยชน์เจ้าเชื่อมา คังว่าแหล่"

"คิแลลูกหลานทั้งสอง คำปากวอนขวม่อ มาขอต่อลุงตา ว่าลูกคนผานหลานคนทุกข์ ยื่นน้ำหินก็บ่มายื่นน้ำผาก็ย่ออก ยอกย่ไกับ่แขวน แปนมือซ้ายย่ไกเงินแสน แปนมือขวาย่ได้คำหมื่น แม้นจักคืนคืนคาย ก็คืออายเพื่อนบ้าน_ _ _ _ ที่แปคชื่อยหากสมควรราคา _ _ _"

ต่อจากนี้ก็เป็นเรื่องพูดจาต่อรองกัน จนในที่สุดก็ตกลงนัดวันแต่งงาน ในพิธีแต่งงาน เขาก็มีคำกล่าวของผู้เฒ่าที่เขาเรียกว่าอาจารย์ผู้ทำพิธีดังนี้

"อัจจะสุ อัจจะชัยโย อัจจะมังคโล อัจจะวาโห วิวาโห อัจจะทาโน อัจจะเตโช อัจจะลาโภ อัจจะอุตตโม ดีหลีแล"

อัจจะในวันนี้ผู้ข้ามีคำปากหวานสมาต่อเฒ่าแก่ พ่อ

แม่พี่น้องทั้งหลายก่อนข้า บัดนี้ยังมีลุงตาอาวอาทั้งสอง ผัวเมีย มีลูกหญิงคิงชาว เลี้ยงแต่เม่อผ่ามือยังค่า(เท่า) เกล็ดหอย ฮอยดินยังค่าสองนิ้ว เลี้ยงด้วยข้าวแม่อม เลี้ยงด้วยนมแม่ย่า เลี้ยงด้วยอ้อยเล่มหวาน เลี้ยงด้วยตาลลูกใหญ่ เลี้ยงด้วยไข่ลูกขาว ก็จิงใหญ่มาพอเป็นสาว ยาวมาพอเป็นชู้บ่าว ที่ใกลก็บ่สู ชู้ที่ใกลก็บ่มาหาแท้แหล่"

แล้วต่อจากนี้ก็กล่าวถึงผู้ชาย มีถ้อยคำคล้ายๆ กัน ที่ต่างกันบ้าง คือ–

"..... เลี้ยงด้วยนมแม่ย่า เลี้ยงด้วยแสนตัวปลา เลี้ยงด้วยแสนขาไก่ อุ้มไปนาพาไปไซ่ ก็จิงใหญ่มาพอคิ ไปสูตรเยียนเขียนอ่าน แล้วจิ่งสึกรามตามผ้ามาเป็นย่าเพียวเลียว ไปแอ่วสาวบ้านใต้เป็นก็บ่เออ ไปแอ่วสาวบ้านเหนือเป็นก็บ่ด้าน ไปแอ่วสาวนอกบ้านเป็นก็บ่เอา ___" ต่อจากนี้ว่าถึงคนไปเที่ยวเสาะแสวงหาผู้หญิง และได้พบพูดจารักใคร่กัน จนให้พ่อแม่มา

สู่ขอหญิงจนได้ทำพิธีแต่งงานกัน ตอนท้ายว่า "บัดนี้ยังมีไก่ต้มตั้งเงินยันล่าเทียนตั้งเงินอ้อย กิ่งก้อยตั้งเงินยั้น มาวันจนต่อพ่อแม่_ ... _ ให้เป็นผัวรักเมียแปง ผัวแสงให้เมียหวาด ผัวขาดให้เมียคม _ ... _ "

ตามนี้เราจะพบคำที่เป็นภาษา ทางภาคพายัพบ้าง ทางภาคอิสานบ้าง และบางคำก็เป็นคำไทยเงี้ยวฝากตวันตกสาละวินปนกันอยู่ ความจริงก็เป็นเช่นนั้น ภาษาไทยเขินนี้ส่วนมาก เหมือนภาษาไทยภาคพายัพมาแต่เดิม ครั้นภายหลังได้นิยมคำไทยเงี้ยว มาเป็นภาษาพูดมากขึ้นทุกที เพื่อเป็นความรู้เกี่ยวกับภาษาและสำเนียงของชาวเชียงตุง จะขอนำหลักของคำเชียงตุง มากล่าวไว้สักเล็กน้อย

ชาวเชียงตุงทุกพวก เช่นเดียวกับชาวไทยตวันตกสาละวิน ออกเสียงพยัญชนะและสระบางตัวไม่ชัก พวกพยัญชนะมี

ร. เป็น ล. หรือ ช. เช่นเรียกเจ้าว่า เสัว

(อังกฤษเลยเขียนตามเสียงนี้เป็น *Suo* เช่นเจ้ากองไต เขียนเป็น *Sao Konglai* เจ้าฟ้าเป็น *Sawbwa* ตามเสียงพม่าอีกทอดหนึ่ง

ฉ. ช. ไม่ค่อยชัด มักเป็นเป็นเสียง จ. บ้าง ส. หรือ ช. บ้าง

ค. เป็นเสียง ล. เช่น ไค้ว่าไล่ คอยว่า ลอย ถ้าพยายามพูดเป็นเสียง ค. ก็มักเลยไปเป็น ต. เสียหมด

ข. เป็นเสียง ว. เช่นบ้านว่า ว่าน ขาทว่าหวาด ถ้าพยายามออกเป็นเสียง ข. ก็มักเลยไปเป็น ป. เสีย

ฝ. เป็น ผ. เช่น ฝ้าย ว่า ผ้าย ฝัน ว่า ผัน

ฟ. เป็น พ. เช่น ฟ้า ว่า พ้า ฟุต ว่า พุต สละที่ออกเสียงไม่ชัดมี

เ-ย เป็น เอ เช่นเมียว่า เม เทียนว่า เทน

เ-อ เป็น เ–อ เช่นเสือว่า เสอ เพื่องว่าเพิ่ง (ฟาง)

-ัว เยีน โ- เช่นหัวว่า โห นวนว่า โนน

ท่านลองอ่านประโยคต่อไปนี้ดู ถ้าท่านไม่เคยรู้มาก่อนก็จะไม่เข้าใจเลย

วันไน้เส้าพ้ากว่าไหล เป้นเมอเมิงม่าน เลินออกใหม่จักย้อก

กะไน้มีโคหน่ำ ซ้อเส้ง ชาวหวาค

ในประโยคเหล่าน้ มีคำไทยเงี้ยวปนอยู่หลายคำ เช่นไน้ (นี้) กว่า (ไป) หน่ำ (มาก) คำแปลคือ

วันนี้เจ้าพ้ำไปไหน ท่านไปเมืองพม่า เดือนหน้าข้างจ้นจิงจะกลับ ท่นมีของมาก ซ้อหมดบ่สิ้นบาท

คนเชียงตุงมีอยู่ ๓ พวก คือ เขิน ไทยเหนือและเงี้ยว พวกเขินเป็นเจ้าของถิ่นเดิม มีอยู่ทั่วไปทั้งในเมืองและนอกเมือง เจ้าพ้ำเป็นไทยเขิน พวกไทยเหนือเป็นพวกที่มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ในยูนาน ที่เชียงตุงไทยเหนือ ตั้งบ้านเรือนรวมกันอยู่นอกเมือง คือบ้านชาวแปค บ่อเรือหนองคำ ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้

และตวันออกของเมือง ไทยเงยวหรือที่เรียกกันว่าไต อยู่ที่บ้านจอมยนหรือจอมมนทางทิศใต้ของเมือง ทั้งสามพวกนี้เราดูกันไม่ออกว่าใครเป็นพวกไหน เพราะรูปร่างหน้าตาและการแต่งกายไม่ค่อยผิดกันเสียแล้ว

ในเมืองเชียงตุงมีที่เที่ยวน้อย เพราะเป็นเมืองเล็ก เดินราว ๆ สองชั่วโมงก็รอบเมือง แต่ที่ควรไปดูก็มีวัดเก่า ๆ และหอหลวง ซึ่งเป็นสิ่งปลูกสร้างแบบอินเดีย นับเป็นของแปลกในเมืองเชียงตุง เจ้าฟ้าเฆ่า (เจ้ากัอนแก้วอินแถลง) ได้สร้างขึ้นหลังจากที่ไปประชุมที่ประเทศอินเดียมาแล้ว ตอยเหมย อยู่ทางทิศตวันออกเฉียงใต้ของเมือง ระยะทางประมาณ ๓๐ กว่ากิโลเมตร์ เป็นตอยสูง มีอากาศเย็นตลอดปี บนเขาลูกนี้เป็นที่ราบกว้างขวาง อังกฤษได้เอากองทหารไปตั้ง จึงกลายเป็นบ้านเมืองขึ้น

การเที่ยวเชียงตุง ควรจะเป็นฤดูที่เขามีงานปอย (*Pwe*) คือตั้งแต่ฤดูหนาวเป็นต้นไป ชาวเชียงตุงนิยมมี

งานกันมาก และทุกงานเขาขออนุญาตเล่นการพะนันกันอย่างสนุกสนาน โดยมากเป็นงานในเวลาพระอยู่ปางวาส (ปริวาส) ในเวลาเย็ดงานเจ้าหน้าที่ผู้คุมงานจะให้คนที่ฆ้องประกาศว่า ถ้าใครหวงลูกหวงเมียก็อย่าให้เข้าไปเที่ยวในงานนั้น เมื่อประกาศแล้วหนุ่มสาวจะเล่นหัวหยอกเย้ากันอย่างไรจะถือกันไม่ได้ แม้จะถึงล่วงเกินจับต้องลูกใครเมียใครก็ห้ามนำไปฟ้องร้องว่ากล่าว แต่ความจริง ก็ไม่มีใครกล้าล่วงเกินผิดศีลธรรมจนเกินสมควรไป

งานออกพรรษา ชาวเชียงตุงถือว่าเป็นงานสำคัญมาก ในวันนั้นหนุ่มสาวจะนำดอกไม้ธูปเทียนไปบูชาพระตามวัดต่าง ๆ แต่งตัวอย่างสวยงามไปกันเป็นหมู่ ๆ และไปทก ๆ วัดทั่วอย่ในเมือง ในเวลากลางคืนจะมีการจุดประทีปโคมไฟ (โดยมากใช้ไม้สนขุดแทนโคมไฟ) มีกันทุกบ้านทุกเรือน ที่หอเจ้าฟ้ามักจัดให้มีงานรื่นเริง เช่นรำโคม (ชุดไม้สน) และมหรสพอย่างอื่น ๆ

ชาวเชียงตุงเป็นนักการค้ากันทั้งเมือง คนมีเงินในเชียงตุงจึงมีมาก เราจะเห็นพวกที่สพายย่าม นุ่งกางเกงขากว้างยาว คาดเข็มขัดหนังขนาดใหญ่ติดกระเป๋าหนังรอบเอว สวมหมวกสักหลาดยักกว้าง กางร่มผ้าสีดำเดินขวักไขว่ ในกระเป๋าหนังรอบเอวเขาจะบรรจุธนบัตรและทองใบในย่ามบรรจุเงินแถบ (รูปี) กับบุหรี่ไชโยมัดใหญ่ เขาเหล่านั้นเป็นพวกที่อยู่ตามตำบลรอบนอก เข้ามาหาซื้อสินค้าในเมืองไปขาย ผู้ที่มาเดินเที่ยวเปล่า ๆ คูน้อยเต็มที

เราเคยได้ยินว่าเชียงตุงมีม้าดี เป็นม้าพันธุ์ใหญ่ ซึ่งทางราชการทหารเคยสั่งซื้อมาผสมพันธุ์ ความจริงม้าพันธุ์ที่ว่านี้หาใช่ม้าเชียงตุงไม่ เป็นม้าพันธุ์แสนหวี ซึ่งพ่อค้าเชียงตุงไปซื้อมาขายอีกต่อหนึ่ง เขาจึงมีคำพังเพยพูดกันว่า “ ม้าดีม้าแสนหวี สาวดีสาวสี ป่อ ล้อดีล้อเมืองนาย ควายดีควายสายข้า ข้าดีข้าเมืองป่อน”

ถ้าท่านต้องการจะพิศูจน์ว่าเป็นความจริงหรือไม่

ก็ขอแนะนำว่าเมื่อไปเที่ยวเชียงตุงแล้วก็ควรเลยไปเที่ยวตองกี สีป้อ แสนหวี และเลยไปเที่ยวในประเทศพม่าก็ได้ เพราะเขามีทางรถยนต์จากเชียงตุงข้ามแม่น้ำสาละวินที่ท่ากอไปตองกี และเมืองอื่นในสหรัฐฉาน ชม "เก้าเจ้าฟ้าอาณาจักร์" เสียก่อน แล้วจะเลยไปเหนือถึงคุนมิง และจุงกิง หรือล่องใต้สู่มันทะเล และแรงกูนของพม่าก็ได้

หอสมุดแห่งชาติ

บทที่ ๒

ละ ว้า สร้าง บ้าน

ในตำนานเมืองเชียงตุง ซึ่งชาวเมืองเขาเรียกว่า "หนังสือพนเมือง" มีเรื่องที่คล้ายกับเรื่องชาดกมาเขียนไว้เป็นทำนองยกนำ เรื่องเหล่านั้นจะพึ่งเอาความมาสันนิษฐานเอาเป็นหลักไม่ได้ แต่ก็มีอยู่บางตอนที่เป็นเรื่องชวนให้คิดว่าจะมีมูลความจริงอยู่บ้าง ดังจะนำมาเล่าสู่กันฟังต่อไปนี้

ความตอนหนึ่งมีว่า เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ ๑๒ ปี เกิดน้ำท่วมเมืองจันดาวชิระ เมืองนั้งได้ตั้งชื่อใหม่ว่า ทะมิลาภ ที่น้ำไม่ท่วมมีอยู่ ๗ แห่ง คือ ดอนหลวง ๑ ม่อนปราสาท ๑ จอมสัก ๑ ม่อนตุง ๑ ยางพ้าหิน ๑ จอมคำ ๑ พระพุทธเจ้าเสด็จมายังสระจันดาวชิระ พร้อมด้วยสาวก ๔๙ องค์ มีนกยินมาลงหากินในสระนั้น เป็น ๓ จำพวก คือ พวกหนึ่งสีขาว พวกหนึ่งสีดำ อีกพวก

หนึ่งสิลาย พระพุทธเจ้าทอดพระเนตร์เห็นนกเหล่านั้น แล้วก็ทรงยิ้มน้อยๆ ผู้ที่เฝ้าอยู่มีความสงสัย จึงทูลถามว่า พระองค์ทรงยิ้มด้วยเหตุอันใด ทรงตอบเป็นคำทำนายว่า ต่อไปที่นั้นจะกลายเป็นบ้านเป็นเมืองขึ้น คือจะมีฤาษีจากทางทิศเหนือลงมาสร้างบ้านแปลงเมืองขึ้น ณ ที่นั้น และในเมืองนั้นจะมีคน ๓ จำพวก คือ คนใจบุญพวก ๑ คนทำบุญบ้างทำบาปบ้างพวก ๑ และที่ทำบาปมากกว่าทำบุญอีกพวก ๑ แล้วจะมีท้าวพระยามหากษัตริย์องค์หนึ่งเสด็จมาประดิษฐานพระพุทธศาสนาขึ้นที่เมืองนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จสู่นิพพานแล้ว๑๖๙ ปี

ความที่กล่าวไว้มีดังนี้ เราเห็นได้ชัดว่าเรื่องทำนายนี้คล้ายกับตำนานการสร้างเมืองหงษาวดีของมอญ เข้าใจว่าผู้เขียนคงจะเอามาแทรกไว้ เพื่อให้เห็นเป็นของศักดิ์สิทธิ์ขึ้น ส่วนที่ว่าจะมีความจริงแทรกอยู่ด้วยนั้น คือตอนที่ว่าน้ำท่วมเมืองจินดาวชิระ ที่น้ำไม่ท่วมมี ๗ แห่ง ที่ตอนทั้ง ๗ แห่งนี้ อยู่ในเมืองเชียงตุง และ

นอกเมืองออกไปไม่ไกล เมืองจินคาวชิระจะมีจริงหรือ
โดยสมมุติขึ้นก็ตาม ย่อมหมายถึงที่เมืองเชียงตุงตั้ง
อยู่ในเวลานั้นเอง ส่วนเรื่องน้ำท่วมนั้นอาจเป็นความ
จริงได้ เพราะภูมิประเทศที่ตั้งเมืองนี้ แม้จะดูเห็นเป็น
ที่สูง ก็มีที่ลุ่มเป็นหนองหรือบึงและทางระบายน้ำอยู่ทั่ว
ไป ส่วนภูมิประเทศโดยรอบทางด้านใต้ และด้านตะวัน
ตก เป็นภูเขาที่มีทางน้ำไหลลงสู่ที่ต่ำทางที่ตั้งของเมือง
ทางทิศเหนือและทิศตวันออก เป็นที่ราบลุ่มลาดจากเชิง
เขาอันเป็นพิกโค้งรอบเป็นกำแพงธรรมชาติ พิกเขา
เหล่านี้เป็นที่ให้กำเนิดสายน้ำต่างๆ ที่ไหลลงสู่ที่ราบ
สมมุติว่า ในสมัยหนึ่งทางน้ำเหล่านี้ไม่มีทางระบายออก
ได้ น้ำก็จะเอ่อท่วมผังแล้วท่วมท้นต่อไป

ที่จะเป็นไปได้ดังว่านี้ ไม่ใช่จะเป็นฉะเพาะในสมัย
ก่อน แม้ในเวลานี้ก็อาจเป็นได้เหมือนกัน ขอชักตัว
อย่างเช่น เชียงตุงเวลานี้มีน้ำเงินไหลเข้าด้านตวันตก
ผ่านเมืองทางด้านเหนือ น้ำลายไหลผ่านเมืองทางด้าน

ตวันออก แล้วน้ำทั้งสองไหลไปบรรจบกันเป็นสายเดียว ทางทิศเหนือ ไหลผ่านช่องเขาแคบๆ ต่อไปหลายแห่ง ถ้าช่องเขานั้นพังลงปิดทางน้ำเมื่อใดเมื่อนั้นเมืองเชียงตุงก็จะถูกน้ำท่วม

เรื่องเช่นนี้มีปรากฏในประวัติเมืองเชียงตุง ตอนหนึ่งว่า ครั้งหนึ่ง เจ้าฟ้าว้อง ส่งทูตมาขอส่วยจากเมืองเชียงตุง และกำชับมาว่า ถ้าไม่ให้ ก็จะมารบเอาเมืองเชียงตุงไม่ยอมส่งส่วยให้ เจ้าฟ้าว้องจึงแต่งทัพมารบ และสั่งมาว่า ถ้าไม่ได้เมืองก็ให้กันน้ำให้ท่วมเมืองเสีย พวกจีนยกทัพมาถึง พระยาน้ำท่วมเจ้าเมือง ก็แต่งทัพออกสู้ แต่สู้พวกจีนไม่ได้ ต้องถอยเข้าเมือง จีนก็เอาเมืองไม่ได้ จึงคิดอุบายขุดอุโมงค์ลอดกำแพง ในขณะขุดอุโมงค์นั้นหัวหน้าผู้ควบคุมนั่งคุมงานอยู่บนตั่งสูง พระยาน้ำท่วม จึงเอาหน้าไม้มาซ้อนสาย และตั้งสัตย์อธิษฐานว่า ถ้าเมืองเชียงตุงจะไม่ถึงฆาตต้องตกไปเป็นเมืองขึ้นของจีนแล้ว ก็ขอให้หน้าไม้จงไปถูกจีนหัวหน้าคุม

ขุดอุโมงค์นั้น ให้ถึงแก่ความตายไป ออิษฐานแล้วก็ยิงหน้าไม้นั้นไปถูกจีนผู้นั้นตกตั้งลงตายคาที่ พวกจีนจึงเลิกขุดอุโมงค์ แล้วยกไปทำทำนบกั้นน้ำ เพื่อให้ท่วมเมืองตามคำสั่งเจ้าพ้าว้อง จีนระดมกันทำงานทั้งกลางวันกลางคืน ทำนบจวนจะเสร็จ น้ำก็เอ่อขึ้นท่วมผึ้ง พระยาน้ำท่วมจึงสั่งให้ทำแพด้วยไม้อ้อลาย เอาหอยทำเป็นก้อนเส้า เอาเข้าอีกุก (ลูกขี้เข้า) ทำเป็นหม้อ เอากุ๊บเค็งกา (ไม่ทราบว่าเป็นอะไร) ทำเป็นไหข้าว ใส่ขึ้นแพแล้วออิษฐานล่องน้ำไป แพไหลไปติดอยู่ที่ทำนบกั้นน้ำ แล้วก็เกิดพ้ำฆ่าลงถูกทำนบ และถูกพวกจีนตายแตกหนีไป

เรื่องที่เล่ามานี้ แม้จะเป็นเรื่องแสดงอภินิหารอยู่บ้างก็จริง ก็ยังเป็นตัวอย่างที่สนับสนุนข้อความที่ว่า น้ำอาจท่วมเมืองนี้ได้จริง ในเมื่อทางน้ำตอนใดตอนหนึ่งทางเหนือถูกยึดโดยเหตุธรรมชาติ เช่นเขาพังทับซึ่งมีอยู่เสมอในเวลาฝนตกหนัก

เจ้าพ่าวัอง เป็นชื่อที่เรียกเจ้าเมืองจัน เรื่องน้ำท่วมเมืองจันคาวชิระออกจะยืดยาวไปสักหน่อย ผู้เขียนประวัติเดิมก็มุ่งหมายจะแสดงถึงที่ตั้งเมืองเชียงตุง แต่อยากจะให้ศักดิสิทธิ์ จึงนำเอาเรื่องอภินิหารมาแทรกไว้ เรื่องเช่นนี้เป็นธรรมดาของคนในสมัยโน้น

เรื่องมีว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่นิพพาน ได้ ๑๕๐ ปี เจ้าพ่าวัอง ชื่อวัองคำฟาง เป็นผู้มีอำนาจแผ่ไปทั่วทุกทิศ มีบุตรถึง ๑๐๐๔ คน บุตรทุกคนเรียนวิชานักรบ มีความเชี่ยวชาญและเก่งกล้าด้วยกันทุกคน เว้นแต่บุตร ๔ คน สมัครออกบวชเป็นฤาษี พ่อไม่ยอมจับตัวไปขังไว้ แต่หนีไปได้ทั้งสี่คน ไปอาศัยอยู่กับฤาษี พ่อเห็นดังนั้นก็ยอมตาม บุตรทั้งสี่ได้เจริญภาวนาจนญานแก่กล้า แล้วก็ลาพ่อเดินทางลงมาทางใต้ พ่อจึงสั่งว่า ถ้าไปพบที่ใดสมควรสร้างเป็นบ้านเป็นเมือง ก็ให้กลับไปบอก แล้วฤาษีทั้งสี่คนก็ออกเดินทางลงมา และแยกย้ายไปคนละทาง แต่พอถึงฤดูพรรษา ก็มาอยู่

รวมกัน ออกพรรษาแล้วพากันเดินทางลงมาถึงเมือง
อาละวี เป็นเวลารุ่งสว่างพอดี จึงได้ตั้งชื่อเมืองนั้นใหม่
ว่า "เชียงรุ่ง" (ภายหลังกลายเป็นเชียงรุ้ง) เดินทาง
ต่อมาถึงดอยจอมสัก (อยู่ในเมืองเชียงตุงด้านตวันตก)
ได้พบหนังสือคำทำนายของพระพุทธเจ้า ว่าที่นั้นจะกลาย
เป็นบ้านเป็นเมืองขึ้น แต่เห็นพื้นน้ำขังอยู่ทั่วไป จึง
เอาไม้เท้ากรีดดิน ให้เป็นทางน้ำไหลออกมาทางทิศใต้
เสร็จแล้วพากันเดินทางต่อมาถึงดอยสุเทพ จำพรรษา
อยู่ที่นั่นถึง ๓ พรรษา แล้วจึงกลับไปดูทางน้ำที่กรีดไว้
ให้น้ำไหลออกไปทางทิศใต้ เห็นน้ำยังไม่แห้ง ฤาษีตน
พี่ชื่อจันทสิกขตุงค์ หรือ ตุงคฤาษี จึงอธิษฐานขอให้ ที่
นั้นกลายเป็นบ้านเป็นเมือง ตรงกลางเมืองขอให้มีหนอง
น้ำขังอยู่ตลอดปี อธิษฐานแล้วเอาไม้เท้ากรีดดินเป็นร่อง
น้ำไปทางทิศเหนือ น้ำจึงไหลไปสมความประสงค์ นาง
นาคผู้รักษาหนองออกมาหาฤาษี ฤาษีจึงสั่งให้สร้างบ้าน
แปลงเมืองขึ้นในที่นั้น ฤาษีเฝ้าดูน้ำไหลอยู่ถึง ๗ ปี น้ำ

จึงแห้ง แล้วก็กลับไปรายงานเจ้าพ้าวัองผู้เป็นพ่อ

เจ้าพ้าวัองได้ทราบความดังนั้นก็ส่งไพร่พลจำนวน ๕๐๐ คน ลงมาพร้อมกับฤาษีได้มาอยู่ที่หนองเคือ นำเอาข้าวมาปลูกเพื่อเป็นเสบียงแต่ไม่ได้ผล ต้นข้าวขึ้นงามถึง ๓ ศอก รวงข้าวยาวถึงศอก ๔ นิ้ว แต่เมล็ดในไม่มี ไพร่พลก็เจ็บป่วยล้มตายและมีผีมาเข้าฝัน เข้าฝันว่าไม่ให้พวกจันอยู่ จึงได้พากันยกกลับเมืองจันหมด

ต่อมาอีกสามปี มีหัวหน้าละว้าคนหนึ่งชื่อ "มางยอย" พาพรรคพวกมาตั้งอยู่ที่เวียงแก้วกับหัวหน้าละว้าอีก ๗ คนคือ ก้างเชียงตั้ง ๑ ก้างเชียงเหล็ก ๑ ก้างเชียงเย็น ๑ ก้างปูยะ ๑ กับมางเขิม มางเลิน มางซอ มีไพร่พลรวม ๘ หมื่น มาสร้างเมืองอยู่ ๗ ปี จึงเสร็จ

เวียง เก้าที่ว่านคือที่ตั้งหอหลวงของเชียงตุงเดี๋ยวนี้ อยู่ริมหนองตุง ที่ว่าสร้างเมืองถึง ๗ ปีนั้นเห็นจะเกินความจริงไป เพราะบ้านเมืองของพวกละว้าในเวลานั้นก็คงจะไม่แตกต่างไปจากที่เห็นอยู่เวลานี้คือเป็นบ้านของ

ชาวข่าชาวคอยคงไม่วิจิตรพิศดารไปกว่ากันถึงกัยระต้อง
ใช้คัน ๘ หมื่นสร้างอยู่ถึง ๗ ปี และจำนวนไพร่พล ๘
หมื่นนั้นก็คงเกินความจริงแน่ อนึ่งเรื่องเกี่ยวกับละว้านี้
กล่าวไว้เป็นเรื่องแทรก ในตอนต้นของประวัติเมือง
เชียงตุงว่า มีน้ำเต้าใหญ่ผลหนึ่งแตกออกมีคนออกมา
คนที่ออกจากน้ำเต้านั้นคือบรรพบุรุษของพวกละว้าเวลานี้
เข้าใจว่าก่อนสร้างเมืองเชียงตุง คงจะมีพวกละว้าตั้งบ้าน
เรือนอยู่แล้ว ไม่มีคนชาติอื่นปะปน ละว้าพวกนี้คงจะเป็น
พวกที่เรียกกันทางเชียงตุงเวลานี้ว่า "ไทยคอย" ไทยคอย
คือละว้าพวกหนึ่งที่ทำตัวเป็นไทย ถือประเพณีอย่างไทย
ผู้หญิงนุ่งผ้าซิ่นผู้ชายนุ่งกางเกง มีผ้าโพกศีรษะ เข้าใจ
ว่าพวกนี้คงจะสืบมาจากพวกมางยอย ที่พระยาเม็งรายขับ
ให้ไปอยู่ตามดอยและสาปแช่งไว้ ไม่ให้ลงมาอยู่ตาม
พื้นราบตั้งแต่ได้กล่าวต่อไป

พระยาเม็งรายตามกวาง

มิประวัติพระยาเม็งรายกล่าวไว้ย่อ ๆ โดยไม่มีศักราชบอกไว้ว่า พ่อแม่พระยาเม็งรายเกิดที่เมืองฝาง ก่อนพระยาเม็งรายเกิดพ่อแม่ได้ไปสร้างเมืองเชียงราย เมื่อพระยาเม็งรายอายุได้ ๑๕ ปี ได้ลูกสาวพระยาละปูน (ลำพูน) อายุ ๑๖ ปี มีลูกชายคนหนึ่งชื่อ ขุนกอง (ยางแห่งว่าคง) ต่อมาอีก ๒ ปีได้ลูกชายอีกคนหนึ่ง ชื่อขุนลัง ตอนพระยาเม็งรายไปพบเมืองละว้าของมางยอยมีเรื่องกล่าวไว้ว่า พระยาเม็งรายไปประพาสย่าพบกวางทองตัวหนึ่ง จึงติดตามไปจนถึงที่ซึ่งเป็นเมืองเชียงตุงเดียวนี้เห็นเป็นทำเลดี แต่มีพวกละว้าตั้งบ้านเรือนอยู่ จึงกลับมาชักให้ลูกชายทั้งสอง คือ ขุนกอง กับ ขุนลัง ยกพลไปแย่งตีเอาบ้านเมืองจากพวกละว้า

ขุนกองพาภรรยาซึ่งกำลังตั้งครรภ์ไปด้วย พอไปถึงเมืองยั้งภรรยาก็คลอดบุตรจึงต้องหยุดพักอยู่ก่อน ขุนลังยกพลขึ้นไปถึงได้รบกับพวกละว้า ตีละว้าถอยไปจาก

ที่มั่นแห่งหนึ่ง ภายหลังได้ชื่อว่าเป็นเมืองลังตามชื่อขุนลัง พวกละว้าได้ถอยไปตั้งรับที่ใหม่ พอขุนกองยกตามมาทันก็เข้าตีละว้าละว้าต่อสู้อย่างเข้มแข็ง ขุนลังเห็นก็ไม่ได้เข้าช่วยเพราะเคืองที่ขุนกองอุกอาจทำการข้ามหน้าตนไปรบโดยลำพัง เมื่อขุนกองเอาชนะแก่ละว้าไม่ได้ก็ถอยออกมา ขุนลังจึงยกเข้าตีบ้าง ก็ตีเอาชนะพวกละว้าไม่ได้ และในที่สุด ก็ถูกพวกละว้าขับไล่แตกออกมาทั้งสองกอง พระยาเม็งรายกรีวมากถึงกับถอดจากยศศักดิ์ทั้งสองคน

รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่งพระยาเม็งรายจึงคิดอุบายให้ไปเรียกเอาหัวหน้าละว้าคอยตูงมาสองคน คนหนึ่งชื่อมางคุม อีกคนหนึ่งชื่อมางเคียน มายอกว่ามีหัวหน้าละว้าคนหนึ่งคุมพรรคพวกตั้งบ้านเมืองอยู่ทางทิศเหนือ จะให้ทั้งสองคนขึ้นไปรบเอาเมืองจะได้หรือไม่ได้มางคุม มางเคียนตอบว่าจะให้ไปรบเอาที่เคียวนั้นเห็นจะยากอยู่ ควรจะทำอุบายเข้าไปอยู่กับพวกเขาก่อน เมื่อเห็นว่ามีโอกาสจะเอาชะนะได้ก็จะมีหนังสือยอกมาพระยาเม็งรายเห็นด้วย

ให้มางคุม มางเคียนกลับไปรับลูกเมียไปอยู่กับมางยอย และแจ้งกับมางยอยว่า คนทั้งสองได้ทำความผิดพระยาเม็งรายจะจับฆ่าจึงได้หนีไปพึ่งมางยอย มางยอยเชื่อและรับคนทั้งสองไว้ ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ด้วยที่เวียงแก้วนั้น

มางคุม มางเคียนทำตนให้ มางยอยเชื่อถือ และไว้วางใจได้ภายในไม่ช้าแล้วต่อไปคนทั้งสองก็พยายามรวบอำนาจเข้าไว้ในมือ มางยอยรู้ไม่เท่าทันก็ปล่อยให้คนทั้งสองชักจูงไปได้ตามชอบใจ จนล่วงมาถึงสามมางคุม มางเคียนจึงลอยแต่งหนังสือให้คนถือลงมาให้พระยาเม็งรายแจ้งเรื่องที่เตรียมการไว้เสร็จแล้ว ให้พระยาเม็งรายยกทัพขึ้นไปได้

พระยาเม็งรายยกทัพขึ้นไปถึง มางคุม มางเคียนถือยกทัพละว้าออกมาตั้งรับ ทำทีเหมือนจะรบจริง ๆ แต่ยังไม่ทันได้ลงมือรบก็แต่งหนังสือบอกไปยังมางยอยว่าฝ่ายข้าศึกมีกำลังเหนือกว่ามากนักจะเอาชนะไม่ได้ ขืนสู้ก็จะพากันตายหมด ควรหนีเอาตัวรอดดีกว่า แล้วก็

ถอยทัพกลับไป พระยาเม็งรายจึงไล่ติดตามฆ่าฟันพวกละว้าล้มตายและจับได้เป็นอันมาก มางยอยหนีไม่ทันก็ถูกจับตัวขังไว้ ภายหลังจึงปล่อยตัวออกมาและแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้า พาพวกละว้าไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ดอยมุงเมือง ซึ่งเป็นที่ที่กวางคำมาหยุดอยู่ เวลานี้เรียกว่าบ้านคำ เปลี่ยนชื่อมางยอยเป็นมางคำ แล้วให้คำสัตย์ปฏิญาณสาบาลตัวว่าจะเป็นผู้สุจริตซื่อตรงจงรักภักดีต่อ พระยาเม็งรายต่อไป พระยาเม็งรายจึงสาบไว้ว่า ถ้าพวกละว้าใดบังเกิดเสียงกบ เขียดร้องเมื่อใดก็ให้เป็นไข้เป็นหนาวอย่าได้อยู่ดีมีสุข

พระยาเม็งรายจัดการบ้านเมืองเรียบร้อยแล้ว ก็แต่งตั้งให้มางคุม มางเคียนผู้มีความชอบเป็นหัวหน้าควบคุมพวกละว้าเสร็จแล้วก็ยกทัพกลับ

พระยาเม็งรายได้เมืองเชียงใหม่

ความจริงหน้าจะเป็นลำพูน เพราะตำนานอื่น ๆ เป็นเมืองลำพูนทั้งนั้น แต่เมื่อมีผู้แต่งเขียนไว้เช่นนั้นก็จะเล่าไปตามที่เขียน และเหตุใดจึงเอามาแทรกไว้ โดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับเรื่องราวของเมืองเชียงตงเลย ก็ไม่ทราบเหมือนกัน

มีหัวหน้าละว้าอยู่ที่ดอยตุงอีกคนหนึ่งชื่อหมื่นฟ้า พระยาเม็งรายให้ตามตัวมาถามว่า จะให้ไปคิดการเอาเมืองเชียงใหม่จะรบอาสาได้หรือไม่ หมื่นฟ้ารับจะขอไปดูก่อน ถ้ามีทางเอาได้ก็จะยกมา แล้วหมื่นฟ้าก็เดินทางไปหาพระยาเชียงใหม่ แจ้งแก่พระยาเชียงใหม่ว่าตนมีความผิด พระยาเม็งรายจะลงโทษ จึงหนีมาพึ่งพระยาเชียงใหม่เชื่อก็รับตัวเอาไว้ และตั้งให้เป็นแสนฟ้า แสนฟ้าทำตนให้เป็นที่ไว้วางใจแก่พระยาเชียงใหม่ พระยาเชียงใหม่จึงมอบให้แสนฟ้าทำการทั้งหลายทั้งปวงแทนตน ครั้นอยู่มาแสนฟ้าจัดให้ทำฝายกั้นน้ำยิง

เป็นเหตุให้น้ำท่วมนาที่อยู่เหนือฝาย และนาที่อยู่ใต้ฝาย ไม่มีน้ำพอ รายฎรชาวนาที่ได้รับความเดือดร้อน พากันร้องทุกข์ แสนพ่ากัดอบว่า พระยาเชียงใหม่สั่งให้ทำดังนั้น และถือโอกาสยกย่องพระยาเม็งรายว่าไม่เคยทำให้รายฎรเดือดร้อน รายฎรได้ฟังก็พากันสรรเสริญพระยาเม็งราย ส่วนพระยาเชียงใหม่หารู้เท่าทันไม่ยังคงยกย่องและเติมสร้อยชื่อเป็น "แสนพ่าฟองบิ่ง" ให้อีกด้วย

ต่อมาพระยาเชียงใหม่จะสร้างหอใหม่ จึงให้แสนพ่าเกณฑ์คนไปตัดไม้ แสนพ่าได้โอกาสจึงสั่งคนตัดไม้ว่า เวลาลากไม้มาไม่ให้ผูกโคนหรือผูกปลาย ให้ผูกตรงกลาง จึงจะเป็นมงคลแก่หอที่จะสร้างใหม่ ว่าพระยาเชียงใหม่สั่งให้ทำดังนั้น การลากไม้ที่ผูกเชือกตรงเป็นการทำลายไร่นาของรายฎรเสียหายมากมาย รายฎรไม่รู้เท่าทัน ก็พากันลงโทษพระยาเชียงใหม่ ว่าทำความเดือดร้อนให้ แสนพ่าเห็นเป็นเวลาอันสมควรแล้ว จึงแต่งหนังสือให้คนลอบถือไปให้พระยาเม็งราย นัดให้

ยกทัพมาตีเอาเมืองเชียงใหม่ พระยาเม็งรายมาถึงเชียงใหม่ แสนพ้ำก็ทำเป็นคุมพลออกรบและแตกถอยเข้าเมือง ยอกให้พระยาเชียงไหม่หลบหน้าไปเสีย เพราะรายฎรพากันเอาใจออกห่าง ไปเข้ากับพระยาเม็งรายหมดแล้ว พระยาเชียงใหม่หนีออกจากเมืองไปอาศัยอยู่กับน้องชายชื่อพระยา "ยอน" กินเมืองแควันใต้ แล้วคิดรวบรวมไพร่พลยกมารบกับพระยาเม็งรายอีก แต่สู้ไม่ได้ตายด้วยกันในทีรบทั้งพี่ทั้งน้อง

บทที่ ๓

เม็งรายแปลงเมือง

เมื่อพระยาเม็งรายได้เมืองเชียงใหม่แล้ว จึงคิดมาจัดการสร้างเมืองเชียงตุงใหม่ ให้โหรขึ้นไปเลือกทำเลที่ตั้งเมือง ชั้นแรกโหรได้ไปดูเวียงเชียงเหล็ก แต่เห็นว่าไม่เหมาะสมที่จะตั้งเป็นเมือง เพราะถ้าสร้างเมืองขึ้นที่เชียงเหล็กจะต้องหาคนเมืองอื่นมาเป็นเจ้าเมือง จึงจะอยู่ได้ ต่อไปได้ไปดูเชียงตั้ง ก็เห็นว่าไม่เหมาะอีก เพราะจะหาผู้คนไปอยู่ยาก ในที่สุดได้ไปดูเวียงแก้ว อันเป็นที่อยู่ของมางยอยแต่ก่อน เห็นเป็นทำเลอันเหมาะสม ควรสร้างเป็นบ้านเป็นเมือง จะเจริญรุ่งเรือง มีเจ้านายไพล่ฟ้าราษฎรวัวควายมากหลาย แต่เข้าของเครื่องใช้จะไม่บริบูรณ์นัก จะมีแต่พอกินพอใช้เท่านั้น

โหรได้ทำพิธีบูชานางนาคที่ทุ่งคฤษ์สั่งไว้ ให้เป็นผู้รักษาบ้านเมือง แล้วก็ลงมือสร้างเมืองขึ้น แต่ยัง

ไม่ทันจะเสร็จ ผู้คนก็เจ็บป่วยล้มตายลงเป็นอันมาก จึงกลับมารายงานต่อพระยาเม็งราย พระยาเม็งรายมาคิดเห็นว่า เดิมฤาษีเป็นผู้มาระบายน้ำ ให้คนเข้าขึ้นเย็นบ้านเป็นเมือง ถ้าจะให้อยู่เย็นเป็นสุข ก็ควรถวายเมืองให้เป็นของสงฆ์เสีย คิดแล้วจึงจัดให้ขุดรูชายชื่อ "น้ำท่วม" ขึ้นไปพร้อมกับพระสงฆ์ ๒ รูป ชื่อหอง รูปหนึ่ง ชื่อจันทร์ รูปหนึ่ง กับพระพุทธรูป ๔ องค์ แต่มาระหว่างทางพระพุทธรูปองค์หนึ่งตกน้ำเสีย เมื่อไปถึงก็ทำพิธีถวายเมืองแก่สงฆ์ ขอพร ๘ ประการ แล้วมอบอำนาจการปกครองให้แก่สงฆ์ทั้งหมด เว้นแต่การลงโทษ ๗ ประการ คือ ลักเครื่องเงินเครื่องทอง ๑ ล่วงประเวณีกับหญิง ๑ พูดให้ร้ายแก่บ้านเมือง ๑ ฆ่าเจ้าเขาของ ๑ ฆ่าพ่อค้านายขาย ๑ วางยาเบื่อเจ้านาย ๑ (ต้นฉะบับว่ายกเว้นโทษ ๗ ประการ แต่บอกไว้ ๖ คงจะเขียนตกไป ๑ ไม่ทราบว่าเป็นโทษอะไร)

เมื่อได้ถวายเมืองแก่สงฆ์แล้ว ก็จัดสร้างหอชื่นที่เวียง

แก้ว ทรงทิ่ซิงมางขอยสร้างบ้านอยู่แต่ก่อน สร้างหอ
เสร็จแล้วก็ทำพิธีนั่งเมือง ก็อเอาพวกละว้าที่อยู่บ้านกิง
บ้านคำมา ให้นั่งกินข้าวอยู่บนหอ แล้วจัดให้คนไปขับ
ไล่พวกละว้าที่กำลังกินข้าวอยู่นั้นให้หนีไปพระยาน้ำท่วม
จิงเข้านั่งในหอแทน พิธีนี้ได้ถือปฏิบัติกันมาจนตราบ
ทุกวันนี้

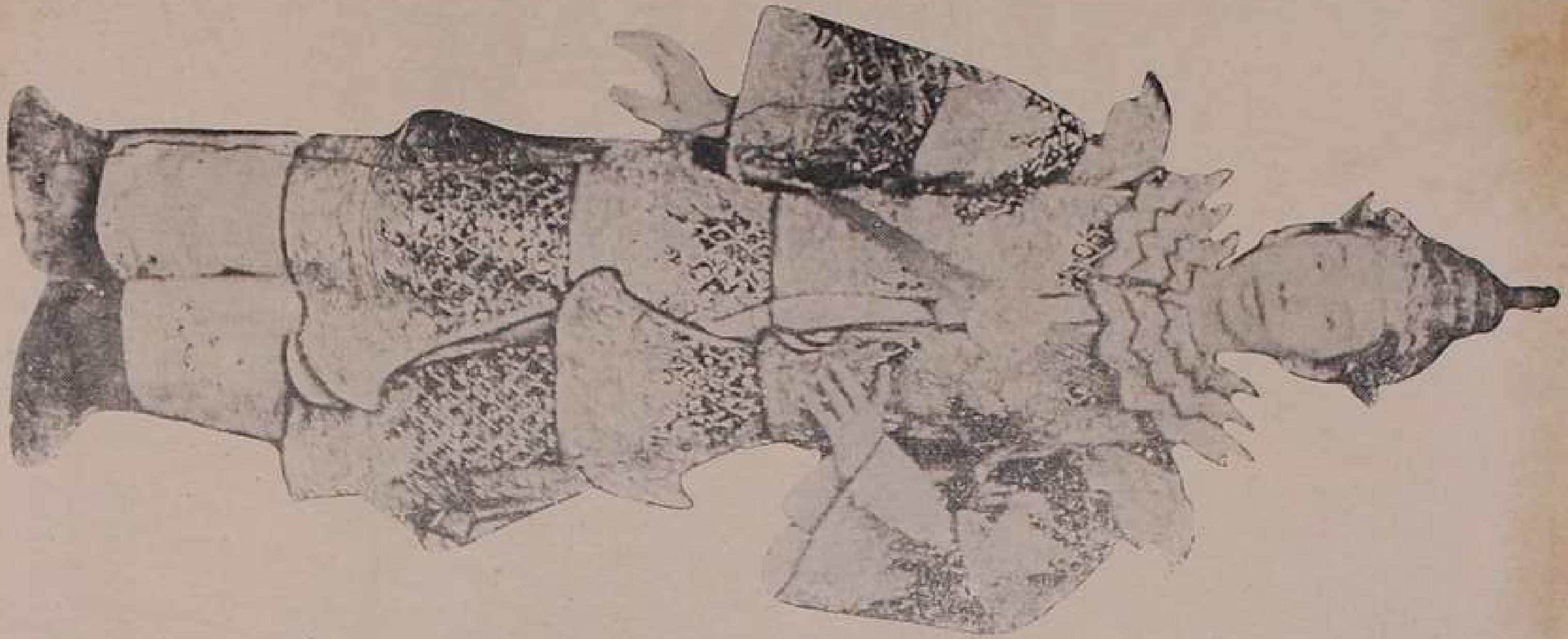
ต่อจากนั้นโหรทำนายว่าเมืองนี้เป็นนามจันทร์ แต่
พวกเราชาวยวน (ไทยยวนคือชาวไทยในภาคพายัพ)
มีนามเป็นราหูอยู่ไปก็จะไม่มั่นคง มีพวกเขินหลวงอยู่
ทางทิศใต้ ควรให้ไปตามเอามาเข้าพิธีนี้ด้วย จิงให้
ไปตามเอามา พวกเขินหลวงแต่งตัวสรวมเสื้อดำเจ็มขาว
ตัดผมสั้น ในการทำพิธีนั้นพวกไทยที่ไปจากทางใต้ต้อง
ตัดผมสั้นอย่างพวกเขินหลวง ซึ่งเป็นพวกที่ถูกนามเมือง
มีจำนวนทั้งหมด ๙๖ คน พระสงฆ์แจกเบี้ยให้คน ละ
๖๘ เบี้ย ให้นำไปใช้จ่ายทั้งหมดเป็นอันเสร็จพิธีนั่งเมือง
พระยาน้ำท่วมได้ครองเมืองเชียงตุงมาด้วยความผาสุข

ครั้นอยู่มาความทรายไปถึง เจ้าพ่าวัอง จึงแต่งให้ "ยุเวยะ" ลงมาทวงส่วยคือ ข้าวพันหนึ่ง งาช้างพันหนึ่ง ถ้าไม่ได้ตามนี้ก็ให้เอาช้าง ๑๐ เชือก เงินแสนหนึ่ง พระยาน้ำท่วมให้ก๊วานเดือกับหมื่นชัย ไปเจรจากับพวกจีน ที่มาทวงส่วยนั้น ก๊วานเดือกับหมื่นชัย โต้แย้งกับพวกจีนว่า เมืองเชียงตุงไม่ได้ขึ้นอยู่กับเจ้าพ่าวัอง เจ้าพ่าวัองจะถือสิทธิ์มาทวงส่วยไม่ได้ ฝ่ายจีนก็อ้างว่า เมืองนี้ฤาษีลุกเจ้าพ่าวัองมาระบายน้ำให้แห้งเพื่อสร้างบ้านแปลงเมืองขึ้น เมื่อพระยาน้ำท่วมมาสร้างเมืองลง ในที่นี้ก็ต้องขึ้นกับเจ้าพ่าวัอง ก๊วานเดือกับหมื่นชัยเถียงว่า ไม่รับรู้ในเรื่องฤาษีมาระบายน้ำให้แห้ง หากจะมีดังนั้นจริงก็ไม่รู้ ว่าเป็นฤาษีคนไหน เพราะฤาษีมีมากด้วยกัน อนึ่ง ว่าฤาษีเหาะมาจากเมืองจีน มาระบายน้ำที่นี่ ถ้าพวกมาทวงส่วยเป็นพวกฤาษีจริงก็คงเหาะมาทวงส่วย แต่นี่เดินมาแท้ ๆ จะให้เชื่อได้อย่างไร พวกจีนเห็นว่าจะทวงเอาส่วยไม่ได้แล้ว ก็พากันกลับไปราย

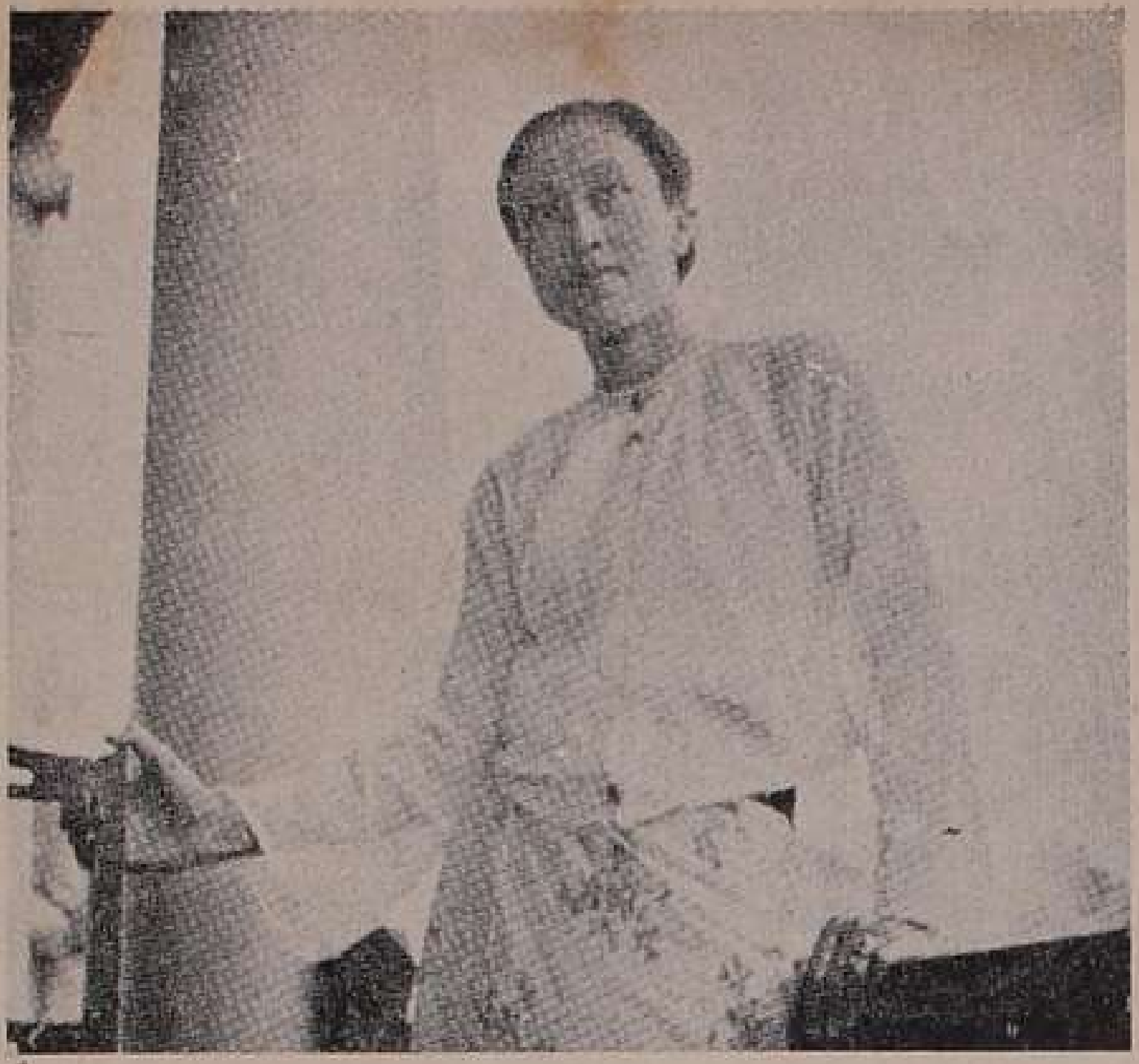
ภาพที่ ๒. ท่าขี้เหล็ก ประตูบ้านของเชียงตุงติดกับไทย ภาพนี้เห็นได้เมื่อท่านยืนอยู่ฝั่งแม่น้ำสาย ฟากเขตแดนไทย

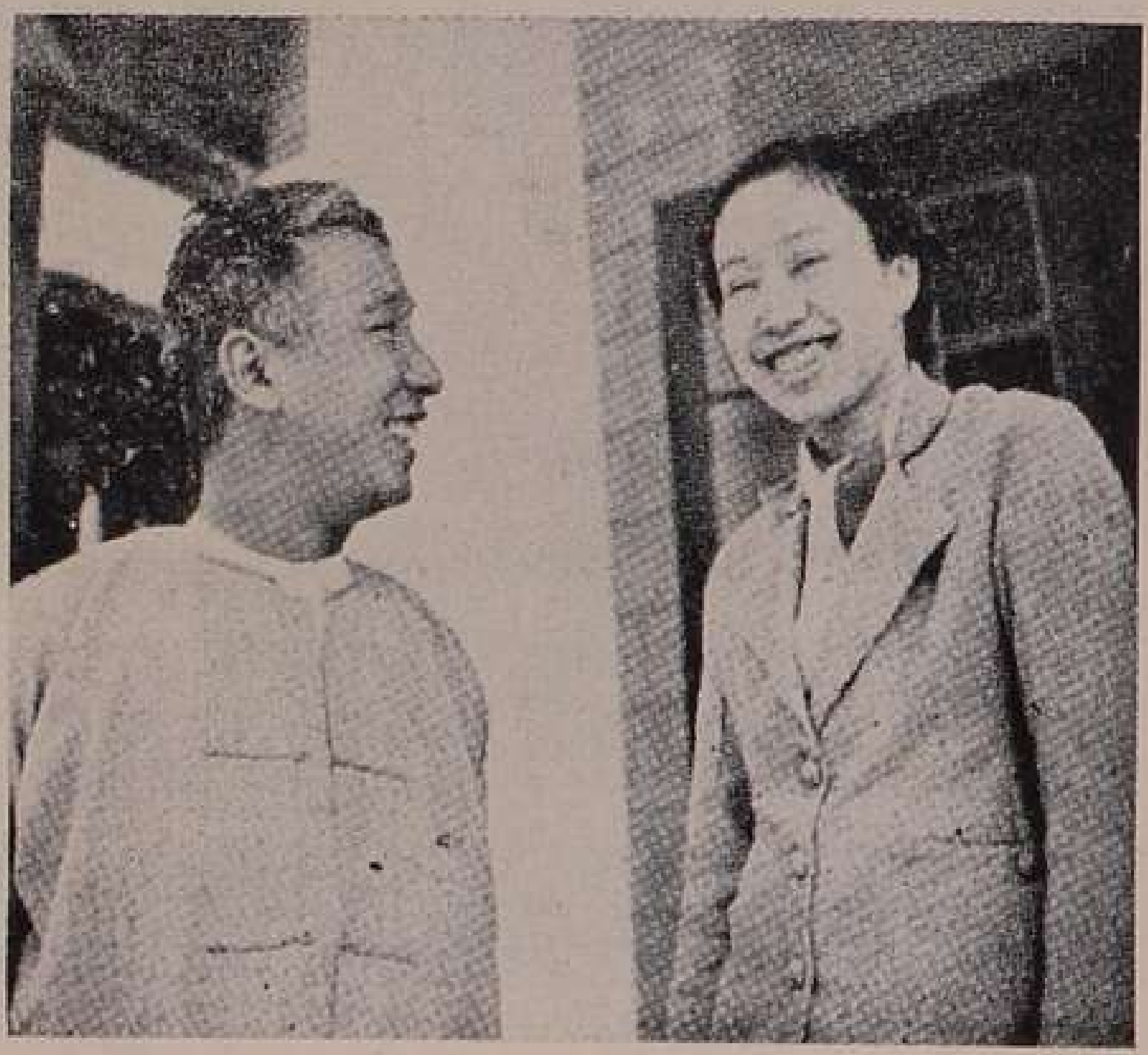
ภาพที่ ๔. เจ้าก้อนแก้วอินแถลง เจ้าผู้ครองนครเชียงตุงลำดับที่ ๓๑ มีนามว่า สมเด็จเสตถปรมเทพินทบพิตรมหารัตนโชติสิริสุทัมวรชัยยาสีหพ-เมหมณีปวร เสตถราชภุมินทนรินทาเขบาธิปติราชา (พ.ศ.๒๔๔๐—๒๔๗๖)

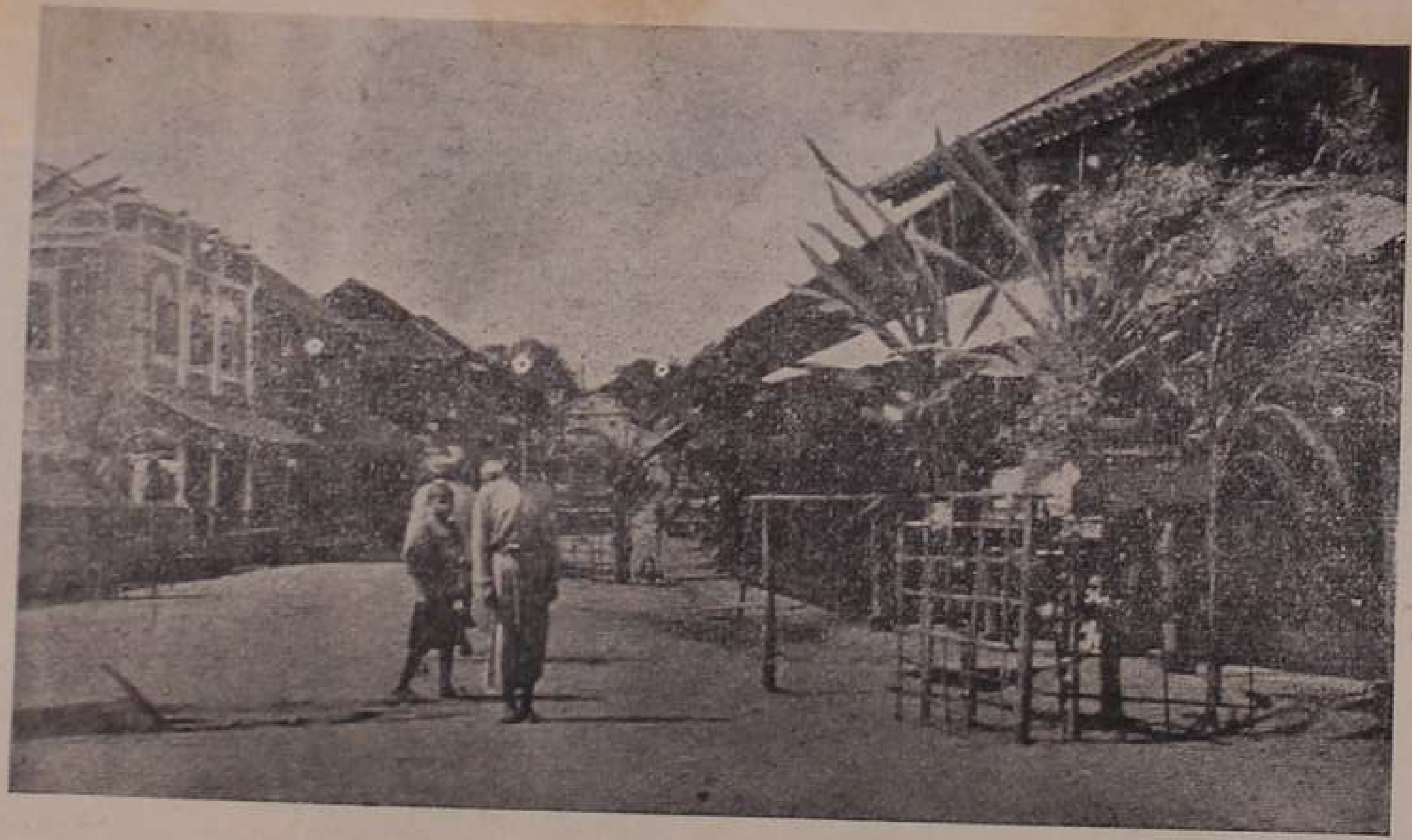
ภาพที่ ๕. เจ้าหญิงทิพย์ธิดา เจ้าหญิงสังคมสมัยอังกฤษ
ครองเมืองเชียงตุง ผู้มีส่วนระงับเหตุการอัน
จะเป็นภัยร้ายแรงแก่เชียงตุง ภายหลังได้ไป
เป็นชายาของเจ้าฟ้าเชียงคำ

ภาพที่ ๖. เจ้าหญิงแว่นทิพย์ ธิดาเจ้าก้อนแก้วอินแถลง

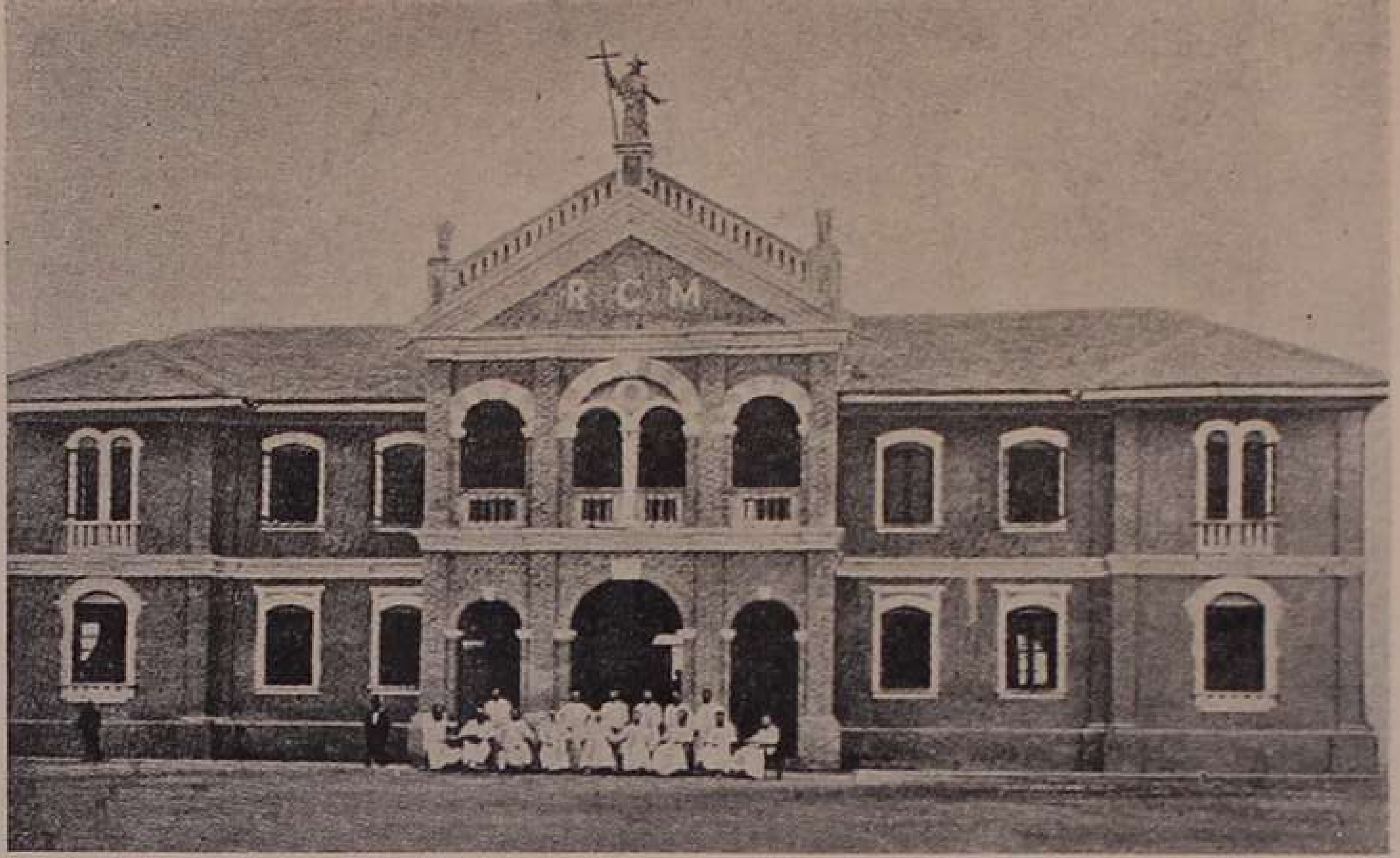
ภาพที่ ๗. เจ้าแว่นทิพย์กับเจ้าฟ้าแสนหวีผู้สามีในสมัยที่ยังดีกันอยู่

ภาพที่ ๔. วันออกพรรษา ชาวเชียงตุงถือเป็นวันสำคัญยิ่ง ทุกบ้านทุกเรือนจะต้องตั้งที่บูชาจุดธูปเทียนสว่างไสวทั่วทั้งเมือง ที่หอเจ้าฟ้าก็จะมีงานใหญ่เป็นพิเศษ

ภาพที่ ๙. กระบวนแห่ของพุทธศาสนิกชนชาวเชียงตุง

ภาพที่ ๑๐. โบสถ์ของโรมันคาทอลิคมิสชั่น [R.C.M.] ที่ดอยจอมสักในเมืองเชียงตุง ถูกทำลายเมื่อสงครามเอเชียบูรพา พ.ศ. ๒๔๘๔

ทย.ท
ม 5265 ท
คม.
ม2525265

งานเจ้าพ้าวอ้อง เจ้าพ้าวอ้องจิ่งแต่งทัพยกมาติเชียงตุง แต่ติเอาเมืองไม่ได้ ไปกั้นน้ำท่วมเมือง ก็ถูกพ้าผ่าแตกหนีกลับไปคังได้กล่าวมาแล้วในบทก่อน.

ท้าว - แสง - ต่อ

(มีเรื่องแทรกขึ้นมาอีกเรื่องหนึ่งเรียกว่า เรื่องท้าวแสงต่อ ผู้แต่งจะมีความประสงค์อย่างไรจึงเอามาแทรกไว้ก็ไม่ทราบ และจะเป็นความจริงเพียงใดก็ยากที่จะพูดได้ จะขอนำมาเล่าไว้ ให้ท่านผู้อ่านพิจารณาเอาเอง)

วันหนึ่งพระยาเมืองรายฝันว่า พระอาทิตย์ตกลงมาอยู่ในฝ่ามือ จึงเอาขึ้นให้นางเทวีโหรทำนายว่า จะได้ลูกชาย ต่อมานางเทวีนั้น ก็ตั้งครรภ์และคลอดบุตรออกมาเป็นชายดังโหรทำนาย เมื่อเติบใหญ่ขึ้นมา พระยาเมืองรายให้ชื่อว่า "พระยาสิงห์" ให้ไปกินเมืองยางพระยาสิงห์ เอาเด็กมาเลี้ยงเป็นลูกคนหนึ่ง ให้ชื่อว่าแสงต่อ (ในตำนานว่าแสงต่อเป็นลูกนางหมิ มีเรื่องชวนให้สันนิษฐานว่า นางหมินั้นคงเป็นหญิงชาวบ้านนอก ที่พระยาสิงห์ไปเกี่ยวข้องด้วยจนมีลูก) เมื่อแสงต่อโตขึ้น กลายเป็นคนกล้าหาญ มีกำลังแข็งแรงและ

ชำนาญในการรบ ครั้งหนึ่งพวกจีนยกทัพมาตีเมืองยาง พระยาสิงห์สั่งให้แสงต่อออกรบ แสงต่อยกออกตีพวกจีนแตกหนีกลับไป แล้วไล่ตามตีไปจนถึงเมืองเจ้าพ้าวัอง เจ้าพ้าวัองทำการต่อสู้ แต่พอจะยกออกจากเมืองก็มีต่อจำนวนมากมาย ยิงเข้าไปอยู่ในหอ เจ้าพ้าวัองตกใจ กลัวอภินิหารของแสงต่อก็ยอมแพ้ และยอมยกลูกสาวให้ แสงต่อจึงได้กินเมืองวัองต่อมาจนมีลูกชาย ๓ คน

อยู่มาวันหนึ่ง เจ้าแสงต่อคิดอยากจะออกรบ จึงถามพวกอำมาตย์ว่า มีเมืองใดบ้างที่ยังตั้งตัวเป็นอิสระไม่ยอมขึ้นกับเมืองวัอง พวกอำมาตย์ยอกว่า มีอยู่เมืองหนึ่งชื่อ "แมนตาตอย" (บางแห่งว่าแมนตาตอก) เจ้าแสงต่อก็ตกลงใจจะยกไปรบเอา จึงสั่งเมียว่า ถ้าตนตายในที่รบก็ให้ลูก ๓ คน ไปกินเมืองไทย (หมายความว่าเมืองไทยที่ขึ้นกับเมืองจีน) เพราะเหตุว่าตัวเป็นไทย พ่อก็เป็นไทย ให้ลูกคนใหญ่ชื่อ "อ้าย" ไปกิน

เมืองอาละวิ (เชียงรุ้ง) คนที่สอง ชื่อ "ยี่" ไปกินเมืองบ่อแลย และให้ลูกทั้งสองคนนี้ นำส่วยมาส่งให้แม่ทุกปี ส่วนคนที่สาม ชื่อ "สาม" (ในสมัยนั้นคนไทยในอาณาจักร์ลานนาและอาณาจักร์สุโขทัย ไว้ผมยาวทั้งชายและหญิง แต่พวกเขินหลวงคงจะนิยมตัดผม จึงได้เขียนไว้ให้เห็นความแตกต่างกัน) ให้ไปแทนปู่คือ พระยาเม็งราย (เข้าใจว่า หมายถึงเมืองเชียงตุง) แล้วให้ทั้ง ๓ คน ป้องกันบ้านเมืองให้เป็นดังก้อนเส้า ถ้ามีข้าศึกมารบเมืองใด ก็ให้ไปช่วยกันรบป้องกันเมืองนั้น

เจ้าแสงต่อสั่งเสร็จแล้วก็ยกทัพไปรบเอาเมืองแมนตาตอบ เจ้าเมืองแมนตาตอบยกออกต่อสู้นอกเมือง แต่สู้ไม่ได้ก็ถอยเข้าเมืองแล้วทำสพานหลอกไว้ เจ้าแสงต่อขับช้างติดตามเข้าไปโดยไม่รู้ ช้างจึงตกสพาน เป็นเหตุให้เจ้าแสงต่อถึงแก่ความตาย

ฝ่ายภริยาเจ้าแสงต่อเมื่อรู้ว่าสามีตาย ก็จัดการให้ลูกไปกินเมืองตามคำสั่งของสามีและได้จัดแบ่งเขตเมือง

ไว้ให้เป็นการแน่นอน ได้สร้างวัดขึ้น เป็นเขตเมือง เชียงรุ้งกับเมืองเชียงตุงซึ่งอวัดยางยั้น ทำพิธีเอาคนทั้ง เป็นผังหันหน้าเข้าหากัน และยกเสาหมายเขตไว้ตรงนั้น กับมีสัญญาต่อกันว่าคนแดนใดหนีข้ามเขตไปแล้ว จะเอาโทษไม่ได้ เว้นแต่ความผิด ๙ อย่างคือ ลักเครื่องเงิน เครื่องทอง ๑ เล่นชู้สาวโดยร่วมประเวณี ๑ ฉ้อโกงหลวง ๑ ฆ่าคน ๑ จึงให้จับตัวส่งได้

---

๑ ชาวเชียงตุงนิยมตั้งชื่อลูกเป็นอ้าย, ยี่, สาม, ไส, แสง (ตามลำดับ) จนชื่อซ้ำกันทั่วบ้านทั่วเมือง อาจจะนิยมสืบกันมาแต่สมัยโน้นกระมัง

และมีสัญญาช่วยป้องกันบ้านเมืองอีกคือ ถ้ามีข้าศึกมารบเมืองใดก็ให้อีกเมืองหนึ่งไปช่วย ส่วนเมืองข่อแลยก์ได้จัดให้มีเขตแดนและมีสัญญาไว้ต่อกันเหมือนกัน

สรุปความจากที่กล่าวมาแล้วก็คงได้เรื่องว่าเดิมพวกละว้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่ซึ่งเป็นเมืองเชียงตุงเดียวนี้ ต่อมาพระยาเม็งรายขึ้นไปเห็นภูมิประเทศเป็นทำเลดี

ก็อยากจะได้ จึงแต่งให้ลูกสองคนยกขึ้นไปรบแย่งเอา จากพวกละว้า แต่สู้ไม่ได้ต้องกลับมา พระยาเม็งราย จึงคิดอุบายให้หัวหน้าละว้าทิดอยทุงสองคนขึ้นไปเป็นไส้ศึกในที่สุดก็ได้เมืองสมประสงค์ แต่พระยาเม็งรายยังไม่ลงมือสร้างเมืองทันที จัดให้มางคม มางเคียนผู้มีความชอบอยู่ปกครองไปก่อน ภายหลังจึงส่งคนขึ้นไปสร้างเมือง และให้บุตรชายชื่อน้ำท่วมขึ้นไปกินเมือง ต่อมามีพวกจีนมารบแต่เอาชนะไม่ได้

เรื่องการสร้างเมืองมีกล่าวไว้เพียงเท่านี้แต่ก็คงได้ความติดต่อกันดี เสียแต่อย่างเดียวไม่มีศักราชยอกไว้ ส่วนเรื่องปฏิหาริย์กับเรื่องแทรกนั้น เป็นเรื่องธรรมดาของตำนานเก่า ๆ เราจะฟังไว้คิดเล่นหรือไม่เอาใจใส่เสียเลยก็ได้

ความจริงเรื่องพระยาเม็งรายกับเมืองเชียงตุงนี้มีในตำนานเก่า ๆ อยู่แล้ว เช่นตำนานสิงหนวัติเป็นต้น ผู้เขียนก็คงเอามาจากนั้น แต่เอามาดัดแปลงแก้ไขหรือ

เพิ่มเติมออกไปบ้างในส่วนที่ไม่สำคัญ อย่างไรก็ดีเป็นอันเชื่อได้แน่นอนว่า ผู้แต่งตำนานหรือ "พันเมือง" เชียงตุงได้อาศัยตำนานเก่าตั้งแต่ต้นจนถึงตอนพระยาเม็งรายได้เมืองจากพวกละว้า ฉะนั้นความเท็จความจริงในตอนนี้จะมีอย่างไรบ้างนั้น ก็คงจะได้ผ่านการพิจารณาของท่านที่ได้อ่านตำนานเดิมมาแล้ว จึงเห็นว่าไม่จำเป็นจะต้องพูดถึงอีก แต่ผู้ที่ได้อ่านตำนานเมืองเชียงตุงตอนที่กล่าวมาแล้วคงจะคิดถึงเรื่องที่คล้ายคลึงกันในที่อื่นบ้าง เช่นเรื่องเจ้าพ้าวอ้องให้ลูกสี่คนหาที่สร้างบ้านแปลงเมือง เราก็คิดถึงเรื่องขุนบรมให้ลูกทั้งสี่ไปแสวงหาบ้านเมือง เรื่องละว้าออกจากน้ำเต้า ก็ชวนให้คิดถึงเรื่องละว้าออกจากรูน้ำเต้าซึ่งเจาะด้วยเหล็กเผาไฟ พวกละว้าออกก่อนตัวจึงดำ ส่วนพวกไทยและจีนออกที่หลังตัวจึงขาว พวกละว้าจึงถือว่าเขาเป็นพี่พวกเรามาจนทุกวันนี้ (พงศาวดารลานช้าง)

บทที่ ๔

ผู้ครองนครเชียงตุง

พวกละว้าได้มาตั้งบ้านเรือนอยู่ ใน เมือง เชียง ตุง เมื่อจุลศักราชได้ ๔๕๖ ปี คือเมื่อ ๘๐๐ ปี มาแล้ว เมื่อพระยาเม็งรายได้เมืองเชียงตุงแล้ว ได้ให้มางคุมกินเมืองเชียงตุง มางคุมกินเมืองอยู่ได้ ๔ ปี ก็ตาย มางเคียนได้กินเมืองแทนต่อมาได้ ๖ ปี ก็ตายอีก พระยาเม็งรายจึงได้ให้พระยาน้ำท่วมมากินเมือง เมื่อจุลศักราช ๖๑๕ (๑) พระยาน้ำท่วมกินเมืองอยู่ได้ ๑๑ ปี ก็ตาย บ้านเมืองจึงว่างผู้ครองมาจนถึงจุลศักราช ๖๗๔ เจ้าสามหมื่นห้วยจึงได้มากินเมืองและอยู่ได้ ๗ ปี ก็ตายอีก ถึงจุลศักราช ๗๐๔ เจ้าสาย

---

๑ ตามประวัติศาสตร์ พระยาเม็งรายเกิดเมื่อ พ.ศ. ๑๗๘๒ ก่อนเวลาส่งพระยาน้ำท่วมไปกินเมืองเพียง ๑๕ ปี เห็นว่าศักราชคงจะคลาดเคลื่อน

ได้กินเมืองแทนอยู่ได้ ๗ ชั่วตาย ต่อจากนั้นมาก็ไม่มี
เจ้าผู้ครองนคร บ้านเมืองก็ระส่ำระสายแทบจะกลายเป็น
เมืองร้างไปอีกครั้งหนึ่ง

เจ้าผายูได้ทราบเหตุดังนั้นจึงแต่งหมอโหร ๒ นาย
นายหนึ่งชื่อคำเรือง เป็นคนชาวปิง อีกนายหนึ่งชื่อบุญ
เรืองเป็นคนชาวใต้ให้ไปพิจารณาสอบสวนดูว่าเป็นเพราะ
เหตุใดชาวเมืองเชียงตุงจึงได้อยู่กันยากนัก คนทั้งสอง
ได้มาตรวจดูชะตาเมือง ประกอบกับลักษณะภูมิประเทศ
แล้วกลับไปรายงานเจ้าผายูว่า เมืองนี้เป็นเมืองนาม
จันทร์ น้ำไหลไปทางทิศเหนือเป็นน้ำตัวผู้ ผู้หญิงกิน
เมืองจึงจะดี ถ้าจะให้ผู้ชายกินเมือง จะต้องทำพิธีตั้งเสา
แทนเมืองและผู้ตั้งเสาทำพิธีจะต้องเป็นขุนนาง มีสมบัติ
ตั้งแต่ ๕๐๐ นา ขึ้นไป

เจ้าผายูได้ทราบ ความดังนั้น แล้วจึง สั่ง ให้ แต่ง
เครื่องทรงสำหรับเจ้านาย ๕ ประการและให้สร้างหอ
คำเป็นคุ้มมีประตู ๔ ทิศ พร้อมทั้งหมอช้าง หมอม้า

หมอโหร หมอไก่ หมอยา พ่อครัวน้อย พ่อครัวหลวง คหบดี และพ่อค้า ๔ นายฮ้อย ก็อฮ้อยสิเป็นหัวหน้า ฮ้อยเลา ฮ้อยคอก ฮ้อยพ่ำกับไพร่พ่ำข้าคนตามพอใจ นำเงินทองอย่างละหมื่น ให้หมื่นอ้ายนารายณ์แสนหม่อน เป็นอัครมหาเสนา พร้อมด้วยทรัพย์สมบัติกับพระพุทธรูป ๔ องค์ องค์หนึ่งเป็นแก้ว องค์หนึ่งเป็นงา องค์หนึ่งเป็นหิน องค์หนึ่งเป็นธาตุ กับทั้งพระไตรปิฎกและมหาเถระ ๔ รูป มีมหาหงษาวดีเป็นหัวหน้า กับคัสสปัญโญ ๑ ธรรมสังกา ๑ ธรรมไตรโลก ๑ กับศิษย์ ๑๒ คน เจ้าผายูได้เสด็จออกจากเมืองเชียงใหม่นำกระบวนไปหยุดลงที่วัดเชียงแล แล้วทำพิธีหยาดน้ำ (ตรวจน้ำ) ใส่ผ้ามือมหาเถระทั้ง ๔ เป็นการถวายเมืองเชียงแก่สงฆ์ และแต่งตั้งให้ยุดรชายไปกินเมืองเชียงตุง เจ้าผายูได้ประกาศว่าต่อไปถ้าใครจะมากินเมืองเชียงตุง ก็ให้ถวายเงินหมื่นหนึ่ง ทองคำพันหนึ่งแก่พระสงฆ์ และขอให้พระสงฆ์สั่งสอนอัตถธรรม ๔ ประการ แก่ผู้จะมากิน

เมืองทุกคน และพระมหาเถระที่ไปประจำอยู่ในเชียงตุง ผู้ครองนครก็ได้สร้างวัดให้เป็นที่สำนักและประดิษฐานพระพุทธรูป คือสร้างวัดพระแก้วให้พระธรรมลังกาอยู่กับพระแก้ว สร้างวัดหัวข่วงให้พระธรรมไตรโลกอยู่กับพระงา สร้างวัดพ้ำกางให้พระสัสสปยั่ญโญอยู่กับพระหิน สร้างวัดทอมทองให้มหาหงษาวดีอยู่กับพระธาตุ

(๑) เจ้าเจ็ดพันธุ

เจ้าเจ็ดพันธุ (ชาวเมืองนิยมเรียกเจ้าเจ็ดพันตู) เป็นลูกเจ้าผายูอายุได้ ๑๐ ปี(๒) บิดาให้มากินเมืองเชียงตุงในปีจุลศักราช ๗๒๒ ได้ชื่อว่า สัตตพันธุราชา ได้จัดการบ้านเมืองเป็นระเบียบแบบแผนกว่าผู้ที่ครองนครมาก่อน กินเมืองอยู่ได้๑๗ ปี ถูกเล่าหยอมซึ่งเป็นข้าเก่าลอบทำร้ายเอามีดแทงตายที่กาดตุงในปีจุลศักราช ๗๓๙ สาเหตุเนื่องจากเจ้าเจ็ดพันธุชุบเลี้ยงคนอื่นดีกว่าเล่าหยอม ซึ่งเป็นข้าเก่า

---

(๒) อายุ ๑๐ ปีนี้ไม่น่าเชื่อ แต่ก็ไม่มีทางจะค้นหาหลักฐานได้

(๒) เจ้าอ้ายอ่อน

(เจ้าพระยารัตนพันธุราชา)

เจ้าอ้ายอ่อนเป็นลูกเจ้าเจ็ดพันธุ ได้กินเมืองแทนบิดาเมื่ออายุได้ ๑๕ ปี [๑] เมื่อกินเมืองได้ ๑๔ ปี เจ้าอ้ายอ่อนให้ถมหนองท่าช้าง สร้างเป็นบ้านเป็นเมือง ให้ปักหนองลายเป็นหัวหน้า ปกหนองลายไม่เห็นด้วย จึงขัดคำสั่ง เจ้าอ้ายอ่อนจึงให้จับตัวไปฆ่าเสีย ที่นอกประตูผายัง ก่อนตายปกหนองลายได้แช่งไว้ว่า ผู้ใดที่ได้มาเป็นเจ้าครองเมืองเชียงตุง ถ้าออกทางประตูผานี้ ขอให้วินาศฉิบหาย เจ้าอ้ายอ่อนกินเมืองอยู่ได้ ๒๐ ปี ก็มีเหตุเกิดขึ้น แต่ก็ไม่ปรากฏว่าเป็นเรื่องอะไร ได้หนีจากเมืองไป

---

๑ ถ้าเป็นอาเจ้าอ้ายอ่อน ก็ต้องเป็นลูกเจ้าผายู แต่ปีเกิดนี้เป็นเวลาที่เจ้าผายูสิ้นพระชนม์แล้ว ๑๕ ปี คงจะคลาดเคลื่อน เจ้าขี้คำขาผู้กินเมืองต่อมาก็เช่นเดียวกัน.

(๓) เจ้าบุญชู

(พระยาอัยกาพาหุงราชา)

เจ้าบุญชูเป็นอาเจ้าอ้ายอ่อน เกิดปีจุลศักราช ๗๔๔ ได้กินเมืองเมื่อจุลศักราช ๗๕๒ อายุได้ ๘ ปี มีชื่อว่าอัยกาพาหุงราชา (แขนเป็นเหล็ก) เจ้าฟ้าวัวงได้เอาไปและฉัตร์งาช้างมีค้ามเป็นทองคำมาให้ และตั้งชื่อให้ว่าเจ้าฉวงฟูเชอ กินเมืองอยู่ได้ ๑๓ ปีก็ตาย (เหตุใดเจ้าเมืองจีนจึงมาเกี่ยวข้อง ไม่มีกล่าวไว้ในประวัติตอนใดเลย แต่เข้าใจว่าคงเป็นอุบายที่จีนจะถือเอาเมืองเชียงตุงเป็นเมืองขึ้นเพื่อทวงส่วยต่อไป)

(๔) เจ้ายีคำขา

(พระยาแก้วมธุ)

เจ้ายีคำขาเป็นน้องชายของพระยาแขนเหล็ก (เจ้าบุญชู) เกิดปีจุลศักราช ๗๔๖ ได้กินเมืองแทนในปีจุลศักราช ๗๖๔ มีชื่อว่าพระยาแก้วมธุ พระยาแก้วมธุ

เป็นผู้ที่เอาใจใส่ต่อการบำรุงพระศาสนา ได้นิมนต์พระมาจากทางใต้ชื่อ อินทโมลี ในจุลศักราช ๗๖๙ ให้มาปรับปรุงพระศาสนาในเมืองเชียงตุงให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาในปีจุลศักราช ๗๗๒ เกิดฝนแล้ง จึงได้ทำพิธีเอาราหูไปอมจันทร์ คือทำเป็นรูปขึ้นทำเข้าในวันสงกรานต์ พิธีนี้คือเป็นประเพณีมาจนถึงทุกวันนี้ เมื่อทำพิธีเสร็จแล้วฝนก็ตกลงมาจริงๆ คนที่ไปในพิธีต้องไปอาศัยอยู่ที่บ้านหัวขัวพ่ารั่ว (ยังมีอยู่จนทุกวันนี้)

พระยาแก้วมอุคิดจะทำไมตรีกับจีน จึงแต่งให้ท้าวหัวหุกเป็นทูตไปติดต่อกับจีน เอาสิ่งของให้ไปเป็นกำนัน แต่ในเวลานั้นจีนกำลังทำสงครามติดพันอยู่กับพม่า พอหัวหุกไปถึง ก็ถูกพวกจีนช่อจับตัวล่ามโซ่ขังไว้ถึง ๓ เดือน ความจึงทราบถึงพระยาแก้วมอุ พระยาแก้วมอุจึงแต่งทูตไปเจรจาทำการไกล่เกลี่ย ให้คู่สงครามเลิกกันไป และรับเอาตัวท้าวหัวหุกกลับมา ตั้งแต่บัดนั้นจีนก็ไม่มารบกวนเชียงตุง เพื่อทวงถามเอาส่วยอีกต่อไป

พระยาแก้วมธุกินเมืองอยู่ได้ ๑๓ ปี ก็ตาย

(๕)พระยากองรัตนเภรี

พระยากองรัตนเภรี (ชื่อเดิมไม่ปรากฏ) เป็นน้องชายเจ้ายี่คำขาเกิดปีจุลศักราช ๗๔๘ ได้กินเมืองแทนพี่ชายในปีจุลศักราช ๗๗๘ เป็นคนใจบุญ ได้สร้างวัดยางคำให้ชื่อว่าวัดสุวรรณบุปผาราม แล้วต่อมาได้สร้างวัดเชียงแลน้อยอีก กับได้ปฏิสังขรณ์และสร้างวัดอื่นอีกหลายแห่ง กินเมืองได้ ๒๕ ปี ตาย

(๖) เจ้าสามสี

(พระยาศรีสุธัมมาจุฬามณีราชา)

เจ้าสามสีเป็นลูกชายของพระยากองรัตนเภรี ได้กินเมืองแทนพ่อมีชื่อว่าศรีสุธัมมาจุฬามณีราชา เป็นผู้สร้างวัดป่าแดง (ซึ่งเป็นวัดสำคัญมากวัดหนึ่งของเมืองเชียงคุงในเวลานี้) พระยาศรีสุธัมมาจุฬามณีราชา กินเมืองอยู่ได้ ๑๕ ปี ก็ตาย

(๗) พระยาเล้าคำ

(พระยาจันทปุณณะราชา)

พระยาเล้าคำ (ไม่ปรากฏว่าเป็นลูกเต้าเหล่าใคร) เกิดปีจุลศักราช ๗๙๒ อายุได้ ๒๕ ปี ได้กินเมืองชื่อว่า จันทปุณณะราชา มีลูกชาย ๕ คน

ในปีจุลศักราช ๘๑๗ ล้านช้างและเชียงใหม่ได้ส่งช้างมาเจริญทางไมตรี ๒ เชือก กับเครื่องอภิเษก พระพระยาจันทปุณณะราชา จึงได้ส่งม้า ๔ ม้า พร้อมทั้งเครื่องไปตอบแทน กินเมืองอยู่ได้ ๑๘ ปี ก็ตาย

(๘) เจ้าอ้ายเล้าคำตา

(พระยาอาทิตย์ราชา)

เจ้าอ้ายเล้าคำตาเป็นลูกพระยาจันทปุณณะราชา เกิดปีจุลศักราช ๘๑๔ อายุ ๑๒ ปี ได้กินเมืองมีชื่อว่า ชาทิตย์ราชา ในระหว่างนี้บ้านเมืองกำลังมั่งคั่งสมบรณ์ครั้นมาในปีจุลศักราช ๘๕๓ เจดีย์วัดจอมทองพังลง

และเกิดไฟไหม้หอคำและท้อนอีก ๓ ครั้ง พระยาอา-
ทิตยราชาจึงได้ย้ายไปอยู่ที่เชียงพร้าว ต่อมาลานนา
เชียงใหม่ได้ส่งราชสาสน์ ใส่หีบเย็นหิน ส่ เหล็ยม
แลไม่เห็นตัวหนังสือมาให้เมืองเชิน ชาวเชินคิดว่าชาว
ยวนเอาเครื่องยนต์กลใกมาให้ จึงไม่มีใครเอาใจใส่
แต่พระมหาญาณอุตตมะ เอาผมผู้หญิงมาผ่านไยในหิน
และเขียดออกได้แล้วเอาผงดินสอทาหินที่ขาริก ผึ่งแดดไว้
พอหินแห้งปรากฏตัวหนังสือชัด แต่ตัวหนังสือนั้นไม่มีสระ
ที่ระผสมมีแต่พยัญชนะ พระมหาญาณอุตตมะไขคำแปล
ออกมาจนได้ความ พระยาอาทิตยราชาจึงบอกกับผู้ถือ
สาส์นว่า ทางเชียงตุงอ่านได้ความอย่างนี้ระถูกหรือไม่
คนถือสาส์นบอกว่าถูกแล้ว จะได้นำความไปทูลแก่เจ้า
เชียงใหม่ให้ทราบ แล้วก็สรรเสริญชาวเชียงตุงและงด
การที่ระบกทัพมาที่เชียงตุง

ในปีจุลศักราช ๘๗๑ พระยาอาทิตยราชาเป็นผู้
ปฏิสังขรณ์เจดีย์วัดจอมทองที่หักพังลง ได้ขยายฐานเจ

คิย์ให้ยาวถึงค้านละ ๖ วาสูง ๑๓ วา เรียไรทองคำได้ ๓ หมื่น พระยาอาทิตยราชาถวาย ๑ หมื่น ทองคำเหล่านั้นได้เอามาคิเป็นจังโก (ยอก) เมื่อเสร็จแล้วต้องใส่ล้อลากมายังเจคิย์ จึงได้เรียกกันว่าเจคิย์คำต่อมา พระยาอาทิตยราชากินเมืองได้ ๓๔ ปี ตาย เมื่ออายุได้ ๕๖ ปี ศพพระยาอาทิตยราชาได้นำไปก่อเจคิย์ใส่ไว้ที่กาดคุง และตั้งแต่บัดนั้นมาผู้ครองนครเชียงตุงทุกองค์ต้องเอาศพไปไว้ที่กาดคุงจนถึงทุกวันนี้

(๙) เจ้าจอมศักดิ์

เจ้าจอมศักดิ์เป็นน้องชายพระยาอาทิตย์ราชา ได้กินเมืองแทนพี่ ในเวลานั้นบ้านเมืองเกิดอาหาร เจ้าจอมศักดิ์ไม่ไว้ใจเจ้าสายคอผู้เป็นหลาน จึงคิดอุบายจะฆ่าเจ้าสายคอจึงได้หนีไปอยู่เมืองแลม ชาวเมืองหลวยเมืองยางได้ทรายดังนั้น ก็พร้อมใจกันไปหาเจ้าคายพ่าเจ้าเมืองแลมให้ยกทหารออกมาที่เมืองเชียงตุง ทั้งเมืองแลม เมืองยาง และเมืองหลวยยกมาถึงท่าเยี่ม

และได้สู้รบกับทัพเชียงตุงที่ท่าเยี่ม พวกเชียงตุงสู้ไม่ได้ถอยกลับมาตั้งอยู่ที่บ้านบ่าแคง พวกเมืองแลมตามมาสู้และเผาค้ำมน้อยหมด เจ้าสายคอมาจากเมืองแลมจับเจ้าขอมศักดิ์ไปฆ่าเสียที่กาดตุง

(๑๐) เจ้าสายคอ

(พระยาศรีวิชัยราชา)

เจ้าสายคอเป็นลูกพระยาเลา กินนาเหล็ก ได้กินเมืองในปีจุลศักราช ๘๗๓ ชื่อพระยาศรีวิชัยราชา กินเมืองมาได้ ๓ ปี ก็เริ่มประพฤติชั่วต่าง ๆ เช่นเที่ยวกลางคืน ไม่เคารพต่อวัดวาอาราม ไม่ตั้งอยู่ในความยุติธรรม พวกอำมาตย์และพระสงฆ์ช่วยกันว่ากล่าวห้ามปรามก็ไม่ฟัง เจ้าเชียงกองลูกของอาญูกคนสักเผาหอจึงหนีเข้าไปอยู่ในคุ้ม พรายาศรีวิชัยราชาผู้เป็นพี่ไม่ยอมให้อยู่ เพราะเกรงภัยจะมาถึงตัว เจ้าเชียงกองจึงหนีไปอยู่บ้านบ่าแคง และภายหลังหนีไปอยู่เมืองเชียง

ใหม่ ในปีจุลศักราช ๘๘๕ พระยาศรีวิชัยราชาก็ถูกจับตัวประหารเสียที่กาดตุงกับพระยาแสนปากน้อม

(๑๑) เจ้าสายพรหม

เจ้าสายพรหมเป็นลูกพระยากินนาเติก (พระยาเลากินนาเติกเป็นอาเจ้าสายคอ) ได้กินเมืองในปีจุลศักราช ๘๘๕ อายุได้ ๔๓ ปี เจ้าเชียงใหม่ ชื่อพระยาแก้วยอดเชียงรายให้แสนปิ่นคุมทหารแสนสามหมื่น ช้าง ๓ พัน ม้า ๗ พัน มาช่วยเจ้าเชียงกอง เจ้าเชียงกองกับแสนปิ่นำทหารเข้าเมืองได้ เจ้าสายพรหมหนีไปอยู่เมืองหลวย เมืองยาง บางพวกก็หนีไปถึงเมืองลอ ต่อมาไม่ช้าพวกเขินรวยรวมคนได้ ๕ พันยกมาตีเอาเมืองเชียงตุงคืน ได้ต่อสู้กันที่เชียงเหล็ก พวกเขินเอาชนะไม่ได้ก็ไปขอความช่วยเหลือจากชาวลอและไทยเงี้ยว ก็ได้สมประสงค์ หมื่นเบี้ยงหลวงและหมื่นแงนเป็นหัวหน้า คุมคนเข้ารับขับไล่ชาวยวนออกไปจากเชียงตุงได้ ชาวยวนบาดเจ็บล้มตายเป็นอันมาก แสนปิ่นหนีไปเชียงแสนพระยา

แก้วยอดเชียงรายได้ทราบก็ให้คนไปจับตัวแสนยี่ฆ่าเสีย ที่เชียงแสนนั้น และจัดให้เจ้าเชียงกองกินเมืองพะยาก

(๑๒) ท้าวคำฟู

(พระยาแก้วยอดฟ้านรินทา)

ท้าวคำฟูเป็นลูกพระยาอาทิตยราชา เกิดปีจุลศักราช ๘๖๒ อายุได้ ๒๔ ปี บวชเป็นพระภิกษุอยู่ในปีจุลศักราช ๘๘๖ พวกอำมาตย์ได้ไปนิมนต์ให้สึกออกมากินเมือง มีชื่อว่า พระยาแก้วยอดฟ้านรินทา (ในประวัติไม่ได้กล่าวถึงเจ้าสายพรหมว่าตายหรือไปไหน) กินเมืองมาได้ ๕ ปี จึงทำพิธีอภิเษกในปีนั้นเอง เมืองหลวยเมืองยางคิดกบฏ พระยาแก้วยอดฟ้าจึงสั่งให้เมืองกาไปปรายเมืองหลวยเมืองยาง เมื่อปรายกบฏเสร็จแล้วก็สั่งให้เอานายางให้เมืองกากินในปี.....จุลศักราช ๘๘๙ พระยาแก้วยอดฟ้า ได้แต่งราชสาส์นพร้อมด้วยเครื่องบรรณาการ กับม้า ๒ ม้า ส่งไปให้พระยาอาทิตย ผู้เป็นพระยาแก้วยอดเชียงรายถึงปีจุลศักราช ๘๙๓ เมือง

เยียศิดกยฏ จึงให้พ้ำคำแลย กัยเม็องแลมยกไปปราย

ในปีจุลศักราช ๘๘๕ เจ้าเชียงใหม่ได้แต่งเครื่องบรรณาการมาตอยแทน

ในปีจุลศักราช ๙๑๙ พระยาแกวัยอคพ้ำนรินทาได้ไปขอเอานางเม็องลกสาวพระยาคำแลยมาเป็นภรรยา แต่อยู่ได้เคือนเคียวนางเม็องก็ตาย

ครั้นถึงปีจุลศักราช ๙๒๐ มังทราหงยา เจ้าแผ่นดินพม่า ๑ ได้ยาตราทัพมายึดได้เม็องนาย แล้วเลยไปรบเม็องเชียงใหม่ เมื่อได้เชียงใหม่แล้วก็ยกทัพกลับคืนเม็อง พระยาแกวัยอคพ้ำนรินทามีความเกรงอำนาจของมังกรา จึงได้แต่งให้ขอนเหนือเป็นหัวหน้าพร้อมกับพระสงฆ์ ๑๐ รูปไปเฝ้ามังทราหงยา มังทราหงยาจึงมอบพระไตรปิฎกให้มาไว้ประจำเม็องเชียงตุง

ในปีจุลศักราช ๙๒๒ พระยาแกวัยอคพ้ำนรินทา

---

๑ ชาวเชียงตุงสมัยนั้นเรียกพระเจ้าแผ่นดินพม่าว่า "มังทรา" ไม่ทราบว่ามาจากคำอะไร "มังทราหงยา" ก็คงหมายความถึงพระเจ้าบุเรงนองนนเอง.

ล้มเจ็บลง จึงได้เอาเมืองถวายให้แก่สงฆ์ และถ้าคณะสงฆ์เห็นใครควรได้กินเมือง ก็ขอให้จัดการแต่งตั้งให้กินเมืองแทนต่อไป พระยาแก้วยอดฟ้าวายชนม์ลงในปีนั้นเองอายุได้ ๖๑ ปี

(๑๓) เจ้าแก้วบุญนำ

(พระยารัตนภูมินทนรินทา เขมาธิปติราชา)

เจ้าแก้วบุญนำเป็นลูกพระยาแก้วยอดฟ้านรินทา เกิดปีจุลศักราช ๘๙๘ อายุได้ ๒๕ ปี ได้กินเมืองแทนพ่อ ชื่อว่า รัตนภูมินทนรินทา เขมาธิปติราชา (เป็นชื่อแรกที่แสดงว่าเป็นผู้ครองนครเขมรัฐ)

ลานนาเชียงใหม่แข็งเมืองต่อมังทราหงยา มังทราหงยาจึงยกทัพมาที่เชียงใหม่อีกครั้งหนึ่ง เมื่อได้เมืองเชียงใหม่ได้เลยมาเอาเมืองเชียงแสนและเมืองอื่นๆ เมื่อมาถึงเมืองเชียงแสนมังทราหงยาสั่งให้มหานัครเรียกตัวพระยารัตนภูมินทนรินทา ให้มาหาที่เมืองเชียงแสน เมื่อพันมือถือน้ำแสดงความเป็นไมตรีต่อกัน พระ

ยารัตนภูมินทรินทาก็ยกพลลงไปเมืองเชียงแสนในปีจุลศักราช ๙๒๖ มังทราหงษามีความยินดีเป็นอันมาก ประทานสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นจำนวนมากหลาย ในปีจุลศักราช ๙๒๗ ชาวแสมก็ยกมารบชาวหลวยชาวยาง ชาวหลวยชาวยางสู้ไม่ได้ต้องแตกหนีลงไปทางเมืองตอ ชาวแสมได้กวาดต้อนเอาชาวเมืองแผนไปด้วย

มาในปีจุลศักราช ๙๒๙ ชาวลานช้างได้ให้พญาชัยงาชวา กับ พญาพลทิพยชัยเป็นหัวหน้าพร้อมด้วยพล ๔ แสนยกมาเมืองเชียงตุง เพื่อเอานางแก้วลูกหิน ชาวเชินเห็นสู้ไม่ได้จึงพากันหนีจากเมืองไปหมด เมืองจึงกลายเป็นเมืองร้างไปพักหนึ่ง เมื่อชาวลานช้างได้ตัวนางแก้วแล้วก็กลับไป ในปีจุลศักราช ๙๓๐ ชาวเมืองแงนคิดกบฏสมทบกำลังกับเมืองแสม ยกมาตีเอาเมืองยาง ฆ่าพญายางตาย

ในปีจุลศักราช ๙๓๒ พระยารัตนภูมินทรินทา

ให้ให้พญาแสนขอมศักดิ์กับพญาเหล็กเชียงจินลูก เขย พญาแสงเป็นหัวหน้าคุมพลไปรบพวกชาวใต้ มังทราไปช่วยรบด้วย ได้รบพวกชาวใต้ล้มตายลงเป็นอันมาก พญาเหล็กเชียงจินเป็นคนกล้าหาญ ขี่ช้างเข้ารบอย่างไม่กลัวตาย มังทราเห็นก็มีความยินดี จึงประทานช้างให้ขี่กับสิ่งของรางวัลเป็นอันมาก แล้วตั้งชื่อให้ใหม่ว่าพญาแถมใจหาญแขนเหล็กเชียงจิน

ตั้งแต่นั้นมามังทราก็มีความไว้วางใจในพระยารัตนภูมินทรินทาและรักใคร่ประคุ้ยเป็นลูก จึงในปีจุลศักราช ๙๓๕ ได้แต่งหนังสือมาเรียกตัวพระยารัตนภูมินทรินทาให้ไปเฝ้าที่เมืองพม่า พระยารัตนภูมินทรินทาพร้อมกับน้องชายได้ไปเฝ้ามังทรา และอยู่ในเมืองพม่าได้เดือนเศษก็กลับ มังทราได้ประทานช้างมา ๑๐ เชือก

ในปีจุลศักราช ๙๔๔ มังทราได้มีหนังสือไปเกณฑ์ชาวเมืองโกสัมพี (สี่ป่อ) กับชาวลอชาวแลมให้พระยารัตนภูมินทรินทาคุมทหารลงไปรบถึงเมืองน้ำ

ปาต ชาวเชินได้ไปถึงเมืองงะและฆ่าเจ้าเมืองงะตาย เก็บได้ช้างม้าเงินทองเป็นอันมาก ไปถวายมังทราเป็นความชอบ มังทราจึงได้ประทานสิ่งของตอบแทน

ในปีจุลศักราช ๙๕๐ พญาคำท้าวได้นำเอานางอินแก้วไปถวายมังทรา มังทรามีความยินดี ประทานช้างให้ ๑๐ เชือก

พระยารัตนภูมินทรินทาเขมาธิปติราชา กินเมืองได้ ๓๗ ปี ก็วายชนม์ เมื่อจุลศักราช ๙๕๘ อายุได้ ๖๒ ปี

(๑๔) เจ้าคำเต้า

(พระยาธัมมิกราชา)

เจ้าคำเต้าเป็นลูกพระยารัตนภูมินทรินทาเขมาธิปติราชา เกิดปีจุลศักราช ๙๒๕ กินเมืองเมื่อจุลศักราช ๙๕๘ อายุได้ ๓๓ ปี มีชื่อว่า พระยาสุธรรมราชา เมื่อจุลศักราช ๙๖๐ พญาพรหมราชาเชียงกองผู้เป็นอาคิดกบฏพร้อมกับน้องพญาสุธรรมราชาและพญาแสนเชียงอิง

พญาเชียงแสน เมืองชอนและเมืองแงน เมืองเชม เย็น หัวหน้า บุกรุกเข้าไปจับพระยาสุธรรมราชาที่บนหอหลวง ฆ่าคนในหอตาย ๕ คน ที่เหลือหนีลงจากหอคำไปได้ พระยาสุธรรมรู้ตัวทันได้โดดหนีจากหอคำแล้วไปตีกลองสัญญาณขึ้น คนทั้งหลายพร้อมด้วยพระสงฆ์ รู้ว่ามีเหตุก็พากันเข้าไปในหอ พวกกบฏก็แตกหนีกระจัดกระจายไป พญาแสนเชียงอิงจะหนีไปหาเจ้าเชียงใหม่ แต่ถูกฆ่าตายเสียก่อน

ในปีจุลศักราช ๙๖๒ เมืองลานช้างได้ส่งช้างมาเป็นบรรณาการ ๑๒ เชือก จึงได้ทำพิธีอภิเษกเป็นพระยาธัมมิกราชา ในปีรุ่งขึ้นชาวไตยกทัพมารบเมืองเชียงตุง แต่มีลางไม่ดีตกช้างตาย จึงยกทัพกลับคืน ในปีนั้นชาวเมืองลอ เมืองแลม และเมืองอังวะ ได้พร้อมกันมาทำพิธีอภิเษกมังทราหงยา ได้แสดงความรักใคร่ประดุจเป็นลูกยิ่งกว่าพระยาเมืองอื่น บ้านเมืองจึงอยู่ร่มเย็นเป็นสุข พระยาธัมมิกราชาได้สร้างหอขึ้น

ใหม่และได้ทนุบำรุงบ้านเมืองและบำรุงพระพุทธศาสนา ให้รุ่งเรือง กินเมืองอยู่ได้ ๒๔ ปี ก็วายชนม์ ในปีจุลศักราช ๙๘๒ อายุได้ ๖๐ ปี

(๑๕) เจ้าขาก

(พระยาแก้วปราบนรินทร์)

เจ้าขากเป็นน้องเจ้าคำเตัว เกิดปีจุลศักราช ๙๓๗ อายุ ๔๕ ปี ได้กินเมืองมีชื่อว่า พระยารัตนภูมินทนรินทา

ในปีจุลศักราช ๙๘๓ เกิดกบฏ พระยาแก้วใช้เอาชาวแสมมาช่วย แต่เอาชนะพวกกบฏไม่ได้ ในเวลานั้นมังทราพะสุโทยกทัพมาที่เอาเมืองนาย แล้วเลยมาถึงเมืองเชิน จับเอาตัวอยู่ราชาธอมทองกับเจ้าเมืองเสินซึ่งเป็นหัวหน้ากบฏ และกวาดต้อนชาวเชินไปด้วยเป็นอันมาก (เวลานี้ปรากฏว่า ยังมีพวกเชินอยู่ในประเทศพม่า) พระยาแก้วปราบนรินทร์ได้หนีขึ้นไปอยู่เมืองแจ้

ในปีจุลศักราช ๙๘๗ ชาวลื้อคิดกบฏต่อมังทรา พม่าจึงได้ยกทัพขึ้นมาปราบ พญาเชียงเงิน พญาเมืองนุง ชาวป๊อก ชาวขาคิดทรยศต่อพระยาแก้ว เอาบ้านเมืองไปยกให้แก่พม่า พม่าจึงกวาดต้อนเอาผู้คนลงไปไว้อังวะหมด จนภายหลังก็ได้เมืองคืนแล้วจึงได้ปล่อยให้กลับคืนบ้านเมืองเดิม พระยาแก้วกินเมืองอยู่ได้ ๑๗ ปี ก็วายชนม์ ในปีจุลศักราช ๙๙๙ อายุได้ ๖๒ ปี เวลานั้นบ้านเมืองกำลังอยู่ในที่คับขันเกิดกบฏทั่วไป

(๑๖) เจ้าอ้ายอุ่น

(พระยาอาทิตยราชา)

เจ้าอ้ายอุ่นเป็นลูกพระยาแก้วฝูราบนรินทร์ เกิดปีจุลศักราช ๙๖๔ ได้กินเมืองแทนเมื่ออายุได้ ๓๕ ปีมีชื่อว่าพระยาอาทิตยราชา กินเมืองอยู่ได้ ๑๓ ปีก็ตาย

(๑๗) เจ้าอินคำ

(พระยารัตนพันธุ)

เจ้าอินคำเป็นลูกเจ้าเชียงกอง เกิดปีจุลศักราช ๙๗๔

ได้กินเมืองในปีจุลศักราช ๑๐๒๒ มีชื่อว่า รัตนพันธุ์ กินเมืองได้ ๑๘ ปีก็ตาย

(๑๘) เจ้าอกสิงห์
(พระยาสุรินทราชา)

เจ้าอกสิงห์ (ไม่ปรากฏว่าเป็นลูกใคร) เกิดปีจุลศักราช ๑๐๐๕ ได้กินเมืองในปีจุลศักราช ๑๐๔๐ มีชื่อว่า สุรินทราชา เอาน้องชายเป็นเจ้าเมืองชากมาเป็นอุปราช (นับเป็นอุปราชคนแรกที่ปรากฏในประวัตินี้)

ในปีจุลศักราช ๑๐๔๓ เกิดเหตุแผ่นดินไหวถึง ๑๐ ครั้ง เป็นฤกลางพรรษา เรือนและบ้านเรือนพังทะลายลงเป็นจำนวนมาก พระภิกษุ สามเณร และราษฎรตายถึง ๑๘๐ คน ทยาดเจียกมมาก พระพุทธรูปวัดข่าแคงและวัดบางกง พระคอหักและที่วัดอื่น ๆ ก็เสียหายมาก พระยาสุรินทราชา จึงบ่าวร้องให้ราษฎรชาวเมืองทำบุญให้ทานจนครบเจ็ดวันแล้วเอาเมือง ถวายแก่สงฆ์และเมื่อถวายครบเจ็ดวันแล้ว จึงเอาเงินครั้ง

หมื่นทองพันหนึ่ง บูชาเอาเมืองคืน

ในปีรุ่งขึ้นเจ้าฟ้าเมืองนาย พาเอาคนเข้ามาพึ่งบุญ พระยาสุรินทราชาเป็นผู้มีอำนาจ เป็นที่ยำเกรงแก่คนทั่วไป จึงไม่มีใครกล้าคิดกบฏทั้งภายในและภายนอก และมีคนขอเข้ามาพึ่งบุญอยู่เสมอ ไม่ยอมไปขึ้นกับมังทราอังวะ กินเมืองอยู่ได้ ๗ ปี ก็วายชนม์ อายุได้ ๔๒ ปี

(๑๙) เจ้าแก้วบุญมา

(พระยาอุทัยไตรสังวัชระ)

เจ้าแก้วบุญมา เจ้าเมืองเหล็ก เป็นลูกพระยาธัมมิกราชา เกิดปีจุลศักราช ๙๘๒ ได้กินเมืองแทนมีชื่อว่า อุทัยไตรสังวัชระ ชาวเมืองเรียกว่า เจ้าจะเหล่มัง (เข้าใจว่าคงจะได้ไปอยู่ในราชสำนักพม่าเมื่อบังเด็กอยู่ พระยาธัมมิกราชาผู้เป็นบิดา เป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าแผ่นดินพม่ามาก) ได้กินเมืองเมื่อจุลศักราช ๑๐๔๗ อยู่ได้ ๑๗ ปี ก็ตาย อายุได้ ๘๔ ปี

(๒๐) เจ้าสามปี

เจ้าสามปี (ไม่ปรากฏว่าเป็นลูกใคร) เกิดปีจุลศักราช ๑๐๑๖ได้ กินเมืองในปีจุลศักราช ๑๐๖๔ คิดกบฏต่อพม่า พม่ามาปราบ ๓ ครั้งไม่ชนะ เจ้าสามปีเป็นคนใจบุญ ชอบสร้างวัด กินเมือง อยู่ได้ ๑๘ ปีตาย

(๒๑) เจ้าเมืองชื่น

เจ้าเมืองชื่น (ไม่ปรากฏว่าเป็นลูกใคร) เกิดปีจุลศักราช ๑๐๒๔ กินเมืองในปีจุลศักราช ๑๐๘๒ กินเมืองอยู่ได้ ๙ ปีตาย

(๒๒) เจ้าหม่องมั่ว

เจ้าหม่องมั่ว เป็นน้องร่วมพ่อกับเจ้าหม่องชื่น เป็นเชื้อสายสืบมาจากเจ้าเมืองยองห้วย เกิดปีจุลศักราช ๑๐๖๘ เมื่อเกิบโตขึ้นได้มาตามหาพ่อที่เมืองเชียงตุง ได้รับแต่งตั้งให้ กินนาจอน ได้ กินเมืองแทนพ่อในปีจุลศักราช ๑๐๙๒ อายุได้ ๒๕ ปี กินเมืองอยู่ได้ ๘ ปีก็

เริ่มประพฤติชั่วไม่ตั้งอยู่ในศีลธรรม ไม่เชื่อฟังคำของเสนาอำมาตย์และพระสงฆ์ ชอบใจจะทำอะไรก็ทำไป กิริยามรรยาทก็ไม่เรียบร้อย ชอบการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ข่มเหงชาวบ้านราษฎรโดยไม่เป็นธรรม ชอบล่าเนื้อถึงกับไปสร้างหอที่เมืองเชม พาเอานางสนมกำนัลไปอยู่ด้วย ประพฤติตนประดุจคนสามัญ เช่นขี่ม้าไล่วัวมาขายในกาดหลวง ชอบเล่นชู้เล่นสาว ลูกสาวใครจะมีผัวให้ไปรับอนุญาตก่อน ทำตัวเป็นหมอผีหมอพราย ไม่ชอบอยู่หอ ราษฎรเห็นดังนั้นจึงพร้อมใจกันไปหาเจ้าแสนเมืองซึ่งเป็นตาของเจ้าเมืองชื่น ให้เป็นหัวหน้าขับไล่เจ้าหม่องม้วไปจากเมืองและเผาหอทำเสียในปีนั้น เจ้าหม่องม้วหนีไปอยู่กับพญาแมนบ้านไฮ

(๒๓) เจ้าติตถนันทราชา

เจ้าติตถนันทราชา เป็นน้องเจ้าหม่องม้ว กินเมืองแทนแล้วได้จัดกำลังไปปราบเจ้าหม่องม้ว จับได้พญาแมนจึงฆ่าเสีย พระเจ้าแผ่นดินพม่าได้ทราบเหตุการณ์ดัง

นั้นจึงสั่งให้เจ้าติกถนันทราชากิน เมือง ใน ปี จุล ศัก ราช ๑๑๐๑ และให้ลงไปเผ้าบังกรุงอังวะ เวลานั้นเจ้าหม่องม้วหนีไปอยู่เมืองเชียงใหม่ ได้ ยังปางเป็นหัวหน้า พร้อมด้วยสมัครพรรคพวกสามพันคน แล้วเจ้าหม่องม้วเดินทางลัดย่ามาทางเมืองลง เมืองหวิง เมืองแหว มาถึงเชียงตุงเวลาดึกคนนอนหลับ ก็ยกเข้าปล้นเมือง ชาวเมืองได้ยินเสียงกลองสัญญาณภัยก็พากันวิ่ง กรูกันออกมาสกัดทาง พวกปล้นไม่รู้จักทางหนีก็ถูกชาวเมืองฆ่าตายเสียเป็นอันมาก ส่วนเจ้าหม่องม้วหนีรอดไปได้ขึ้นไปอยู่เมืองหลวยเมืองยาง ไปเกลี้ยกล่อมผู้คนมารบเชียงตุงอีก ชาวเชียงตุงสู้ไม่ได้พากันแตกหนีไปอยู่เมืองลอ เจ้าพี่เป็นหัวหน้าพากันหนีไปอยู่หัวถางาช แล้วภายหลังย้ายไปอยู่นาคานาหวาย บ้านเมืองเกิดระส่ำระสาย พญาสามเมือง หม่องม้ว และพญาเชียงแสนจอมสักได้ ติดตามไปเชิญเอาเจ้าพี่ลงมา และเอาเจ้าสามผู้เป็นลูกส่งไปถวายเป็นมหาดเล็กพระเจ้าแผ่นดิน

พม่า ในเวลานั้นเจ้าสามอายุได้ ๑๒ ปี ต่อมาอีก ๔ ปี เจ้าหม่องมิวถูกเรียกตัวไปยังกรุงอังวะ และถูกกักตัวไว้เหตุด้วยเจ้าปิ่ง และเจ้ากางถูกชายหม่องมิวไปเย็นโรรอยู่เมืองพม่า เชียงตุงจึงว่างผู้ครองมาถึง ๒ ปีเศษ พวกราษฎรมีหัวหน้าควบคุมกันอยู่ภายนอกเวียง ส่วนภายในเวียงนั้นไม่มีคนอยู่เลย

พม่าให้หม่องมิวไปตามเอาตัวเจ้าปิ่ง และเจ้ากางซึ่งเย็นโรรอยู่มาให้ได้ เจ้าหม่องมิวก็รับรอว่าจะเอาตัวมาให้ได้ ครั้นเมื่อไปเอาเข้าจริงก็ไม่สามารถพาตัวมาได้ พม่าจึงพาเอาตัวเจ้าหม่องมิวและเจ้าสามชนมาเมืองเชียงตุง มาตั้งอยู่ในที่เชียงก่าภายหลังพาเจ้าหม่องมิวไปเชียงใหม่ เจ้าหม่องมิวเลยตายที่เชียงใหม่

ฝ่ายเจ้าสามได้พาเอาพ่อแม่พี่น้องอพยพลงไปสู่ราชสำนักพม่า แต่เจ้าพี่ผู้เย็นพ่อได้ถึงแก่ความตายเสียในระหว่างทางในปีรุ่งขึ้น

ในปีต่อมาพม่าได้พาตัวเจ้าสามมาตั้งอยู่ที่ท่าวิ ทำการเกลี้ยกล่อมราษฎรที่หนีไปอยู่เมืองลอ ให้กลับคืนมาอยู่เมืองเชียงตุง แล้วเจ้าสามก็กลับละไปเมืองอังวะอีก

(๒๔) เจ้าสาม

(พระยาจุฬามณีสิริ เมฆภูมินทรินทาธิบดีราชา)

ต่อมาในปีจุลศักราช ๑๑๑๒ เจ้าแผ่นดินพม่าจึงได้ให้เจ้าสามมากินเมืองเชียงตุง เวลานั้นอายุได้ ๒๒ ปี

ครั้นเจ้าสามกินเมืองมาได้ ๔ ปี เจ้าแผ่นดินพม่าสั่งให้คิงจาโป่กับเมกแมงมูยกทัพไปรบช่อ ได้ผ่านมาทางเมืองเชียงตุงเอาเจ้าสามไปด้วย เจ้าสามกับเมกแมงมูยกไปทางเมืองของ เมืองวัง ฝ่ายคิงจาโป่ยกขึ้นไปทางเมืองเชียงรุ้ง เมกแมงมูและเจ้าสามได้รบช่อแตกหนีไป ได้เครื่องอาวุธทรัพย์มามาก เมกแมงมูจึงให้เจ้าสามนำไปถวายพระเจ้าแผ่นดินพม่า ฝ่ายคิงจาโป่สู้ช่อไม่ได้ ช่อขับไล่มาถึงเมืองเชียงตุง ชาวเชียงตุงก็แตกตื่นทิ้งเมืองเชียงตุงหนีไป ปล่อยให้เมืองร้างไป

อีกครั้งหนึ่ง ในปีนั้นเป็นปีขุลศักราช ๑๑๒๕ พวกฮ่อได้พาเอาพวกเจ้านายเจ้าเมืองเชียงตุง ไปไว้เมืองฮ่อหมด แล้วก็ยกทัพต่อไปถึงเมืองเชียงใหม่ ส่วนทางเชียงตุงฮ่อได้ตั้งเจ้าขึ้นเป็นเจ้าเมือง พออกพรรษาเจ้าสามกับพม่ายกทัพไปปราบฮ่อทางเชียงใหม่ ขับไล่พวกฮ่อหนีมาทางเชียงตุง เมื่อเจ้าสามมาถึงเชียงตุงได้ทราบว่าเมืองยางแข็งเมืองไม่ยอมอ่อนน้อม จึงยกไปปราบได้เมืองยางและกวาดต้อนผู้คนลงมาอยู่เชียงตุงเป็นอันมาก

ในปีรุ่งขึ้นเจ้ากาง เจ้าขึน และชาวลอชาวแลมพร้อมใจกันกับชาวยางตั้งตัวแข็งเมือง เจ้าสามจึงยกทัพไปปราบแต่ขาดสะเบียงอาหารจึงต้องถอยกลับ ในระหว่างที่เจ้าสามไม่อยู่ เจ้าเมืองเหล็กและพญาแสนพงศ์เอาคนเดินลัดป่าเข้ามาเผาเมือง ชาวเมืองแตกตื่นหนีขึ้นไปอยู่เมืองสาด เจ้าสามจึงไปขอกำลังทางเชียงใหม่ เชียงรายและเชียงแสนมาที่เอาเมืองเชียงตุงกลับคืนได้ยกติดตามเจ้ากางและเจ้าเมืองเหล็ก ไปถึงเมืองขาก

เมืองนุงรบกันอยู่ถึง ๒๑ วัน เอาชนะกันไม่ได้จึงถอย
เข้ามาอยู่ในเวียง เจ้ากางกับเจ้าเมืองเหล็กยกติดตาม
มาตุมเชิงอยู่นอกเวียง ในปีนั้นเชียงตุงไม่ได้ทำนา
รายฎรอดหยาก

เนื่องจากเกิดการขลาดส่วนรายในบ้านเมืองดังนั้น
พม่าจึงเอาตัวเจ้าสามะไปเมืองพม่า และให้เจ้ากางกิน
เมืองแทน อยู่มาได้ ๓ ปีเจ้ากางทำการไม่เป็นที่พอ
ใจพม่า พม่าจึงจับฆ่าเสีย และแต่งตั้งให้เจ้าสามขันกิน
เมืองอิก ให้ชื่อว่า เจ้าขุฟ้ามณีสิริเมฆภูมินทรินทา
เขมาธิปติราชา เจ้าขุฟ้ามณีได้เอาขุนรัชายชื่อเจ้ากอง
ไต (หรือกองไท) ไปถวายเป็นมหาดเล็ก (เชลัง)
ต่อพระเจ้าแผ่นดินพม่า เวลานั้นอายุได้ ๑๖ ปี

ถึงปีจุลศักราช ๑๑๔๒ เจ้าขุฟ้ามณีได้ยกทัพไป
รบเมืองสิบสองปันนา เมื่อ เดือนอ้ายขึ้น ๘ ค่ำ ทัพ
หลวงมีคนพันหนึ่ง ถึงเจาโป่และเมกแมงมูเป็นแม่ทัพ
ไปด้วยขึ้นไปทางท่าลอ (น้ำคำ) เจ้าขุฟ้ามณียกไป

ทางเมืองยาง ออกไปทางมืองแจ้เมืองหุน เจ้าอุฟ้า มณีล้มป่วยลงต้องยกทัพกลับ และให้พญาละหมื่นยาง กงกับพญาหย่าวหนองกุ้งเป็นหัวหน้าขึ้นไปตามพม่าทาง เมืองเชียงรุ้ง

เมื่อเจ้าอุฟ้ามณีกลับมาถึงเมืองนั้นเป็นเดือนห้าขึ้น ๑๐ ค่ำ พอถึงเดือนหกแรม ๒ ค่ำ ก็วายชนม์ในปี ๑๑๔๓* ได้แจ้งข่าวนี้ไปยังเจ้ากองไทผู้เป็นลูกที่เมืองพม่า และทูลพระเจ้าแผ่นดินพม่าให้ทรงทราบด้วย

พญาสามเมืองเชียงจันเป็นหัวหน้า ในการฌาปนกิจเจ้าอุฟ้ามณีตามประเพณีที่เคยทำมา แต่ครั้งเจ้าเจ็ดพันอุและได้ทำเป็นการใหญ่โตมโหฬารกว่าที่เคยมาแต่ก่อน พระเจ้าแผ่นดินพม่าและเจ้าเมืองนายก็ส่งคนมาร่วมงานด้วย

---

* ในต้นฉบับเป็นปี ๑๑๔๘ และ ๑๑๔๖ เห็นว่าเป็นไปไม่ได้ จึงได้เปลี่ยนเป็น ๑๑๔๓–๑๑๔๔ ซึ่งเห็นว่าถูกกว่า

(๒๕) เจ้าสารัมพยะ

(พระยาสารัมพยะภูมินทนรินทาเขมาธิปติราชา)

ในปีขุลศักราช ๑๑๔๔ * มังทราได้นำเจ้ากองไทขึ้นไปเชียงตุงและแต่งตั้งให้กินเมือง เจ้ากองไทอายได้ ๑๘ ปี ชื่อว่า เจ้าสารัมพยะภูมินทนรินทาเขมาธิปติราชา กินเมืองได้ ๑๕ ปี เชียงใหม่ยกทัพไปรบ จับได้เจ้าสารัมพย ภูมินทนรินทาพาเอาตัวลงมาเชียงใหม่พร้อมด้วยครอบครัวราษฎรชาวเมือง เป็น อันมาก แต่เจ้าควงและหริอนัยหนึ่ง เจ้ามหาขนานผู้น้องได้หนีไปอยู่บ้านสิบเอ็ดสิบห้าขวงเมืองยาง ภายหลังไปตั้งล้องสุมผู้คนอยู่ที่ปางเกียง แล้วยกไปตั้งมั่นอยู่ที่เมืองหลวยเมืองยาง

ฝ่ายเจ้าสารัมพยะผู้พี่ ภายหลังได้ขอร้องต่อเจ้าเชียงใหม่ ขอกลับขึ้นไปตั้งอยู่เมืองเชียงแสน เจ้าเชียงใหม่ไม่ขัดข้อง เจ้าสารัมพยะจึงได้พาผู้คนของตน

---

* ในต้นฉบับ ๑๑๔๘ และ ๑๑๔๖ เห็นว่าเป็นไปไม่ได้ จึงได้เปลี่ยนเป็น ๑๑๔๓ และ ๑๑๔๔ ซึ่งเห็นว่าถูกกว่า

กลับขึ้นไปตั้งอยู่ที่เมืองเชียงแสน

(๒๖) เจ้ามหาขนาน

(เจ้าฟ้าหลวงเขมรัฐมหาสีหะปวรสุธัมราชาภูมินทน รินทาเขมาธิปติราชา)

เมื่อไปตั้งอยู่เชียงแสนเย็นปรกติแล้ว เจ้าสารัมพยะก็รวบรวมไพร่พลยกไปตีเมืองลอเมืองแลม ย่อฟ้ามังเลิน ส่วนเจ้าดวงแสง (มหาขนาน) ก็ยังคงอยู่ที่เมืองยาง ยันทัพพม่าอยู่ขนกระทั่งฝ่ายพม่าให้แมงมหาสุระขึ้นมาเย็นแม่ทัพอยู่เมืองนาย แล้วเกณฑ์ทัพเก้าเจ้าฟ้าสมทบกับทัพพม่าขึ้นไปรบเจ้ามหาขนาน ตั้งแต่เจ้ามหาขนานต่อต้านทัพพม่าอยู่นับได้ ๑๑-๑๒ ปี ในที่สุดก็หมดกำลังลง ต้องถอยลงมาตั้งอยู่ที่เชียงแสน ที่เมืองยางยังอยู่แต่แสนหล่ามขัน กับพวกบ้านสิบเอ็ดสิบห้า เมืองขากเมืองนุงและท้าวคำวังชิ่งเย็นคนของมหาขนาน ได้พากันไปอ่อนน้อมยอมแพ้ต่อพม่า แล้วแจ้ง

ไปยังเจ้ามหาขนานที่เมืองเชียงแสน เจ้ามหาขนานปรึกษากับพรรคพวกเห็นพร้อมกันว่าควรกลับขึ้นไปเมืองยาง

เจ้ามหาขนานไปถึงเมืองยางแล้วก็แต่งเครื่องบรรณาการมีช้าง ๑๒ เชือก เจ้ามหาขนานเป็นหัวหน้านำไปถวายพระเจ้าแผ่นดินพม่าที่เมืองอังวะ เจ้าแผ่นดินพม่ายกโทษให้และให้เจ้ามหาขนานกลับมากินเมืองเชียงตุงมีชื่อว่า เจ้าฟ้าหลวงเขมรัฐมหาสีหะปวรสุธัมราชาภูมินทนรินทาเขมาธิปติราชาธิราชเจ้า *

เจ้ามหาขนานกินเมืองในปี ๑๑๗๕ พระเจ้าลองพญาได้ประทานสิ่งของมาให้เป็นเกียรติยศคือ

ขันคำ ๑๒ เหลี่ยมประดับแก้วเครื่องในพร้อม ๑ ขันลายคำประดับแก้ว๑ อุปเมี่ยงประดับแก้ว ๑ กล่อมหมากคำ (กะโถนทอง) ๑ อูปข้าวปอกคำ(ปิดทอง) ประดับแก้ว ๑ สลุงคำ ๑๒ เหลี่ยมประดับแก้ว ๑ กะทุ่มหัวคำ (มงกุฎทอง) ๑ ศรีธรรค์ชัยอินทร์ผิว

---

* เจ้าผู้ครองเชียงตุงเพิ่งจะเรียกเป็นเจ้า ฟ้าตั้งแต่เจ้ามหาขนานนี้เป็นต้นมา

ใส่ปอกคำประดับแก้ว ๑ เกิบคำ (รองเท้า) ๑ คู่ สร้อยสังวาลย์ ๑๕ เส้น ตาบรูปขามจรีคำใส่ปลอกคำ เก้าปลอกประดับแก้ว ๔ เล่ม ฉัตร์ขาวห้อยใบสลีคำ (ใบโพธิ์) ๓ ลาน (หู) ยอดคำ ๔ ดวง เกือกกิกคำล้วน (?) ๔ ใบ จ้อง (ร่ม) ปอกคำตันวิ (พัด) คันยาวปอกคำตัน ๒ ใบรค (?) ปอกคำตันเล่มหนึ่ง แส้หวายปอกคำตัน ๔ เล่ม ช้างผู้ ๒ ช้างเมีย ๒ ผ้าปกหัวช้างข่ายไหมคำ ๑ ป่องช้าง (กูบ) ประดับแก้ว ๑ ตั่งกลองริมปอกคำ ๑ กลองแตง ๑๔ ลูก ปูหูลาพา (ปี่ชนิดหนึ่ง) ๒ ปี่แตรน้อย ๒ หอ ๑๒ หลัง ร่วมพัน (หลังคาเดียวกัน) ปายเหนือต่างเครื่องทาหาน (ข้างบนหลังคาทาชาติ) กลางใส่ปราสาทปอกคำตัน ช่อฟ้าดวงปลีเต็กคำ (ปิดทอง) ฝาหน้าเต็กคำตัน รูปราชหงส์ ๔ ตัว เสาและขื่อปอกคำตัน ตันชายห้อยเมฆบ้อยหิ่งแดง (หิ่ง = กระดิ่ง) ผางลางแขวนใบสลี (คล้าย

กระดิ่งแต่ใหญ่กว่า มักใช้กับวัวต่าง ใบสลีค็อใบโพธิ์) แท่นปลังการสุงสี่ศอกปอกคำประดับแก้ว รูปเทวบุตร ๒ คนแบกตายอยู่ตีนแท่น ลูกเรียง (ลูกกรง) เช่น (กลิ่ง) ตาหานแวดเกียว ผากาลำเวียง (กำแพง) กาบ๊ำ (กนกยอดแหลม) ก่อดินกี่สุก (อิฐเผา) ใสหอหิ่งหอเรือ (?) ประตูเวียงก่อหิน (หอ ๑๒ หลังที่ว่านี้เข้าใจว่าเป็นรูปจำลอง คงไม่ใช่เอามาสร้างจริง ๆ)

เจ้ามหาขนานกลับจากเมืองอังวะแล้วไปอยู่เมืองยางปีหนึ่ง รุ่งขึ้นเป็นปี ๑๑๗๗ ลงมาตั้งอยู่ที่บ้านหนองติดกับบ้านป่าใหม่ตอนชัยถิ่งปี ๑๑๗๘ ไปเจริญทางไมตรีกับพวกลื้อในสิบสองปันนาทำสัญญากันที่วัดยางบึ้น

ในปี ๑๑๘๑ เดือน ๘ ขึ้น ๕ ค่ำ เจ้ามหาขนานได้ยกเข้าอยู่เมืองเชียงตุง จัดการสร้างบ้านแปลงเมืองใหม่ ต่อมา ๓ ปีในปีจุลศักราช ๑๑๘๔ จึง

ได้จัดการทำบุญถวายห่อพระ ๑๐๐ หลัง พระธรรม ๑๐๐ คำภีร์ มีปอย (งาน) จุดบ้องไฟที่หัวขัวพ้ารั้ว

ในปี ๑๑๙๐ (?) หัวหน้าพวกพม่าในเมืองเชียงตุงคิดกบฏ

ในปี ๑๑๙๒ พระเจ้าสมเด็จวัดหัวข่วงถึงแก่มรณภาพ และพวกลอลุงมาเริญทางไมตรี

ปี ๑๑๙๕ เดือนสี่เกณฑ์ราษฎรก่อกำแพงเมือง

ปี ๑๑๙๗ เดือนสิบขึ้น ๑๔ ค่ำ ชายาเจ้ามหาขนานวายชนม์ ในปีรุ่งขึ้นเจ้ามหาขนานได้ไปเอานางเมืองเชียงแขงมาเป็นชายา

ปี ๑๒๐๓ เจ้ามหาขนานเอาบุตรชื่อ สุวรรณาไปถวายพระเจ้าอังวะ

ปี ๑๒๐๔ เมืองกายเมืองยองคิดกบฏ พม่ายกทัพมาตั้งอยู่ที่หัวขัวพ้ารั้ว

ปี ๑๒๐๙ เจ้าเชียงรุ้งมาขอนางสุนันทา ธิดาเจ้ามหาขนานไปเป็นชายา

ปี ๑๒๑๑ เดือนห้าแรม ๑๑ ค่ำ ชาวเมืองใต้ยกทัพไปรบเมืองเชียงตุง เดินทางผ่านเมืองสาดเมืองเชิงไปทางน้ำก่าย ไปตั้งทัพลงที่ท่าส้าน เชียงฟองหอมสลี (ทางทวันตกของเมืองเชียงตุง) เดือนหกขึ้น ๖ ค่ำ ก็ยกทัพกลับ ✱

ปี ๑๒๑๒ พม่าเอาเจ้าแสนเมืองยุตรชายคนใหญ่ของเจ้ามหาขนานลงไปเมืองนาย (ไม่บอกว่าเอาไปทำไม)

ปี ๑๒๑๔ ครูบาวัดหลวงเชียงขึ้นถึงแก่มรณภาพ และเจ้าเสด็จกรมหลวง (หมายถึงกรมหลวงวาศาธิราชสนิท) ได้เกณฑ์พลจากอยุธยา ระแหง กำแพง ตาก บ้าเพียว (ปากเพรียว) เมืองหล่มยกไปถึงเมืองพะยาก เมื่อเดือนห้าแรม ๖ ค่ำ เดือน

✱ รัชกาลที่ ๓ ให้ทัพเชียงใหม่ยกไปตีเชียงตุง ได้แบ่งออกเป็นสองกอง ไปทางเมืองสาดกองหนึ่ง ไปทางเชียงรายกองหนึ่ง แต่กองที่ไปทางเชียงรายไปไม่ถึงเชียงตุง รายละเอียดดูบทที่ ๖

ห้าแรม ๑๒ ค่ำ ถึงเมืองเชียงตุง ตั้งกองอยู่ที่ดอยเบี้ยงสัง (ใต้ดอยเชียงต่า) พอถึงเดือนห้าแรม ๑๔ ค่ำ ทัพเมืองเชียงใหม่ยกเข้าล้อมเมืองเชียงตุง พวกลำพูน แพร่ น่าน ไปทางเมืองยอง เดือนหกขึ้น ๑๐ ค่ำ จึงไปถึงเชียงตุง และตั้งกองอยู่ที่หัวขัวพ่าร่ว ยางลอ ข้านอิด ท่าส้าน จอมสลี

ครั้นถึงเดือนหกแรม ๑ ค่ำ พวกชาวใต้ถอยทัพไปทางน้ำแรด ชาวเชียงตุงออกไล่ติดตามฆ่าฟันคนล้มตายและได้ช้างกับอาวุธขึ้นไว้เป็นอันมาก

ในปี ๑๒๑๖ กรมหลวงวงศาธิราชไม่ยอม จึงยกพลอยุธยา ระแหง กำแพง ตาก บ่าเพี้ยว เมืองหล่ม ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน เชียงใหม่ เชียงราย น้ำปาด หลวงพระบาง ขึ้นไปทางเมืองยอง และเชียงแขง เข้าไปทางเมืองไล่ เมืองงอม ไปตั้งทัพลงที่ม่อนตุงทำการรบเอาเมืองเชียงตุงตั้งแต่เดือนหกแรม ๑๓ ค่ำ ถึงเดือน เจ็ดแรม ๖ ค่ำ ก็ถอยทัพ

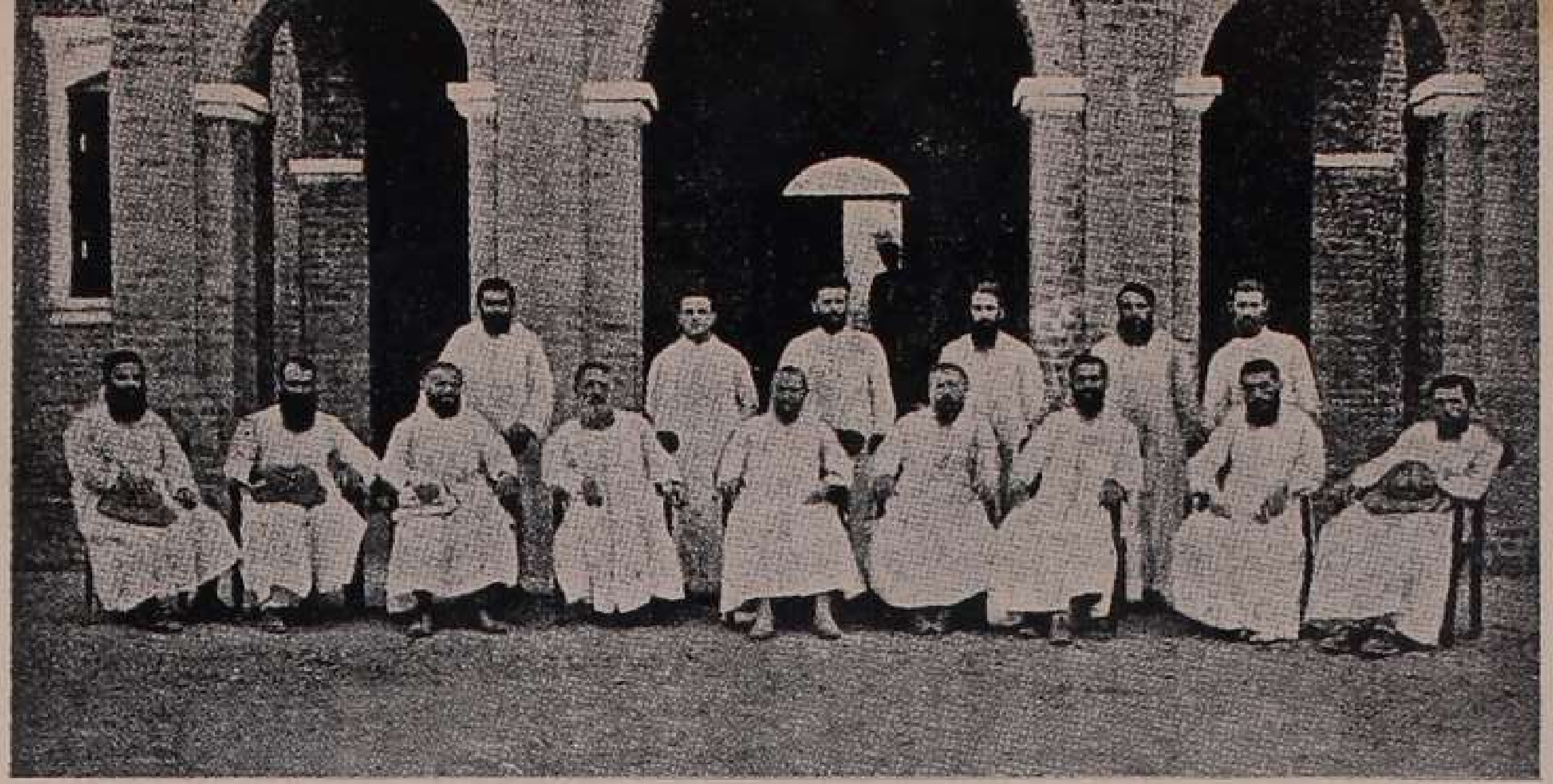
กลับทางแก่น้อยแก่งหลวง ชาวเชินออกติดตามฆ่าฟัน
ชาวใต้ ได้ช้างและอาวุธต่าง ๆ มากมายการรบคราวนั้น
ทางเชียงตุงได้ไปขอทัพพม่าและทัพเก้าเจ้าฟ้ามา ช่วย
ป้องกันเมือง จักกายหลวงเมืองนาย ชื่อ เม่งกิมหา
นรราชาเป็นแม่ทัพเก้าเจ้าฟ้ามาตั้งอยู่ที่กาดตุง เจ้าฟ้าใล
ข้า ตั้งอยู่ที่ทุ่งหนองผา เจ้าหัวแหงเมืองหนองตั้งอยู่บ่อน
ขอมสลี [๒]

ปี ๑๒๑๗ สร้างวิหารวัดหัวข่วง และสร้าง
พระพุทธรูป ๑๒๐ องค์

ปี ๑๒๑๙ เดือนแปดแรม ๑๑ ค่ำ เวลาบ่ำรุ่ง
เช้ามหาขนานวายชนม์ พระเจ้าแผ่นดินพม่าแต่งตั้งให้
โปยิจ่อ เมืองนายกยักกองทหาร มังงังแมงจ่อเบิ้นหัว
หน้านำเครื่องคำนับศพมาถึงเชียงตุงเมื่อเดือนสิบสอง
ขึ้น ๙ ค่ำ เครื่องคำนับศพมีทองพันหนึ่ง กาสา ๑๐
ยูบ เมืองแถมมาห่มแพรต่ามาริต มีเงินพันหนึ่ง ม้า

---

๒ โปรดอ่านคำอธิบายหน้า ๑๐๐

ภาพที่ ๑๑. คณะบาดหลวงโรมันคาทอลิค ซึ่งเข้ามาดำเนินการเผยแพร่ศาสนาคริสเตียนในสหรัฐฉานและพม่า เขาพยายามดึงเอาชาวดอยทุกพวกเข้าเป็นคริสเตียน เริ่มตั้งแต่เก็บเอาเด็กกำพร้าชาวดอยมาเลี้ยงและอบรมให้เป็นผู้สอนศาสนาบนดอยตามเชื้อชาติของตน

ภาพที่ ๑๒. มหาเทวีของเจ้าฟ้าเมืองเชฟาง ซึ่งเป็นรัฐไทยในอาณาจักรจีน

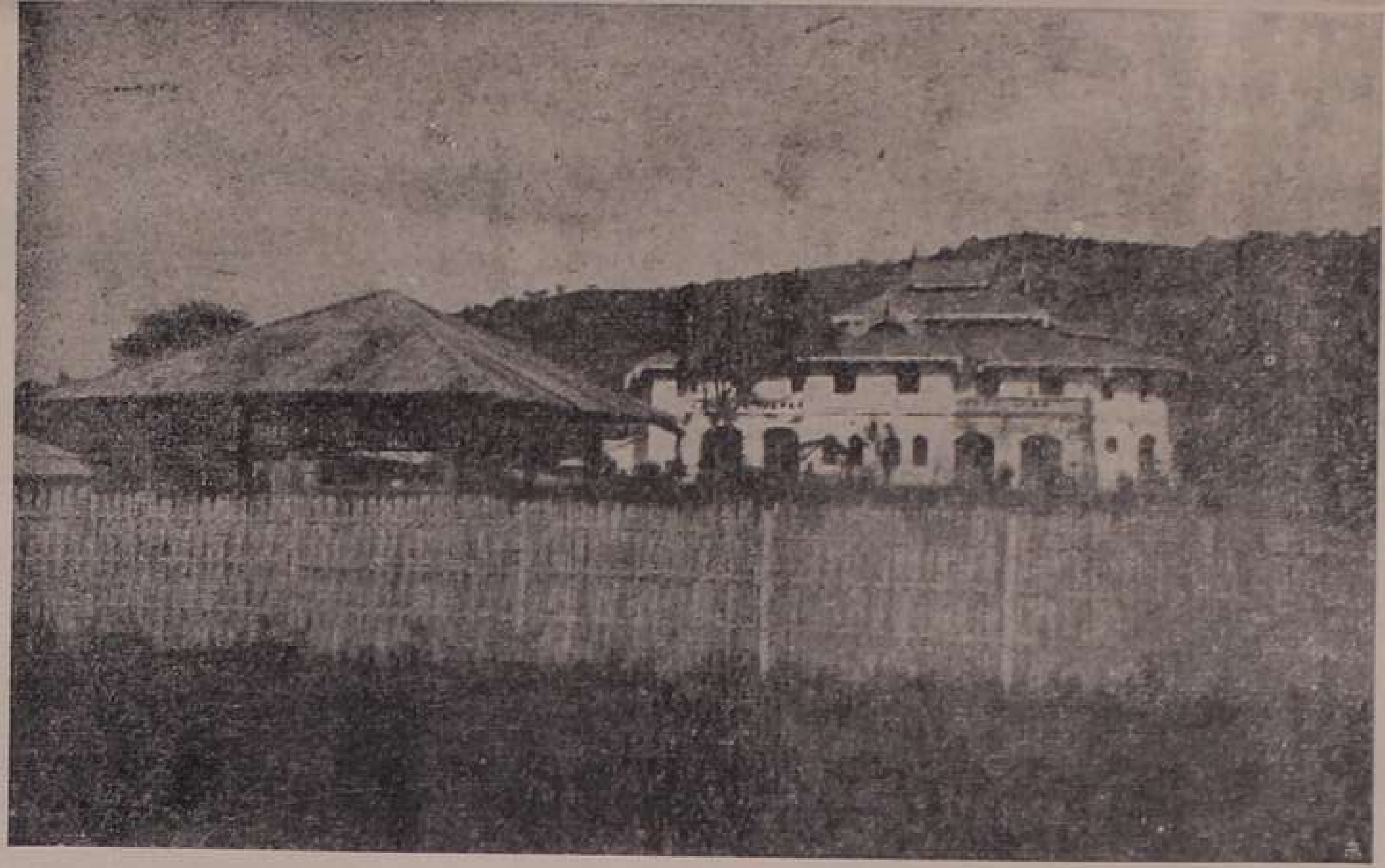
ภาพที่ ๑๓. เจ้าหญิงทิพย์อิดากำลังเล่นไพ่ในหอหลวงเมืองนาย

ภาพที่ ๑๔. หอประชุม (ท้องพระโรง) ของเจ้าฟ้าเมืองมิด ตบแต่งในขณะที่ศพเจ้าฟ้าตั้งอยู่ข้างใน

ภาพที่ ๑๕. "สาวดีสาวสีบ้อ" สุภาพสตรีฝ่ายในประจำหอหลวงของเจ้าฟ้าสีบ้อกำลังเดินเล่นในอุทธยาน

ภาพที่ ๓๖. หอเก่าของเจ้าฟ้าเชียงตุง

ภาพที่ ๑๗. ขบวนแห่อัฐิของเจ้าฟ้าเมืองมีด ซึ่งวายชนม์ลง
เมื่อลูกชายไปได้หญิงอังกฤษเป็นภรรยา

ภาพที่ ๑๘. หอเจ้าฟ้าเมืองมีด หญิงที่ยืนอยู่หน้าคือมหาเทวีชาวอังกฤษ

ภาพที่ ๑๙. มหาเทวีของเจ้าพ้าลายข้า รัฐน้อยใต้สีป้อลงมา ระยะทางรถยนต์ครึ่งวัน ผู้เขียนเคยแวะเยี่ยมเจ้าพ้าและมหาเทวีครั้งหนึ่งเมื่อกลับไปจากเที่ยวเมืองสีป้อ พ.ศ. ๒๔๘๓

ภาพที่ ๒๐. เจ้าหญิงทิพย์ธิดาในวัยชรา แต่ฝรั่งยังให้เกียรติเสมอ

ภาพที่ ๒๑. "ล้อดีล้อเมืองนาย" แต่ในรูปนี้มีแต่รูปวัวหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ มีน้ำพุออกทางปาก อยู่ในสวนหลวงเมืองนาย เจ้าพ่ากับมหาเทวีนั่งชม

ภาพที่ ๒๒. ชาวเมืองป่อนกับเพื่อนแหม่ม เมืองป่อนเป็นเมืองเล็ก ๆ อยู่เหนือตองกี ระยะทางรถยนต์ประมาณ ๑ ชั่วโมง

ภาพที่ ๒๓. ตุเจดีย์อันสลับซับซ้อนของเมืองนายดีกว่าตุล้อ

ภาพที่ ๒๔. โรงเลี้ยงอาหารชั่วคราวสร้างขึ้นในงานศพของเจ้าฟ้าเมืองมีด

หนึ่งม้า แพรไม้หนึ่ง ขันน้ำเงินใบหนึ่งหนัก ๓ ขัน บริขารแปดเครื่องหนึ่ง เงินน้ำเก้าหนักขันหนึ่ง ทาง เชียงกุงได้ให้ของตอบแทนชาวเมืองแลม ก็อ กาสา ให้แก่ขุนผู้นำคนละอูย แอยหมากส้านแก่ผู้ติดตามคน ละลูก ส่วนเมืองเชียงรุ้งเกิดจลาจลวุ่นวายเจ้าพ่าต้อง หนีออกจากเมือง ตั้งใจจะมาค้านบัดพลีด้วยตนเอง แต่ มาไม่ได้ จึงแต่งให้พญาชัยวงศ์กับพญาขุยผาและคน ๑๐ คน นำเงินพันหนึ่ง ม้าตัวหนึ่ง ขันเงินหนัก ๓๐ บาทลูกหนึ่ง แพรไม้หนึ่งอัฏถบริขารเครื่องหนึ่ง พาน เงินลูกหนึ่ง ฝ่ายเมืองเชียงกุงได้ให้ของตอบแทนก็อ ให้พญาชัยวงศ์กาสาอูยหนึ่ง แอยหมากส้านลูกหนึ่งน้ำ หนัก ๔๐ บาท พญาขุยผากาสาอูยหนึ่ง แอยหมาก ส้านลูกหนึ่งน้ำหนัก ๓๐ บาท เมืองเชียงแขงมาช่วย มีเงิน ๕ ขัน อัฏถบริขารเครื่องหนึ่ง

ถึงเดือนอ้ายแรม ๑๒ ค่ำ กระทำฌาปนกิจที่หน้า วัดเชียงจันทร์ เสร็จแล้วพวกพม่าลากลับได้ให้ของ

ตอบแทนคือ ให้โปยิ่จ่อตายผัดเงิน ๑ เล่ม ผ้าสักหลาด ๑ ผืน หัวหน้ารองอิก ๗ คน ให้แอยหมากส้านคนละลูก

เจ้ามหาขนานเกิดปี ๑๑๔๓ เดือน ๑๐ แรม ๗ ค่ำ วันเสาร์ กินเมืองได้ ๔๔ ปี เมื่ออายุได้ ๓๒ ปี มิบุตรชาย ๕ อิตา ๒ คนพี่ชื่อ เจ้ามหาพรหม กินนาแสน ชื่อเขมรัฐมหาวงศามหาราชา

คนที่สองชื่อเจ้าแสง ไปเยี้นมหาดเล็กเจ้าผ่นดินพม่า เจ้าแผ่นดินพม่าแต่งตั้งให้ไปกินเมืองมิค ชื่อคันถรัฐราชา

คนที่สามชื่อ เจ้าคำแสน กินนาเหล็ก ชื่อ เขมรัฐมหาสุริยวงศาสิหวรราชา อายุได้ ๕๒ ปีตายไม่ได้กินเมือง

อิตาคนที่หนึ่งชื่อนางสุนันทา ไปเยี้นเทวิเมืองเชียงรุ้ง

อิตาคนที่สอง ชื่อ เจ้านางสุวรรณาไปเยี้นพระ

สนมของพระเจ้าแผ่นดินพม่ามีชื่อว่า เขมามเหษี เจ้าชายอีก ๒ คนเกิดแต่นางเทวีเชียงแขง คนทีหนึ่งชื่อ เจ้าเทพมณีคำ คนที่สองชื่อเจ้าโชติกองไท เจ้ามหาพรหมได้กินเมืองแทน ได้จัดการส่งสิ่งของไปให้เจ้าผู้ครองนครที่เชียงรุ้ง และเมืองแสมตามประเพณีเมื่อเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ เพื่อสับทางไมตรีให้ยืนยาวต่อไป

(๒๗) เจ้ามหาพรหม

(สมเด็จเสตถมหาสีหปวรพรหมสิริสุธัมราชาภูมินทนรินทาเขมาธิปติชาราธิราชเจ้า)

เจ้ามหาพรหมเกิดปี ๑๑๗๖ เดือนยี่แรม ๑๕ ค่ำ วันอาทิตย์ ได้กินเมืองแทนเมื่อปี ๑๒๒๐ อายุได้ ๔๕ ปี มีชื่อว่า สมเด็จเสตถมหาสีหะปวรพรหมสิริสุธัมราชาภูมินทนรินทาเขมาธิปติราชาธิราชเจ้า กินเมืองได้ ๑๘ ปี ก็วายชนม์ในปี ๑๒๓๘ อายุได้ ๖๓ ปี

(๒๘) เจ้าแสง

(สมเด็จเสดถมหาสี่หะพรหมสิริสุธัมราชาภุมินทนริน ทาเขมาธิปติราชาธิราชเจ้า)

เจ้าแสงเกิดปี ๑๑๘๐ เดือนเก้าแรม ๑๕ ค่ำ วัน เสาร์ ในปี ๑๒๐๔ เมื่ออายุได้ ๒๕ ปี ได้ลงไปอยู่ในราชสำนักเจ้าแผ่นดินพม่า ประทานน้องหญิงชื่อรัตนเทวีให้แก่เจ้าแสง แล้วให้ไปกินเมืองมีค

ในปี ๑๒๓๘ เจ้ามหาพรหมผู้พี่วายชนม์ เจ้าองไทผู้น้องให้ไปเชิญเจ้าแสงผู้พี่มากินเมือง เจ้าแสงได้มากินเมืองเชียงตุงในปี ๑๒๓๘ เดือนเก้า ได้ชื่อว่า สมเด็จเสดถมหาสิหะพรหมสิริสุธัมราชาภมินทนรินทาเขมาธิปติราชาธิราชเจ้า อยู่เมืองมีคได้ ๒๓ ปี

การชนะศึกไทยครั้งนั้นเป็นพระเจ้ามินดง เมื่องหลวงพม่าย้ายจากอมรปุระไปตั้งอยู่ที่มันดะเล นักประพันธ์มีชื่อของพม่าผู้หนึ่งได้เขียนบทประพันธ์ฉลองชัยชนะครั้งนั้นไว้เรียกว่า
"*Yodayanaing maingun*"

ในเดือนสิบ หม่องจักกาย หม่องมะงะยกทัพพม่าขึ้นมาเชียงตุง เรียกกันว่า ม่านเสอดำเสอแดง ตั้งอยู่ที่บ้านทัพม่าน มาข่มเหงแย่งชิงเอาทรัพย์ราษฎร ทำให้เกิดวุ่นวายเดือดร้อนทั่วไป เจ้ากองไทเห็นว่าไม่มีทางจะระงับได้ จะป้องกันตัวทำร้ายทหารพม่าลงไปก็เกรงพระเจ้าแผ่นดินพม่าจะกริ้ว ถึงเดือนสิบสองเจ้ากองไทจึงลงไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินพม่า เพื่อรายงานเหตุการณ์ให้ทราย เสร็จแล้วก็กลับขึ้นมาในเดือนอ้าย หม่องจักกายกับหม่องมะงะได้ทรายความว่า เจ้ากองไทลงไปทูลพระเจ้าแผ่นดินให้ทรายเรื่องที่ตนทำไม่ดีให้ร้ายฎร เดือดร้อนนั้น ก็มีความกลัวและแอบยกทหารหนีไปในเวลากลางคืน

ในเดือนสิบนั้น เจ้ากองไทจัดให้ราษฎรทางบ้านกาศพ้าและหนองเงินอพยพครอบครัวไปอยู่ เมืองสิงห์หลวง [เข้าใจว่าเป็นเมืองสิงห์ในเขตประเทศลาวเดียวนี้] อันทางเชียงแสนมีทางเปล่าหาคนอยู่มิได้

คนทางเชียงตุงจึงอพยพลงมาอยู่แถวบ้านข้อง ห้วยไครั
ห้วยไร่ แม่คำหลวง คนทางใต้ก็อพยพขึ้นไปอยู่ปะ
ปนกัน ทางเชียงตุงจึงถือเอาน้ำแม่คำเย็นเดน ส่วน
ทางเมืองใต้ถือเอาไม้สลโมงที่หัวโย่งเย็นที่หมายตัดไป
ถอยมังกะโล ตวันออกน้ำย้อยแม่ฮวกตกน้ำโขง ตวัน
ตกไปถึงสันดอยตุงน้ำย้อย ไม่เย็นอันตกลงกัน

ครั้นถึงปีจุลศักราช ๑๒๔๐ เดือนยี่ ทางเชียง
ตุงจึงเครียมกำลังรบลงมาตั้งอยู่ที่อ่ายพญาเหล็ก อ่าย
หินกอง อ่ายดินแดง กุ้งกาด บ้านเส้า เมืองพะยาก
ตั้งกองเสบียงไว้ที่เมืองเลน ช่องลึก ฝ่ายเมืองใต้ก็
จัดให้พระสาตร์สราวุธสารสิทธิยานุการ ข้าหลวงใหญ่
เป็นหัวหน้า ขึ้นมาตั้งทัพอยู่ที่ท่าขี้เหล็กทัพหนึ่ง ที่
หนองแหวนทัพหนึ่งแต่ยังไม่ทันได้รบกัน

รุ่งขึ้นในปีจุลศักราช ๑๒๔๑ เดือนแปดแรม ๓ ค่ำ
ทั้งสองฝ่ายได้เจรจาทำความตกลงกันว่า ชาวเชียงตุงจะ
มาตั้งบ้านเรือนอยู่ในเชียงแสนก็ให้มาอยู่ได้ และชาว

เมืองใดจะขึ้นไปตั้งทำมาหากินอยู่ทางเมืองเล่น เมืองพะยากก็ให้ไปอยู่ได้ ตกลงกันเรียบร้อยแล้วก็ยกทัพกลับเมือง

ในเดือนสิบนั้น หัวหน้าราษฎรเมืองเชียงรุ้งจะไปเมืองพม่าเพื่อรับโองการ [เรื่องอะไรไม่ปรากฏ] มาถึงเชียงตุงได้ขอให้เชียงตุงทำหนังสือแนะนำไปถึงเมืองนาย ขอให้เมืองนายนำไปยังเมืองพม่า เชียงตุงก็จัดทำหนังสือให้ พวกเชียงรุ้งไปถึงเมืองพม่าเสร็จธุระแล้วก็กลับมาแวะเมืองเชียงตุง พักทำวัดเชียงจันแล้วก็ออกเดินทางไปเชียงรุ้งโดยไม่บอกกล่าวร่ำลาเป็นเหตุให้เสียทางไมตรีกัน รุ่งขึ้นปีจุลศักราช ๑๒๔๒ เดือนหกเชียงตุงจึงได้ยกทัพขึ้นไปรบเชียงรุ้งและสิบสองปันนา แต่สู้กำลังเจ้าของเมืองไม่ได้ จึงต้องถอยเข้าไปอาศัยอยู่เมืองแสมแล้วยกกลับเชียงตุง

เดือนแปดขึ้น ๑๒ ค่ำ เจ้าแสงวายชนม์ อายุได้ ๖๒ ปี กินเมืองได้ ๔ ปี

(๒๙) เจ้าโชติลองไท

(สมเด็จเสตถปัญจรัฐมหาสีหะปวรสิริสุธัมราชา ภูมินทนรินทาเขมาธิปติราชา)

ปี ๑๒๔๓ เดือนแปดขึ้น ๑๒ ค่ำ เจ้ากองไทขึ้นไปกินเมืองแทน มีชื่อว่า สมเด็จเสตถบัญจรัฐมหาสีหะปวรสิริสุธัมราชาภูมินทนรินทาเขมาธิปติราชา

ในปีจุลศักราช ๑๒๔๔ มีข้อพิพาทกับเมืองแสม จึงยกไปตีเมืองแสม ต่อสู้กันอยู่จนถึงเดือนแปดเข้าฤดูฝน ทัพเชียงตุงจึงถอยกลับ รุ่งขึ้นปี ๑๒๔๕ เดือนอ้ายจึงยกทัพขึ้นไปรบเมืองแสมอีกคราวนี้ฝ่ายเชียงตุงได้ชัยชนะ จับเจ้าเมืองฆ่าแล้วก็ยกทัพกลับ ถึงเดือนห้า ยกทัพไปรบเมืองสาดแต่ตียังไม่ได้ ก็ต้องถอยกลับ เพราะเข้าฤดูฝน

เหตุการณ์ทางเมืองพม่า

ในปีจุลศักราช ๑๒๔๐ พระเจ้าเมนดงกยัตริย์

พม่าประชวรหนัก พวกเสนาบดีปรึกษากันจะเอาเจ้าสี่ป่อหรือทิบอขึ้นเป็นกษัตริย์แทน แต่กลัวว่าพวกพี่และน้องจะพากันไม่พอใจ จะเกิดเหตุยุ่งยากขึ้นได้ จึงได้ทำการจับกุมเจ้าชายอื่น ๆ ไปคุมตัวไว้ทั้งหมด แล้วยกเจ้าทิบอขึ้นเป็นรัชทายาท (ความจริงเป็นความคิดของพระมเหษีของพระเจ้าเมนดงองค์หนึ่ง ซึ่งมีธิดาเป็นคู่รักของเจ้าทิบอ คิดการให้เจ้าทิบอได้ราชสมบัติเพื่อประโยชน์แก่ธิดาของตน) นางมิพลาผู้เป็นมารดาของเจ้าชายองค์หนึ่งที่ถูกจับกุมได้ช่วนชายาอื่น ๆ ที่มีส่วนได้เสียพากันไปทูลพระเจ้าเมนดงให้ทรงทราบ พระเจ้าเมนดงสั่งให้ปล่อยเจ้าชายทั้งหมดที่ถูกคุมตัวไว้ และตั้งให้เจ้าชายซาซงแซไปกินเมืองหัวเกียว แต่ไม่ช้าเจ้าชายอื่น ๆ ก็ถูกจับอีกหลอดทั้งมารดาและเจ้าหญิงพี่น้องของเจ้าชาย เหล่านั้นก็ถูกคุมตัวด้วย พระเจ้าเมนดงประชวรหนักและสิ้นพระชนม์ลงเมื่อเดือน ๑๒ ขึ้น ๖ ค่ำ แล้วเจ้าทิบอก็ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินแทน และได้สั่งให้เอาเจ้าชาย

ที่ถูกจับกุมตัวไว้นั้นไปประหารชีวิตเสียทั้งหมด

ครั้นถึงปี ๑๒๔๓ เดือน ๑๑ พระเจ้าทิบอสั่งให้นางมิพลาผู้เป็นธิดาเจ้าฟ้าเมืองนายให้ใช้คนไปตามเจ้าฟ้าเมืองนายมาเฝ้าที่มันตะเล แต่นางมิพลาคิดเห็นว่าจะไม่เป็นการปลอดภัย ที่จะให้เจ้าฟ้าเมืองนายไปเฝ้าและไม่มีทางจะแก้ไขอย่างใดได้ จึงได้ลอบหนีไป แต่ถูกจับได้เอาตัวมาคุมขังไว้ ฝ่ายเจ้าฟ้าเมืองนายได้ทราบเรื่องก็ตกใจ จะลงไปเฝ้าก็กลัวพระเจ้าทิบอจะจับฆ่า จึงได้นำความไปปรึกษาเจ้าฟ้าเมืองหนอง และเจ้าฟ้าเมืองลอกจอก เห็นพร้อมกันรวบรวมพลได้สามพัน ยกไปรบพม่าที่ประจำอยู่เมืองนาย ฆ่าพม่าตายราว ๔๐๐ คน พม่าที่เหลือหนีกลับไปมันตะเลเพื่อแจ้งเหตุให้ทราบ

พระเจ้าทิบอได้ทราบเรื่องดังนั้นก็แต่งทัพยกขึ้นมาที่เมืองหนอง เมืองนายและเมืองลอกจอก มีช้าง ๑๐ เชือก ม้า ๑๕๐ พลรบ ๒๕๐๐ ยกขึ้นมาทางเมืองนาย และอีก ๒๔๐๐ ยกขึ้นมาทางเมืองหนอง เจ้า

พ้าเมืองนายและเมืองหนองต้านทานทัพพม่าไม่ได้ก็แตก
หนีมาพึ่งเจ้าพ้าเชียงตุงในเดือนสิบ ๑๒ ค่ำ

เมื่อเจ้าพ้าเชียงตุงได้ทราบความเป็นไป ทางเมืองพม่าดังนั้นแล้ว ก็มาปรึกษากันว่าพระเจ้าแผ่นดินพม่าองค์นี้เป็นผู้ตั้งอยู่ในศีลในธรรมมาแต่เดิมเหตุใดจึงมีใจถ่อยไม่รู้จักรักพี่รักน้อง เอาตัณหาไว้ข้างหน้า ฆ่าเจ้าชายที่เป็นพี่เป็นน้องของตนเอง เป็นการไม่ชอบตามธรรมนิยมประเพณี ต่อแต่นี้ไปพวกเราจะมีโทษหรือไม่มีโทษก็ตาม ถ้ามีผู้ไปเพ็ททูลใส่ความเอา เราอาจจะถูกฆ่าได้โดยง่าย บ้านก็จะไม่เป็นบ้าน เมืองก็จะไม่เป็นเมือง ปรึกษากันดังนี้แล้วก็ตกลงเกณฑ์พลยกทัพเมืองเชียงตุงออกไปรบกับพม่าในเดือน ๔ ปี ๑๒๔๖ ตั้งทัพอยู่ที่กอเผียวหกลายได้ ต่อสู้กับพม่า พม่าถอยไปกองทัพเชียงตุงไล่ติดตามไปถึงเมืองสู้เมืองจาง ส่วนทัพเมืองหนองตั้งอยู่ที่ดูยา พม่ายกทัพหนุนเนื่องกันเข้าตีทัพเมืองหนอง ครั้นเดือน ๓ ขึ้น ๗ ค่ำ ทัพเมือง

หนองที่ทูยาก็แตก เวลานั้นทัพเชียงตุงไปถึงทูยาแล้ว พลอยได้รับความเสียหายไปด้วย คือไพร่พลล้มตายลงไปเป็นอันมาก แต่ทาระชิยงตุงเกณฑ์พลส่งไปสมทบอีก จึงยันทัพพม่าคอยทีกันอยู่เก้าวันลิยวันออกรบกันครั้งหนึ่ง

ครั้นถึงเดือน ๔ เจ้าฟ้าเชียงแขง (เพราะเกิดจากมารดาเป็นชาวเมืองเชียงแขง) เจ้าฟ้าเมืองนาย เจ้าฟ้าเมืองหนอง เจ้าฟ้าลอกจอก มาปรึกษากันว่าทหารที่ไปรบพม่าครั้งนี้เป็นหมัน (ทำงานไม่ได้ผล) ได้ทราบว่ามีเจ้าชายองค์หนึ่งเป็นโอรสพระเจ้ามนตงหนีไปทางมอละแหม่ง ถ้าเราจะไปเชิญมาเป็นแม่ทัพคุมพลออกรบกับพม่าคงจะเป็นผลดี ปรึกษาตกลงกันแล้วก็จัดให้คนไปเชิญเจ้าชายลินยินหรือลิมยินขึ้นมา เจ้าชายได้มาถึงเชียงตุงในเดือน ๗ แรม ๑๒ ค่ำ ปี ๑๒๔๗

ในปีนั้นเมืองมันกะเลมีนิมิตอุบาทว์หลายอย่างคือ

ไม่เคยมีก็มี ที่ไม่เคยเห็นก็ได้เห็น ไฟไหม้เมืองหลาย
แห่งโรคผู้ร้ายชุกชุม รายฎรกระด้างกระเดื่องไม่เชื่อ
ฟัง ชอบก่อการทะเลาะวิวาทกันเป็นอลหม่าน รูปราช
สีห์พระเจ้าแผ่นดินก่อไว้ ที่วัดในวังด้านตวันตกนั้นมีน้ำ
ตาย้อยลงมา พระพุทธนิมิตรเปล่งรัสมีทั่วกรุงมันตะเล
ให้คนเห็นเป็นอัศจรรย์ พระเจ้าฉ่วยคู่น้ำพระเนตร์ย้อย
เป็นเลือดตกลงมา ผงมาขับทำรังในพระราชวังเป็นอัน
มาก เวลากลางคืนสุนัขพากันขึ้นไปเห่าหอนบนศาล
หลวง เสือและสัตว์ป่าอื่น ๆ เข้าเมือง ผงมาขับทำรัง
ที่พระอาทุรัตนเจดีย์ที่พระเจ้าแผ่นดินก่อไว้ เป็นหลายรัง
เศวตรฉัตร์ในพระที่นั่งไหวอยู่เสมอ ดาวตกจากฟ้ามาสู่
พื้นดินแทบทุกดิน

ครั้นเดือนอ้ายข้างขึ้น อังกฤษกียาตราทัพขึ้นมา
ตามลำน้ำเกียว (ธราวดี) ข้าหลวงพม่าที่รักษาเมือง
ตองอูมีใบบอกเข้ามายังกรุงมันตะเลให้นำความขึ้นทูล
พระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้าแผ่นดินจึงเรียกประชุมปรึกษา

เหล่าเสนาอำมาตย์ เห็นพร้อมกันว่าที่คิดจะต่อต้านกับทัพอังกฤษนั้นเห็นจะสู้ไม่ไหว กองทหารพม่าที่ตั้งอยู่ริมฝั่งน้ำเกียวที่เมืองอังวะก็ดี ที่เมืองสะแกงก็ดี ที่เมืองเป่ต่านก็ดี ไม่ควรให้ทำการต่อสู้ ให้รอฟังคำสั่งอยู่ก่อน และเห็นว่าควรเจรจากับอังกฤษในทางสงบให้เหมือนสมัยพระเจ้าเมนดง ถือว่าพม่ากับอังกฤษเป็นมหามิตรต่อกัน ตกลงก็ยอมให้ทหารอังกฤษยกขึ้นมาจนถึงกรุงมันดะเล ทหารอังกฤษทั้งหมดมีประมาณ ๒ หมื่นเข้าล้อมพระราชวังแล้วนายทหารอังกฤษจึงเข้าไปหาพระเจ้าแผ่นดินพม่าเพื่อทำการเจรจา พระเจ้าแผ่นดินตรัสว่า "เมืองอังกฤษและเมืองพม่าเป็นเมืองมหามิตรกันมานานแล้ว จึงได้สั่งไปไม่ให้ทหารพม่าทำการสู้รบ แต่เหตุใดท่านจึงได้ล่วงล้ำเข้ามาในเขตพระราชฐานของเราดังนี้"

นายทหารอังกฤษทูลว่า รัฐบาลอังกฤษมีคำสั่งมาว่าให้ยกทัพขึ้นมารบเอาเมืองพม่า และเชิญพระเจ้า

แผ่นดินไปเมืองอินเดีย ในขณะนั้นบรรดาเสนาบดีทั้งหลายจะคิดการอะไรก็ไม่ทันจำเป็นต้องยอมตาม แล้วให้ทำบัญชีสิ่งของในวังและเก็บรวบรวมไว้มอบให้ทหารรักษา ถึงเดือนอ้ายแรม ๕ ค่ำ เวลา ๑๕ นาฬิกา พระเจ้าแผ่นดินพร้อมด้วยมเหษีเสด็จลง ไปสู่เรืออังกฤษที่ท่าน้ำแล้วเรือก็ออกจากท่าแล่นลงไปเมืองย่างกุ้ง พักอยู่ย่างกุ้ง ๖ คืน แล้วก็ไปเมืองอินเดีย ขึ้นที่เมืองมัทราช ไม่ได้กลับมาเมืองพม่าอีกจนกระทั่งสิ้นพระชนม์

(เรื่องพม่าเสียเมืองแก่อังกฤษนี้ ผู้เขียนตำนานเมืองเชียงตุงได้นำเอามาเขียนไว้แต่ข้อความ ปลีกย่อยมีต่างกับที่เราได้พบในที่อื่นบ้าง จึงได้นำมาเขียนไว้เพื่อเป็นความรู้พิเศษ)

ในปี ๑๒๔๗ เดือน ๑๒ ข้อตกลงที่จะไปเชิญเจ้าชายลิมบินมาเป็นแม่ทัพนั้น เจ้าฟ้าเมืองนายเมืองหนองเมืองลอกจอกก็มีหนังสือแจ้งไปให้รายฎรในเมืองของตนทราบ ครั้นถึงเดือน ๑๒ แรม ๘ ค่ำ

เจ้าฟ้าทั้งสามเมืองพร้อมด้วยเจ้าฟ้าเชียงแขง แห่ง เชียงตุงซึ่งมีพญาสะหมื่นน้อยนอเป็นผู้คุมพล ยกกองออกไปพอดีกับเวลาที่อังกฤษยกทหารขึ้นมาถึงมันตะเล และ นำเอาพระเจ้าแผ่นดินไปเมืองอินเดีย ทหารพม่าได้กลับไปมันตะเลเสียบ้าง จึงไม่ค่อยได้รับกันหัวเมืองต่าง ๆ ได้เข้ามาร่วมด้วยหลายเมือง และเมื่อทหารพม่าถอยกลับไปเมืองหมดแล้ว หัวเมืองไทยใหญ่ทั้งหมดก็เข้ามาอ่อนน้อมแก่กองทัพเจ้าลิมยิน แล้วเจ้าฟ้าเมืองนายเมืองหนองและลอกจอกก็พากันกลับบ้านเมือง

ถึงเดือน ๓ แรม ๑๑ ค่ำ เจ้าฟ้าเชียงแขงวายชนม์ และได้กระทำฌาปนกิจที่กาดตุง ในปี ๑๒๔๘ เจ้าฟ้าเชียงแขงไม่ได้เข้าพิธีอภิเษก และวันเดือนปีเกิดไม่ปรากฏ เนื่องจากใบชาตา (ที่จดวันเดือนปีเกิดไว้) ไปตกอยู่เมืองเชียงแขง

(๓๐) เจ้ากองคำฟู

(สมเด็จเสตถมหาพยัฆโชติกองคำฟูภูมินทนรินทา เขมาธิปติราชา)

ในปี ๑๒๔๘ เดือน ๘ เจ้ากองคำฟูได้ขึ้นกินเมืองแทน ชื่อว่า สมเด็จเสตถมหาพยัคฆโชติกองคำฟูภูมินทนรินทาเขมาธิปติราชา ลูกเจ้าเชียงแขง เกิดปี ๑๒๓๖ เดือน ๙ ขึ้น ๔ ค่ำ วันพุทธ

ถึงปี ๑๒๔๙ สยามและเชียงตุงได้ทำความตกลงแบ่งปันเขตแดนกัน ตั้งเอาแม่น้ำสายเป็นแดนขึ้นถึงเมืองยอนเมืองสาดอยลาง

ครั้นถึงเดือน ๕ ขึ้น ๑๒ ค่ำ หัวหน้าเมืองสาดได้เอาเมืองมาขอขึ้นเป็นลูกเมืองของเชียงตุง

ในปี ๑๒๕๐ เดือนอ้ายขึ้น ๔ ค่ำ หัวหน้ารายฎรชื่อส่วยเหล่ามปู ได้เอาเมืองปู เมืองแลงโป่งขุนเชามาขอขึ้นเป็นลูกเมืองเชียงตุง เจ้ามหาพยัฆกองคำฟูได้ตั้งส่วยหล่ามปูเป็นพญามุงเมืองเป็นหัวหน้า

รายฎรของของเมืองทั้งสามที่นำมาขึ้นนั้น

ครั้นเดือน ๔ ขึ้น ๘ ค่ำ ชิงแข่เป็นหัวหน้ารายฎรเมืองแสนยอด และหัวหน้ารายฎรเมืองมองเอาเมืองมาขอขึ้นกับเชียงตุง

ในปี ๑๒๕๒ อังกฤษเข้ามาถึงเมืองเชียงตุง (เจ้าฟ้าเมืองนายมิหนังสือแนะนำมาให้เชียงตุงทำความตกลงกับอังกฤษโดยดี เรื่องละเอียดเกี่ยวกับอังกฤษเข้าเมืองจะได้กล่าวในบทหลัง)

เจ้าฟ้ามหาพยัคฆโชติกองคำฟู วายชนม์ในปี ๑๒๕๗ อายุได้ ๒๒ ปี กินเมืองอยู่ ๕ ปี

(ชาวเมืองเรียกกันว่าเจ้าฟ้าเสือ และว่ามีนิสัยเยือนนักเลง ชอบการต่อสู้ฆ่าฟันกัน เมื่ออังกฤษเข้าเมืองมีการลอบทำร้ายพวกลาต่างของอังกฤษ ก็ว่าเยือนการกระทำของเจ้าฟ้าเอง)

(๓๑) เจ้าก้อนแก้วอินแถลง

(สมเด็จเสดถปรมเทพินทบพิตรมหารัตนโชติสิริสุธัมวรชัยยาสีหพเมฆมณีปวรเสดถราชภูมินทนรินทา เขมาธิปติราชา)

ในปี ๑๒๕๙ เดือน ๘ ขึ้น ๑๒ ค่ำ เจ้าก้อนแก้วอินแถลง ลูกเจ้าฟ้าเชียงแขงน้องเจ้าฟ้ามหาพยัคฆโชติกองคำฟู ได้กินเมืองแทนชื่อว่า สมเด็จเสดถปรมเทพินทบพิตรมหารัตนโชติสิริสุธัมวรชัยยาสีหพเมฆ มณีปวรเสดถราชภูมินทนรินทาเขมาธิปติราชา เกิดปี ๑๒๓๗ เดือนย้าย ขึ้น ๓ ค่ำ วันจันทร์

ในปี ๑๒๖๐ เจ้าแก้วอินแถลงได้ไปขึกขั้นเขตแดนที่ติดต่อกับยุนานพร้อมด้วยข้าหลวงใหญ่อังกฤษ ที่ตองกู ฝ่ายจีนมีเต้าไท้เป็นหัวหน้า ตั้งเอาน้ำหลักลาพูกตามเขตน้ำแดนดินเมืองแผนเมืองยาง ท่าอ่างลงไปลาดิบ ออกไปบ้านน้อยกาง เป็งนาง เมืองวะ เชียงขาง บ้านซ้อ บ้านฝ่าย เมืองหลวย ตกไปน้ำงะลงน้ำโขง

แบ่งยันเขตแดนกันเสร็จแล้วไปพร้อมกันถึงเมืองลวง กลับถึงเชียงตุงในปี ๑๒๖๑ เดือน ๘

ปี ๑๒๖๒ เดือน ๓ ช้างผู้แก้วซึ่งเป็นช้างมงคลตกมัน

ปี ๑๒๖๘ เดือน ๗ ขึ้น ๑๒ ค่ำ เจ้าก้อนแก้วก้อนอินแถลงได้สร้างหอใหม่ และในปี ๑๒๖๙ เดือน ๔ ขึ้น ๑๒ ค่ำก็เสร็จบริบูรณ์และทำพิธีขึ้นหอใหม่ *

ในปี ๑๒๖๘ เดือน ๘ ขึ้น ๑๒ ค่ำ เกิดไฟไหม้เวียงตั้งแต่อะพินุ จับวิหารวัดหัวข่วงห้องแถวหลวง ริมถนนวัดเชียงงาม วัดเชียงขันทร์ ข้ามกำแพงเวียงออกไปถึงตีนป่าและหางหนองแก้ว

ปี ๑๒๗๐ เดือน ๘ ขึ้น ๓ ค่ำ อาญาธรรมวัดหัวข่วงเจ้าแก่มรณภาพ

---

* หอใหม่ที่สร้างเมื่อปี ๑๒๖๙ นั้นเป็นแบบอินเดีย เข้าใจว่าคงได้แบบมาตั้งแต่คราวนั้น.

ปี ๑๒๘๓ เดือน ๗ แรม ๑ ค่ำ เจ้าฟ้าได้บำเพ็ญกุศลเป็นการใหญ่ ตั้งมหาชาติรวมคำภีร์ ๑๓๐ คำภีร์

ปี ๑๒๙๑ เดือนหกขึ้น ๑๔ ค่ำ ฉลองพระพุทธรูปที่จำลองจากพระพุทธนิมิตรเมืองมันดะเล มาประดิษฐานไว้ที่หน้าวัดหัวข่วงแล้วมีการเทศน์มหาชาติฉลองอย่างมโหฬาร

ครั้นในปี ๑๒๙๘ เจ้ากัอนแก้วอินแถลงก็วายชนม์ด้วยโรคไภ คำนวนอายุได้ ๖๑ ปี

เจ้ากัอนแก้วอินแถลงกินเมืองอยู่ได้ ๓๘ ปี ได้ทำความเจริญให้แก่เมืองเชียงตุงมากและได้ปฏิบัติงานเรียบร้อยเป็นที่ถูกใจอังกฤษจนรัฐบาลอังกฤษยกให้เป็น

C I E (Companion of the Indian Empire)

เมื่อปี ๑๒๖๕ และได้ไปรับตราที่เมืองเจคลีในปีนั้น ครั้นกลับจากเคลีได้ไปเที่ยวดูบ้านเมืองทางอินเดียภาคใต้แล้วเลยเข้ามาเยี่ยมกรุงเทพพระมหานคร ได้ทำความ

คุ้นเคยกับสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย

(๓๒) เจ้ากองไท

เจ้ากองไทหรือกองไต (ตามสำเนียงพื้นเมือง) ลูกเจ้าแก้วอินแถลง เกิดปี ๑๒๕๙ เดือน ๕ แรม ๑๓ ค่ำ วันอาทิตย์ ได้สมรสกับธิดาเจ้าฟ้าสีป้อ ชื่อเจ้าหญิงจ่ายุ้น เมื่ออายุ ๑๐ ขวบได้ไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนหลวงที่ท่องกี (*Shan Chief School*) ภายหลังย้ายไปเรียนที่โรงเรียนจิงโบ่ (*St. Paul*) เมืองย่างกุ้ง ปี ๑๒๘๒ ไปเรียนต่อที่ประเทศอังกฤษอยู่ได้ ๓ ปี กลับมาเมื่อปี ๑๒๘๕ สมัครเป็นทหารอังกฤษได้รับยศเป็นนายร้อยโท และได้รับแต่งตั้งเป็นท ยาท

ในปี ๑๒๙๘ เจ้ากองแก้วอินแถลงวายชนม์ลง รัฐบาลอังกฤษจึงแต่งตั้งให้เป็นเจ้าฟ้าแทนในปี ๑๒๙๙ ในปีนั้นเองเดือน ๑๒ แรม ๓ ค่ำมีงานออก

พรรษาตามประเพณี เจ้าฟ้ากลับจากดูงานจะขึ้นไปยังหอหลวง มีผู้ร้ายซุ่มที่ข้างทางเอาปืนยิงถูกเจ้าฟ้าล้มลงในท่ามกลางผู้ติดตาม ผู้ร้ายหนีรอดไปได้ เมื่อนำเจ้าฟ้าไปถึงหอหลวงปรากฏว่าขาดใจไปแล้ว

ศพเจ้าฟ้าผู้คาก็ยังค้างอยู่ เจ้ากองไทก็มาถูกยิงวายชนม์ลงอีก เมืองเชียงตุงจึงเกิดการยื้อแย่งชิงกัน ทางอังกฤษได้ส่งให้ร้อยเอกโรแบร์ต มาทำการแทนเจ้าฟ้า

ในเวลาที่เจ้าฟ้าถูกผู้ร้ายทำการฆาตกรรม นั้นมหาเทวีไม่อยู่ไปในงานราชาภิเษกพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษกับเจ้าฟ้าสีป้อผู้เยาว์

เดือนยี่แรม ๖ ค่ำ ได้ทำการฌาปนกิจศพเจ้ากองไทที่กาดตุง และต่อมาเดือน ๓ ขึ้น ๕ ค่ำ จึงได้ทำศพเจ้าฟ้าก้อนแก้วอินแถลงเย็นงานมโหฬาร เจ้าฟ้ารัฐต่าง ๆ ได้มาร่วมงานหลายเจ้าฟ้า และข้าหลวงใหญ่อังกฤษก็มาในงานนี้ด้วย

(๓๓) เจ้าชายหลวง

เจ้าชายหลวงเป็นบุตรเจ้ากองไท เกิดปี ๑๒๘๘ กำลังเรียนหนังสืออยู่ที่โรงเรียนอังกฤษเมืองกะลอ ในปี ๑๒๙๙ เดือน ๓ แรม ๑๑ ค่ำ รัฐบาลอังกฤษได้แต่งตั้งเป็นเจ้าฟ้า แต่ในเวลาที่อายุยังไม่ครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์นั้น ให้ร้อยเอกโรแบรต์ (*Captain T. G. Robert*) เป็นผู้รักษาการแทนไปก่อน

ทางรัฐบาลอังกฤษได้ส่งเจ้าชายหลวงไปเรียนหนังสือที่ลอนดอนในปี ๑๓๐๑ เดือน ๙ หลัง * ขึ้น ๑๐ ค่ำ แต่ได้กลับมาในปี ๑๓๐๒ ถึงเชียงตุงเมื่อเดือน ๔ แรม ๑ ค่ำ และได้อุปสมบทเป็นสามเณรตามประเพณีของบ้านเมือง

งานอุปสมบทเจ้าชายหลวง ได้ทำกันอย่างมโหฬารมาก มีกระบวนแห่อย่างใหญ่ เจ้าชายขี่นั่งวอคำขนหลังช้างประดับเครื่องครบ สิ้นค่าใช้จ่ายในงานนี้ถึง

---

* เชียงตุงไม่มีเดือน ๘ สองหน แต่มีเดือน ๗ สองหน

๒๑,๙๓๕ รูปี

เจ้าชายหลวงมพิสาวชอเจ้ หญิะนุชหร้อประภาวดี กับน้องหญิงหนึ่งชื่อ เจ้าหญิงหนุ่ม ก่อนเจ้าชายอุปสมบทได้มีงานพิธีเจาะหูของเจ้าหญิงทั้งสองนี้ พิธีนี้ไม่เคยมีในเชียงตุง เอาแบบอย่างมาจากพม่า

เมื่อเจ้าชายลาสิกขาบทแล้ว รัฐบาลได้จัดส่งไปเรียนที่ออสเตรเลียพร้อมกับพิสาว ส่วนเจ้าหญิงหนุ่มคงให้เรียนอยู่ที่ตองกี ทางเมืองเชียงตุงก็ให้ร้อยเอกโรแบรต์รักษาการในหน้าที่เจ้าฟ้าต่อไป

ในปี ๑๓๐๓ เดือน ๔ แรม ๑ ค่ำ ทหารจีนได้ลงมารักษาเมืองเชียงตุง มีกำลังประมาณ ๑ กอง พล ผู้บัญชาการชื่อ กุยหุง

ปี ๑๓๐๔ เดือน ๘ ขึน ๕ ค่ำ ทหารจีนและทหารแขกถอยจากเชียงตุงและเผาสถานที่ต่าง ๆ ครั้นถึงเดือน ๘ ขึน ๑๒ ค่ำ (ตรงกับวันที่ ๒๖ พฤษภาคม

พ.ศ. ๒๔๘๕) ทหารไทยได้เข้ายึดเมืองเชียงตุง *

ไทยยึดเมืองเชียงตุงอยู่ได้ราว ๓ ปี จึงได้ถอย ให้ทหารฝ่ายประชาชาติเข้าครองแทน

นับแต่พระยาเมืองรายกินเมืองเชียงตุง ได้จากละว้า แล้ว ก็มีมางคม มางเคียน พระยาน้ำท่วม เจ้าสามหมื่นห้วยและเจ้าสายน่านครองเมือง แต่ไม่ติดต่อกัน เพราะทิ้งเมืองร้างไว้ จนถึงจุลศักราช ๗๒๒ ปีเชียงตุงจึงมีผู้ครองนครที่แท้จริงติดต่อกันมาถึงบัดนี้ เป็นเวลาเกือบ ๖๐๐ ปี มีเจ้าผู้ครองรวม ๓๓ คน ถ้ารวมตั้งแต่ต้นมาก็เป็น ๓๖ ด้วยกัน (ยกเว้นมางคุม มางเคียน)

---

* ข้อความเรื่องเจ้าชายหลวงตอนท้ายนี้เก็บจากบันทึกของท่านสิทธิ (เจ้าอาวาส)วัดเชียงยืน เมืองเชียงตุง เพราะในตำนานยังไม่ได้เขียนไว้

บทที่ ๕

คดีฆาตกรรมเจ้าพ้า

เมืองเชียงตุงถ้าจะนับตั้งแต่พวกละว้าพากันมาสร้างเป็นบ้านเป็นเมืองขึ้นในปีพุทธศักราช ๑๖๗๗ จนถึงบ้านุขันนักมีอายุถึง ๘๐๐ ปีเศษ และมีผู้ครองตั้งแต่สร้างมาจนถึงบัดนี้รวม ๓๖ คน ในจำนวนผู้ครองทั้ง ๓๖ นี้ มี ๒ ท่าน ที่ถูกคนร้ายประหารคือ เจ้าเค็ดพันธุ ลูกเจ้าผายูที่ไปครองเมืองเชียงตุงเมื่อปี พ.ศ. ๑๙๐๓ และถูกเล่าหยอมลอบเอามีดแทงตายที่กาดตุง สาเหตุว่าเนื่องจากเล่าหยอมเป็นคนเก่าแก่ของเจ้าเค็ดพันธุมีความเจ็บใจที่เจ้าเค็ดพันธุ ไม่แต่งตั้งให้ได้ดีเหมือนคนอื่นที่เป็นคนภายนอก จึงได้ลอบฆ่าเสียเมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๙ และต่อมาอีก ๕๑๑ ปี คือเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐ เจ้ากองไทก็ถูกผู้ร้ายลอบยิงดังจะได้นำเรื่องมาเล่าต่อไป

ก่อนที่จะพูดถึงเรื่องฆาตกรรมเจ้ากองไท เห็นควรกล่าวถึงเครือญาติและความเป็นไปในเมืองเชียงตุงสมัยนั้นมาให้ทราบโดยสังเขป เพื่อเป็นทางพิจารณาประกอบเรื่องให้เข้าใจดีขึ้น

เจ้าก้อนแก้วอินแถลง หรือท้าวเมืองเชียงตุงนิยมเรียกกันว่า "เจ้าฟ้าเฒ่า" นั้นสืบสายโลหิตมาจากเจ้าสามหรือเจ้าเมืองสาม ตามแผ่นเครือญาติดังนี้

เจ้าสาม (เจ้าเมืองสาม)

(๒๒๙๔ – ๒๓๓๐)

เจ้ากองไท (สารัมพยะ) (๒๓๓๑ – ๒๓๔๖)

เจ้าม้หาพรหม (๒๔๐๒ – ๒๔๐)

เจ้ากองไท (โชติกองไท) (๒๔๒๕ – ๒๔๒๖)

เจ้าดวงแสง (มหาขนาน) (๒๓๕๗ . ๒๔๐๑)

เจ้าแสง (๒๔๒๑ _ ๒๔๒๔)

เจ้ากองคำฟู (เจ้าฟ้าเสือ) (๒๔๓๐ – ๒๔๓๙)

เจ้าก้อนแก้วอินแถลง เจ้ากองไท เจ้าชายหลวง

(๒๔๔๑ – ๒๔๗๕) (๒๔๘๐) (๒๔๘๑)

เจ้าสามผู้เยี่ยมเป็นผู้ที่เจ้าแผ่นดินพม่าช่วยเหลือให้ได้ครองเมืองเชียงตุง เนื่องจากเวลานั้นได้เกิดการจลาจลวุ่นวายมากและเป็นเวลาที่พม่ากำลังแผ่อำนาจขึ้นมาในแดนไทยสาละวินในสมัยพระเจ้าอลองพญา เห็นจะเพื่อเอาแผ่นดินไปทดแทนที่เสียให้แก่อังกฤษ ทางภาคใต้ เจ้าสามได้ไปอยู่ในราชสำนักพระเจ้าแผ่นดินพม่า และเจ้ากองไทหรือสารัมพยะก็ได้ไปเป็นมหาดเล็กพระเจ้าแผ่นดินพม่าอยู่ถึง ๒ ปี ในสมัยเจ้ามหาขนานได้คิดต่อต้านเพื่อให้หลุดพ้นจากอิทธิพลของพม่า แต่ในที่สุดเจ้ามหาขนานก็ต้องอ่อนน้อมยอมเข้าหาพม่า และต้องส่งลูกไปอบรมในราชสำนักพม่าอีก จนถึงสมัยเจ้าโชติกองไท อังกฤษได้พม่าเหนือ เชียงตุงจึงได้หลุดพ้นจากแอกของพม่าเข้าสู่แอกฝรั่งต่อมา

เจ้าโชติกองไทมีเชื้อสายทางมารดาเป็นชาว

เมืองเชียงแขง* ในสมัยที่เจ้าสารัมพยะถูกเจ้าเชียงใหม่เอาตัวไปในปี พ.ศ. ๒๓๔๖ นั้น เจ้ามหาขนานก็คิดการต่อต้านกับพม่าและได้ไปชุมนุมอยู่ทางเมืองเชียงแขง จึงไปได้ชาวเชียงเขงเป็นภริยา และมีบุตรคือเจ้าโชติกองไท จึงเรียกเจ้าโชติกองไทว่า เจ้าฟ้าเชียงแขงอีกชื่อหนึ่ง

เจ้าโชติกองไทหรือเจ้าฟ้าเชียงแขงกินเมืองอยู่ได้ ๕ ปีก็วายชนม์ เป็นเวลาที่อังกฤษยึดพม่าเหนือและกำลังเข้ามาจัดการกับแคว้นไทยสาละวิน เจ้ากองคำฟูหรือเจ้าฟ้าเสือได้กินเมืองแทนเมื่ออายุได้เพียง ๑๓ ปี เมื่ออังกฤษเข้าเมืองเชียงตุงนั้นเจ้าฟ้าอายุได้ ๑๖ ปี แต่ปรากฏว่าเป็นผู้มีนิสัยชอบทางนักเลง อาจเป็นความจริง เพราะเจ้ามหาขนานผู้เป็นปู่นั้นเป็นนักเลงและนักรบที่ห้าวหาญมาก ดังจะเห็นได้จากการแข็งเมืองต่อพม่าและทำการต่อสู้ป้องกันเมืองเชียงตุงในคราวที่กองทัพไทยยกไปรบ

---

* เชียงแข็งอยู่ริมน้ำโขงตรงข้ามกับเมืองสิงห์

เจ้าพ้าเสือคงจะทำความไม่พอใจให้อังกฤษหลายอย่างเซอร์ยอรชสก๊อต ซึ่งเป็นหัวหน้าเข้ามาจัดการกับเชียงตุงครั้งแรกนั้นจึงได้เขียนติเตียนอย่างแรง ไว้ในหนังสือที่เขาแต่ง* และเขาคงจะรายงานเรื่องราวของเมืองเชียงตุงให้รัฐบาลอังกฤษทราบ แต่ต่อจากนั้นมา ๕ ปี เจ้าพ้าเสือก็วายชนม์ลง เป็นอันว่าความไม่พอใจของฝ่ายอังกฤษซึ่งหากจะมีจริงตามที่ว่านี้ก็ได้ละลายหายไปด้วย

เจ้าก้อนแก้วอินแถลงได้ครองเมืองแทน ท่านผู้นี้มีนิสัยสุภาพอ่อนโยนเป็นที่นิยมรักใคร่ของประชาชนทั่วไป หมอด็อดได้เขียนไว้ในหนังสือ *Burma and Beyond* ว่า "..... ถึง แม้ว่าเป็นคนเจียบ ๆ ไม่วางท่า และมีรูปร่างหน้าตาไม่สะสวยชวนดู และเมื่อมีอะไรขัด

---

* ค้อหนังสือ เบอร์ม่า แอน บียอนด์ กับ สก๊อต อ๊อฟ เดอะ ชาน ฮิลส์ (เล่มหลังเกดีสก๊อตเป็นผู้รวบรวมจาก ไดอารี่ ของ เซอร์ ยอรช)

ข้องในใจก็มักพูดไม่ค่อยออกเย็นนิสัยดังนี้ก็ดี ก็ยังเย็นที่เคารพรักอย่างลึกซึ้งของประชาชน รัฐบาลอังกฤษก็มีความไว้วางใจและแสดงความนับถือให้เย็น *K.S.M.* ได้รับเหรียญที่ระลึกการประชุมเดอร์บาร์ที่เดลี และได้รับเกียติยิ่งสลุดเก้านัด " [ภายหลังได้ทราบว่าได้เพิ่มเย็น ๑๑ นัด]

เจ้าก้อนแก้วอินแถลงต้องเย็นคนฉลาด และเห็นการไกลกว่าพี่ชายอย่างแน่นอน จึงสามารถทำความพอใจให้แก่รัฐบาลอังกฤษได้ภายในเวลาไม่ช้า ในสมัยที่ท่านผู้นี้ครองนคร เชียงตุงได้รับการทนุบำรุงให้เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ได้ตัดถนนหนทางใหม่ให้กว้างและเย็นระเบียบขึ้นย้ายตลาดสดจากกลางตุงไปที่บ่าโละ(ค็อตลาดสดบ้าจุบัน ซึ่งฝ่ายสัมพันธมิตรทิ้งระเบิดทำลายอย่างย่อยยับเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๗ แต่เวลานี้ได้ปรับปรุงสร้างขึ้นใหม่แล้ว) สร้างวัดหลายแห่ง วัดหัวข่วงก็สร้างใหม่ และยกเย็นวัดหลวง สร้างวัดพระเจ้าหลวง

เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหล่อขนาดใหญ่ ซึ่งจำลองมาจากพระพุทธนิมิตเมืองมันดะเล สร้างหอหลวงใหม่เป็นศิลปขนาดใหญ่แบบอินเดียและใช้ช่างแขกอินเดียเป็นผู้ทำ บ้านเรือนเจ้าแม่เจ้านางได้เปลี่ยนเป็นศิลปแบบใหม่หมดสร้างที่อาบน้ำที่น้ำพร้อมนอกเมือง รวมความว่าสิ่งใดที่จะนำความเจริญมาสู่บ้านเมือง ท่านผู้นี้ก็ได้พยายามจัดขึ้นทำขึ้น การติดต่อกับเพื่อนบ้านก็ได้ตัดถนนเป็นทางรถยนต์ติดต่อกับจังหวัดเชียงรายซึ่งเป็นจังหวัดชายแดนติดต่อกับเชียงตุง ทางตวันตกก็มีทางรถยนต์ติดต่อกับดองกี กับได้ทำความสัมพันธ์กับเจ้านายพนเมืองทางเชียงใหม่และลำปางโดยทางแต่งงานของลูก

ดังนี้จะเห็นได้ว่าเจ้าก้อนแก้วอินแถลงหรือเจ้าฟ้าเม่าเป็นผู้ที่สมควรได้รับความจงรักเคารพจากประชาชนและความไว้วางใจจากรัฐบาลอังกฤษเป็นอย่างยิ่ง

เจ้าก้อนแก้วอินแถลงมีเทวีชื่อเจ้านางปทุมมา และชายาอื่นอีก ๕ คน มีบุตรธิดารวม ๑๙ คน เป็น

ชาย ๑๐ หญิง ๙ คือ

๑. เจ้านางปทุมา เป็นเชื้อสายเจ้าเมืองสิงห์มิ อิกา ๑ ชื่อเจ้าหญิงทิพย์เกษร เจ้าชายหนึ่ง ชื่อเจ้าพรหมลือ หรือเจ้าเมืองเหล็ก (สมรสกับเจ้าหญิงทิพยวรรณหลานเจ้าหลวงลำปาง)

๒. เจ้าแม่จามฟอง มีบุตรชาย ๔ อิกา ๒ ตามลำดับดังนี้

(๑) เจ้ากองไท กินนาแสน

(๒) เจ้าอินทรา (เจ้าฟ้าสีป้อขอไปเลี้ยงเป็นลูก ถึงแก่กรรมแล้ว)

(๓) เจ้าปราบเมือง (เจ้าขุนเมือง)

(๔) เจ้าขุนศึก

(๕) เจ้าหญิงบัวสวรรค์

(๖) เจ้าหญิงฟองแก้ว (ถึงแก่กรรมที่บ่างกุ้ง)

๓. เจ้าแม่บัวทิพย์หลวง มีบุตรชาย ๒ อิกา ๓ คือ

(๑) เจ้าหญิงแว่นแก้ว (เป็นมหาเทวีเจ้าฟ้าลอกจอก)

(๒) เจ้าหญิงสุคันธา (เป็นภริยาเจ้าอินทนนท์ลูกเจ้าหลวงเชียงใหม่)

(๓) เจ้าหญิงแว่นทิพย์ (ไปเป็นชายาเจ้าฟ้าแสนหวิ แต่เวลานี้เลิกร้างกันแล้ว)

(๔) เจ้าสิงห์ชัย

(๕) เจ้าแก้วมาเมือง

๕. เจ้าแม่นางแดงหลวง มีบุตรชาย ๑ ธิดา ๑ คือ เจ้าสายเมืองและเจ้าหญิงจันทร์ฟอง (สมรสกับนายนฤ ข้าราชการกรมป่าไม้ไทย นายนฤตาย เมื่อพ.ศ. ๒๔๙๒)

๕. เจ้าแม่บุญยวง มีบุตรชาย ๑ ธิดา ๑ คือ เจ้าหญิงฟองนวล (ถึงแก่กรรมแล้ว). และเจ้าบุญวาทย์วงศา

(๖.) เจ้าแม่บัวทิพย์น้อย มีบุตรชาย ๑

ชิดา ๑ คือเจ้าหญิงบัวนวล และเจ้ายอดเมือง

ลูกเจ้าก้อนแก้วอินแถลงปรากฏว่า ได้รับฐา
นันครศักดิ์ ๒ คน คือเจ้าพรหมล้อ กินนาเหล็ก และเจ้า
กองไทกินนาแสน นอกนั้นไม่ปรากฏ เรื่องฐานันครศักดิ์
"กินนา" นี้ทางเชียงตงถือเป็นของสำคัญและมีลำดับ
ดังนี้

๑. เจ้าฟ้า
๒. เจ้าแกมเมือง (ทายาท)
๓. เจ้าเมืองเหล็ก (กินนาเหล็ก)
๔. เจ้าเมืองขาก (กินนาขาก)
๕. เจ้าเมืองขอน (กินนาขอน)

ทั้ง ๕ อันดับนี้เป็นลำดับยศชั้นสงตามลำดับ นอก
จากนี้อาจมี " กินนา " อื่นอีก แต่ไม่สูงเท่ากินนา
ขอน และถือเสมอกันหมด

คำว่า " กินนา " เห็นจะคู่กับ " กินเมือง "
เจ้าฟ้าผู้กินเมือง ส่วนพวกลูก ๆ เจ้าฟ้าตั้งให้ไป

"กินนา" เดิมคงให้ไปเก็บภาษีอากรค่านาจากชาวเมืองนั้นเอาเอง (ลัทธิเจ้าผู้ครองนคร) แต่ภายหลังอาศัยแต่ชื่อมาตั้งให้เท่านั้น คงจะเป็นทำนองเดียวกับอังกฤษตั้ง ปรินส์ ออฟ เวลส์ หรือยุก ออฟ ยอร์ก และไทยเราตั้งเป็นกรมหลวงราชบุรี หรือกรมขุนเพ็ชรบูรณ์ ฯลฯ นั่นเอง

เจ้าฟ้าเฌ่าได้ให้การศึกษาแก่ลูกเป็น อย่างดีทุกคน เจ้ากองไท และ เจ้าพรหมลือได้ไปเรียนต่อที่ประเทศอังกฤษ เจ้ากองไทเรียนทางเศรษฐศาสตร์ เจ้าพรหมลือเรียนทางไฟฟ้า แต่ไม่สำเร็จด้วยกันทั้งคู่ พวกน้อง ๆ ได้ไปเรียนที่มหาวิทยาลัยแรงกูนได้ยิรัญญา บี. เอ. บ้าง(*Art I. A.*)บ้าง ทั้งหญิงและชายอย่างน้อยก็ได้เรียนสำเร็จจาก โรงเรียน หลวง ที่ตองกู หรือโรงเรียนมัธยม *High School* อื่น ๆ เจ้าขุนศึกได้มาขวชอยู่วัดเทพศิรินทราวาศกรุงเทพฯ ๓ ปี แล้วกลับไปศึกษาต่อที่แรงกูนได้ *Brt I.B.* เจ้าสายเมือง

ได้ปริญญา บี. เอ. ที่แรงกูนแล้วไปศึกษาวิชาครูต่อที่ประเทศอังกฤษ ๑ ปี

สำหรับเจ้ากองไทและเจ้าพรหมลือนั้นเป็น บุตร คนใหญ่ ที่ส่งไปเรียนถึงประเทศอังกฤษ เจ้าพ่อก็คงมีความมุ่งหมายที่จะเตรียมไว้เป็นทายาท แต่ท่านทั้งสองนั้นหาได้เรียนให้สำเร็จไม่ (ผู้เขียนเคยได้ฟังเจ้าพรหมลือเล่าให้ฟังว่า สองพี่น้องพากันเที่ยวไปในประเทศต่าง ๆ เกือบทั่วยุโรปอย่างสนุกสนานแล้วก็กลับบ้านตามคำสั่งของเจ้าพ่อ)

เมื่อกลับมาถึงพม่า เจ้ากองไทไม่ยอมกลับเชียงตุง และได้สมัครเข้าเป็นทหารอังกฤษ จนได้รับยศเป็นนายร้อยโท การไม่กลับเชียงตุงเจ้ากองไทได้เขียนหนังสือถึงเจ้าพ่อแจ้งว่าตนไม่มีหวังจะ ได้ คิด ได้คืออะไรทางเชียงตุง (คือไม่มีหวังจะได้เป็นเจ้าฟ้า) ก็จะไปหาความคิดเอาทางอื่น การที่เจ้ากองไทคิดเช่นนั้น เพราะเห็นว่าเจ้าแม่เป็นคนสามัญ ไม่ใช่เชื้อเจ้า และ

ไม่ใช่มหาเทวี* เข้าใจว่าตำแหน่งเจ้าแคมเมือง (ทายาท) จะได้แก่เจ้าพรหมล็อ เพราะมารดาเป็นเชื้อเจ้าและเป็นมหาเทวี

เมื่อเจ้าพ่อได้ทราบความจากหนังสือนั้นแล้ว ก็โทรเลขไปเรียกตัวเจ้ากองไทให้กลับมา และได้แต่งตั้งให้เป็นเจ้าแคมเมือง

(เรื่องนี้ผู้เขียนได้ทราบจากท่านผู้ใหญ่ในเชียงตุงผู้หนึ่งที่เป็นคนใกล้ชิดกับเจ้าฟ้าเม่าและเป็นผู้ที่เอาใจใส่ต่อกิจการบ้านเมืองมาแต่เดิม)

ถ้าเชียงตุงไม่มีกฎหมายจำพวกกฎมณเทียรบาลเขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ก็คงจะมีจารีตประเพณีถือปฏิบัติกันมาจนถือได้ว่าเป็นกฎหมาย การที่เจ้าฟ้าเม่าได้แต่งตั้งเจ้ากองไทเป็นทายาทหรือเจ้าแคมเมืองนั้น ได้ทราบว่ามีเสียงข้างนอกซุบซิบกันเหมือนกันว่า เจ้าฟ้าทำไม่ถูกข้าง ทำถูกข้างเดียงกันอยู่ และมีผู้ลง

---

* คำว่า "มหาเทวี" หมายถึงภริยาเอกของเจ้าฟ้า นิยมเรียกกันดังนี้ทั่วไปในแคว้นสหรัฐฉาน

ความเห็นว่า สาเหตุที่เกิดการฆาตกรรมเจ้าฟ้ากองไทขึ้น ก็เพราะการแต่งตั้งเจ้าแกมเมืองไม่ถูกต้องนั่นเอง แต่บางเสียงก็ว่าไม่เป็นความจริง ดังนั้น จึงยากที่จะเชื่อข้างไหน นอกจากจะพิจารณาเอาเองจากเหตุการณ์และข้อเท็จจริงต่อไปนี้คือ

๑. เชียงตุงจะมีประเพณีการแต่งตั้งทายาทไว้อย่างไรไม่ทราบ แต่ถึงจะมีหรือไม่มีการที่เจ้าฟ้าเฒ่าแต่งตั้งเจ้ากองไทเป็นทายาทนั้น เราจะว่าทำไม่ถูกก็ไม่ได้ เพราะตามหลักบุคคลย่อมมีสิทธิจะแต่งตั้งผู้ใดเป็นผู้รับมรดกของตนก็ย่อมทำได้ แม้กฎมณเฑียรบาลทั่วไปก็มิบทบัญญัติให้อำนาจ ทรงไว้ซึ่งสิทธิที่จะแต่งตั้งใครเป็นทายาทก็ได้ ต่อเมื่อไม่มีการแต่งตั้งผู้ใดเป็นทายาทไว้ จึงให้เป็นไปตามลำดับที่กฎหมายบ่งไว้ กฎมณเฑียรบาลก็เดินตามหลักธรรมดานั่นเอง ฉะนั้นแม้เจ้ากองไทจะไม่ใช่ลูกของมหาเทวีก็ตาม เมื่อเจ้าพ่อแต่งตั้งแล้วก็ย่อมเป็นการสมบูรณ์ ตามกฎหมาย

หรือประเพณี

๒. เจ้าฟ้าเม่าถือหลักอะไรในการแต่งตั้งเจ้ากองไทเขิ่นทายาท ที่เห็นได้ง่าย ๆ ก็คือเจ้ากองไทเขิ่นพี่ของเจ้าพรหมล้อ แม้จะเกิดก่อนกันไม่กี่วันก็ตาม

๓. เจ้ากองไทและเจ้าพรหมล้อสองพี่น้องนี้มีนิสัยตรงกันข้าม เจ้ากองไทเขิ่นคนช่างพูด แต่เจ้าพรหมล้อเขิ่นคนพูดน้อย และดูเหมือนว่าเจ้ากองไทจะมีลักษณะเหมาะในทางปกครองแต่เจ้าพรหมล้อชอบทางเศรษฐกิจ ชอบการค้าขายและการอุสาหกรรมต่าง ๆ (เจ้าพรหมล้อเขิ่นผู้ที่ร่ำรวยมากกว่าพี่น้องทุกคน) ฉะนั้น การที่ไม่ได้เขิ่นเจ้าฟ้าคงจะไม่ทำให้เจ้าพรหมล้อเสียอกเสียใจอะไร เพราะมีความสุขดีกว่าเขิ่นเจ้าฟ้าเสียอีก

หลังจากแต่งตั้งเจ้าแกมเมืองมาถึง ๑๓ ปี เจ้าฟ้าเม่าก็วายชนม์ลงเมื่อพ.ศ. ๒๔๗๕ และเจ้ากองไทก็ได้ขึ้นเขิ่นเจ้าแทนในปี ๒๔๘๐ และจะมีงานพิธี

ครองเมืองในเดือนมกราคม ต่อมา แต่พอถึงเดือน
ตุลาคม วันที่ ๒๒ ตรงกับวันแรม ๓ ค่ำ เดือน ๑๒
มีงานพิธีออกพรรษาเจ้าฟ้าก็ถูกฆาตกรรมดังปรากฏ ใน
ยุทก่อนแล้ว

โมริส คอลดิส ผู้เขียนหนังสือ *Lords of theSunset* ได้กล่าวถึงเรื่องฆาตกรรมนี้ไว้ ในหนังสือนั้นจากคำบอกเล่าของร้อยเอกโรแบร์ต ซึ่งเวลานั้นมีตำแหน่งเป็นผู้ช่วยผู้ว่าการราชการประจำเขตเชียงตุง เห็นว่าเป็นเรื่องละเอียดดีกว่า จึงขอนำมาแปลไว้ ณที่นี้

" โรแบร์ต์เล่าถึงเรื่องที่เกิดขึ้นในตอนค่ำอันน่าสยดสยองแห่งวันที่ ๒๒ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๓๗ เป็นเวลาออกพรรษาซึ่งเป็นงานสำคัญทางพระพุทธศาสนาเจ้ากองไท เจ้าฟ้าผู้ได้รับการศึกษาและชอบในทางนี้จึงได้จัดให้มีการฟ้อนรำขึ้น มีการจุดประทีปโคมไฟและการเลี้ยงอาหารค่ำอาหารค่ำกำหนดเวลา ๒๐.๓๐ น. ในหอหลวง ข้าราชการฝ่ายฝรั่งที่ตอยเหมยได้รับเชิญ

มาร่วมงาน และเจ้านายชายหญิงก็มาพร้อมกันในงาน นั้น เวลา ๑๘ นาฬิกาเจ้าฟ้าพร้อมด้วยน้องสาวทั้งสาม คือ เจ้าบัวสวรรค์ เจ้าจันทร์ฟอง และเจ้าฟองแก้ว มีพวกข้าราชการพ่นเมืองชั้นผู้ใหญ่ติดตามไปยังศาลหลวงและนั่งที่ระเบียงซึ่งหันหน้าสู่สนามที่จัดไว้สำหรับการรำถือชุดไม้สัน "

" เวลา ๒๐.๑๕ น. เจ้าฟ้าลุกจากที่นั่งกลับไปยังหอเพื่อรับประทานอาหาร เจ้าฟ้าสวมเสื้อกางเกงขาว ผ้าโพกศรีษะสีน้ำเงิน ลงจากระเบียงศาลหลวงแล้วเดินเยื้องขบวนไปยังบรรไดอิฐซึ่งขึ้นไปสู่สนามหน้าหอหลวง มีแตรวงและแถวข้าราชการนำหน้า ถือเครื่องแห่แหนต่าง ๆ เจ้าหญิงน้องสาวอยู่หลังเจ้าฟ้าห่างก้าวหนึ่ง เจ้าหญิงบัวสวรรค์สูงร่างระหงเดินเร็วตามคนเก่ง "

" แตรบรรเลงช้าอย่างกับเพลงแห่ศพ " เจ้าฟ้ากระซิบกับเจ้าบัวสวรรค์ " แต่เราต้องเดินให้เข้าจังหวะของน้องให้เดินถูกจังหวะด้วย "

"เมื่อเจ้าพ่อพูดนั้นอยู่ห่างจากที่จะถูกยิงเพียงสิบหลาเท่านั้น

สองข้างทางเดินตลอดไปมียามรักษาการถือปืนและต่างก็ทำวันทยาวุธ พวกเหล่านี้ไม่ใช่ทหารประจำการรักษาตัวเจ้าพ่อ แต่เป็นพวกที่เกณฑ์เอามาในงานนี้เพื่อยวดมากกว่าเขายืนวันทยาวุธตัวลิบอยู่กับที่ เพราะได้ฝึกหัดมาใหม่ ๆ ในสัปดาห์นั้นเอง เขาจึงรู้สึกว่ามันเป็นของยากเสียเหลือเกิน

"เมื่อเจ้าพ่อไปถึงเชิงบรรไดอิฐซึ่งสว่างไปด้วยแสงไฟฟ้าจากซุ้มไม้สนและแสงจันทร์บนฟ้า มีชายคนหนึ่งแต่งตัวชุดดำ คิดเคราดำ แอบอยู่ที่ต้นไม้ข้างลูกกรงบันไดอิฐทางขวาออกมาจากที่ซ่อน ลอดมาระหว่างยามรักษาการสองคนที่กำลังวันทยาวุธแต้อยู่ แล้วมายืนประจันหน้าเจ้าพ่อ ในมือมีปืนพกสองกระบอก ยืนประจันหน้าอยู่ไม่ถึงวินาที เขาก็ลั่นปืนทั้งสองกระบอกไปยังเจ้าพ่อ"

"เจ้ากองไทยืนอยู่ได้สักครู่หนึ่ง เอาไม้เท้าถือยันพยุงตัวไว้แล้วก็เซล้มคว่ำลง ร้องบอกว่า 'ตามมันไป' ในขณะที่ผู้ร้ายลอดไปในระหว่างตัวเจ้าพ่า และน้องสาวหนีออกจากกำแพงไปได้ เจ้าหญิงน้องสาวก็พากัน 'ตามมันไป จับมัน' แต่พวกยามข้านอกเหล่านั้นมัวแต่มันอยู่กับท่าวันทยาวุธ ซึ่งเขาทำมาได้ด้วยความยากลำบาก จนกระทั่งต่อหน้าผู้ร้ายและภัยอันตรายขนาดเพียงนั้น เขาก็ยังยืนวันทยาวุธแต่อยู่เหมือนกับทหารที่ทำด้วยไม้" (ตามเสียงทางอินว่าเสียงประทัดกลบเสียงปืนหมด)

"เมื่อพวกข้าราชการยกตัวเจ้าพ่าขึ้นจากพื้นนั้นอาการตายปรากฏมาแล้ว หายใจต่อมาได้ไม่กี่ครั้งก็ขาดใจ คนร้ายหนีออกไปทางประตูเล็กด้านหลังโดยไม่มีใครทำได้ แต่ต่อมาไม่ช้าเขาก็ยอมมาให้จับกุมโดยดี ในคำสารภาพ เขากล่าวว่า

" ข้าพเจ้าแต่งเครื่องคำติดเครา ดีมวิสกีขนาด

สามีวเติมน้ำนิดหน่อย เข้าไปในหอและนั่งแอบอยู่ข้างต้นไม้ เมื่อขบวนแห่ใกล้เข้ามา ข้าพเจ้าก็ยืนขึ้นดูแล้วก็ผ่านคำรวจเข้าไป ยิงด้วยปืนพกทั้งสองกระบอก เจ้าพรหมลิขิตญาติของข้าพเจ้าเป็นผู้บังคับให้กระทำการดังนี้

ข้าพเจ้าไม่มีเรื่องอะไรกับเจ้าพ้า

"..... เจ้าสิหะถูกศาลตัดสินลงโทษฐานฆ่าคนตาย แต่ศาลเห็นว่าเป็นผู้มีอายุน้อย การลงโทษให้ถึงขนาดย่อมไม่เป็นการถูกต้อง จึงให้ตัดสินจำคุกตลอดชีวิตส่วนเจ้าพรหมลิขิตผู้ต้องหาว่าเป็นผู้ยุยงให้กระทำผิดนั้นศาลปล่อยเพราะพยานหลักฐานไม่พอ การปล่อยเจ้าพรหมลิขิตต้องทำให้ร้อยเอกโรแบร์ตแปลกใจ ไม่น้อย เขาบอกข้าพเจ้าว่า เรื่องนี้ไม่ใช่แต่เชื่อกันโดยทั่วไปในเชียงตุงว่า เจ้าพรหมลิขิตเป็นผู้ยุยงเท่านั้น ยังมีหลายคนที่เชื่อว่าเจ้าพรหมลิขิตเป็นผู้วางแผนการนี้มาแต่ก่อนเกิดเหตุแล้ว เจ้าพรหมลิขิตเป็นเจ้านายที่ใหญ่โตและมี

อำนาจมาก เหตุผลสำคัญที่เขาต้องการฆ่าพี่ชายได้กล่าวมาแล้ว ....."

เหตุผลสำคัญที่ว่านั้น คอลลิส เขียนไว้ว่า เจ้าพรหมล้อเป็นลูกมหาเทวี เจ้ากองไทเป็นลูกอนุภริยา เจ้าพรหมล้อควรได้เป็นทายาทไทมาก จึงถือเอาอายุซึ่งแก่กว่ากันไม่ถึง ๗ วัน เป็นข้ออ้าง และว่าเจ้าพรหมล้อก็ยังถือว่าตนเป็นผู้มีสิทธิกว่าตลอดมา

อีกข้อหนึ่ง คอลลิส เขียนว่า เมื่อเจ้ากองไทขึ้นเป็นเจ้าฟ้าแล้ว ทางรัฐบาลอังกฤษอ้างว่าสันนิบาตชาติกวดขันการขนส่งฝิ่น จึงไม่ยอมให้ฝิ่นในสหรัฐฉานเข้ามาในเขตสยาม และได้เชิญเจ้าฟ้าใหม่ให้ห้ามการส่งฝิ่นในแคว้นเชียงตุง แต่เป็นประเพณีของเจ้านายเชียงตุงมานานแล้วที่จะต้องหารายได้จากการส่งฝิ่นเข้ามาขายในสยาม และในเวลานั้นเจ้าพรหมล้อเป็นผู้มีส่วนในการส่งฝิ่นเป็นรายใหญ่ จึงต้องถูกเนรเทศ

ไปจากเชียงตุงเพื่อมิให้มีโอกาสทำได้อีก

คอลลิสเขียนต่อไปว่า "ข้อหาที่เชื่อกันว่าเย็นจริงก็คือ เจ้าพรมลอผู้ถูกโกงเอาตำแหน่งเจ้าฟ้าไป และรายได้ซึ่งมาถูกตัดเข้าอีกจึงกลายเป็นศัตรูของเจ้าฟ้าอย่างไม่มีทางจะคืนดีกันได้ ... — —"*

คอลลิสยังเอ่ยถึงการพิจารณาคดีที่ศาลเมืองตองอีกครั้งหนึ่ง เขาเล่าว่าฝ่ายโจทย์ได้นำวัตถุพยานหลายอย่างที่อ้างว่าเจ้าพรหมลอทำขึ้นเพื่อฆ่าเจ้าฟ้า เช่นการกระทำทางคาถาอาคมต่าง ๆ การสั่งให้เจ้าสีหะจำเลยที่ ๑ หาจ้างคนทางเมืองแรงกูนมาฆ่าเจ้าฟ้า และว่าเมื่อเจ้าสีหะไม่สามารถจะหาคนได้ เจ้าพรหมลอก็ยังคับให้เจ้าสีหะเป็นผู้ทำเสียเอง แต่พยานหลักฐานเหล่านั้นไม่สามารถทำให้ศาลเชื่อได้ ส่วนคำรับสารภาพของเจ้าสีหะที่ว่าเจ้าพรหมลอจำเลยที่ ๒ เป็นผู้ยังคับให้ทำนั้น เมื่อไปถึงศาลก็ได้ทราย

---

* แต่ความจริง ชาวเชียงตุงไม่เชื่อว่าเจ้าพรหมลือโกรธเคืองเจ้ากองไท ทั้งสองคงรักใคร่กันดีอยู่

ภาพที่ ๒๕. "ควายดีควายลายข้า" แต่ในภาพนี้คือหอเจ้าฟ้าลายข้า

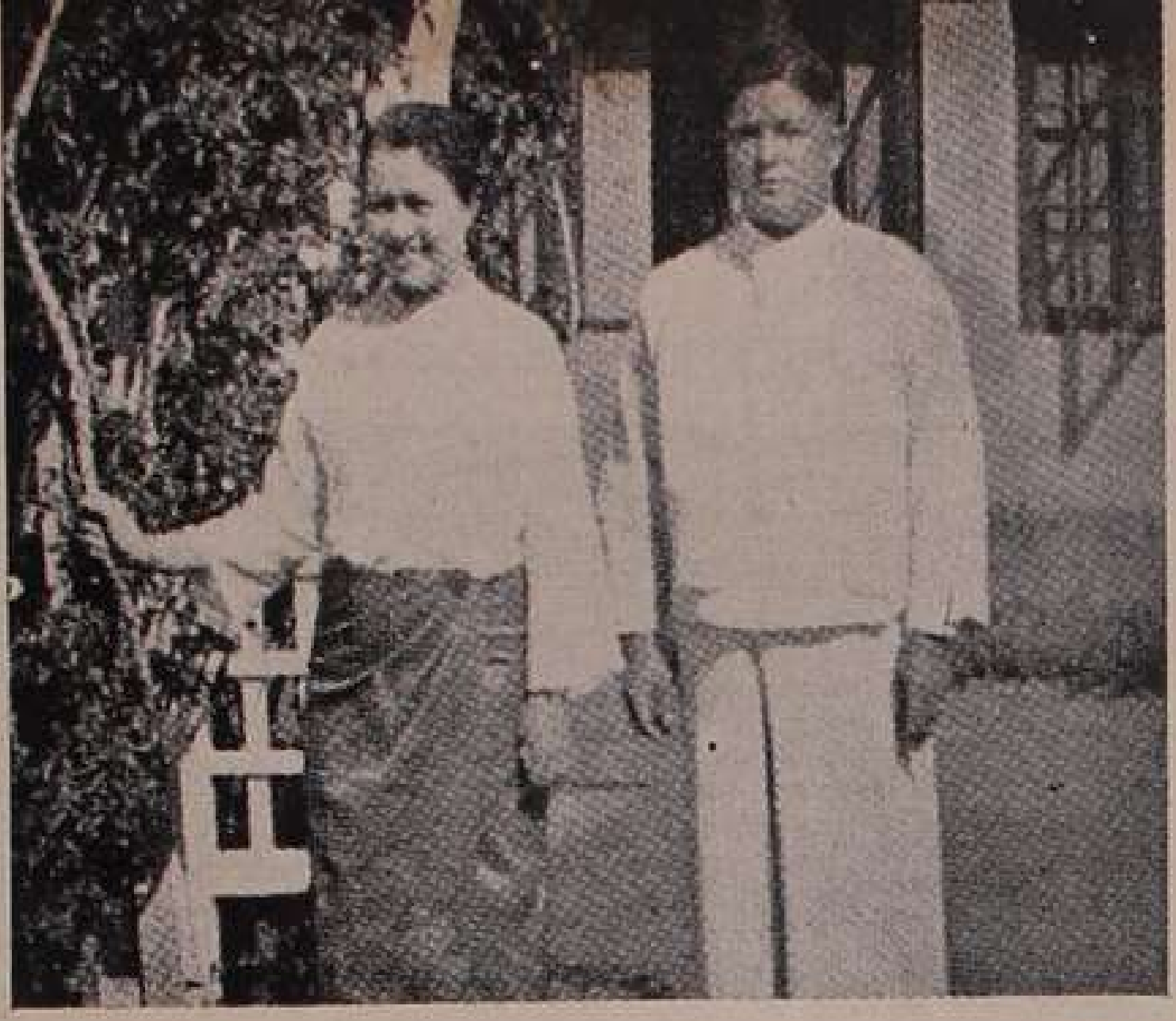
ภาพที่ ๒๖. ที่พักของผู้สำเร็จราชการในเชียงตุง

ภาพที่ ๒๗. เจดีย์แบบไทยเง้ยวในรัฐเมืองหนอง

ภาพที่ ๒๘. รูปปั้นที่ประตูในเชียงตุง

ภาพที่ ๒๙. เจ้าฟ้ามหาเทวีทองเพ็ง ผู้ครองเมืองปะลอง มหาเทวีเป็นครึ่งชาติพม่า — อินเดีย

ภาพที่ ๓๐. สาวไทยเงี้ยว

ภาพที่ ๓๑. สาวงามไทยเจ้ยวฟากตะวันตกสาละวิน

ภาพที่ ๓๒. สาวงามไทยเงี้ยวฟากตะวันตกสาละวิน

ภาพที่ ๓๓. สาวไทยเงี้ยว

ภาพที่ ๓๔. ชาวนาไทยเง้ยวชาวเมืองสุ้ ฟากตะวันตกสาละวิน

ภาพที่ ๓๕. ทหารการ์ดของเมืองเกสีมันสำ ฟากตะวันตกสาละวิน

ภาพที่ ๓๖. พ่อค้าไทยเงี้ยว สรวมหมวกกันแดดตาม
แบบของเขา

ว่ากลับไม่รับเสียอีก เจ้าพรหมลอจึงได้พันข้อหาไป แต่ต้องเสียเงินมากมายในการหาทนายความทางเมืองแรงกูนมาว่าความให้

ที่ฝรั่งเขียนไว้มีความสำคัญดังที่ว่ามานี้ ผู้เขียนเคยถามเจ้าพรหมลอถึงเรื่องนี้เหมือนกัน เจ้าพรหมลอว่าความพิศดารของคดีนั้งมีอีกมากมายกว่านี้มาก นัก แต่ไม่มีเวลาจะเล่าให้ฟังทั้งหมด จากเสียงของชาวเมืองเชียงตุงก็มีเรื่องแปลก ๆ น่าฟัง แต่ของดไม่นำมากล่าวในที่นี้ เพราะจะไม่เป็นการไม่ยุติธรรมแก่ทั้งสองฝ่าย ส่วนที่ได้นำเอาข้อความที่ฝรั่งเขาเขียนไว้มาเล่านั้น ก็เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องที่เขียนไว้แล้ว หากจะไม่เป็นการยุติธรรมแก่ฝ่ายใดมันก็เป็นมาแล้ว อีกประการหนึ่ง สำหรับเจ้าพรหมลอผู้ถูกกล่าวหาอย่างรุนแรงตามเรื่องนี้ก็ถูกศาลปล่อยไปแล้ว ซึ่งในทางกฎหมายก็ย่อมถือว่าไม่ได้กระทำความผิดจริงดังข้อหา การที่คนอื่นจะพากันสันนิษฐานไปอย่างไรนั้นก็เป็นเรื่องของผู้

นั้นเอง

คดีฆาตกรรมเจ้าพ้าเชียงตุงนี้ไม่ใช่เป็นเรื่องครึกโครม แต่ในสหรัฐฉานและพม่าเท่านั้น ในเมืองไทยก็รู้กันอยู่ทั่วไป โดยฉะเพาะเมืองเชียงตุงเหตุการณ์อันน่าสยดสยองนี้ทำให้ประชาชนตื่นตกใจเป็นอันมาก และเมื่อรู้ว่าผู้กระทำการฆาตกรรมเป็นคนในวงศ์ญาติเดียวกัน และมีข้อหาซัดทอดไปถึงเจ้าเมืองเหล็กผู้เป็นคนสำคัญดังนั้นก็ยิ่งก่อความตื่นเต้นกันใหญ่ รัฐบาลอังกฤษแต่งตั้งให้ร้อยเอกโรแบรต์ ซึ่งเวลานั้นทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยผู้กำกับราชการประจำเขตเชียงตุง มาเป็นผู้ทำการแทนเจ้าพ้าเรียกว่า *Administrator* คือผู้จัดการปกครอง มีอำนาจและหน้าที่อย่างเดียวกับเจ้าพ้าทุกอย่าง คล้ายเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และยกเจ้าชายหลวงยุทรชายคนใหญ่ของเจ้ากองไท อายุ ๑๐ ขวบขึ้นเป็นเจ้าพ้าแทนดังปรากฏในบทก่อนแล้ว

เหตุการณ์ดังที่เป็นมานี้ยังไม่เคยมีในเชียงตุงมา

ก่อน แม้ทางการอังกฤษจะได้จัดการไปแล้วดังนั้น ความวิตกกังวลต่าง ๆ ของชาวเมืองก็ยังมีอยู่ แต่ผู้ที่มีมากที่สุดก็คือ ครอบครัวของเจ้ากองไท มีเจ้าหญิงจ่ายุ้นมหาเทวีและบุตรกับบรรดาน้องชายหญิง ร่วมมารดาของผู้วายชนม์ เป็นธรรมดาของผู้อยู่ เมื่อไม่มีทางจะให้ผู้ตายคืนชีพมาได้แล้ว มีอะไรที่คิดว่าจะเป็นที่พอใจของผู้ตายก็พากันขวนขวายทำสิ่งนั้น ไป เป็น การตอบแทนความรักความนับถือ ผู้ตายโดยถูกปองร้ายเอาชีวิตก็คงอยากให้ผู้อยู่แก้แค้นแทน ฉะนั้นคนในครอบครัวของเจ้ากองไท ก็คงจะต้องเป็นศัตรูกับเจ้าพรหมล้อผู้ซึ่งเข้าใจว่ามีส่วนในการฆาตกรรมนี้

ทางการได้นำคดีขึ้นสู่ศาลและสืบสวนหาพะยานหลักฐานมาประกอบ แต่ในที่สุดศาลปล่อยเจ้าพรหมล้อ และลงโทษเจ้าสีหะเพียงจำคุกตลอดชีวิต อันเป็นการผิดคาดอย่างไม่นึกว่าจะผิด

เจ้าหญิงจ่ายุ้นมหาเทวีหม้าย จึงมีความเศร้าสลด

ใจเพิ่มขึ้นอีกไม่น้อย ถึงกับอยู่เชียงตุงไม่ได้ ต้องเที่ยว
ไปตามเมืองต่าง ๆ ส่วนมากไปอยู่ตองกี พักอยู่กับท่าน
ข้าหลวงใหญ่อังกฤษพร้อมกับลูกสาว

ส่วนเจ้าพรหมล้อเมืองพันจากตีแล้ว ทางอังกฤษ
จำกัดเขตให้อยู่ที่ตองกี คงจะอ้างเหตุอันเกี่ยวกับค้าฝิ่น
ออกนอกเขตดังกล่าวมาแล้ว ครั้นเกิดสงครามกับญี่ปุ่น
อังกฤษได้สั่งให้ย้ายไปอยู่ในประเทศพม่าตอนเหนือจนเมื่อ
ญี่ปุ่นเข้ายึดพม่าได้ เจ้าพรหมล้อจึงได้กลับมาอยู่เชียง
ตุงอีก ทางการทหารยึดเชียงตุงอยู่ในเวลานั้นได้แต่ง
ตั้งให้เป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงตุงและเมืองสงคราม สงย
ได้เข้ามาอยู่ที่เชียงใหม่ และได้ถึงแก่กรรมลงเมื่อ
พ.ศ. ๒๔๙๘ เจ้าสิหะถูกจำคุกอยู่ที่แรงกูน เมื่อญี่ปุ่น
เข้าแรงกูนได้ จึงได้หนีออกจากเรือนจำไป ภายหลัง
ได้กลับมาอยู่ในเขตเมืองเชียงตุง และถูกฆ่าตายที่เมือง
เลน

บทที่ ๖

เชียงตุงกับเมืองไทย

ถ้าเราอ่านประวัติศาสตร์ชาติไทยและพิจารณาถึงการอพยพของชนชาติไทยจากเหนือลงมาใต้แล้ว ก็น่าจะเข้าใจว่าเมืองเชียงตุงนี้คนไทยที่อพยพลงมาจากเหนือเป็นผู้มาสร้างขึ้นเช่นเดียวกับเมืองอื่น ๆ ในแคว้นไทยสาละวิน แต่ความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ เชียงตุงไม่ได้สร้างโดยคนไทยที่ลงมาจากทางเหนือ แต่เป็นเมืองเก่าของพวกละว้า และไทยในภายหลังได้ขึ้นไปยึดเอาเป็นของตนในภายหลัง ดังมีเรื่องปรากฏในประวัติเมืองเชียงตุงที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้ในบทต้น ๆ นั้นแล้ว

แต่เรื่องนี้จะเป็นความจริงหรือเชื่อถือได้เพียงใด เราควรจะพิจารณากันดูก่อน

๑. เรื่องละว้าสร้างเมืองเชียงตุง เห็นว่าไม่มีข้อ

หาอะไรที่ไม่น่าเชื่อว่าจะเป็นความจริง เพราะย่อมเป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่า พวกละว้านั้นเป็นชาวป่าชาวดอยที่เก่าแก่และมีจำนวนมากอยู่ในแหลมอินโดจีนทั่วไป ในดินแดนที่เป็นเมืองไทยเราเดี๋ยวนี้เดิมก็เป็นของพวกละว้าและพวกนี้ดูเหมือนจะอยู่ได้ทั้งที่ราบและยนเขา ในเชียงตุงมีพวกหนึ่งเรียกกันว่า " ไทยดอย " พวกไทยดอยนี้เองที่สนับสนุนให้น่าเชื่อว่าพวก ละว้าสร้างเมืองเชียงตุงจริง คือพวกนี้ก็เป็นพวกละว้านั่นเอง แต่พยายามทำตัวเป็นไทยเป็นต้นว่า การนุ่งห่มและประเพณีอื่น ๆ เขาพยายามเอาอย่างคนไทยในหนราย ผู้หญิงนุ่งผ้าสันลายเป็นทาง ๆ เหมือนผ้าสันเชียงใหม่ของเรา ผู้ชายก็นุ่งกางเกงสีดำหรือสีกรมท่าสวมเสื้อแขนกระบอกสีเดียวกับกางเกง มีผ้าเคียนหัวเหมือนชาวเชียงตุง เหตุใดพวกนี้จึงพยายามจะเป็นไทย เข้าใจว่าคงเนื่องมาจากเมื่อพระยาเม็งรายไปเอาเมืองเชียงตุง และขับไล่พวกละว้าขึ้นไปอยู่บนดอย พวกนี้คงจะได้รับความคับแค้นที่ถูกไทย

ไปเป็นนาย จึงพยายามที่จะเป็นคนไทยไปเสีย จะได้ไม่ถูกบังคับขับไล่ ดังนี้ก็อาจจะเป็นได้ แต่นี้เป็นเพียงสันนิษฐานเอา ความจริงจะเป็นอย่างไรแน่ยังไม่พบหลักฐาน อาศัยเหตุที่พวกไทยคอยมีอยู่ที่เชียงตุงแห่งเดียว และพวกละว้าเป็นมนุษย์ชาติที่เก่าแก่เคยมีบ้านมีเมืองมามากแล้ว จึงพอจะลงความเห็นได้ว่าเชียงตุงเป็นเมืองของพวกละว้ามาก่อนจริง

๒. เรื่องพระยาเม็งรายขึ้นไปเอาเมืองเชียงตุงนั้น เมื่อตรวจสอบดูศักราชแล้วมีคลาดเคลื่อนกันอยู่ คือเมื่อพระยาเม็งรายขึ้นไปพบเชียงตุงนั้นว่าจุลศักราชได้ ๕๔๑ ตรงกับ พ.ศ. ๑๗๗๒ แต่ตามประวัติศาสตร์ของเราพระยาเม็งรายเกิดเมื่อ พ.ศ. ๑๗๘๒ และเมื่อได้เมืองเชียงตุงจุลศักราชได้ ๖๐๕ ตรงกับ พ.ศ. ๑๗๘๖ พระยาเม็งรายเพิ่งอายุได้ ๕ ขวบ เมื่อให้พระยาน้ำท่วมลูกชายไปกินเมืองเชียงตุงจุลศักราชได้ ๖๑๕ ตรงกับ พ.ศ. ๑๗๙๖ พระยาเม็งรายอายุได้ ๑๕ ปี

หากทิเดียว และลานนาในเวลาต่อมาก็ออกจะยุ่ง ๆ อยู่ ในราว พ.ศ. ๑๙๕๔ หรือ ๑๙๕๕ ปรากฏในประวัติลานนาว่า เชียงตุงส่งทูตมาเจริญทางไมตรีกับเชียงใหม่ ซึ่งก็หมายความว่า เชียงตุงเป็นอิสระไปแล้ว เป็นสมัยเจ้ายี่คำขากินเมือง แต่ในประวัติเมืองเชียงตุงไม่ปรากฏ

ใน พ.ศ. ๒๐๖๖ เจ้าสายพรหมครองเมืองทางเชียงใหม่เป็นสมัยพระเมืองแก้วได้ยกทัพไปตีเชียงตุง ทางลานนาว่าตีเชียงตุงได้ แต่ทางเชียงตุงว่าเข้าเมืองได้ ๕ วัน ทัพเชียงตุงก็ตีคืนได้ เพราะได้กำลังทางแสนหวีมาช่วย

ต่อมาในสมัยพระเมืองเกษแกล้วถูกพวกอำมาตย์คิดทรยศลอบปลงพระชนม์ นั้นว่าพวกอำมาตย์ซึ่งมีแสงคาเป็นหัวหน้าคบคิดกันให้คนไปเชิญพระยาเขมรัฐเชียงตุงให้มาครองเมืองเชียงใหม่ พระยาเขมรัฐไม่ยอมมาจึงให้ไปเชิญเจ้าฟ้า

เมืองนายมาครองเมืองเชียงใหม่ เจ้าฟ้าเมืองนายรับเชิญแต่ไม่ทันได้มา เหตุการณ์ก็เปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างอื่น ในเวลานั้นท้าวคำฟูซื่อพระยาแก้วยอดฟ้าเป็นผู้ครองเมืองเชียงตุง ในตำนานเมืองมิกล่าวไว้ว่าเมื่อจุลศักราช ๙๘๕ ตรงกับพ.ศ. ๒๐๗๖ เจ้าเชียงใหม่แต่งของมาถวายพระยาแก้วยอดฟ้า จะเอาไปถวายทำไมไม่ได้กล่าวไว้ พิจารณาดูศักราชผิดกันไม่กี่ปี อาจเป็นเรื่องของพระยาเชมรัฐก็ได้ พระยาเชมรัฐจะเป็นใครไม่ทราบแน่ แต่ตามทางสันนิษฐานน่าจะเป็นเจ้าแก้วบุญนำบุตรพระยาแก้วยอดฟ้าซึ่งได้กินเมืองมีชื่อว่า รัตนภูมินนรินทาเชมาธิปติราชา

ในปีจุลศักราช ๙๓๒ ตรงกับพ.ศ. ๒๑๑๓ มิกล่าวไว้ในตำนานเมืองเชียงตุงอีกว่า พระยารัตนฯ ให้ยกพลไปรบชาวใต้ มังทราหงยา (บุเรงนอง) เกณฑ์เอาไปช่วยรบมากกว่า ในปีพ.ศ. ๒๑๔๔ ก็ว่าชาวใต้จะยกทัพมารบ แต่มาถึงเมืองเชียงคาวเกิดลางไม่ดีนาย

ทัพตกช้างตายเลยยกกลับ ก็เห็นจะเป็นเรื่องโคมลอยมากกว่า

ต่อจากนี้เป็นเวลาถึง ๒๐๐ ปีเศษ ไม่ปรากฏว่าเชียงตุงเกี่ยวข้องกับเมืองไทยเลยเห็นจะเป็นเพราะไปตกอยู่ใต้อิทธิพลของพม่าตั้งแต่สมัยเรืองนองเป็นต้นมา ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปในตอนเชียงตุงเกี่ยวข้องกับพม่า ที่กล่าวมาแล้วเป็นเรื่องระหว่างเชียงตุงกับลานนา ซึ่งในเวลานั้นไม่ขึ้นกับกรุงศรีอยุธยา กรุงศรีอยุธยากับเชียงตุงจึงไม่มีโอกาสได้เกี่ยวข้องกันเลย

ครั้นมาในราชการที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ในปี พ.ศ. ๒๓๔๕ ว่าเจ้าเชียงใหม่ยกทัพไปตีเชียงตุงได้ และเอาตัวเจ้าสารัมพยะผู้ครองนครและกวาดต้อนครอบครัวชาวเมืองเชียงตุงลงมาเชียงใหม่ เว้นแต่เจ้ามหาพนาผู้น้องเจ้าสารัมพยะทำอุบายหลบหนีกลับไปได้ ดังปรากฏในตำนานที่กล่าวมาแล้ว ที่เจ้าเชียงใหม่ยกทัพไปตีเชียงตุงคราวนั้น ตรวจสอบกับพระราชพงศาวดารไทยใน

แผ่นดินราชการที่ ๑ คงปรากฏว่าในปีพ.ศ. ๒๓๔๕ นั้น พม่ายกทัพมาล้อมเมืองเชียงใหม่โปรดเกล้าให้เกณฑ์ทัพทั้งในกรุงและหัวเมืองตลอดจนทัพเวียงจันทร์ไปร่วมกันรบขับไล่พม่า พม่าพ่ายแพ้แตกหนีไปทางเมืองเชียงแสน กรมพระราชวังบวร ฯ แม่ทัพใหญ่ทรงเห็นว่ากองทัพวังหลวงและกองทัพเวียงจันทร์อ่อนแอ จึงปรับโทษให้ยกทัพติดตามไปตีพม่าที่เมืองเชียงแสน แต่ขัดสนสะเบียงอาหารและป่วยเจ็บกันมาก ต้องเลิกทัพกลับ พอทัพกรุงถอยไปแล้วชาวเมืองก็คิดกบฏต่อพม่า พระยากาวิละเจ้าเมืองเชียงใหม่และทัพเมืองลำปางเมืองน่านก็ช่วยกันไล่ฆ่าฟันพม่าแตกหนีกลับไปหมด ยาจะเป็นต้นกระมังที่เจ้าเชียงใหม่เลยไปตีเอาเชียงตุงจึงตีได้โดยง่าย

แต่ในปีพ.ศ. ๒๓๔๗ มีความขัดว่าโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าเมืองประเทศราชข้างเหนือยกทัพไปตีเมืองลอเมืองเชินและตลอดจนแคว้นสิบสองปันนาซึ่งเคยเป็นเมืองขึ้นของ

เมื่อกองทัพทางเหนือยกไปถึงเมืองลอเมืองเชิน และสิบสองปันนา (คงหมายถึงเพียงเมืองเชียงรุ้ง) ไกยามอ่อเน้อมโดยดี จะเห็นว่าความขัดกันกับเรื่องที่ปรากฏในตำนานเมืองเชียงตุงอยู่ตรงที่ว่าเจ้ามหาขนานไปตั้งอยู่เมืองยางรวบรวมคนต่อสู้พม่าอยู่ถึง ๑๒ ปีก็ยอมอ่อนน้อมเข้าหาพม่า

เหตุใดเจ้ามหาขนานจึงไม่กลับไปอยู่เชียงตุง ข้อนี้คงจะเป็นด้วยเชียงตุงในเวลานั้นจะมีคนอยู่น้อย เพราะถูกเจ้าเชียงใหม่กวาดต้อนลงมาเสียมาก จึงได้ไปตั้งอยู่ทางเมืองยางซึ่งยังมีผู้คนบริบูรณ์อยู่ และต่อมาพม่าคงจะส่งกำลังมายึดเมืองเชียงตุงไว้ เพราะปรากฏว่าในระหว่างนั้นพม่ากำลังแผ่อำนาจทั่วไปในแคนสาละวิน

เชียงตงขาดการติดต่อกับเมืองไทยเป็นเวลานานเกือบ ๕๐ ปี ในระหว่างนี้เป็นเวลาที่พม่าดำเนินนโยบายเอาใจพวกเจ้าฟ้าต่าง ๆ ให้นิยมพม่า จนถึงพ.ศ. ๒๓๙๓ จึงได้มีเรื่องกับไทยอีก เป็นเรื่องรบกันในปลายรัชกาลที่ ๓ และต้นรัชกาลที่ ๔

สาเหตุที่เกิดรบกันเนื่องมาจากในเวลานั้น เมือง
ต่าง ๆ ในแคว้นสาละวินทั้งตวันตกและตวันออกถูกพม่า
เข้ายึดเอาเป็นเมืองขึ้นทั้งหมด และเก็บเงินส่งไปเมือง
พม่า เชียงรุ้งได้รับความกระทบกระเทือนมาก ด้วย
เหตุเจ้าสาละวันเจ้าเมืองเป็นผู้เก็บเงินให้พม่าเอง ราษฎร
ไม่พอใจ จึงพากันก่อการจลาจลขึ้น เจ้าอุปราชจึงพา
ครอบครัวและราษฎรชาวเมืองจำนวนมากหนีเข้า
มาพึ่งพระบารมีและขอถวายเมืองเป็นข้าขอบขันธสีมา
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้รับลงมาไว้กรุงเทพฯ แล้ว
ทรงพระราชดำริว่าเมืองเชียงรุ้งและแคว้นสิบสอง ปันนา
ก็เคยเป็นของไทยมาก่อน ควรรับเอาไว้ ถ้าไม่รับอาจ
เป็นเหตุให้คนทั้งหลายเห็นว่าไทยกลัวพม่า จะเป็นการ
เสื่อมเสียพระเกียรติของพระเจ้าแผ่นดินไทยไป แต่ไทย
จะรักษาเมืองเชียงรุ้งไว้ได้ก็ต่อเมื่อได้เมืองเชียงตุงมา
ไว้ในอำนาจด้วย เพราะเชียงตุงเป็นเสมือนประตูด้าน
นอกที่จะปล่อยให้ศัตรูเข้าไปถึงเมืองเชียงรุ้งได้ ควรจะ
คิดเอาเมืองเชียงตุงเสียในคราวเดียวกัน

ในการที่จะตีเอาเมืองเชียงตุงเห็นควรให้เจ้าเชียงใหม่เกณฑ์พลทางเมืองเหนือไปรบ เมื่อทางเชียงใหม่ได้ทรายพระราชดำริดังนี้ก็รับอาสาทีเดียว ทั้งนี้ว่าเจ้านายทางเมืองเชียงใหม่มีเหตุขัดเคืองไม่พอใจเจ้านายเมืองเชียงตุงอยู่แล้วแต่จะเย็นด้วยเหตุใดไม่ปรากฏ และที่ห้ทัพเชียงใหม่ยกไปตีแต่ทัพเดียวนั้น เพราะเห็นว่าในเวลานั้นหัวเมืองไทยสาละวิน ทั้งหลาย กำลังคิดกระด้างกระเดื่องต่อพม่า พม่าคงไม่มีโอกาสมาช่วยได้ กำพังกำลังเมืองเชียงตุงคงจะสู้ทัพเชียงใหม่ไม่ได้ แต่ทั้งนี้เป็นความเข้าใจผิดอย่างมาก ทางเชียงตุงหาได้กระด้างกระเดื่องต่อพม่าไม่ พระเจ้าแผ่นดินพม่ากำลังโปรดปรานเจ้ามหาขนานและกำลังพม่ายังมีกระจายอยู่ตามเมืองต่างๆ ในแดนสาละวิน

ทัพเชียงใหม่ซึ่งได้พลเกณฑ์จากเมืองเชียงใหม่ลำพูนและลำปางรวม ๗๕๐๐ คน (บางแห่งว่า ๖๕๐๐ คน) ได้แยกกันยกไปทางเชียงรายทัพหนึ่ง ไป

ทางเมืองสาดท่พหนึ่ง กำหนดให้ถึงเชียงตุงพร้อมกันในวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๙๓ แต่ทัพที่ขึ้นไปทางเมืองสาดซึ่งมีพระยาราชบุตรเป็นนายทัพรีบไปถึงเมืองเชียงตุงก่อน และยกเข้าตีทันที เข้ามหาชนานยกพลออกสู้นอกเมือง เห็นว่าจะเอาชนะไม่ได้ก็ถอยเข้าไปตั้งรับในเมือง ส่วนทัพที่ขึ้นทางเชียงรายมีพระยารัตนเมืองแก้ว (ภายหลังเป็นพระเจ้ากาวิโลรสสุริวงศ์ ผู้ครองนครเชียงใหม่) เป็นแม่ทัพยังไปไม่ถึง รู้ข่าวว่าทัพพระยาราชบุตรไปถึงก่อนก็ไม่พอใจ จึงแกล้งโอ้เอ้ตีหัวเมืองรายทางไปเรื่อย ๆ พระยาราชบุตรให้คนมาเร่งก็ไม่เอาใจใส่ ในที่สุดทัพทั้งสองก็ขาดสะเบียงอาหาร และกระสุนดินดำทั้งไพร่พลก็ล้มเจ็บป่วยลงเป็นอันมาก จำเป็นต้องถอยกลับ (ตอนนี้เป็นเรื่องประวัติศาสตร์ซ้ำรอยกับเรื่องขุนกองขุนลังทิละว้า)

ราชการเชียงตุงไม่สำเร็จทำให้เจ้าเชียงใหม่เสียใจมาก ขอรับอาสาไปตีเอาในฤดูแล้งหน้า แต่สมเด็จพระ

นั่งเกล้า ฯ ปีชวดและเสด็จสวรรคตในปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๕๔ การที่เชียงตุงจึงเป็นอันระงับลง

ครั้นต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๕๕ ในแผ่นดินสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมืองเชียงรุ้งแต่งคนคุมเครื่องบรรณาการลงมาถวาย และกราบทูลว่า เจ้าสาละวันได้กลับจากเมืองพม่า มาครองเมืองเป็นปรกติแล้ว ขอรับเอาเจ้าอุปราชและชาวเชียงรุ้ง ที่ยังตกค้างอยู่ในกรุงเทพ ฯ กลับไปบ้านเมือง และเมืองเชียงรุ้งก็ขออยู่ในขอบเขตต์ขันฑสีมาของเมืองไทย จะส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทองและเครื่องบรรณาการมาถวายตามประเพณีทุก ๆ สามปี

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอนุญาตให้เจ้าอุปราชพาผู้คนกลับเมืองเชียงรุ้งแต่การที่จะรับเมืองเชียงรุ้งไว้ในปกครองต่อไปนั้น ทรงมีความเห็นอย่างเดียวกับรัชชการที่ ๓ คือต้องได้เมืองเชียงตุงด้วยจึงจะรักษาไว้ได้ ตกลงต้องเตรียมการไปตีเมืองเชียงตุงอีก

การที่เมืองเชียงตุงครั้งหลังนี้ ทางไทยมิได้ประมาท พระยาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบอยู่ว่าเป็นเมืองทุรกันดารและอยู่ห่างไกลมาก ยากที่จะเอาชนะได้ แต่ทรงทราบเหตุการณ์ทางพม่าว่ากำลังทำสงครามครั้งใหญ่อยู่กับอังกฤษอยู่ เห็นเป็นโอกาสที่พม่าจะมาช่วยอย่างเต็มไม้เต็มมือไม่ได้ จึงทรงให้กรมหลวงวงศาธิราชสนิทเป็นแม่ทัพใหญ่ เจ้าพระยายมราชเป็นแม่ทัพหน้าเกณฑ์พลประมาณ ๓๐,๐๐๐ เริ่มยกออกจากกรุงเทพ ฯ เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๙๕ ถึงเชียงแสนพร้อมกันทั้งทัพหน้าทัพหลวงในเดือน กุมภาพันธ์ รวมเวลา ๓ เดือนเศษ

ในปลายเดือนกุมภาพันธ์ ทัพหน้าของเจ้าพระยายมราชจึงได้เคลื่อนเข้าสู่เชียงตุง ใช้เวลาเดินทางถึง ๒๒ วัน จึงถึง พอถึงก็เข้าตั้งประชิดเมืองทางด้านตวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นทิศทันดารน้ำ ฝ่ายเชียงตุงเห็นทัพไทยตั้งผิดทิศดังนั้น ก็ยกกองออกไปยึดภูมิประเทศ

ทางด้านเหนือซึ่งมีน้ำอุดมสมบูรณ์ เจ้าพระยายมราช
ทราบความดังนั้น จึงยกพลเข้ายึดภูมิประเทศทาง
ด้านเหนือ กว่าจะได้ต้องเสียกำลังไปมาก

ฝ่ายเชียงตุงหนีเข้าเมืองและเอาปืนใหญ่ยิงออกมา
ไทยยิงตอบไปแต่ไม่ค่อยได้ผล เพราะเชียงตุงตั้งอยู่สูง
กว่า เจ้าพระยายมราชจึงให้เข้ายึดจอมสลี ซึ่งอยู่
ทางทิศตวันตกเมือง เอาปืนใหญ่ขึ้นไปตั้งยิงจึงได้ผล
ยิ่งขึ้น

เจ้ามหาชนานใช้วิธีรบแบบกองโจรในเวลากลางคืน
จัดคนออกซุ่มคอยรบกวนไม่ให้ทหารไทยได้หลับนอนเป็น
ปรกติ กองทัพหลวงของกรมหลวงวงศาธิราชสนิทก็ถูก
กองโจรรบกวนตลอดทาง เมื่อยกเข้าไปใกล้เมืองฝางวัน
หนึ่งกองโจรใช้ปืนยิงไปยังที่ประทับท่านแม่ทัพใหญ่ คง
จะหมายยิงพระองค์ท่าน แต่ยังเอิญไปถูกกูบช้างเสีย
ก่อน จึงไม่ถูกที่หมาย กองทัพหลวงต้องเสียเวลา
ปราบกองโจรอยู่ตลอดเวลา

เมื่อกองทัพหลวงถึงเชียงทุง ได้ยกเข้าอยู่ทางด้านเหนือ เวลานั้นเจ้าพระยายมราชได้เข้าถึงเชียงทุงอยู่ ๒ วันแล้ว เมื่อท่านแม่ทัพใหญ่ไปเห็นภูมิประเทศที่ตั้งต่อสู้ข้าศึกแล้วเห็นว่าเป็นฝ่ายเสียเปรียบมาก จะหาทางแก้ไขก็จะไม่ทันการ เพราะเวลานั้นใกล้ฤดูฝนเข้ามาแล้ว จึงตกลงให้ถอยทัพกลับเมื่องวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๐๐ นั้นเอง

การที่เจ้ามหาขนานสามารถต่อสู้ป้องกันเมืองไว้ได้ เข้าใจกันว่า เพราะกลัวพระเจ้าแผ่นดินพม่าจะฆ่าลูกชาย ๒ คนที่อยู่ในราชสำนักพม่าในเวลานั้น อาจเป็นเหตุหนึ่งเหมือนกันที่ช่วยให้เจ้ามหาขนานต้องใช้ความพยายามเพิ่มขึ้น แต่ตามที่ได้ทราบจากคนเชียงทุงเขาว่ากันว่า เจ้ามหาขนานนั้นเป็นคนเข้มแข็งและกล้าหาญมาก ถนัดในทางรบราฆ่าฟันมาแต่ยังเป็นเด็ก เมื่อเจ้าเชียงใหม่พาเอาตัวไปก็ทำอุบายหลบหนีกลับได้และยังคิดต่อสู้กับพม่าอยู่เป็นหลายปี เหตุผลเหล่านี้น่าเชื่อว่าเจ้ามหาขนานคง

จะเย็นนักรบที่สามารถและชำนาญในเชิงรบมาแล้ว เห็นได้จากที่คิดใช้กองโจรซึ่งแสดงว่าเข้าใจในทางยุทธวิธีอันเกี่ยวกับภูมิประเทศอยู่แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าการที่ไทยตีเชียงตุงไม่ได้คราวนั้น เพราะเข้ามหาขนานเย็นคนเก่งอย่างเดียว ยังมีเหตุอื่นอีกที่สำคัญกว่าความเก่งของเจ้ามหาขนาน เช่นภูมิประเทศอันทุรกันดาร เต็มไปด้วยโรคภัยไข้เจ็บ และการขาดแคลนเสบียงอาหาร จะสู้รบกันอยู่นาน ๆ เหมือนพม่ามารบเมืองไทยซึ่งเย็นภูมิประเทศอันโล่งเตียนและอุดมสมบูรณ์ไปด้วยสะเบียงอาหารนั้นไม่ได้อนึ่งภูมิประเทศที่ตั้งเมืองเชียงตุงนั้น ผู้ที่ได้ไปเห็นแม้จะไม่ใช่ตานักรบก็พอจะดูออกว่ายากที่ข้าศึกจะเข้าตีได้โดยไม่เสียกำลังอย่างมาก เพราะเป็นประดุจข้อมมหึมาอันแข็งแรง ทางด้านใต้และด้านตะวันตกเป็นเนินเขาหลายลูกซับซ้อนกันอยู่เป็นเครื่องกีดขวางโดยธรรมชาติ ด้านตวันออกและด้านเหนือเป็นที่ราบ ตัวเมืองตั้งอยู่บนที่สูงและมียอดเขาที่จะใช้เป็นที่ตอบเหตุหรือที่ตั้ง

ปันใหญ่อยู่หลายแห่งโดยรอบเกือบทุกด้าน

การทิเชียงตุงไม่สำเร็จคราวนั้นนำความโทรมนัส มาสู่สมเด็จกรมหลวงวงศาธิราชสนิทแม่ทัพใหญ่ เย็นอย่างมาก ถึงกับไม่เสด็จลงไปเฝ้าส่งกรุงเทพฯและขอพักค้างฤดูฝนอยู่ที่เมืองอุตรดิตถ์เพื่อเตรียมการไปทิเชียงตุงอีกในฤดูแล้งหน้า ได้ทรงขอให้เกณฑ์คนทางภาคอีสานและหลวงพระบางไปใช้ในการหาบหาม ขออาวุธปันใหญ่ขนาดหนักกระสุนดินดำและกำลังพล เพิ่มอีกเท่าหนึ่ง แต่ทรงอนุญาตให้ไม่ครบตามที่ขอ และการเกณฑ์คนหาบหามทางภาคอีสานและหลวงพระบาง ก็ไม่ทรงอนุญาต โดยอ้างเหตุว่าคนทางภาคเหนือจะเสียใจเข้าใจกันว่าการที่ไม่ทรงอนุวรรตน์ตามคำขอเช่นนั้น คงจะทำให้ท่านแม่ทัพใหญ่ไม่พอพระทัยมาก แต่ก็จำเป็นต้องดำเนินต่อการไปฉะนั้นพอสิ้นฤดูฝนก็เริ่มจัดทัพทิเดียว เจ้าพยายมราชไปจัดอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ ท่านแม่ทัพใหญ่ไปจัดอยู่ที่เมืองน่าน

การจัดทัพคราวหลังนี้ขลุกขลักมาก เป็นเพราะผู้คนได้รู้ถึงความลำบากจากคราวก่อนแล้ว จึงคอยหลบหลีกถนัดเสียมากกว่าจะได้ประชุมทัพพร้อมกันที่เชียงรายก็ถึงต้นเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๓๙๖ การเป็นเช่นนี้คงจะนำความหนักพระทัยมาสู่ท่านแม่ทัพใหญ่ไม่ใช่น้อย

กองทัพได้เคลื่อนจากเชียงรายในเดือน มีนาคม กรมหลวงวงศาธิราชสนิทไปถึงเชียงตุง ใน กลาง เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๓๙๗ กองหน้าเข้าตั้งประชิดชานเมือง กองยัญชาการทัพตั้งอยู่ที่เวียงเชียงเหล็กห่างจาก เมือง ทางตวันออกประมาณ ๔-๕ กิโลเมตร ส่วนทัพเจ้าพระยามหาโยธาซึ่งแยกทางเดินกับทัพหลวงไปทาง หัวโข่ง ยังไม่ถึงเชียงตุง (ทัพหลวงขนทางเมืองยอง)

คงจะเนื่องจากไทยไปตีเชียงตุงคราวก่อน นั้น เอง พม่าจึงได้ส่งทหารมาช่วยรักษาเมืองเป็นจำนวนมาก ทัพกรมหลวงวงศาธิราชสนิทได้รบกับพม่าอยู่ได้หน่อยฝนก็ตกลงมาทำให้เกิดการเจ็บป่วยและสัตว์พาหนะเกิดโรคระบาด

ล้มตายมาก แม้กระนั้นก็พยายามที่หักจะเข้าเชียงตุงให
ได้เป็นหลายครั้ง แต่ฝ่ายพม่าซึ่งตั้งอยู่ภายในเมืองอันเป็น
ชัยภูมิธรรมชาติต้านทานไว้ ได้ทุกครั้ง ฝ่ายไทย
พยายามอยู่ถึง ๒๑ วัน ความเจ็บไข้ก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้น
ต่านแม่ทัพใหญ่ทรงเห็นว่าถ้าขืนอยู่ต่อไปจะสู้ภัยธรรมชาติ
ไม่ไหว จึงตกลงริบถอยทัพกลับโดยด่วน ทิ้งอาวุธยุทธ
ภัณฑ์และเสบียงอาหารไว้ข้างหลังมาก (ชาวบ้านหนอง
คำซึ่งอยู่นอกกำแพงเมืองทางด้านตวันออกเล่าว่า ใน
หนองคำนั้นมีบ้านใหญ่ของไทยทิ้งจมน้ำอยู่หลายกระยอก
เข้าใจว่าคงจะทิ้งไว้คราวถอยทัพครั้งหลังนี้)

ทัพกรมหลวงวงศาธิราชสนิทถอยกลับแล้ว เจ้า
พระยามหาเสนาเพิ่งไปได้ครึ่งทาง เมื่อทราบว่าทัพหลวง
ถอย เจ้าพระยามหาเสนาก็ต้องถอยตามมาด้วย เป็นอัน
ยุติการรบกับเชียงตุงโดยสิ้นเชิง เชียงตุงคงขาดลอย
ไปขึ้นอยู่กับพม่าจนกระทั่งพม่าเสียแก่อังกฤษ แล้วก็ตก
ไปอยู่ในปกครองของอังกฤษมาจนสิ้นสงคราม โลกครั้ง

ที่ ๒ เชียงตุงจึงตกไปขึ้นอยู่กับพม่าอีกครั้งหนึ่ง

การที่เชียงตุงไม่สำเร็จทั้งสองครั้งนี้น่าจะทำให้สมเด็จพระจอมเกล้าทรงรู้สึกอัปยศอดสู และหาทางที่จะเอาเชียงตุงให้ได้ แต่ก็หาได้เย็นดังนั้นไม่ ทั้งนี้เข้าใจว่าพระองค์ท่านจะทรงเห็นการไกลกว่าที่คนอื่นในสมัยนั้นจะมองเห็น การที่พระองค์ไม่ทรงอนุญาตให้อาวุธและเกณฑ์คนเย็นการใหญ่ตามที่แม่ทัพใหญ่ขอครั้งที่สองนั้น คงไม่ใช่เพราะพระองค์ท่านไม่ทรงทราบถึงความยากลำบากในการที่เชียงตุง แต่พระองค์ทรงเห็นว่า "ปล่อยให้ตีไม่สำเร็จด้วยกำลังส่วนน้อยดีกว่าที่จะตีสำเร็จด้วยกำลังส่วนใหญ่" เพราะเหตุว่า

๑. เชียงตุงเย็นเพียงเมืองเล็กเมืองหนึ่ง ทั้งจะหาโภคทรัพย์อันใดที่จะเย็นประโยชน์แก่ประเทศก็ไม่มีแม้เมืองเชียงรุ้งก็เช่นเดียวกัน ฉะนั้น การทุ่มเทกำลังให้เสียไปมาก ๆ เพื่อเอาเมืองเชียงตุงและเชียงรุ้งจะได้ประโยชน์ไม่คุ้มเสีย และถ้าหากพลาดพลั้งไปที่เอา

ไม่ได้ ก็ยิ่งจะขายหน้ามากขึ้นเสียอีก

๒. ถนอมกำลังไว้ ป้องกันประเทศทางด้านอื่นที่สำคัญกว่า คือว่าที่จะเอากำลังไปทิ้งเสีย เพราะในเวลานั้นประเทศพม่าและญวนก็กำลังถูกคุกคามในเรื่องดินแดนอยู่ ภัยนั้นอาจจะมาถึงเมืองไทยเข้าเมื่อไรก็ได้

อนึ่งในพระราชหัตถเลขาถึงกรมหลวงวงศาธิราช สนิทตอนหนึ่งว่า " ..... และจะได้ทำขุนนางของเราให้เคยการทัพศึกไว้ ไม่ให้สิ้นศูนย์คนรู้คนเคยการสงคราม .. " ดังนี้ยิ่งเห็นได้ชัดยิ่งขึ้นอีกว่า พระองค์มีพระราชประสงค์จะฝึกคนไว้ใช้การในภายหน้า มิใช่ทำไปเพื่อรักษาพระเกียรติของพระองค์ โดยมิได้นึกถึงความเสียหายที่จะมีแก่ชาติประเทศในเวลาต่อไป

หลังจากการศึกเชียงตุงครั้งที่สองนั้นแล้วก็ไม่มีการศึกต่อกับเชียงตุงอีก มาจนถึงสมัยเจ้าแสงเป็นผู้ครองนครเชียงตุงมีกล่าวไว้ในตำนานว่า เมื่อปีจุลศักราช ๑๒๔๐ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๒๑ มีการพิพาท

กันเรื่องเขตแดน ทางเชียงตุงจึงยกพลลงมาประชิดชายแดน และฝ่ายไทยยกกองขึ้นไปตั้งอยู่ที่ท่าขี้เหล็กและหนองแวน มิพระสุพรรัสราวุธสารสิทธิยานุการเข็นหัวหน้า แต่ไม่ได้รบกันเพราะทำความตกลงกันได้ เรื่องนี้จะมีความจริงอย่างไรยังไม่พบหลักฐาน

เมื่อเชียงตุงไปอยู่ในปกครองของอังกฤษแล้วได้มีการยักย้ายเขตแดนกันเป็นที่เรียบร้อย โดยถือเขตแม่น้ำสายเป็นเส้นเขตแดนธรรมชาติ แต่ต่อมาเมื่อฝ่ายไทยได้ทำทางสาย ลำปาง – เชียงราย ขึ้นไปจดเขตแดนที่แม่น้ำสายแล้ว ได้ทำความตกลงกับฝ่ายอังกฤษที่จะสร้างสพานข้ามลำน้ำสายเพื่อให้ทาง เชียงราย – เชียงตุง เชื่อมต่อกัน ทางอังกฤษตกลงให้ฝ่ายไทยเป็นผู้ทำ เสียค่าใช้จ่ายเท่าใดทางเชียงตุงจะช่วยครึ่งหนึ่ง การหล่อคอนกรีตทำเรือหมอสพานเลยเป็นเหตุให้แม่น้ำสายเปลี่ยนทางเดินเข้าไปในเขตเชียงตุงกินเนื้อที่ประมาณ ๔,๐๐๐ ไร่ การยักย้ายเขตแดนจึงต้องทำ

ทำกันใหม่ โดยถือตามสัญญาเดิมว่าเอาลำน้ำสายเบื้องเส้นพรมแดน ไทยจึงได้ดินแดนเพิ่มขึ้นอีกเล็กน้อย การตกลงเปลี่ยนเส้นเขตแดนได้ทำกันเสร็จเรียบร้อยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔

ต่อจากนั้นมาการค้าขายระหว่างเชียงตุงกับเชียงรายก็เพิ่มปริมาณมากขึ้นเป็นลำดับ ราษฎรไปมาหาสู่กันมากขึ้น เพราะทางไปมาสะดวก ทางฝ่ายรัฐบาลก็มีการเยี่ยมเยียนกันระหว่างข้าราชการไทยและอังกฤษ จนทางรัฐบาลอังกฤษเห็นความสำคัญของทางสายแม่สาย — เชียงตุง ก็เข้าพำทัดไว้ด้วยทุนของเชียงตงเอง จึงรับเอาเป็นทางหลวงของสหรัฐฉานเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ และตั้งต้นบำรุงให้เป็นทางชั้น ๑ ตั้งแต่บัดนั้นมา

ความผันผวนของโลกได้แผ่มาทางภาคบูรพาทิศ หลังจากที่เยอรมันได้ทำสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรมาได้ ๓ ปี ญี่ปุ่นก็กระโดดเข้าสังเวียน ประกาศ

สงครามกับอังกฤษและอเมริกา แล้วก็เดินทัพผ่านเข้ามาทางเมืองไทย เพื่อเข้าตีพม่าและสิงคโปร์ ในเวลานั้นไทยกำลังก้มหน้าก้มตาก่อร่างสร้างตัวเพื่อให้โตขึ้น เห็นเค้าเห็นควันกับเขาบ้าง ก็มาถูกญี่ปุ่นลากเอาตัวเข้าสู่สงครามไปด้วย และผลของการทำสัญญาร่วมรบกับญี่ปุ่น ไทยจำเป็นต้องยกกองทัพขึ้นไปตีเชียงตุงตามความต้องการของญี่ปุ่น และเข้ายึดเชียงตุงเมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๕ โดยทหารกองพล ๓ ในบังคับบัญชาของท่านจอมพลผิน ชุณหะวัน เมื่อยึดเชียงตุงได้แล้วก็จัดกำลังทหารและตำรวจสนามเข้าตรึงแนวเขตแดนบันข้าศึกไว้ทุกด้าน แล้วก็จัดการปกครองแคว้นเชียงตุงเป็นเสมือนจังหวัดหนึ่ง ให้ชื่อว่า "สหรัฐไทยเดิม" มีข้าหลวงทหารและข้าราชการฝ่ายพลเรือนเข้าไปประจำทุกแผนกการ จัดตั้งศาลจังหวัดขึ้นเพื่อพิจารณาพิพากษาคดี การปกครองได้จัดแบ่งเป็นอำเภอ มีอำเภอเมืองเชียงตุง เมืองพยาก

เมืองยอง เมืองเล็น เมืองโก เมืองขาก เมืองเบี้ง เมืองสาด เมืองหาง ใช้นายตำรวจที่ไปประจำอยู่ทำหน้าที่นายอำเภอ มีคณะกรรมการอำเภอเฉพาะที่จำเป็นไปประจำ ได้จัดตั้งโรงเรียนสอนหนังสือไทยขึ้นทุกอำเภอ

ท่านจอมพลผิน ชุณหะวัน (ขณะนั้นมียศเป็นพลโท ตำแหน่งรองแม่ทัพพายัพ) เป็นข้าหลวงทหาร ท่านผู้นี้พยายามเกลี้ยกล่อม ทำความเข้าใจกับพวกเจ้านายและข้าราชการพ่อค้าคหบดีเมืองเชียงตุง ให้มีความสามัคคีและเข้าใจซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี พวกเจ้านายชายหญิงและข้าราชการเก่าก็ได้รับการแต่งตั้งให้มีตำแหน่งหน้าที่ในราชการตามความรู้ความสามารถ เช่นเจ้าพรหมลือได้เป็นที่ปรึกษาข้าหลวงทหาร. เจ้าบุญวาทย์วงศาเป็นที่ปรึกษานายอำเภอเมืองเชียงตุง พญาคาเป็นผู้พิพากษา พญาไร่ฝ่ายโยธา รสช ทางการคาสนาก็ได้พยายามปรับปรุง ระเบียบการปกครองสงฆ์

และให้การศึกษาแก่ภิกษุสามเณรตามสมควร

สหรัฐไทยเดิมขึ้นอยู่กับกองทัพพายัพ ซึ่งขึ้นตรงต่อผู้บัญชาการทหารสูงสุด ข้าราชการพลเรือนที่ไปประจำอยู่สหรัฐไทยเดิมก็โอนสังกัดไปชั่วคราว ในระยะสองปีเศษ (พ.ศ. ๒๔๘๕ ถึงต้นปี ๒๔๘๘) ที่เราได้เข้าไปปกครองเชียงตุง รัฐบาลได้ลงทุนทุ่มเทเงินก้อนใหญ่เพื่อทนุบำรุง "สหรัฐไทยเดิม" ก็ด้วยความหวังดีต่อพี่น้องชาวเชียงตุง ผู้เย็นเลือดเนื้อเชื้อไขไทยด้วยกัน เราไม่หวังสิ่งใดตอบแทนนอกจากความเห็นใจซึ่งกันและกัน กล่าวคือพี่น้องชาวเชียงตุงก็จะต้องรู้ถึงความจำเป็นที่ไทยต้องยกทัพเข้ายึดเชียงตุงและฝ่ายไทยก็จะต้องเข้าใจว่าเราเข้ายึดเชียงตุงไม่ใช่ในฐานะผู้ชนะ แต่เข้าไปด้วยความจำเป็นที่ไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้

แต่เนื่องจากกฎธรรมดาอันหนึ่งที่มนุษย์เราไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้นั้นคือ เมื่อสงครามเกิดขึ้นที่ไหนคน

คนก็ต้องเดือนร้อนทั่วนั่น เหมือนกันทั่วโลก ทหารก็มัก จะถือคำพังเพยที่ว่า *War Wine Women* (สงคราม เหล้า ผู้หญิงเย็นของคู่กัน) แม้พลเรือนหรือราษฎร เองก็จะฉวยโอกาสหาความร่ำรวยจากการเอาเปรียบซึ่ง กันและกันจนไม่นึกถึงศีลธรรม คนซื่อและอ่อนแอมัก เป็นฝ่ายเสียเปรียบ คนยากเข็นจนจะได้รับทุกข์ ฉะนั้นใน ระยะสองปีเศษที่ไทยเข้าไปปกครองสหรัฐไทยเดิม จึงมิ ทั้งการสรรเสริญและติเตียนอย่างรุนแรงแต่ถ้าพี่น้องชาว เชียงตุงได้ทราบถึงความจริงดังกล่าวมานี้แล้ว ก็คงจะ ได้อภัย และพี่น้องทหารตำรวจและพลเรือนไทยที่ได้ไป กระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดอันไม่สมควรแก่พี่น้องชาวเชียงตุง มาแล้วอย่างไรก็คงจะรู้สึกเสียใจและขออโหสิต่อกันด้วย

การเข้ายึดเชียงตุงหรือสหรัฐไทยเดิมนี้ เราต้อง เสียทั้งชีวิตคนและทรัพย์สินไปไม่น้อยแต่เราได้อะไรเป็น เครื่องตอบแทนบ้าง ถ้าเราไม่พิจารณาไม่ถี่ถ้วน เรา ก็คิดว่ามีแต่ทางเสีย ความจริงเราก็ได้รับผลตอบแทน

อันไม่อาจคำนวณเป็นราคาเงินได้สิ่งนั้นคือ กองทัพไทย เราได้ทดลองสมรรถภาพในการรบ ได้รับความรู้ความชำนาญในภูมิประเทศและยุทธวิธี ตลอดจนข้อยกพร่องต่าง ๆ ที่จะต้องคิดแก้ไขต่อไปดังพระราชปรารภ ของสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ที่นำมากล่าวไว้ข้างต้นแล้ว นอกจากนี้ก็ทำให้พี่น้องชาวเชียงตุงรู้จักคุ้นเคยกับ " คนเมืองใต้ " และ " คนเมืองใต้ " ก็ได้ไปรู้จักบ้านเมืองและความเป็นอยู่ของพี่น้องชาวเชียงตุง ทำให้เกิดการสัมพันธ์ ในทางจิตต์ใจได้อีกทางหนึ่งอันจะเป็นประโยชน์ในการติดต่อค้าขายด้วยกันต่อไปภายหน้า ส่วนผลในทางการเมืองนั้นก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งยากแก่การที่จะนำมากล่าวไว้ ในที่นี้.

บทที่ ๗

เชียงตุงใต้แอกพม่า

ชนชาติไทยที่อพยพลงมาจากเหนือได้เข้าสู่ประเทศพม่าในราวศตวรรษที่ ๑๘ แห่งพุทธกาล แผ่ลงไปถึงพม่าภาคใต้ และต่อมาในราวพ.ศ. ๑๔๐๔ ไทยได้สร้างเมืองอังวะและตั้งอาณาจักรขึ้นในพม่าเหนือ มังกะยอสวาสอแก พระบิดาของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็เป็นเจ้าไทย หลังจากกษัตริย์พม่าวงศ์พุกามสิ้นสุดลง เมื่อราว พ.ศ. ๑๘๓๑ แล้ว เมืองต่าง ๆ ในพม่าภาคเหนือก็แบ่งแยกเป็นอิสระไม่ขึ้นแก่กัน และมีเจ้าไทยไปตั้งปกครองอยู่หลายเมือง จนถึงสมัยมังกะยอสวาสอแกไทยจึงมีอำนาจเป็นเจ้าปกครองพม่าลงมาถึงภาคใต้ และได้ปะทะกับมอญในสมัยพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องและพระเจ้าราชาธิราชตามที่ทราบกันอยู่แล้ว การศึกระหว่างพระเจ้าฝรั่ง

มังฆ้องกับพระเจ้าราชาธิราชนั้น ความจริงก็เป็นการรบกันระหว่างเจ้าไทยกับเจ้าไทยด้วยกัน เพราะพระเจ้าราชาธิราชก็มิใช่ใครอื่น เป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากพระเจ้าพ้ารั่วหริอมะกะโทซึ่งเป็นคนไทยนั่นเอง

เจ้าไทยหมดอำนาจลงในพม่าเหนือโดยสิ้นเชิงในราวพ.ศ. ๒๐๙๖ และในเมืองมอญวงศ์พระเจ้าพ้ารั่วสิ้นสุดลงในราวพ.ศ. ๒๐๑๖ คนไทยที่อยู่ในพม่าและมอญก็ค่อย ๆ กลายเป็นพม่าและมอญไป แต่บางแห่งที่อยู่เป็นหมู่เป็นเหล่าก็ยังคงรักษาประเพณีของไทยและถือตัวว่าเป็นไทยอยู่จนถึงทุกวันนี้ เป็นอันว่าไทยไม่สามารถยึดถือน้ำอิราวะดีไว้เป็นของตนได้ ต้องหันมาเป็นผู้ครองสาละวินต่อไป

พระเจ้าตะเบ็งฉ่วยทิ้งยัตริย์พม่าตองอูได้ขึ้นเป็นยัตริย์ในปี พ.ศ. ๒๐๗๕ คิดรวบรวมเมืองต่างๆ ซึ่งมีเจ้าไทยปกครองอยู่มาไว้ใต้อำนาจได้เมืองมอญและเข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยา แต่ก็ไม่สำเร็จส่วนแคว้นไทยใน

สาละวินยังไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้อง จนกระทั่งถึงสมัยพระเจ้าบุเรงนองซึ่งเป็นสมัยที่พม่าแผ่อำนาจอย่าง ไพศาล ในปี พ.ศ. ๒๑๐๓ แคว้นไทยในสาละวินก็ตกอยู่ใต้อำนาจพม่าทั้งหมด และนับแต่บัดนั้นพม่าก็ถือว่าเป็นผู้ปกครองแคว้นฉานตลอดมา

ในตำนานเมืองเชียงตุงปรากฏในสมัยท้าวคำฟู ว่าเมื่อพ.ศ. ๒๑๐๑ มังทราหงยายกทัพมายึดเอาเมืองนายและไปตีเอาเมืองเชียงใหม่ ท้าวคำฟูจึงแต่งให้ขอนเหนือเป็นหัวหน้าพร้อมด้วยลงฆ์ ๑๐ รูปไปอ่อนน้อมต่อมังทราหงยา มังทราหงยามีความยินดีให้สิ่งของมาเป็นอันมาก พร้อมทั้งพระไตรปิฎกมาไว้ที่เชียงตุง การกระทำดังนี้คงจะเป็นด้วยความกลัวอำนาจของพระเจ้าบุเรงนอง และต่อมาในสมัยเจ้าแก้วบุญนำครองเมืองเชียงตุงว่า มังทราหงยามาตีเมืองเชียงใหม่เพราะเชียงใหม่คิดกบฏ แล้วมีหนังสือมาเรียกเจ้าแก้วบุญนำให้ไปเฝ้าดูศึกราชตรงกับเวลาที่พระเจ้าบุเรงนอง

ศึกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. ๒๑๐๗) และต่อมาในปีพ.ศ. ๒๑๑๖ ว่ามังทราหงษาเรียกให้ไปเผ้าอีก คราวนี้ประทานช้างมาให้ ๑๐ เชือก

ครั้นมาในปีพ.ศ. ๒๑๒๕ ว่า พระยารัตน ฯ (เจ้าแก้วขุญนำ) ได้ให้พลยกไปรบถึงเชียงใหม่เมืองน้ำปาด ได้ช้างม้าเงินทองมามาก เอาไปถวายมังทรา (สงสัยว่าจะมีการคลาดเคลื่อนจากความจริง ปีนั้นเป็นปีที่พระเจ้าบุเรงนองสิ้นพระชนม์และในประวัติศาสตร์ทางพม่าก็ไม่ปรากฏ)

ผู้สืบต่อพระเจ้าบุเรงนองลงมาไม่สามารถรักษาอาณานิคมที่พระเจ้าบุเรงนองทรงรวบรวมเอามาไว้ ในอำนาจ ต่างก็ตั้งตัวแข็งเมืองต่อพม่า เชียงตุงไม่ปรากฏว่าติดต่อกับพม่ามานานหลายสิบปี จนเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๑ ในสมัยเจ้าอกสิงห์กินเมืองว่าได้แข็งเมืองไม่ยอมขึ้นกับพม่า เป็นแผ่นดินพระเจ้ามังเรกยอกิน ซึ่งเป็นเวลาที่พม่ากำลังทรุดโทรม

เกิดการกบฏทั่วไป แต่ต่อมาคงจะถูกพม่าส่งกำลังมาปราบ เพราะปรากฏว่าในปี พ.ศ. ๒๒๔๕ สมัยเจ้าสามยี่กินเมือง ได้ทำการกบฏต่อพม่าอีก และก็คงถูกปราบลงอีก ต่อจากนั้นมาเชียงตุงก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจพม่าเรื่อยมา ยิ่งมาถึงสมัยวงศ์อลองพญา ซึ่งเป็นสมัยพม่าฟื้นอำนาจคืนมาได้อีก ก็เลยไม่มีหวังจะปลดตัวออกได้

เชียงตุงเป็นเมืองที่อยู่ห่างไกลจาก พม่า มากกว่าเมืองอื่น ๆ ในแคว้นไทยสาละวินด้วยกัน (เว้นเชียงรุ้ง) เชียงตุงอาจไม่ตกไปอยู่ใต้อำนาจพม่าก็ได้ ถ้าท้าวคำฟูไม่ขลาดถึงกับยอมเอาเมืองไปถวายเจ้าแผ่นดินพม่าเอง เพราะภูมิประเทศที่เชียงตุงตั้งอยู่ไม่ชวนให้กองทัพพม่าอยากมาเยือนเลย พระเจ้าบุเรงนองยกทัพไปตีเมืองไทยก็ไม่ได้ผ่านมาทางเชียงตุง ครั้นเมื่อช้อยเข้าปากช้างไปแล้ว ช้างก็ไม่ยอมปล่อย แม้เมื่องพม่าจะเกิดการหยุกหยิกไม่ปรกติในบางสมัย พม่าก็ไม่

บอมปล่อยเชียงตุง

ถึงสมัยเจ้าหม่องผัวมาทำยุ่งในเมืองเชียงตุง พม่าก็เลยยื่นมือเข้ามาจัดการแต่งตั้งเจ้าผู้ครองนครเสียเอง ต่อแต่นั้นมาเจ้าเชียงตุงต้องส่งลูกไปอยู่ราชสำนักพม่าตามอย่างเมืองอื่น ๆ ในภาคตะวันตกลาละวิน

ประเพณีการเอาลูกเจ้าประเทศราชไปเป็นมหาดเล็กและเอาลูกสาวหรือน้องสาวไปเป็นพระสนมได้มีมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าบุเรงนองนับว่าเป็นนโยบายการปกครองทางฉลาดของกษัตริย์พม่า และได้ถือปฏิบัติกันมาจนแผ่นดินสุดท้าย สำหรับเชียงตุงมาปรากฏในสมัยเจ้ามหาขนานที่ส่งลูกสาวชื่อนางสุวรรณาไปถวายพระเจ้าทราวดีเมื่อ พ.ศ.๒๓๘๔ และได้รับยกย่องเป็นเทวีมีชื่อว่าเขมามเหษี แต่มีเรื่องขันทึกไว้นอกตำนานเรื่องหนึ่งเกี่ยวกับธิดาเจ้าเชียงตุงไปเป็นชายาเจ้าแผ่นดินพม่า เข้าใจว่าเป็นเรื่องจริงจึงขอนำมาเล่าไว้

"เจ้าฟ้าแสนหวีเป็นคนหนุ่ม คิดว่าเมืองแสนหวี

กับเมืองเชียงตุงควรให้มีความไกว่แก้วแสกแสงเย็นพ้น
หนึ่งหลิมเดียวกัน จึงให้สิ่งเมืองเย็นหัวหน้า ให้แสง
กูเมืองเย็นนายปลาย หัวเหงทอก เมืองหนองเย็นที่
สาม รวมทั้งหมดมีคน ๘๐ ม้า ๒๐ นำเอาอักขร
กถาและบรรณาการเข้ามาสัญชัยไมตรี หวัง สอด
เอาเจ้านางเชียงตุงตนเย็นน้องเจ้าฟ้า ชื่อนางแปงเมือง
ตกมาถึงเมืองเชียงตุงปี ๑๑๕๒* เดือน ๔ ขึ้น ๕
ค่ำ ผู้เย็นหัวหน้าจึงให้นายปลายเอาของ คือสิเสียด
หมากพลู บุหรี่ เข้าไปกล่าวยัง พ่อเมือง ด้วยอัชยาสัย
ไมตรี พ่อเมืองได้ทรายดังนั้นแล้วก็แนบนำเอาของขึ้น
ไข่บอกเล่าถึงพญาแขก พญาแขกนำความไปยอกกล่าว
ยังท้าวขุนผู้ใหญ่ ท้าวขุนให้พ่อเมืองจัดการต้อนรับ
จัดที่อยู่อาศัย ข้าวน้ำ หญ้าม้า ฟืนไฟและเครื่องใช้
ตามสมควร ”

---

* เบื้นสมัยเจ้าสารัมพยะ เมื่อกินเมืองได้ ๓ ปี ทางพม่าเบื้น
รัชชการพระเจ้าโบดอพญา

"ในวันที่สองแขกเมืองจึงเข้าไปปรึกษาไต่ถามถึงประเพณีบ้านเมืองกับพญาแขก พญาแขกก็ชี้แจงให้ฟังโดยหลอก แล้วได้นำเครื่องบรรณาการที่ส่งมาถึงเข้าแสนเมืองออกมาคือ ผ้าเจียนดอกผืนหนึ่ง แผ่นขาว ๔ ไม้ หมาก ๔ พวง ถวายเจ้าเมืองเหล็กมี ผ้าเจียนผืนหนึ่ง แผ่นขาว ๔ ไม้ หมาก ๒ พวง พญาหลวงสามเมือง ผ้าเจียนผืนหนึ่ง แผ่นขาว ๒ ไม้หมาก ๒ พวง ตุ้ยวัง ผ้าเจียนผืนหนึ่ง แผ่นขาว ๒ ไม้ หมาก ๑ พวง พญา ๕๐ นา แผ่นขาว ๑ ไม้ หมาก ๑ พวง

"ต่อแต่นั้นจึงปรึกษาพร้อมกัน ไขหนังสือ เย็นปางกินวัวลาย _ ควายสิน ตั้งสัตย์ปฏิญาณแสดงไมตรีต่อกัน ณ สนามหลวง ครั้นถึงวันดีแล้วให้แขกเมืองหาควายตัวหนึ่ง หมูตัวหนึ่ง เหล้าหายหนึ่ง หมากหมื่นหนึ่ง พลูสี่เสียดีร้อยหนึ่ง ยาสูบ ๒ จ๊อย เงินน้ำหนึ่ง ๓ จ๊อย เย็นสินจ้างให้แก่พ่อเมือง คนใช้

คนครัว และ แม่ขุนแม่นาง เงินน้ำเค้า ๓ ร้อย หมากหนึ่งหมื่น พลู ๒ ร้อย สำเสียด ๕ พัน ยาสูบ ๑ ร้อย เหล้าหาบหนึ่ง ให้พ่อเมืองจัดการให้แม่ขุนแม่นาง เล่นเย็นปางวัวลายควายสิน ไชหนังสือเสร็จแล้วกินหอมตอมหม่น อุ่นชิง เล่นม่วนทั้งเหนือสนาม แล้วก็หยุดพักเสียคราวหนึ่ง ต่อแต่นั้นพร้อมกันหามอควันคัทธะถวายหนังสือและเครื่องบรรณาการมีขันเงิน ๑ น้ำหนัก ๕๐ ขันคำ ๑ น้ำหนัก ๕๐ ผ้าไหมใหญ่ ๒ ไม้ ผ้าไหมน้อย ๔ ไม้ แผ่นชาว ๘ อุบ สำเสียด ยาสูบ หมากพลูตามสมควร ม้าดีตัวหนึ่ง แนบนำขันไปถวายหนังสือพร้อมกับของบรรณาการ เสร็จแล้วมีอุ่นชิงเล่นม่วนทั้งสองกลอง เต้นรำการะดับท์พอสมควรแก่เวลาแล้ว เจ้าฟ้าจึงอนุญาตให้เลยงกูกัน มีการขับซอ เล่นม่วน เสร็จแล้วลากลับ แต่นั้นแสนหลวงเมืองแสนหวี จึงกล่าวคำทูลเจ้าฟ้าว่า 'ขัดนี้สองเมืองก็เป็นเมืองหนึ่ง สองสิ่งก็ได้เป็นสิ่งหนึ่งแล้ว รัก

ซ้ำเติมแปง แลงซ้ำเติมย้อม ขอไกว่แก้วแลกแสง
ขอสอดขอหมายเอาเจ้านางเมืองเชียงตุงไปเย็นแก้วข้าน
แสนเมืองข้าทั้งหลาย ท้าวพระยาเมืองเชียงตุงทราบ
ก็นำความไปทูลเจ้าฟ้าตามความของชาวเมืองแสนหวิ
เจ้าฟ้าได้ทรายแล้วจึงมาไถ่ตรองว่า ผ่อก้างติ้องไกล
หวังเย็นกัลยาณมิตรคิดต่อเย็นแผ่นแก้วเพดานคำ พัน
หนึ่งหลิมเดียวแก่กันในบ้านเมืองทั้งสองเย็นมหานครวิต
ถารวิโรจน์ไปข้างหน้า จึงให้ท้าวขุนเมืองแสนหวิไค้รู้
ถึงธรรมเนียมประเพณีโบราณ ท้าวขุนเมืองแสนหวิ
จึงไปคิดต่อถับท้าวพญา ให้แจ้งถึงบรรณาการอันจะ
สอดหมายขอเอาเจ้านางนั้น ท้าวพระยาเมืองเชียงตุง
จึงบอกให้ท้าวขุนเมืองแสนหวิจดหาอดเงิน ๑ อดคำ
๑ เคียงเงิน ๑ เคียงคำ ๑ หม้อนึ่งเงิน ๑ หม้อนึ่ง
คำ ๑ พันเงิน ๔ พันคำ ๔ ฝาไหข้าวเงิน ๑ ฝา
ไหข้าวคำ ๑ สลุงเงิน ๑ สลุงคำ ๑ แอ็ยหมาก
ส้านเงินเงิน ๒ แอ็ยหมากส้านคำ ๒ ก๊อนพลูเงิน ๑

ก๊อนพลูคำ ๑ ต้นปูนเงิน ๑ ต้นปูนคำ ๑ แหวนเงินคู่ ๑ แหวนคำคู่ ๑ ปิ่นเงินคู่ ๑ ปิ่นคำคู่ ๑ สร้อยสังวาลย์เงินเถา ๑ สร้อยสังวาลย์คำเถา ๑ สายห้างต้องดอกเงิน ๑ สายห้างต้องดอกคำ ๑ กำไลขาเงินค่ ๑ กำไลขาคำค่ ๑ ระลองเงินค่ ๑ ระลองคำคู่ ๑ เทิมหน้าเกล้าเงินคู่ ๑ เทิมหน้าเกล้าคำคู่ ๑ ลานเงินคู่ ๑ ลานคำคู่ ๑ ดอกไม้เงินคู่ ๑ ดอกไม้คำคู่ ๑ ขันเงิน ๑ ขันคำ ๑ ไตรเงิน ๑ ไตรคำ ๑ กำไลเกลียวคู่ ๑ หม้อแกงเงิน ๑ หม้อแกงคำ ๑ ช้อนเงิน ๑ ช้อนคำ ๑ ป้านเงิน ๑ ป้านคำ ๑ จานแกงเงินน้ำหนัก ๕๐ จั้ย ๔ จานแกงคำน้ำหนัก ๕๐ จั้ย ๔ หว่านป้านเงิน ๔ หว่านป้านคำ ๔ ก๊อกเง่ยงเงิน ๑ ก๊อกเง่ยงคำ ๑ แอ่งสว้ยม้อเงิน ๑ แอ่งสว้ยม้อคำ ๑ ช้องหว้อ่มคำ ๑ แว่นกรอยคำ ๑ หว้เงิน ๑ หว้คำ ๑ เสอแยยาวประดับดาวเงิน ๑ เสอแยก้อมประดับดาวคำ ๑ ซิ่นไหมคำประดับดาวเงิน

๑ ชิ้นไหมคำประดับดาวคำ ๑ ชิ้นต่ำด้วยไหมคำ ๒ แค็บแฮใส่ดาวเงินคู่ ๑ ใส่ดาวคำคู่ ๑ ผ้าไหม ๒ ไม้ กาสา ๔ ไม้ แผ่นขาว ๘ ไม้ ม้าห้างเครื่องเงิน ๑ ม้าห้างเครื่องคำ ๑ เพียงเท่านี้เป็นเครื่องสอดนาง ยังมีเงินอีก ๔ พัน คำ อีก ๔ ร้อย สำหรับ ต่างเหนือสนาม และให้มีข้าชาย ๒ ข้าหญิง ๒ สำหรับอยู่รับใช้เจ้านายตามประเพณี

" นอกจากนี้ยังได้สั่งให้แขกที่มาสู่ขอนั้น จัดการเลี้ยงมีเครื่องคนตรีประโคมเมื่อได้เวลาพระยาแขกก็นำแขกเมืองพร้อมทั้งสิ่งของทั้งหลายขึ้นไปบนหอคำ มีเครื่องคนตรีบรรเลงนำเข้ามากระบวนไปวาง ของลง หน้าแท่นแล้วแก้วพระยาแขกก็ทูลความแก่เจ้าพา แล้วนาย แล้มนายฉาง มารวบรับนับเอาของไปถวายแก่เจ้านาง

" เมื่อเสร็จจากการวางสินสอดแล้ว สิ่งเงินเมือง ผู้เป็นหัวหน้าแขกเมืองให้คนอยู่เฝ้าคอยรับใช้เจ้านาง

ทั้งนายและไพร่ ๑๐ คน ส่วนตัวสิ่งเมือง หัวเหง ทอกเมืองหนอง กับข่าว ๕๐ คนลากลับไปเมืองแสนหวี เพื่อทูลเจ้าฟ้าแสนหวีให้ทราบความทุกประการ ”

“ เจ้าฟ้าหลวงแสนหวีได้ทราบแล้ว ก็จัดแจงเข้าของเงินทองของฝากต่าง ๆ ที่จะมารับเอาเจ้านางเสร็จแล้วให้สิ่งแส่กับขนนางหัวเมืองรวม ๑๕๐ คน ม้า ๓๕ ม้านำของฝากทั้งหลายมายังสำนักเจ้าฟ้าเชียงตุง ถึงเมื่อเดือน ๗ ขึ้น ๕ ค่ำ เข้าพบพระยาแขก พระยาแขกจึงแจ้งให้ทราบว่าการสอดขอเอานางนั้นได้สำเร็จสิ้นไปแล้ว แต่การที่จะมาขอรับเอาเจ้านางไปจากหอนั้นจะต้องมี เงินดอก หนักหมื่นหนึ่ง ทองพันหนึ่ง และผ้าไหมใหญ่ ๔ ไม้ ผ้าไหมเล็ก ๔ ไม้ แผ่นขาว ๘ ไม้ หมากแห้งหมื่นหนึ่ง ม้าห้างเครื่องเงินตัว ๑ ม้าห้างเครื่องคำตัวหนึ่ง สำหรับถวายเจ้าพ่อ กับยังมีของถวายเจ้าแม่อีก คือ เงินดอกหนัก ๔ พันคำ ๔ ร้อย ผ้าไหมใหญ่ ๒ ไม้ แผ่นขาว ๔ ไม้

หมากแห้งหมื่นหนึ่ง ม้าห้างเครื่องเงินตัวหนึ่ง และสำหรับเจ้าแสนเมือง เงินดอกหนักพันหนึ่ง คำร้อยหนึ่ง แพรใหญ่ ๒ ไม้ แพรขาว ๔ ไม้ ม้าห้างเครื่องคำตัวหนึ่ง ให้เจ้าเมืองเหล็ก ดอกพันหนึ่ง ผ้าไหมก๊องอย่างดีผืนหนึ่ง แผ่นขาว ๔ ไม้ หมาก ๕ หัว ม้าห้างเครื่องเงินตัวหนึ่ง ให้เจ้าเมืองชิน เงินดอกพันหนึ่ง ผ้าไหมก๊องดีผืนหนึ่ง แผ่นขาว ๔ ไม้ หมาก ๕ หัว ม้าห้างเครื่องเงินตัวหนึ่ง ให้พระยาหลวงสามเมือง เงินพันหนึ่ง ม้าตัวหนึ่ง ผ้าไหมใหญ่ไม้หนึ่ง แผ่นขาว ๒ หมาก ๒ หัว

" นอกจากนี้ยังมีพญา ๕๐๐ นา คือ ๑ พญากางหลวง ๒ พญาหลวงละหมื่นหล่าย ๓ พญาละหมื่นเหนือ ๔ พญาหลวงละหมื่นหลาย ๕ พญาหลวงเชียงแสน ๖ พญาหลวงเมืองลาย ๗ พญาหลวงเมืองแก้ ๘ พญาหลวงเมืองหย่าว ๙ พญาหลวงเมืองลม ๑๐ พญาเจ้าสมยติ พญาเหล่านี้ต้อง

ภาพที่ ๓๗. หญิงสาวชาวต้องสู้

ภาพที่ ๓๔. ชาวดอยชายหญิง (จากซ้าย) คู่ที่ ๑ มูเซอหรือลาฮู คู่ที่ ๒ ลิซอ คู่ที่ ๓ อีก้อหรืออะข่า

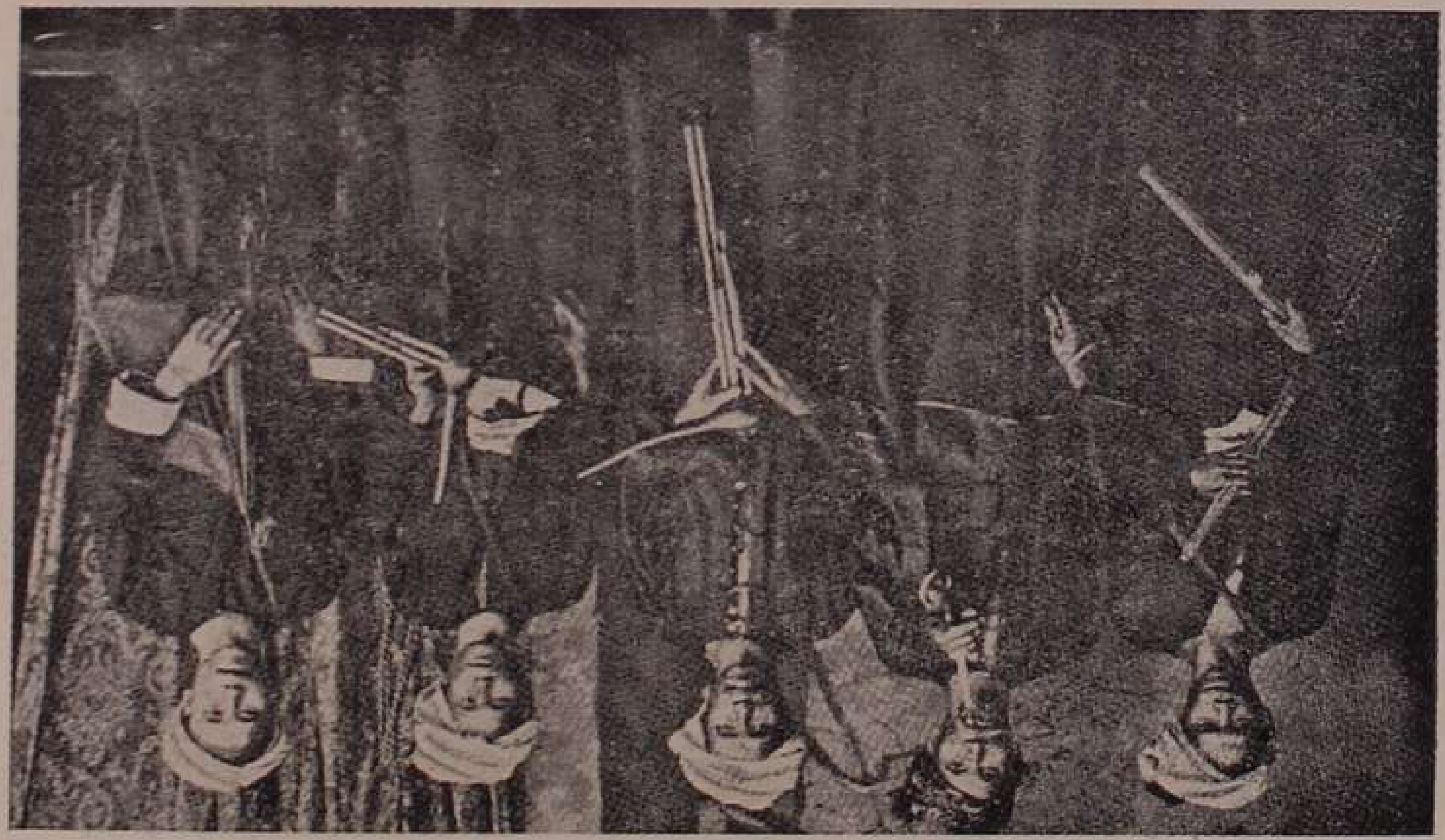
ภาพที่ ๓๙. ชาวลิซอชายหญิง

ภาพที่ ๔๐. เด็กหญิงลิซอ

ภาพที่ ๔๑. ชายอีก้อ

ภาพที่ ๔๓ ผู้หญิงตองโยไปตลาด

ภาพที่ ๔๔. ผู้หญิงแก่ชาติกะเหรี่ยง

ให้เงิน ๑ ร้อย ผ้าไหมก็องค์ผืนหนึ่งทุกคน

" พญา ๕๐ นา ๘ คนหนึ่งต้องให้ผ้าไหม ผืนหนึ่ง

" ขุนสี่กองเมืองอิก ๔ คนให้ม้าตัวหนึ่ง เงิน พันหนึ่งทุกคน

" สำหรับพญาแขกเงินพันหนึ่ง พนักงานรับรอง เงินพันหนึ่ง ค่าเยี่ยประตูเมืองอิก ๔ พัน ค่าขุนหอ พันหนึ่ง ค่าแห่เจ้านางออกและเข้าคุ้มอิก ๔ พัน (เจ้านางต้องไปแต่งตัวที่บ้านอื่น จึงต้องแห่ไปแห่มา) สำหรับรางวัลพวกแม่ขุนแม่นางที่ทำครัวอีก ๘ ร้อย พวกพ่อเมืองผู้ใหญ่บ้านรวม ๗๒ คนที่มาช่วยขัดที่ พักรับแขกเงิน ๒ พัน ให้แม่นมเจ้านางเงินพันหนึ่ง คำร้อยหนึ่ง ช่างขับช่างซอให้เงิน ๕ ร้อย

" ผ้าไห้วสำหรับเจ้านางไปไหว้เจ้าพ่อเจ้าแม่และ เจ้าพี่ชายหญิง เครื่องไหว้ผู้ชายมีผ้าเคียนหัว สำหรับ ผู้หญิงมีเสื้อและสะไบ

" แขกเมืองได้ฟังแล้วก็ยินดีทกลงจัดให้ตามนี้ทุกอย่าง เมื่อจัดเสร็จแล้วก็นำขึ้นถวายที่หอคำดังคราวก่อนแล้วชาวแสนหวี ก็เตรียมการที่จะนำเข้านางเดินทางไปแสนหวีต่อไป

" ครั้นอยู่มาได้ ๔-๕ วันยังไม่ทันได้ออกเดินทาง มิพม่าชื่อมังสาม นำพระราชโองการมาจากเมืองอังวะมาให้แก่ขุนแสนหวีว่า ไม่เป็นการสมควรที่เมืองแสนหวีจะมาสู่ขอเอานางเมืองเชียงตุงเป็นการขัดต่อพระราชประสงค์ของพระเจ้าแผ่นดินพม่า จึงให้มาจับพวกแสนหวีมัดและเฆี่ยนตีแล้วริบทรัพย์สิ่งของ เสีย ทั้งสิ้น และบอกให้ทางเชียงตุงทราบว่า มิธรรมเนียมอยู่แล้วที่จะต้องเอานางไปถวายพระเจ้าแผ่นดินพม่า เมื่อไม่เอาไปถวายก็เป็นความผิด ให้เอาเจ้านางริบส่งไปถวายเสียที่เมืองอังวะจึงจะพ้นผิดเชียงตุง และแสนหวีได้ฟังดังนั้นก็ไม่อาจจะขัดขืนได้ พวกแสนหวีถูกพม่าจับตัวใส่คาพาลงไปยังเมืองอังวะ ฝ่ายเชียงตุงเจ้าฟ้าพร้อมด้วย

เทวิได้นำชิคาเทวิลงไปถวายพระเจ้าแผ่นดินพม่าทรงชอบใจและประทานมงกุฎ ฉัตร์และของอื่น ๆ อีกหลายอย่างแก่เจ้าฟ้า ส่วนพวกแสนหวิต้องเสียเงินเบี้นค่าไถ่ให้แก่พวกเสฉายดีพม่าเบี้นจำนวนมากจึงพันโทษมาได้ **

---

* เรื่องของชิคาเจ้าเชียงตุงที่เล่ามานี้ ได้เอาศัพท์พื้นเมืองมาใส่ไว้ตามเค้าเดิมเบี้นส่วนมาก เพราะศัพท์ที่ไม่รู้มีมาก จะแปลบ้างไม่แปลบ้าง เห็นจะไม่เหมาะ คำที่ชิคสัญญูประกาศไว้จะได้พยายามให้คำแปลไว้ในที่นี้เท่าที่พอจะทำได้

แสง แปลว่าเพ็ชร์ “ ไกว่แก้วแลกแสง ” ไม่ทรายว่าแปลว่าอะไรแน่ แต่คงหมายความในทางที่คือจะผูกไมตรีแก่กัน (บางแห่งว่า “ ไกว่แก้วไกว่แสง ” น่าจะถูกกว่า)

หลิม คงจะหมายถึงว่า แผ่น “ เบี้นพันหนึ่งหลิมเดียว ” คงจะเท่ากับ “ เบี้นทองแผ่นเดียวกัน ”

หัวเหง เหงแปลว่าพัน เบี้นภาษาไทยตวันตกสา

ละวิน หัวเหงเป็นตำแหน่งหัวหน้าราษฎร คล้ายกำนัน ทางเชียงตุงเรียกหัวช้อย (ร้อย)

สอด แปลว่าสู่ขอ

พ่อเมือง ผู้มีหน้าที่รักษาเมืองดูแลคนเข้าออก นอกใน

ผ้าเจี๊ยน เป็นผ้าขนสัตว์อย่างหนาใช้ปูนั่งแทนเสื่อหรือพรม กันฝนได้ ทำในยูนาน

แผ่นขาว แปลว่าผ้าขาวพันเมือง

พญา ๕๐๐ นา คือพญาที่มีศักดินา ๕๐๐ รองลงมาเป็นพญา ๕๐ นา มี ๘ คือ พญาวัก พญาชัย พญาคา พญาขอน พญาลม พญาจ่า พญาพาน พญาล้อ กับเป็นขุนนางชั้นในอีก ๓ คือ พญาใส่ พญาเล็ม พญาแขก ส่วนพญา ๒ นามี ๗ ทั้งชั้นนอกและชั้นในคือ พญาเชียงของ พญากางน้อย พญาเชียง พญาอุภยะ พญาสองเมือง พญาขันนา พญาเด็กซ [illegible] ตำแหน่งขุนนางเหล่านี้มีเครื่องบูชายศ

เพื่อนำถวายเจ้าฟ้าตามลำดับ เช่น เจ้าเมืองขอน มีดอกไม้ทอง ๔ ต้น ดอกไม้เงินหนักต้นละ ๓ สลึง ๘ ต้น พญา ๕๐๐ นาต้องมีดอกไม้ทอง ๒ ต้น ดอกไม้เงิน ๔ ต้นหนักต้นละ ๓ สลึง พญา ๕๐ นาและ ๒๐ นาก็ลดลงไปตามส่วน

แม่ขุนแม่นาง คือพวกภรรยาข้าราชการ

ขัน (ภาชนะ) คือพาน ขันเงินคือพานเงิน

อูป แปลว่าหีบ (โดยมากออกเสียงยู๊บ)

การะศัพท์ แปลว่าพิณพาทย์

ขับซอ คือการร้องเพลงแก้กันคลอกับปี่หรือซึง (พิณ) นิยมเล่นกันทางภาคพายัพ เรียกกันว่า "ซอเมือง"

ผ่อ แปลว่าดู ต็อง คงจะแปลว่าคิด "ผ่อกว้างต็องไกล" ก็คงหมายความว่าคิดดูให้ดี คิดให้รอบคอบ

อิด เครื่องหีบผ้าย

เคี้ยง สามขา (สำหรับตั้งหม้อ)

สลุง ขัน (เช่นขันเงินว่าสลุงเงิน)

แอ๊บ ภาชนะกลม ๆ มีฝาชี

ก๊อน ซองใส่พลู

แหวน กำไลแขน

เถา แปลว่าเส้น

สายห้าง เข็มขัด

ต้องดอก มีลาย

ลาน คือแผ่นเงินหรือทองที่ม้วนใส่หูที่เจาะ

บ้าน ถาด

หว่านบ้าน หว่านแปลว่าชามหรือถ้วย หว่านบ้าน แปลว่า ชามแบน

ก๊อกเง่ียง กะโถน (ภาคพายัพว่าก๊อกหมาก ภาคอิสาณว่า เง่ียง)

แอ่งส้วยมือ อ่างล้างมือ (ส้วย = ล้าง)

แว่น กระจกเงา

แฮ แพร

ก้อม สั้น

แค็บแฮ รองเท้าแพร

กาสา หมายถึงผ้าขาวยาวเย็นม้วน (ผ้าต่างประเทศ)

ห้าง ผูกเครื่อง ห้างม้าคือผูกเครื่องม้า

ต่างเหน้อสนาม พวกขุนนางข้าราชการ

นายแล้มนายฉาง พนักงานคลัง

เงินดอก ดอกไม้เงิน

เจ้าแสนเมือง หมายถึงเจ้าแกมเมือง หรือทายาท เพราะกินนาแสน

ศัพท์ที่ไม่เข้าใจชัดมี เช่น การเล่นปางวัวลาย ควายสิน เล่นหอมดอมหม่น อุ่นซิงเล่นม่วน เหล่านี้ ได้สอบถามคนที่น่าจะรู้ทางเชียงตุงก็บอกว่า ไม่รู้เหมือนกัน จึงไม่สามารถจะอธิบายอะไรได้.

เมื่อสิ้นรัชกาลพระเจ้าอลองพญาแล้ว พม่าก็เริ่มทรุดลง และในตอนนั้นอังกฤษได้เข้ามาตั้งทำการค้าขายอยู่ในพม่าภาคใต้มากขึ้น ไม่ช้าพม่าก็มีการกระทบกับอังกฤษ และได้ทำสงครามกันเป็นครั้งแรกในแผ่นดินพระเจ้าพะคยิดอ (พ.ศ. ๒๓๖๙) สมัยเจ้ามหาขนานครองเมืองเชียงตุง แต่การพ่ายแพ้ของพม่าไม่กระทบกระเทือนมาถึงเชียงตุงเลย เมื่อพระเจ้าทราวดีขึ้นทรงราชย์แทนพระเจ้าพะคยิดอ เจ้ามหาขนานก็ยังส่งลูกสาวไปถวาย เมืองเชียงตุงก็ยังมิทหารพม่าคอยควบคุมอยู่จน กระทั่งเกิดสงครามกับอังกฤษครั้งที่สองในแผ่นดินพระเจ้าปะกัน เป็นเวลาที่ไทยกับเชียงตุงในรัชกาลที่ ๔ ดังกล่าวมาแล้ว

เวลาที่เจ้ามหาขนานวายชนม์ลง เป็นแผ่นดินพระเจ้าแมนดง เมืองหลวงของพม่าย้ายขึ้นไปอยู่ที่มันดะเล เหตุการณ์สงบเรียบร้อย ตลอดรัชกาลพระเจ้าแมนดงเป็นเวลา ๒๐ กว่าปี ทางเชียงตุงไม่ปรากฏว่ามีเหตุ

การณ์อย่างใด จนกระทั่งในปีที่พระเจ้าเมนดงสิ้นพระชนม์ (พ.ศ. ๒๔๒๓) สมัยเจ้าแสงครองเมืองจึงมีเรื่อง "ม่านเสอต่ำเสอ.เตง" ที่มีหม่องจักกายมะงะเป็นผู้ควบคุมมาถึงเชียงตุง และทำการแย่งชิงข่มเหงราษฎรทั้งนครเนืองมาแต่ความไม่เรียบร้อย ทางราชสำนักพม่าหลังจากการสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าเมนดงนั้นเอง เมื่อเจ้าทิบอขึ้นเป็นกษัตริย์สืบต่อพระบิดา ได้มีการประหารพวกเจ้าชายและเจ้าหญิงที่เป็นพี่ และน้องรวม ๗๐ องค์ การกระทำนี้เป็นที่ครหาอย่างรุนแรงทั่วไปทั้งชาวต่างประเทศและชาวพม่าเอง ส่วนหัวเมืองไทยใหญ่ก็เกิดความไม่พอใจไปด้วย เชียงตุงจึงได้เข้ารวมรบพม่ากับเจ้าฟ้าเมืองหนอง เมืองนายและลอกจอกดังปรากฏข้างต้นแล้ว

แต่วันไทยสละวิ้นหริ้อสหรัฐฉานเป็นแดนกันการไปมาแสนลำบาก แต่พม่าก็ยังอุตส่าห์เข้าไปครอบครองอยู่ได้เป็นเวลาเกือบ ๔๐๐ ปี ความนิยมพม่า

ในหมู่ไทยแควันฉาน มีมากขึ้นเป็นลำดับ ธรรมเนียมประเพณีพม่าเข้าไปแทรกอยู่ทุกหนทุกแห่ง ภาษาพม่าเป็นที่นิยมกันว่าเป็นภาษาสำคัญ และเป็นภาษาราชการ อาหารต่าง ๆ นิยมเอาอย่างพม่า ประเพณีการแต่งกายก็เช่นเดียวกัน แต่ในเรื่องเครื่องแต่งกายนี้พม่าและไทยใหญ่ออกจะคล้าย ๆ กัน ผิดแต่พม่านุ่งโสร่ง ไทยนุ่งกางเกงขากว้าง (ที่ฝรั่งเรียก *Loose trousers*) ซึ่งมองไกล ๆ ก็ไม่ต่างกัน เสื้อเป็นแขบเดียวกัน มีผ้าเคียนหัวเหมือนกัน แต่ความจริงผ้าเคียนหัวนั้นมีวิธีพันผิดกันมาแต่เดิม คือไทยนิยมทิ้งชายผ้าชั้นชั้นบน พม่าทิ้งชายลงล่าง เป็นการตรงกันข้าม แต่สมัยใหม่ ๆ นี้ไม่ค่อยถือเสียแล้ว สำหรับผู้หญิงเสื้อและผ้านุ่งถูกกันไม่ออกว่าเป็นพม่าหรือไทย.

มาในสมัยอังกฤษปกครอง อังกฤษให้เสรีภาพในการแต่งกาย และการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เต็มที่ ทั้งภาษาพม่าก็ยังใช้ในราชการอยู่และเป็น

ภาษาที่บังคับให้เรียนในโรงเรียนก่อ เภาษาอังกฤษเสีย
ด้วยซ้ำ ข้าราชการพม่าก็ยังมีประจำอยู่ในแคว้นฉาน
ในบางตำแหน่งที่สำคัญ ๆ เพราะฉะนั้นวัฒนธรรม
ของพม่าจึงจะยังงอกงามอยู่ในสหรัฐฉานต่อไป จน
กว่าไทยฉานจะรู้สึกตัว และริบปรับปรุงฟื้นฟูวัฒนธรรม
ของตนเองให้ชนะวัฒนธรรมของพม่า หาไม่แคว้น
สหรัฐฉานก็จะต้องกลายเป็นเมืองพม่า ไปภายในหนึ่ง
หรือสองศตวรรษข้างหน้าโดยไม่ต้องสงสัย

เป็นเรื่องที่ทรายไม่ได้แน่นอนว่า ที่เจ้าฟ้าเมือง นาย เมืองหนอง ลอกจอก และเชียงตุง คิดการครั้งนั้นประสงจะปลดตัวเป็นอิสระจากพม่า หรือเพียงแต่แอนดิการกระทำของพระเจ้าธิบอ แล้วจะยกเจ้าลิมปีนขึ้นเป็นกษัตริย์แทน แต่จะอย่างไรก็ตามอังกฤษก็ต้องริบจัดการกับเจ้าชายลิมปีน ซึ่งถือว่าเป็นคนสำคัญอยู่ในเวลานั้น

เรื่องเจ้าลิมปีนนี้ปรากฏในหนังสือ *Burma and Beyond* ของเซอร์ยอรชสก๊อตว่า เป็นโอรสของพระเจ้าเมนดง แต่เกิดจากมารดาที่เป็นนางระบำในวัง ฉะนั้นเจ้าลิมปีนจึงหนีรอดจากการจับกุม ตราวนั้นมาได้โดยง่าย เพราะไม่ใช่คนสำคัญ แล้วได้หนีลงเรือโดยสารไปพักอยู่แรงกูน อังกฤษเห็นว่าเป็นเจ้าจึงต้อนรับให้พักอยู่ที่เรือนรับรองของรัฐบาล เจ้าลิมปีนเลยได้ภรรยาที่นั่น การที่อังกฤษจัดการต้อนรับ ทำให้เจ้าลิมปีนเข้าใจว่า รัฐบาลอังกฤษให้การสนับสนุน ฉะนั้น

บทที่ ๔

อังกฤษเข้าเมือง

เมื่อได้พม่าเหนือในปี พ.ศ. ๒๔๓๐ และได้เมรเทศพระเจ้าธิบอไปไว้ในอินเดียแล้ว อังกฤษก็เริ่มจัดการปกครองพม่าและจัดการรวมแคว้นเจ้าฟ้าต่าง ๆ แห่งรัฐฉานอันถือว่าเป็นของพม่าแต่เดิม เหตุการณ์สำคัญทางแคว้นไทยสาละวิน ที่เกิดก่อนอังกฤษยึดพม่าเหนือก็คือการแข็งเมืองต่อพม่า และได้ต่อสู้ขับไล่ทหารพม่าที่เมืองนาย ครั้นเมื่อถูกพม่าทุ่มเทกำลังรบเข้ามาเติมมาอีก เมืองนาย เมืองหนอและลอกจอก สู้พม่าไม่ได้ก็ได้หันมาพึ่งเชียงตุง และดึงเอาเชียงตุงเข้าไปรบด้วย แล้วได้ไปเชิญเจ้าชายลิมขึ่นมาเป็นแม่ทัพ ดังได้กล่าวมาแล้ว เหตุการณ์นี้เกิดในปี พ.ศ. ๒๔๒๙ ก่อนอังกฤษได้พม่าเหนือ ครั้นเมื่ออังกฤษหันมาจัดการกับเจ้าฟ้าแคว้นต่าง ปัญหาเรื่องนี้จึงรอคอยอยู่

เมื่อได้รับเชิญจากพวกเจ้าฟ้าให้ไปเยี่ยมแม่ทัพก็ตกลงทันที แต่เมื่อเจ้าหน้าที่อังกฤษได้ไปพบพูดจากัน เจ้าชายสิมขีนก็ยินดีตกลงรับเบี้ยเลี้ยงชีพจากรัฐบาลอังกฤษเดือนละ ๖๐๐ รูปี โดยมีเงื่อนไขยังคับว่า เจ้าสิมขีนจะต้องออกไปอยู่นอกประเทศพม่าจนตลอดชีวิต และสละสิทธิทุกอย่างที่เข้าใจว่าตนมีอยู่ กับจะต้องถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาว่าจะจงรักภักดีต่อพระราชินี แห่งประเทศอังกฤษ แล้วอังกฤษก็ส่งตัวไปเมืองกัลกัตตา และอยู่ที่นั่นจนตลอดชีวิต

เมื่อได้จัดการกับเจ้าชายสิมขีนเรียบร้อยแล้ว อังกฤษก็จัดการกับเจ้าฟ้าแคจันต่าง ๆ ในทำนองคล้าย ๆ กับที่พม่าได้ทำมาแล้ว คือคงให้เจ้าฟ้าดำรงตำแหน่งเจ้าฟ้าต่อไป แต่มีข้อสัญญาตกลงจะขึ้นอยู่ในปกครองของอังกฤษ และอังกฤษยอมให้เจ้าฟ้ามีสิทธิอำนาจและหน้าที่ต่าง ๆ ซึ่งบ่งไว้ในสัญญาที่เรียกว่าซานัด (*Sanad*)

เชียงตุงเป็นเมืองที่อยู่ห่างไกลกว่าเมืองอื่น ๆ

และเย็นแควันเคียวที่อยู่ทางตวันออกแม่น้ำสาละ วิน ที่นับว่าใหญ่และสำคัญมาก อังกฤษได้จัดการกับเจ้าฟ้าฝากตวันตกเสร็จทุกเมืองแล้วจึงได้หันมาจัดการกับเชียงตุง เริ่มเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๔ มิยอร์ชสก็อตเย็นหัวหน้า กับร้อยโทยีงค์และทหารชิปอยส์หนึ่งหมวด

เรื่องอังกฤษเข้าเชียงตุงนี้ ไม่มีรายละเอียดที่จะทราบได้ถ้าไม่ที่อื่นจึงขอเล่าตามที่ เซอร์ยอร์ชสก็อตเขียนไว้ในหนังสือ (*Burma and Beyond* และ *Scott of the Shan Hills* ดังต่อไปนี้

ทางอังกฤษก็ดูเหมือน ไม่อยากมาเชียงตุง เหมือนกัน เพราะเห็นว่าอยู่ไกลมาก ฉะนั้น ก่อนสิ้นฤดูฝนจึงได้ทำหนังสือถึงเจ้าฟ้าเชียงตุง เย็นการยอกกล่าวให้ทราบว่าเวลานั้นอังกฤษได้พม่าแล้ว อำนาจและผลประโยชน์อันใดที่เย็นของพม่าก็ย่อมตกมาเย็นของอังกฤษจึงขอเชิญเจ้าฟ้าหรือผู้แทนไปทำความตกลง กันใหม่ อังกฤษไม่ต้องการมีเครื่องบรรณาการหรืออะไร

อย่างแต่ก่อน และหวังว่าเจ้าฟ้าคงจะริบประกาศรับรู้ความเย็นเจ้าเย็นใหญ่ของอังกฤษเหนือดินแดนนี้ แม้จะไปด้วยตนเองไม่ได้ก็ดี เจ้าฟ้าได้ตอบหนังสือไปว่า แต่ก่อนมาเชียงตุงเคยนำส่วยไปส่งแก่พม่าที่เมืองนายเย็น ระยะทางใกล้พ่อไปมาได้ แต่ที่จะไปถึงย่อมเสด็ดแมน* นั้นไกลมาก ทางก็ลำบาก จะไปเพียงน้อยคนก็ย่อมไปไม่ได้ และเข้าใจว่าท่านผู้กำกับราชการ *Superintendent* คงจะไม่เดินทางโดยไม่มีผู้คนมากมายคอยป้องกันรักษาอย่างแข็งแรง หากท่านผู้กำกับราชการจะมาได้ในเมื่อสิ้นฤดูฝนนี้แล้ว ก็ขอทราบกำหนดเวลาและจำนวนผู้ติดตาม

คำตอบของเจ้าฟ้าแม้จะไม่ตรงกับจุดหมายก็เย็นอันเข้าใจได้ว่ารับรองความเย็นใหญ่ของอังกฤษในแคว้นเชียงตุง แล้วโดยปริยายในเวลานั้นเย็นสมัยเจ้ากองคำฟูหรือที่เรียกว่าเจ้าฟ้าเสืออายุ ๑๗ ปี ฉะนั้นจึงเย็นการแน่นอนว่ากิจการบ้านการเมืองทุกอย่างต้องอาศัยท้าว

---

* *FortStedman* เย็นที่มั่นของอังกฤษสร้างไว้เมื่อเริ่มเข้ามาจัดการกับแคว้นฉานอยู่ริมทเลสาปอินเล ห่างจากเมืองยองห้วย ๒ ไมล์

พญาผู้ใหญ่เย็นคนคิดอ่านให้ความเห็น และการยินยอม
อ่อนน้อมต่ออังกฤษนี้มีเรื่องยอกกล่าวกันว่าเพราะเจ้าฟ้า
เมืองนายผู้เย็นที่นับถือเสมือนลุง ได้มีหนังสือชี้แจง
แนะนำมาให้ทำความตกลงกับอังกฤษโดยดี เพราะไม่มี
ทางสู้เขาได้

พอสิ้นฤดูฝนลก็อตกับคณะก็ออกเดินทางจากบ้อม
สเด็ดแมนมาเชียงตุงโดยช้างม้าต่างของพวกจีน ซ่อมบ-
ส่ง และได้ส่งจดหมายล่วงหน้าถึงเจ้าฟ้ายอกกำหนดที่จะ
มาถึงและขอให้จัดที่กางเต็นท์พักไว้ให้ด้วย ซึ่งเมื่อมาถึง
เชียงตุงเจ้าฟ้าได้จัดเตรียมที่ไว้ให้ติดกับกำแพงเมืองและ
ไม่ไกลจากหอเจ้าฟ้า (ได้ทรายว่าอยู่ทางด้านทิศเหนือ
ทางตวันออกเฉียงเหนือของเมือง) พอกางเต็นท์เสร็จ
เจ้าฟ้าก็ไปถึงโดยไม่บอกล่วงหน้า มีคนติดตามไปมาก
มาย ที่ถืออาวุธและสพายดาบก็มีมาก การไปไม่บอกและ
มีคนถืออาวุธติดตามไปนั้นสก๊อตเขียนไว้ว่า เสมียนชาว
พม่าของเขากล่าวคำครหาว่า เจ้าฟ้าเย็นคนไร้การศึกษา

ไม่รู้ขนบธรรมเนียมอะไรเสียเลย

คนที่ติดตามพากันเบียดเข้าไปจนบีดทาง เดิน เข้าเต็นท์หมด ต้องร้องถึงทหารแขกซิกส์มากันออกไป เข้าฟ้าไม่ยอมนั่งเก้าอี้ยกออกมาต้อนรับ เพราะมีเก้าอี้ขนาดเขื่องบีดทองหามตามหลังเขามาสำหรับเจ้าฟ้านั่ง

การสนทนาใช้ภาษาพม่า แต่เจ้าฟ้าไม่รู้ภาษาพม่า ต้องใช้ล่ามแปล สก๊อตกล่าวว่าการสนทนานั้นเย็นไปอย่างอึดอัด เจ้าฟ้านั่งเอามือคลำกระดาษและสมุดบนโต๊ะเล่น ในที่สุดไปเห็นกล้องสูบยาเส้นของหมอวางอยู่บนโต๊ะ ก็เอามาดูบ ทำเอาเจ้าของพ่นเสียแต่พูดไม่ออก

เมื่อสก๊อตแจ้งให้ทราบว่าจะไปเบียมตอยแล้วลักครู่เจ้าฟ้าก็ลุกขึ้นบอกว่าจะกลับ และออกเดินไปโดยไม่มีการร่ำลาตามแบบแผนอันควร พอเจ้าฟ้าออกไปไม่ทันไร เจ้าแม่และพวกผู้หญิงที่แต่งตัวด้วยเครื่องประดับกายอันงามก็เข้าไป ผู้หนึ่งในพวกนั้นเป็นน้องสาว

ของเจ้าฟ้า(ความจริงเยื่นพ่ี) นายทหารอังกฤษ ๒ นายได้ทำการต้อนรับ มิอะไรก็เอาออกมาอวด สก๊อตได้ให้ดอกไม้กำมะสำหรับยั๊กผม ส่วนน้องสาวเจ้าฟ้านั้นเขาเอาดอกไม้ขนาดใหญ่ยั๊กผมให้เอง เธอขอกระจกเงาเพื่อส่องดู และเมื่อสก๊อตกล่าวขอโทษที่จับต้องผมของเธอ เธอตอบว่าไม่เยื่นไร จะจับสักกี่ครั้ง ก็ได้ถ้าเพียงแต่ตั้งใจ จะยั๊กดอกไม้ ให้เท่านั้น และเมื่อขอส่องกระจกเสร็จแล้ว ก็เอากระจกนั้นส่งให้สาวใช้ถือเอาไปบ้านด้วย และยอกลาพาพวกกลับ

เจ้าหญิงที่ว่านี้คือ เจ้าหญิงทิพธิดา ซึ่งเยื่นผู้มีชื่อเสียงว่าเก่งกล้านัก เคยไปกับกองทัพถึงเมืองเชียงรุ้ง โมริส คอลลิส เขียนไว้ในหนังสือ *Lords of the Sunset* ของเขาถึงเรื่องเจ้าหญิงนี้ว่าเยื่นผู้เคยปกครองยังคับขัญชาคนมามาก เพราะเคยเยื่นผู้ทำการแทนเจ้าฟ้ามาหลายครั้ง คือ เมื่อเจ้าก้อนแก้วอินแถลงผู้เยื่นน้องชายอายุ ๑๔ ปี เจ้าหญิงอายุ ๑๖ ปี เจ้า

พ้าว่างลง เจ้าหญิงต้องทำการแทนอยู่ ๒ ปี ครั้งหนึ่ง ครั้งที่สองเมื่อเจ้าหญิงสมรสกับเจ้าพ้าเชียงคำ ได้ลูกชายคนหนึ่ง แล้วเจ้าหญิงก็กลับมาอยู่เชียงตุง เจ้าพ้าเชียงคำถึงแก่กรรมเมื่อลูกชาย อายุได้ ๑๑ ขวบ เจ้าหญิงต้องทำการแทนจนลูกชายอายุ ๒๒ ปี จึงได้มอบอำนาจคืนให้

เมื่อยอร์ชสก๊อตมาเชียงตุงครั้งนั้น คอลลิส ว่า เจ้าหญิงทิพธิดา ได้ไปรับประทานอาหารค่ำกับเขาเสมอ แต่พี่ชายของเธอ (คอลลิสว่าเป็นพ่อคงเป็นเพราะเข้าใจผิด) ไม่พอใจสก๊อตและตั้งใจจะฆ่าเขา เอาคนไปล้อมเต็นต์ไว้ เจ้าหญิงกลัวจะเกิดเหตุใหญ่ จึงเข้าไปปลุกสก๊อต และพาหนีออกไปทางที่ไม่มีคนอยู่ สก๊อตจึงรอดมาได้

เจ้าหญิงทิพธิดายังมีชีวิตอยู่จนสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ แต่ยากจนลงเพราะการพะนัน แต่ก่อนเป็นผู้ที่ร่ำรวยและมีชื่อเสียงโด่งดังมาก คอลลิสเล่าว่า เจ้า

หญิงเล่าให้ฟังถึงเรื่องไปเฝ้าพระนางแมรี่ (พระราชินีของพระเจ้ายอร์ชที่ ๕) เมื่อครั้งเสด็จประพาสอินเดีย ว่า ในระหว่างเดินทางไป เครื่องเพ็ชร์หาย เวลาเข้าเฝ้าพร้อมกับพวกรานีซึ่งประดับพราวไปด้วยเพ็ชร์นิลจินดา เจ้าหญิงทิพอิดา ไม่มีแม้สร้อยคอสักเส้นและแหวนสักวง พระราชินีเสด็จเข้ามาหา และรับสั่งว่าได้ทราบเรื่องเครื่องเพ็ชร์หาย ในระหว่างเดินทางมา เจ้าหญิงทูลว่าถึงเครื่องเพ็ชร์จะหายไป แต่ก็ได้เฝ้าพระราชินีสมประสงค์ แล้วพระนางแมรี่ก็ทรงถอดพระชำรงค์ออกสวมให้เจ้าหญิงทิพอิดาวงหนึ่ง

ในระหว่างพักอยู่เชียงตุงนั้นมีเหตุการณ์เกิดขึ้น เชื่อกันว่าเจ้าฟ้าเมืองตันเหก แต่จะมีความจริงแค่ไหน ยังไม่มีหลักฐานยืนยัน เซอร์ยอร์ชสก๊อตเขียนหัวหน้าไปและได้เขียนเรื่องนี้ สังเกตุก็ออกใช้น้อยคำแรง ๆ อยู่ น่าจะเชื่อด้วยไม่พอใจเจ้าฟ้าเอามาก ๆ แต่เมื่อเรามานึกถึงว่าเด็กอายุเพียง ๑๗ ปี และไม่เคยได้ไปเล่า

เรียนที่ไหนมาเลย ก็คงจะได้รับการอภัยจากคนทั่วไป รวมทั้งผู้เขียนด้วย

เซอร์ยอร์ชสแอดว่า ทางอังกฤษทราบอยู่แล้ว ว่า เจ้าฟ้าเชียงตุงคนใหม่นี้นิสัยดุร้ายเหมือนพ่อ ท่านพ่อได้ปืนไรเฟิลแบบใหม่ใช้แม็กซิ่นบรรจุลูก จากชาวต่างประเทศมากระบอกหนึ่ง ว่านี่อยากจะลองปืนเมื่อไรก็เรียกคนให้หยุดแล้วยิงจากระเบียงหอไป เจ้าฟ้าหนุ่มน้อยก็ว่าถูกพวกอำมาตย์ยอบรมจะให้ได้เหมือนท่านพ่อ ที่ส่งสถิตกับคณะไปคราวนั้นก็เพื่อให้ดูว่าจะเป็นความจริงเพียงไร

ยังเอิญในคืนนั้น มีเหตุร้ายเกิดขึ้น คือพวกเลองลาต่างมารายงานว่า เขาเที่ยวตามหาลาที่หายไปและได้เข้าไปหาอะไรกินในบริเวณหอ พากลับออกมาถูกลอบยิง พวกเขาคนหนึ่งชื่อเล่าขันถูกยิง คนที่มารายงานนั้นถูกฟันด้วยดาบเข็นแผลสาหัสในขณะที่วิ่งหนีออกทางประตูและคนที่ถูกยิงก็ไม่ทราบว่าหายไปทาง

หน คืนวันนั้นมีงาน เสียงฆ้องกลองดังสนั่นทั่วไป
และได้หยุดลงครู่หนึ่งขณะที่มีการยิงกันขึ้น
สก๊อตได้ทราบเรื่องก็โกรธขัด เขียนหนังสือถึง
เจ้าพ้าทันที แจ้งว่าคนจีนที่เขาจ้างมาถูกทำร้ายถึงตาย
คนหนึ่ง บาดเจ็บมาหลัดคนหนึ่ง ขอให้เจ้าพ้ารีบจัด
การจับกุมตัวคนที่ยิงปืนในคืนนั้นมาส่ง เพื่อทำการสอบ
สวนหาตัวคนร้าย ครั้นรุ่งเช้าขึ้นพวกลาต่างมาพร้อม
กันและรายงานว่า เขาได้เห็นเจ้าพ้ายิงเล่าขั้นซ้อน ๆ กัน
หลายนัด ในขณะที่เล่าขั้นล้มลงนอนอยู่บนพื้นดิน

ทันใดนั้นอำมาตย์ผู้ใหญ่ของเจ้าพ้าก็มาถึง และ
แจ้งว่าหนังสือได้รับแล้ว และว่าความจริงนั้นพวกค้า
ต่าง จำนวนหลายคนได้พากันถือปืนเข้าไปในเขตหอ
การถืออาวุธทุกชนิดเข้าไปในบริเวณหอหลวง เป็นการ
ฝ่าฝืนข้อห้าม พวกคนเกณฑ์ที่รักษาการอยู่เห็นดังนั้น
ก็คิดว่าเป็นการคุกคามหรือจะคิดก่อการร้ายขึ้น จึงได้รีบ
จัดการลงไปทันที

สก๊อตบอกว่าจะเรียกพวกค้าต่างมาถาม เขาจะให้การไปอีกอย่างหนึ่ง ไม่เหมือนกันว่าน และว่าจะสืบสวนเอาตัวคนร้ายมาลงโทษให้ได้ การไปเยี่ยมตอบเจ้าฟ้าในวันนั้นก็เย็นอันงด และขอให้รีบจัดการคนที่หายไปและส่งข่าวมาให้ทราบโดยด่วน

ตกตอนบ่าย มีอำมาตย์ผู้เฒ่าคนหนึ่งมาแจ้งว่าเรื่องคนที่หายไปนั้นไม่ได้ข่าว เชื่อว่าคงหนีไปเพราะความตกใจกลัว สก๊อตตอบไปว่าเย็นไปดังนั้นไม่ได้จะต้องปรับให้ใช้ค่าทำขวัญตามธรรมเนียม ผู้เฒ่าได้ฟังว่าจะให้ใช้ค่าทำขวัญ ก็รู้สึกเบาใจ และว่าเย็นการคิมากที่จะให้เรื่องเสร็จสิ้นลงไปโดยเร็ว

สก๊อตว่าตกลงกันเสียเดี๋ยวนี้ก็ว่าเถ้าบ้านนี้เย็นคนที่รัฐบาลอังกฤษจ้างมาราชการชั่วคราว ต้องถือว่าไม่ใช่คนธรรมดา ค่าทำขวัญจะต้องถึง ๓๐๐ รูปี ส่วนคนที่ได้รับบาดเจ็บจะได้ให้แพทย์กำหนดค่าเสียหายก่อน แต่ทั้งสองรายนี้ค่าทำขวัญจะต้องเพิ่มอีกเท่าตัว เพื่อเย็น

หลักประกันไม่ให้มีเหตุร้ายขึ้นอีก เพราะเขาใคร่ทราบว่าในเวลากลางคืนมักมีคนมาค้อม ๆ มอง ๆ อยู่แถวนี้ ถามก็ไม่ตอบ แล้วสั่งตอบว่าที่เพิ่มเท่าตัวนั้นไม่เอาเต็มที่ สำหรับเล่าขันคนที่เสียชีวิตคิดเอา ๕๐๐ รูปี ส่วนคนที่บาดเจ็บก็คงราว ๆ ครึ่งของจำนวนนี้

อำมาตย์ผู้เฒ่าบ่นว่า ไม่เคยได้ยินว่าค่าทำขวัญของคนค้าต่างได้ถึง ๕๐๐ รูปี สก็อตจึงตอบไปว่า ถ้าเขาจับคนร้ายได้เขาจะต้องแขวนคอ ไม่ว่าจะเป็นบุคคลชนิดใด ตอนนี้ว่ามีอาการไม่สบายใจปรากฏขึ้นในพวกที่ติดตามอำมาตย์ผู้เฒ่ามา ซึ่งแสดงว่าเจ้าพ้านั่นเองเป็นคนฆ่า แล้วสก็อตสั่งไปว่าให้บอกกับเจ้าพ้าว่าเขากับนายทหารจะไปยังหอหลวงในวันรุ่งขึ้น เพื่อการต่าง ๆ ให้เรียบร้อย

อำมาตย์ผู้เฒ่ากระแอมแล้วบอกว่า เจ้าพ้าสั่งมาให้บอกว่าอยากดูการฝึกหัดของทหาร เพราะเคยได้ยินเขาเล่ากันว่าน่าดูนัก ขอให้เอาทหารทั้งหมดออกฝึก

ให้ดูสักครั้ง ร้อยโทยิ่งค์ ว่าการที่ออมาครั้งนี้เป็นอุบายของเจ้าพ่าที่จะดูว่าเขามีกำลังทหาร มากน้อยเท่าใด แต่สักครู่หนึ่งว่า ถ้าจะไม่ทำตามก็จะทำให้คิดไปว่าอังกฤษกลัว จึงแนะนำให้ยิ่งค์เอากระสุนเปล่าไปยิงให้มาก ๆ และแสดงท่าแทงด้วยหอกปลายปืน ทำให้เกิดความกลัวไว้ก่อน จึงจะเป็นการปลอดภัย ในวันรุ่งขึ้น สก๊อต และยิ่งค์ก็ไปยังหอหลวงตามนัดสก๊อตไปนั่งข้างเจ้าพ่า ยิ่งค์อยู่ข้างล่างเพื่อคอยสั่งทหาร มีพลแตรคอยอยู่ที่ชั้นบนใกล้เพื่อเป่าให้สัญญาณ คนทั้งสองไปอย่างเปิดเผยแสดงว่าไม่ได้พกอาวุธชนิดใดไปเลย

เจ้าพ่าพอใจในการยิงหมู่ของพวกทหารมาก และแนะนำให้ลองกระสุนจริง เจ้าพ่าจะชี้คนให้ลองดู และว่าเจ้าพ่ายิงไม่ค่อยผิดเลย แล้วก็หันไปชมวิธีใช้แตรสัญญาณว่าคือ อยากจะชอบแตรสักอันและคนเป่าสักคนไปแรงกูนจะเลือกซื้อเอาที่เสียงดัง ๆ ว่าแล้วก็ลองเป่า

แตรเดียวดู ทำให้เจ้าพลแตรแขกชิกส์หน้าแดงมองตา
ค้างแต่พูดไม่ออก

เจ้าฟ้าอยากจะให้ทหารไปลอง ยิน ทาง นอก ท่ง
เพราะมีพวกชาวนาที่จะใช้เป็นเป้าทดลองได้ และเมื่อ
สก๊อตยอกยิด เจ้าฟ้าว่าจะไปลองให้ดูเอง แต่ว่าลูก
ยินมีน้อยเสียแล้ว ยังไม่รู้ว่าจะไปหาได้ที่ไหนอีก
(สก๊อตได้ส่งลูกยินมาก่อนแล้วเจ้าฟ้าเมื่อ ได้ออก เดิน ทาง
กลับแล้ว)

เมื่อถามถึงเรื่องค่าทำขวัญคนที่ถูกยิง ตายและถูก
ฟันบาดเจ็บ เจ้าฟ้าบอกว่าให้ไปตกลงกับ "อำมาตย์คยิ"
* คือ อำมาตย์ผู้ใหญ่หรือหัวหน้าเสนาบดี อำมาตย์คยิ
ที่แรกก็คัดค้านว่าค่าทำขวัญ ๕๐๐ รูปีนั้น มาก ไป
เพราะเพียงแต่หายไปไม่ใช่ตาย และคนที่บาดเจ็บก็เป็น
แต่เพียงเล็กน้อย แต่ในที่สุดก็ตกลงชำระเงิน สก๊อตให้

---

* อำมาตย์คยิเป็นภาษาพม่า ซึ่งนิยมใช้กันอยู่ในสำนักเจ้าฟ้าต่างๆ มาจนถึงทุกวันนี้ อังกฤษเรียกเป็น *Prime Minister* ซึ่งตุ๊กเป็นการยกย่องตื่อยู่

หัวหน้าพวกลาต่างรับเงินแทน แล้วกิจการต่าง ๆ ก็เย็นไปโดยเรียบร้อยจนกระทั่งกลับ เย็นอันว่าเชียงตุงได้ตกไปอยู่ในปกครองอังกฤษตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๕ เย็นต้นมา (ในตำนานเชียงตุงว่าปี จ.ศ. ๑๒๕๒ ผิดกันไป ๒ ปี) จนถึงบัดนี้ได้กว่าครึ่งร้อยปีแล้ว

อังกฤษได้ส่งเจ้าพนักงานมาประจำอยู่เชียงตุงเมื่อไรยังหาหลักฐานไม่ได้ ที่ว่าเจ้าพนักงานนี้หมายถึงคนอังกฤษและผู้ที่รับราชการอยู่กับอังกฤษ ซึ่งไปกำกับการอยู่ตามภาคต่าง ๆ สำหรับควบคุมดูแลกิจการที่เจ้าฟ้าทำไป เจ้าพนักงานอังกฤษได้มาประจำเขตเชียงตุงพร้อมด้วยกองทหารอยู่ที่ดอยเหมย ซึ่งห่างจากเชียงตุงมาทางทวันออกเฉียงใต้ประมาณ ๒๐ ไมล์เย็นดอยสูงมีอากาศเย็นสบาย สูงจากระดับน้ำทะเลเป็น ๕๖๕๐ ฟุต สูงกว่าเชียงตุงประมาณ ๒๔๐๐ ฟุต มีทางรถยนต์ขึ้นไปถึงได้โดยสดวก ก่อนขึ้นไปอยู่บนดอยเหมยนี้อังกฤษได้เลือกที่อยู่มาหลายแห่งโดยลำดับ คือ พุ่ง

จอมแจ้ง เชียงเหล็ก เชียงกา หนองสา แล้วจึงไปตอย
เหมยเป็นที่สุด ที่เหล่านี้อยู่นอกเมืองและเป็นเนินเขา
แต่อากาศไม่เย็นพอสำหรับคนเมืองหนาว จึงได้ไปสร้าง
ตอยเหมยขอยู่

เมื่อเชียงตุงไปขึ้นกับอังกฤษได้ไม่กี่ เจ้ากอง
คำฟูก็วายชนม์ เจ้ากันแก้วอินแถลงก็ได้กินเมืองแทน
เจ้ากันแก้วอินแถลงได้ปฏิบัติหน้าที่เจ้าฟ้าเป็นที่พอใจอัง
กฤษมากดังได้กล่าวมาแล้ว เซอร์ยอร์ชก็อตได้เขียนไว้
ว่าสิ่งแรกที่เจ้าแก้วอินแถลงทำเมื่อแรกติดต่อกับอังกฤษ
คือสั่งซื้อรถจักรยานต์คันหนึ่งซึ่งให้คนหามข้ามป่าเขามา
เป็นระยะทางเกินหลายสิบวันเมื่อไปถึงเชียงตุงแล้วก็เอา
รถยี่ห้อทองทั้งคัน เพื่อให้เห็นเป็นรถสำหรับเจ้าขี่แล้วเจ้า
ฟ้าก็ขี่เล่นในสนามบริเวณหอหลวง

การปกครองเชียงตุงรัฐบาลอังกฤษทำอย่างเดียว
กับแคว้นอื่นในสหรัฐฉาน คือกิจการในรัฐมอบให้เจ้า
ฟ้าปกครองเองดังจะกล่าวต่อไปในบทหลัง ส่วนที่เกี่ยวกับ

การรักษาความปลอดภัยของประเทศและกิจการต่างประเทศเป็นอำนาจของรัฐบาลอังกฤษ ฉะนั้นจึงส่งกองทหารมา ฉะนั้นอังกฤษประจำอยู่ที่ตอยเหมยและมีผู้กำกับราชการผู้ช่วย (*Assistant Superintendent*) ชาวอังกฤษมากำกับอยู่ด้วย

(มีเรื่องตัวอย่างที่เคยเกิดขึ้น ณ จังหวัดชายแดนจังหวัดหนึ่ง คือเจ้าพ้าเชียงตุงขอให้ไทยจับผู้ร้ายที่หลบจากเชียงตุงเข้ามาอยู่ในเขตไทย ผู้ว่าราชการจังหวัดนั้นจึงขับส่งให้ เมื่อส่งไปแล้วจึงทราบว่าเจ้าพ้าไม่มีอำนาจจะขอให้ส่งผู้ร้ายข้ามแดนได้ ต้องรีบจัดการแก้ไขกันจึงเอาตัวรอดได้)

บทที่ ๙

ผู้ครองสาละวัน

เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปแล้วว่า ชนเผ่าไทยทั้งหมด อพยพมาจากดินแดนซึ่งเป็นประเทศจีนเดี๋ยวนี้ การอพยพของไทยดังว่านี้ เริ่มต้นก่อนพุทธศักราช ๑๒๐๐ ปีเศษ และอพยพตามเหตุการณ์ต่าง ๆ รวม ๗ ครั้งคือ.

ครั้งแรก ในแผ่นดินกษัตริย์วงศ์จางปู หรือจูของจีน ไทยในลุ่มน้ำฮวงโหและยังมีซึ่เกียง ต้องถอยลงมาทางสิบสองปันนา เชียงตุง และภายหลังลงมาทางเชียงแนต่อลงมาทางใต้ของแหลมทอง

ครั้งที่สอง ราว พ.ศ. ๒๐๐ เศษ พวกไทย "ป่า" ถูกจีนรุกราน จึงหนีลงมาตั้งอยู่ทางยูนานและสิบสองปันนา คือ "ไทยลอ" ทุกวันนี้

ครั้งที่สาม ราว พ.ศ. ๖๐๐ เศษ ไทยที่ยังตก
ค้างอยู่ทางยูนานตวันออกกบฏต่อจีนที่ปกครองอยู่ จึง
ถูกขับไล่ลงมาทางตอนเหนือของแควันฉาน

ครั้งที่สี่ ราว พ.ศ. ๘๐๐ เศษ อาณาจักร์
ไทย "ปาลาว" และ "อ้ายลาว" ซึ่งอยู่ทางภาค
ตวันตก ถูกจีนต้อนลงมาทางใต้ ไทยทั้งสองพวกจึง
รวมกำลังกันต่อต้านและตั้งเป็นอาณาจักร์ขึ้นใหม่เรียก
ว่า "น่านเจ้า" (ซึ่งแปลว่าเจ้าเมืองใต้) เมือง
หลวงตั้งอยู่ที่ตาลีฟู ตอนนี้แผ่นดินตอนใต้ของประเทศ
จีนเกือบจะเป็นไปด้วยคนไทยแล้ว ก็แผ่ลงมาถึงดิน
แดนที่เป็นประเทศลาวเกือบหมด ในเวลานั้นไทยก็อพยพ
ลงมาตั้งแต่ครั้งแรกได้เคลื่อนลงมาถึงดินแดนที่เรียก
ว่าลานนาไทย (ซึ่งขณะนั้นลำพูนเป็นเมืองหลวง)

ครั้งที่ห้า เริ่มในศตวรรษที่ ๑๕ แห่งพุทธกาล
ซึ่งเป็นเวลาที่จีนแผ่อำนาจอย่างกว้างขวาง ไทยต้อง
หลบหนีลงมาทางใต้ แต่ไทยสองพวกเรียกว่า "โค

จิน" และ "จุงเกีย" เหลืออยู่ในกวางสีและกวัยเจา มาจนถึงทุกวันนี้ (หมอก็อดว่าไทยสองพวกนี้พูดภาษาเหมือนไทยภาคกลาง)

ครั้งที่หก ราว พ.ศ. ๑๖๐๐ ไทยที่อยู่ทางตวันออก คือทางมณฑลกวางตุงเดียวนี้ถูกพวกมรุกรานต้องถอยลงมาทางตังเกี๋ยและภาคตวันออกของประเทศไทยเวลานี้ แต่ไทยที่ตั้งอยู่ทางภาคตวันตกเฉียงใต้กลับรวบรวมกำลังกันตั้งประเทศเข้มแข็งขึ้น จนถึงราว พ.ศ. ๑๗๐๐ ไทยก็แผ่อำนาจลงมาพม่าเหนือ อัสสัม บางส่วนของอาระกันในพม่าใต้ และทางภาคเหนือของเชียงรุ้ง เชียงตุง เข้าปะทะกับมอญและเขมร ขับไล่ให้ถอยร่นไปทางตวันออก ในการอพยพครั้งนี้ไทยได้เข้าครองแหลมทองเกือบครึ่งหนึ่ง

ครั้งที่เจ็ด ซึ่งเป็นครั้งสุดท้ายเมื่อทัพมองโกลของกุบไลข่านยกมาทำลายอาณาจักรน่านเจ้าของไทยสำเร็จเมื่อ พ.ศ.๑๗๘๗ ไทยต้องถอยหนีกระจัดกระจายลงมาสมทบ

กับพวกท้อพยพลงมาก่อน ผลักดันกันลงสู่ดินแดนอันอุดมสมบูรณ์ ในลุ่มน้ำเจ้าพระยาและอิราวดี*๑

ไทยเข้าครองพม่า *๒

อาณาจักร์พุกามของพม่า ซึ่งพระเจ้าอโนรธาก่อตั้งขึ้นแต่ปี พ.ศ. ๑๕๘๗ ได้ถูกพวกตาร์ตาร์ของกุบไลข่านทำลายลงเมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๐ คือหลังจากทำลายอาณาจักร์น่านเจ้าของไทยแล้ว พวกตาร์ตาร์มองโกลก็เคลื่อนลงสู่พม่า ทัพพุกามพ่ายพวกมองโกล แต่ด้วยเหตุที่คุยไลข่านต้องทำศึกในด้านอื่นอีกมากแห่ง และพม่าอยู่ห่างไกลเกินไป พม่าจึงไม่ถูกจีนควบคุมอย่างใกล้ชิด คงปล่อยให้ปกครองกันเอง

ในระยะนี้เอง ไทยที่หนีลงมาได้แผ่กระจายแยกทางกันไปทางตะวันออก ตะวันตกและพุ่งลงใต้ ตั้งอาณา

---

*๑ การอพยพของไทยดังกล่าวนี้ผู้ค้นคว้าประวัติศาสตร์ชาติไทยได้จากจดหมายเหตุของจีน

*๒ เรื่องไทยเข้าครองพม่านี้เก็บความจากหนังสือ *Outline of Burmese History* ของ (*G E Harvey*) ที่ใช้สอนในโรงเรียนและวิทยาลัยในประเทศพม่าสมัยอังกฤษ

จักร์อาหมขึ้นในอัสสัม เมื่อ พ.ศ. ๑๗๗๒ ตั้งอาณาจักร์สุโขทัยเมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๓ ส่วนในพม่านั้นมีตัวหน้าไทยคนหนึ่งพาพรรคพวกลงไปตั้งอยู่ที่เมืองมะยินเส่ง ในจังหวัดเกียวแส่ของพม่า ซึ่งเป็นจังหวัดที่อุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวปลาอาหารในภาคกลาง และยังเอิญบุตรสาวสวยได้ไปเป็นสไภ ของกษัตริย์พม่าวงศ์พุกาม ผู้พ่อก็เลยกลายเป็นผู้มีอำนาจได้เป็นเจ้าเมืองเกียวแส่และสืบต่อกันมาถึงลูกหลาน

ใน พ.ศ. ๑๘๔๑ กษัตริย์พุกามอ่อนแอลง เนื่องจากพ่ายแพ้แก่จีนดังกล่าวแล้ว ไทยสามพี่น้องจากเกียวแส่ จึงถือโอกาสเข้าแย่งยึดลังก์พุกาม และเทครัวกษัตริย์พม่า จีนทราบเรื่องได้ส่งกำลังทหารลงมาช่วย ๑๒๐๐๐ คน แต่ไทยสามพี่น้องใช้อุบายให้สินบลนายทัพจีนอย่างพอใจ จีนจึงถอยทัพกลับ และไม่ได้มาเกี่ยวข้องกับพม่าอีกต่อไป

เมื่อเจ้าไทยได้ครองเมืองพุกามแล้วก็รวบรวบคน

ไทยและพม่าย้ายเมืองหลวงไปจากพุกาม และในปี พ.ศ. ๑๙๐๘ เจ้าสะโดมินพญา(ซึ่งเป็นเชื้อสายของเจ้าไทยผสมกับเจ้าหญิงพม่าของกษัตริย์พุกาม) ก็ไปสร้างเมืองอังวะขึ้นเป็นเมืองหลวงอังวะ เป็นษัตริย์ผู้มีเลือดไทยสร้างขึ้นได้เป็นเมืองหลวงของพม่าต่อมาถึงห้าศตวรรษ

ส่วนไทยที่อยู่ทางเหนือก็หาได้ยับยั้งการอพยพไม่ ได้เคลื่อนลงสู่พม่าเหนือและแทรกซึมลงไปภาคใต้จนถึงแควันพะโค หรือหงษาวดีของมอญและปากน้ำอิราวดี มะกะโทซึ่งปรากฏในพงศาวดารไทยสมัยสุโขทัยก็เป็นคนไทยที่บรรพบุรุษอพยพลงไปตั้งภูมิลำเนาปะปนอยู่ในเมืองมอญ และภายหลังได้เป็นกษัตริย์ครองเมืองมอญเป็นต้นวงศ์ของพระเจ้าราชาธิราชนั่นเอง

มินกะยิสวาสอแก (ไทยเรียกมังกะยอชวา) ได้ครองกรุงอังวะในปี พ.ศ. ๑๙๑๑ ทางเมืองมอญเป็นสมัยพระเจ้าราชาธิราช มินกะยิสวาสอแกได้แผ่อำ

นาวาลงไปทางใต้ถึงเมืองแปร โล้กพญาหลานชาย
ของพระเจ้าราชาธิราช หนีมาเข้ากับมินกะยีสวาสอแก
สงครามระหว่างชังวะกับหงษาวดี จึงได้เริ่มเป็นฉากขึ้น
อันเป็นสงครามระหว่างกษัตริย์เลือดไทย ต่อ เลือดไทย
ด้วยกันรบกันในเมืองพม่า

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง (ซึ่งมาจากคำพม่า
"มินคง" เช่นเกี่ยวกับราชาธิราชจากคำมอญ
"ราชาคาริต") ได้สมรสกับเจ้าหญิงไทยองค์
หนึ่งและได้ครองกรุงอังวะแทนมินกะยีสวาสอแก
ท้าสงครามกับพระเจ้าราชาธิราชต่อมา การสงครามดำ
เนินอยู่หลายปี ในที่สุดฝ่ายมังฆ้องหย่อนกำลังลง เพราะ
ต้องทำสงครามหลายด้าน เช่นทางด้านเหนือก็ถูกไทยมา
รบกวนบ่อย ๆ โอรสชื่อมินเรกะยอสวา ซึ่งเชื่อกันว่า
เป็นบุตรออกะยันต่อพระโอรสของราชาธิราชที่ ราชาธิราช
ประหารเสียแล้ว มาเกิดเป็นศัตรูของราชาธิราชก็สิ้น
ชีวิตลงในการรบกับราชาธิราช มังฆ้องหมดกำลังใจ

เจ้าไทยทางเหนือซึ่งได้รับการสนับสนุนจาก จีน เข้า ยึด เมืองอังวะได้ พม่าทางเมืองตองอูก็กำเริบตั้งตนเป็นอิสระ และในที่สุดตะเบงฉ่วยที่ตั้งตัวเป็นมหาอำนาจรวบรวมกำลังพม่าได้แล้วก็ยกไปตีเอาพม่าได้และเข้าครองเมืองหงษาวดีของมอญต่อมา เมื่อเรืองนองได้เป็นกษัตริย์กรุงอังวะซึ่งเจ้าไทยครองมาเป็นเวลากว่า ๒๐๐ ปีก็เป็นอันสิ้นสุดลง และในปี พ.ศ. ๒๑๐๒ แคว้นฉานทั้งหมดก็ถูกรวบรวมเข้าเป็นอาณานิคมของพม่าจนตราบเท่าทุกวันนี้.

การปกครองในแคว้นสหรัฐฉาน

เมื่อพม่าปกครองในแคว้นสหรัฐฉานแล้ว ก็ให้เจ้าฟ้าส่งบรรณาการและส่วยสาอากรให้ เวลามีทัพศึกก็ให้เจ้าฟ้าเกณฑ์พลไปช่วยรบ อันเป็นธรรมเนียมของการปกครองประเทศราชทั่วไป ส่วนการปกครองภายในก็ปล่อยให้เจ้าฟ้าปกครองกันเอง จนเมื่ออังกฤษได้พม่าเป็นเมืองขึ้นแล้ว จึงได้เปลี่ยนรูปการปกครองใหม่ คือ

แบ่งท้องที่ออกเป็นมณฑล จังหวัดและอำเภอ แคว้นฉานทั้งหมด (รวมทั้งเชียงตุงด้วย) จัดเป็นมณฑลหนึ่งที่ตั้งศาลาว่า การมณฑลอยู่ที่ตองกี มีข้าหลวงใหญ่เรียกว่า *Commissioner* เป็นหัวหน้า แบ่งออกเป็นภาคเหนือและภาคใต้(*Northern and Southern Shan States*)

แต่รูปการปกครองของสหรัฐฉานนั้นมีแปลกกว่าภายในประเทศพม่า ในข้อที่ว่า เขาจัดให้เป็นรูปสหรัฐซ่อนอยู่ภายในเขตมณฑลนั่นจึงเรียกชื่อว่า *Federated Shan States* คือแคว้นหนึ่ง ๆ รัฐใหญ่ให้เจ้าฟ้า(อังกฤษเรียกตามภาษาพม่าว่า *Sawbwa* เป็นผู้ปกครอง รัฐเล็กให้ผู้ปกครองที่เรียกตามภาษาพม่าว่า "เมียวซา" (ผู้กินเมือง) เป็นผู้ปกครอง มีสภาอยู่ที่ตองกี

ภาษีอากรที่เก็บได้แบ่งเป็นส่วนกลางประมาณ ร้อยละ ๑๕ ให้เป็นค่าใช้จ่ายสำหรับเจ้าฟ้าประมาณร้อยละ ๑๐ ที่เหลือจึงเอาเป็นค่าใช้จ่ายบำรุงรัฐ ถึงบี้เจ้าฟ้าทุกรัฐจะต้องเสนองบประมาณราย ได้ ราย จ่าย เสนอ

สภา เพื่อขออนุมัติ

อังกฤษได้จัดให้การศึกษาอบรมเจ้าฟ้าโดยตั้งโรงเรียนขึ้นที่เมืองตองกี เรียกว่า *Shan Chiefs School* ให้พวกลูกหลานเจ้าฟ้าเข้าเรียนเมื่อสำเร็จจากโรงเรียนนี้แล้วก็ให้ไปเรียนต่อที่เมืองแรงกูน และที่ได้ไปเรียนต่อถึงมหาวิทยาลัยที่เมืองอังกฤษก็มี ทงนี้เพื่อให้เจ้าฟ้ามีความจงรักภักดีต่ออังกฤษและสามารถทำการปกครองราษฎรตามนโยบายของอังกฤษได้ ถ้าเจ้าฟ้าหรือเมียวซารัฐใดมีความรู้ความสามารถทันสมัย อังกฤษก็จะจัดให้มีคนพม่าไปประจำเป็นที่ปรึกษาอยู่ด้วย

ในสหรัฐฉานมีรัฐใหญ่ที่ผู้ครองเป็นชั้นเจ้าฟ้า คือ

๑. เชียงตุง ๒. แสนหวี ๓. สีป้อ ๔. ลายช้า ๕. เมืองนาย ๖. เมืองหนอง ๗. ลอกจอก ๘. ยองห้วย ๙. เมืองมิต ๑๐. ทองเพ็ง ๑๑. เมืองเกียง ๑๒. สาดกา ๑๓. เมืองปอน ๑๔. เมืองพัน ฯลฯ

รัฐเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ไม่สำคัญถ้าระนับก็ไม่น้อยกว่ายี่สิบสามสิบรัฐ บางรัฐก็มีขนาดเท่ากับตำบลหนึ่งของเมืองเราเท่านั้น แต่เขาก็ให้มีเจ้าผู้ครองสืบต่อกันมาจนทุกวันนี้ ในสมัยเจ้าแผ่นดินพม่าปกครอง เจ้าผู้ครองแควันต่าง ๆ เหล่านี้พม่าเรียกว่า " เจ้าแห่งพระอาทิตย์ตก " (เนวิยะหยิ่น) ซึ่งตรงกันข้ามกับพระเจ้าแผ่นดินพม่าที่ตั้งตนเองว่าเป็น " เจ้าแห่งพระอาทิตย์ขึ้น " (เนทะเว็ตยะหยิ่น)

เมื่ออังกฤษปล่อยให้พม่าเป็นเอกราชหลังสงครามโลกครั้งที่สอง พม่าได้จัดการปกครองเป็นแบบสาธารณรัฐ เรียกว่า " สาธารณรัฐสหภาพพม่า " และเป็นที่น่ายินดีแก่ปวงชนเผ่าไทยทั้งมวลที่ประธานาธิบดีคนแรกแห่งสาธารณรัฐพม่าเป็นคนไทย คือ เจ้าฉ่วยเต็ก เจ้าฟ้าแห่งรัฐยองห้วย

มนุษย์ชาติในสหรัฐฉาน

ในสรัฐฉานทั้งหมดมีพลเมืองรวมกันไม่เกินสอง

ล้านคน และแบ่งออกได้เป็นสองพวก คือพวกพันราย และพวกชาวดอย พวกพันรายได้แก่ชนเผ่าไทย คือไท หรือไทยเงี้ยว, ไทยเหนือ, ไทยลอ, ไทยเขิน, และไทยหย่า, ในรัฐเชียงตุงมีไทยแลมอีกพวกหนึ่ง

ส่วนชาวดอยนั้นมีมากกว่าสิบ ได้แก่ กัอ หรือ อีกัอ หรืออะข่า. มูเซอ หรือลาฮู สามต้าว, อะเช่อ, ว้าหรือละว้า, ลิซอ, ขางหรือกะฉิ่น, ยางแดง, ยางดำ, ยางแสก, ขากเผือก, ยากแยระ, ปะลอง. ตองเลอ, คานู, เผ่น, แช่วะ, ปะตอง, สันจิ่ม, ตองสู้ ไทยดอย, อินทะหรือม่านหนอง แต่ในแคว้นเชียงตุงมีชาวดอยอยู่ประมาณ ๑๐ พวกเท่านั้น

คนเชื้อชาติไทย ในแคว้นเชียงตุงแยกกันอยู่เป็นพวกๆ ไทยเขินซึ่งเป็นกระกูลเจ้าฟ้าขุนนางและคหบดีอยู่ในเมืองเชียงตุง และกระจายไปตั้งบ้านเรือนอยู่ตามเมืองต่าง ๆ เช่นเมืองเชิง เมืองยาง มีมากเป็นที่หนึ่ง รองลงมาเป็นไทยลอ อยู่เมืองยอง เมืองยู้และปะปน

อยู่ตามเมืองต่าง ๆ ของเขตแดนไทย ไทยเจ๊ยวมีแทรกอยู่ทั่วไป ไทยเหนือมีอยู่ที่เมืองเชียงตุงส่วนไทยแลมีอยู่ที่เมืองยาง

ไทยลอ ไทยเหนือและไทยหย่ามีลักษณะคล้ายคลึงกัน พวกนี้นับถือศาสนาคริสเตียนก็มี และเป็นพวกที่ทำงานขยันขันแข็งดีมาก ไทยหย่ามีลักษณะพิเศษอยู่อย่างหนึ่งคือไม่รังเกียจที่จะใช้สุนัขเป็นอาหาร

ชาวดอย

คำว่า "ชาวดอย" ในที่นี้หมายความถึงพวกที่อาศัยอยู่ตามเขาตามดอย ไม่ถึงกับจะเรียกเป็นชาติได้ภาษาอังกฤษเรียกว่า "*Hill-tribes*" ชาวดอยในสหรัฐฉานอาจแบ่งออกได้เป็น ๕ พวก คือ

๑. พวกที่สืบเนื่องมาจากชาติ มอญ – เขมร

(*MonHkmer Family* ได้แก่ว้าหรือละว้าปะลองและปะคอง (แต่บางตำราว่าพวกปะคองน่าจะเย็นเชื้อสายเดียวกับยางหรือกะเหรี่ยง)

๒. พวกที่สืบเนื่องมาจากชาติไทย – จีน (*Tai Chinese Family*) ได้แก่ยางหรือกะเหรี่ยง

๓. พวกที่สืบเนื่องมาจากชาติธิเบต (*Tibeto Bur Man Family*) ได้แก่กะฉิ่นและฉิ่น

๔. พวกที่สืบเนื่องมาจากชาติจีนโดยตรง ได้แก่พวก แม้ว เย้า

๕. พวกที่ไม่แน่ว่ามาจากพวก ใด ได้แก่ อีก้อ มูเซอ คองสู้ ฯลฯ

เรื่องของชาวดอยนั้นผู้เขียนได้เขียนไว้บ้างแล้ว เช่น เรื่อง ๓๐ ชาติในเชียงราย ของ นายบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ เป็นต้น ซึ่งกล่าวถึงความเป็นอยู่และขนบธรรมเนียมของชาวดอยบางพวกที่มีในจังหวัดเชียงราย แต่มิชาวดอยในแคว้นเชียงตุงและรัฐอื่นในสหรัฐฉานอีก

หลายพวกที่ไม่มีอยู่ในเมืองไทยเรา หรือมีก็เปลี่ยนขนบธรรมเนียมไปเสียมาก

เนื่องจากละว้าเป็นพวกที่สร้างเมืองเชียงตุงดังกล่าวมาแล้ว จึงเป็นการสมควรที่จะกล่าวถึงมนุษย์ชาตินี้ก่อนพวกอื่น

ว้าหรือละว้า

ตามประวัติศาสตร์ย่อมเป็นที่รับรองกันแล้วว่าละว้าเป็นมนุษย์ชาติหนึ่งที่เคยมีอำนาจอยู่ในดินแดนที่เรียกว่าแหลมทองมาก่อนพวกขอม โดยตั้งเป็นแคว้นใหญ่ ๓ แคว้น คือแคว้นอโยธยา (ภาคกลาง) แคว้นโคธบูร (ภาคอีสาณ) และแคว้นโยนก (ภาคเหนือ) เมื่อขอมแผ่อำนาจมาทางลุ่มน้ำเจ้าพระยา พวกละว้าก็ถอยร่นหนีไปข้าง ผสมกับขอมและไทยข้างหายสาปสูนย์ไปจากดินแดนส่วนนี้ แต่จะไปอยู่ที่ไหนเมื่อไรไม่มีทางทราบได้แน่นอน คงปรากฏแต่เพียงว่าในดินแดนที่เรียกว่าล้านนาไทย สมัยขุนเม็งราย มี

พวกละว้าอยู่ตามป่าตามเขา เวลานี้มีแต่คนพวกหนึ่งที่เรียกตัวเขาเองว่า "ลัวะ" ตั้งบ้านเรือนอยู่ตามชั้นหัวดภาคเหนือบางแห่ง เข้าใจว่าเป็นพวกที่สืบเชื้อสายมาจากละว้านั่นเอง

ในแคว้นเชียงตุงเป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่า พวกวะ (จีนเรียกแซ่วะ) หรือว้าหรือละว้านี้ยังมีอยู่ตามเขาตามดอย แต่ที่ตั้งเป็นบ้านเป็นเมืองของเขาเอง มีอยู่แห่งหนึ่งระหว่างรัฐเชียงตุงกับประเทศจีน เรียกว่ารัฐละว้า (*Wa State*) เชียงตุงเรียก "เมืองวะ" เมื่อ ค.ศ. ๑๘๙๓ อังกฤษได้เข้าไปจัดการรวมเข้าเป็นรัฐหนึ่ง ของสหรัฐฉาน แต่ไม่ได้จัดการปกครองอย่างใด คงปล่อยให้พวกเขาปกครองกันต่อไปตามเดิม คอยแต่ระวังไม่ให้คนต่างเมืองหลงเข้าไปในเมืองว้า โดยไม่ระมัดระวังตัวให้ดี เฉพาะอย่างยิ่งใน "ฤดูล่าหัวมนุษย์"

พวกละว้าไปตั้งบ้านเรือนรวมกันอยู่ในรัฐนี้อย่างไร มีตำนานกล่าวว่า เดิมมีกบสองตัวผัวเมีย ชื่อ ยา

ต่อม และยาต่าย อาศัยอยู่ในสระใหญ่แห่งหนึ่งเรียก
ว่า "หนองเขียว" ซึ่งอยู่บนยอดเขา สูงถึงพันวาใกล้
กับเมืองข่าเคียวนสระนี้กว้างประมาณ ๑๐๐วา ยาว ๒๐
เส้น น้ำลึกและเย็นมากจนปลาไม่สามารถอาศัยอยู่ได้
บริเวณใกล้เคียงเย็นย่าเปลี่ยว ไม่มีมนุษย์ตั้งบ้านเรือน
อยู่เลย ครั้นต่อมานานเข้ากยนั้นก็กลายเป็นมนุษย์ กิน
คน และออกจากสระมาสร้างบ้านเรือนอยู่ในถ้ำแห่ง
หนึ่ง แล้วก็ออกล่าสัตว์มาเป็นอาหาร ยักษ์ทั้ง
สองกิน หมู กวาง แพะและวัวควายเป็นอาหาร แต่
ไม่มีลูกเกิดด้วยกัน อยู่มาวันหนึ่งยาต่อมและยาต่ายพา
กันออกล่าสัตว์มาเป็นอาหารเช่นเคย แต่ยังเอิญเลย
ออกไปถึงบ้านเมืองที่มีคนอยู่ จึงจับเอาคน ๆ หนึ่งมากิน
เป็นอาหาร เสร็จแล้วนำเอาศีรษะของคน ๆ นั้นติดมือ
ไปบ้านด้วย ต่อจากนั้นยักษ์ตนเมียตั้งครรภ์ และคลอด
ลูกออกมาเป็นมนุษย์ธรรมดา ทั้งสองผัวเมียเห็นดังนั้น
ก็มีความชื่นชมยินดี จึงเอากระโหลกศีรษะมนุษย์นั้น

วางไว้บนเสาและนับถือว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์นำโชคลาภมาให้

ยักษ์มีลูกรวมด้วยกันเก้าคน ได้แยกย้ายกันไปตั้งบ้านอยู่ตามหุบเขาเก้าแห่ง รวมกันเป็นเมืองว้ามาจนทุกวันนี้ ยาต่อมและยาต่ายได้สอนลูกว่าสอนหลานว่าให้รู้ว่าบรรพบุรุษของเราเป็นกบ ภาษาละว้าจึงมีเสียงคล้ายเสียงกบมาจนทุกวันนี้ และพากันนับถือว่าหัวกระโหลกผีเป็นสิ่งนำโชคลาภมาให้ถึงฤดูทำไร่ทุกปีก็จะต้องหาหัวกระโหลกศัตรูมนุษย์มาให้ได้ มิฉะนั้นพืชพันธุ์ที่ปลูกไว้จะเสียหายหมด แม้การทำพิธีต่าง ๆ เช่นแต่งงานหรือทำศพก็จะต้องหาหัวกระโหลกมาตั้งไว้เป็นที่สักการะบูชาเสมอ รูปกบเป็นเครื่องหมายอันศักดิ์สิทธิ์ของพวกละว้า เขาจะแกะรูปกบตั้งไว้บนแท่นบูชาทุกแห่ง

การล่าหัวมนุษย์เขาทำกันเป็นฤดู ตามปรกติเริ่มในเดือนมีนาคมและมีระยะเวลาทำการประมาณหนึ่งเดือน คือตกเข้าเดือนเมษายนก่อนมีสงกรานต์เขาก็หยุด แต่

ภาพที่ ๔๕. หญิงกะเหรี่ยงขาว ผู้เป็นต้นประเพณีใช้ห่วงเป็นเครื่องประดับ

ภาพที่ ๔๖. พวกละว้าบ่า (ว้าซ้าย)

ภาพที่ ๔๗. หญิงละว้า

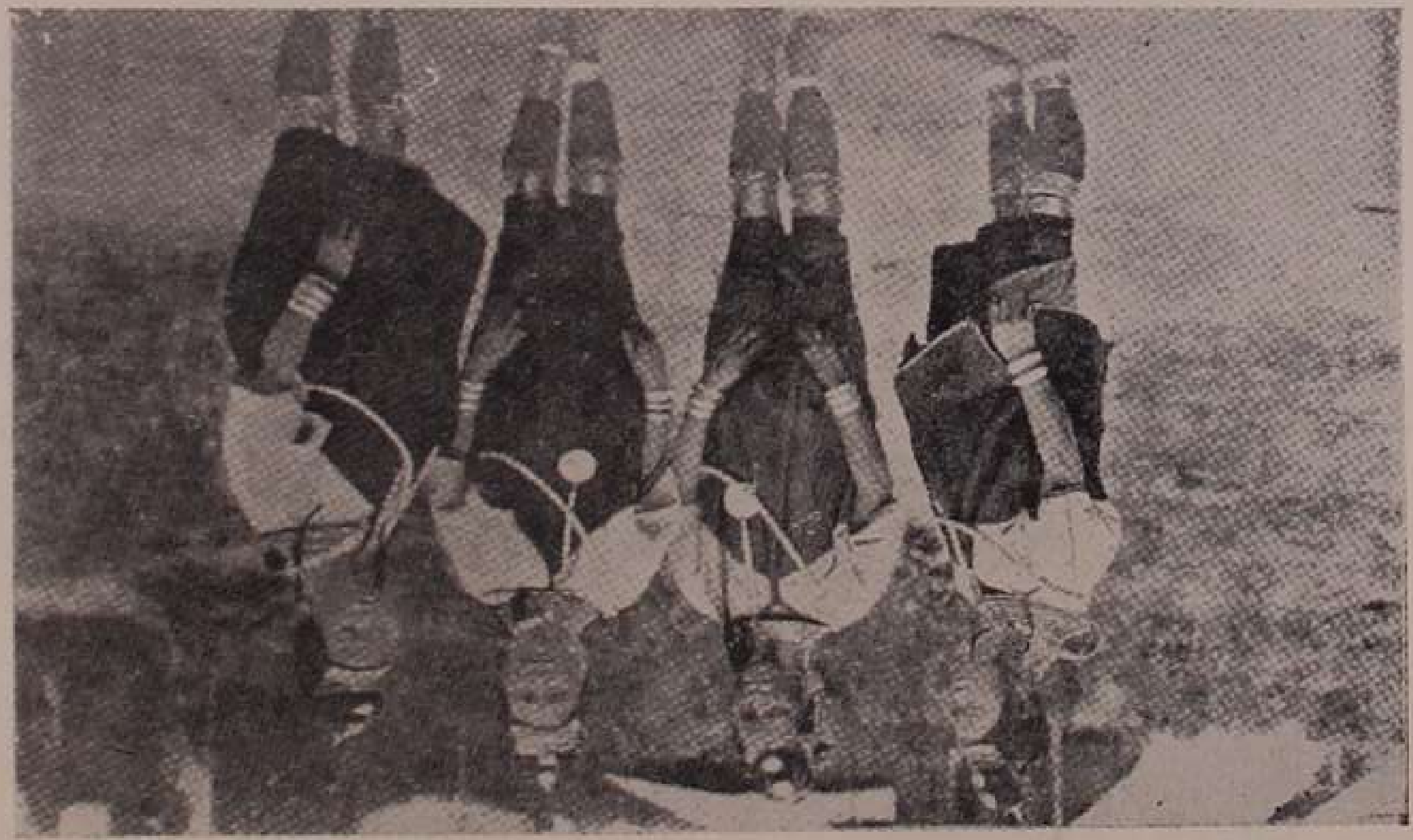
ภาพที่ ๔๘. พวกว้าหรือละว้าที่ออกล่าหัวมนุษย์ในเดือนมีนาคม หยุดพักคอยเวลาพลบค่ำ

ภาพที่ ๔๙. สะพานแขวน (Suspension bridge) ของพวกว้า

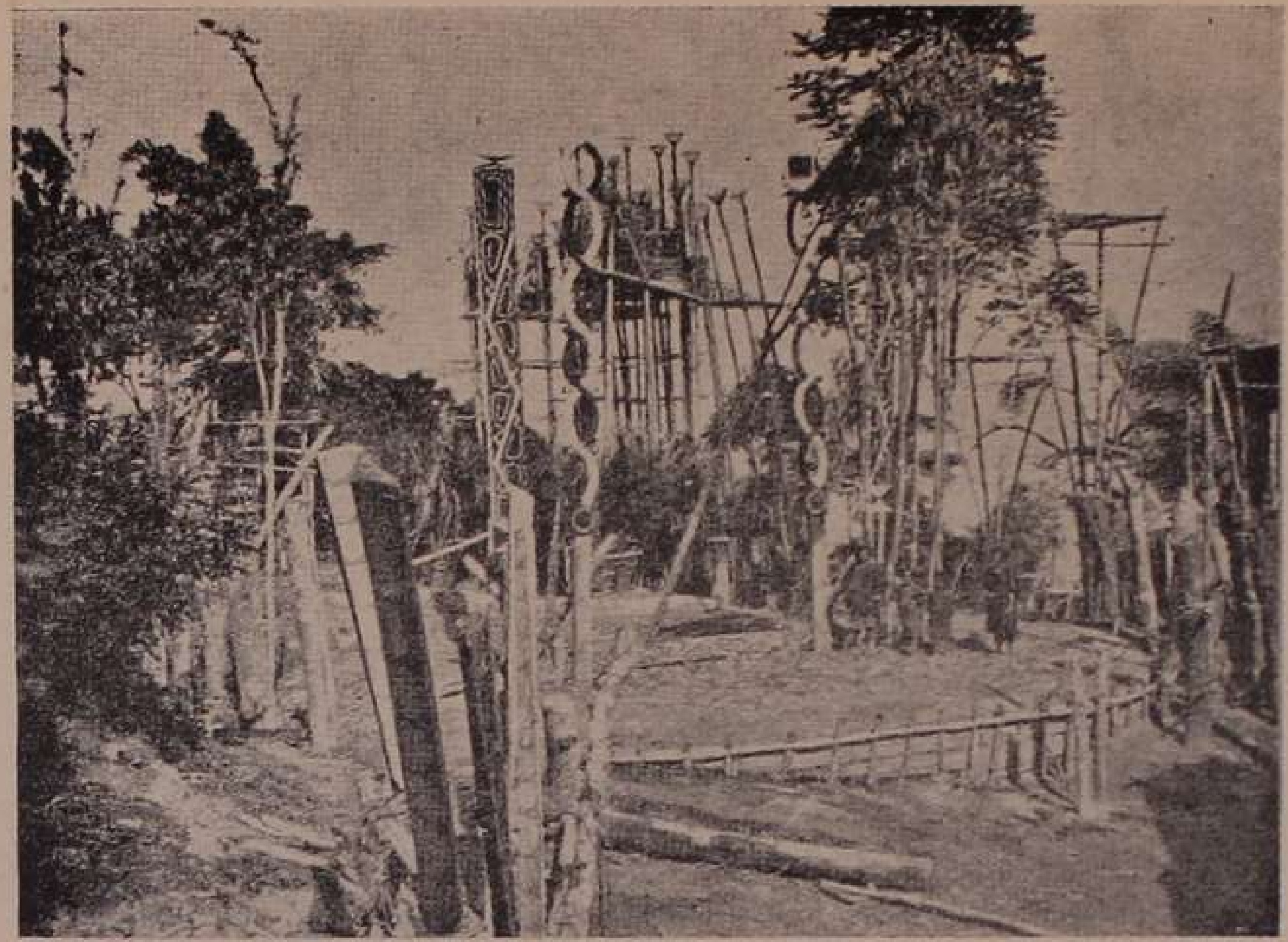

ภาพที่ ๕๐. ชายชาวกองโตกำลังนั่งผิงแดดอยู่ที่ค่ายกักกันชายโสด

ภาพที่ ๕๒. หญิงสาวยางแบระ (กลัวตากล้อง)

ภาพที่ ๕๓. หมู่บ้านกะฉิ่น เสาหินที่เห็นนั้นคือเสาผี

ถ้ามีเรื่องสำคัญที่จะต้องใช้หัวมนุษย์เป็นพิเศษขึ้น เขาก็ไม่ต้องรอให้ถึงฤดู

การล่าหัวมนุษย์พวกละว้าเขาจะไม่ทำนอกเขตที่เขาถือว่าเป็นบ้านเมืองของเขา แต่ถือกันว่าหัวคนต่างบ้านต่างเมืองที่ยังอาจเข้าไปในบ้านเมืองของเขาศักดิ์สิทธิ์กว่าหัวของพวกว้าด้วยกัน และถ้าเป็นหัวของคนสำคัญ ๆ ด้วยแล้ว เขาว่าผีของเขาชอบนัก

ในเวลาล่าหัวมนุษย์นั้น หมู่บ้านหนึ่งก็จัดนักพวกล่าขึ้นหมู่หนึ่งมีจำนวนประมาณ ๑๐–๑๒ คน เสร็จแล้วก็ยกพวกออกไปจากหมู่บ้านไปแอบซุ่มอยู่ตามเส้นทางที่คาดว่าจะมีคนผ่านมา เขาถือเป็นธรรมเนียมว่า การล่าเอาหัวคนนั้นไม่ใช่ผู้ร้ายฆ่าคนตาย แต่เป็นการปฏิบัติเพื่อความเจริญของบ้านเมืองของเขา ฉะนั้นถ้าไปพบกันมากคน เขาก็จะไม่มีการต่อสู้ จะต่างคนต่างหนีไป คอยโอกาสเมื่อเผลอตัว ถ้าไม่มีทางจะได้หัวของคนต่างชาติ เขาก็เอาหัวพวกว้าด้วยกัน แต่ต้องเป็น

คนที่อยู่คนละลูกเขาห่างเท่าไรยิ่งดี นักล่าของเขาลูกหนึ่งจึงต้องเดินทางข้ามไปยังอีกลูกหนึ่ง และถ้าเกิดหลงทางพลัดกันไปก็จะตกเย็นเหยื่อของฝ่ายอื่น โดยไม่มีปัญหาเมื่อนักล่าพบเหยื่อแล้วเขาก็จะฆ่าและตัดเอาหัวไปทิ้งตัวไว้ที่นั่นเอง การออกล่าเหยื่อเขานิยมทำกันตอนพลบค่ำ ฉะนั้นในฤดูล่าหัวคน เขาจึงห้ามไม่ให้คนออกจากบ้านในเวลาพระอาทิตย์ตก

การล่าหัวมนุษย์นี้เป็นการแข่งขันกับเวลา เขาต้องพยายามให้ได้จำนวนมากที่สุดถ้าบ้านหมู่ใดได้หัวมนุษย์มากที่สุดก็เป็นใจว่าการเพาะปลูกของเขาจะได้ผลดี และผู้คนในหมู่บ้านก็จะอยู่เย็นเป็นสุขทั่วกัน

เมื่อได้หัวคนไปแล้ว เขาก็จัดการต้มและขัดทำความสอาดให้เป็นเงาและหาเสาไม้ใหญ่ ๆ มาเจาะเป็นโพรงสำหรับวางหัวกระโหลก แล้วผังให้ที่วางหัวกระโหลกอยู่สูงจากพื้นดินประมาณ ๑ วา ในถนนสายหนึ่งที่เขาเลือกไว้ เสาหัวกระโหลกนี้เขาจะผังเรียงกันเป็นแถว

สองข้างถนนห่างกันประมาณ ๑ วา ทันหน้าเข้าถนนทุกตันเพื่อให้คนที่เดินผ่านไปเห็นได้ถนัด หมู่บ้านใดตั้งใหม่ หรือ เย็นบ้านเก่ามานานเท่าใดก็ดูได้จากความยาวของ " ถนนหัวกระโหลก " นี่เอง

ละว้า เช่นเดียวกับมนุษย์ชาติอื่น ย่อมมีการแบ่งพวกออกไปเย็นหลายสาขา เฉพาะละว้าในรัฐนี้แบ่งออกเย็น ๓ พวก คือพวกที่หนึ่งเย็นพวกที่ได้รับความเจริญจากภายนอก ถือประเพณีของละว้าบ้างเล็กน้อย มีการติดต่อกับคนไทยและจีนเย็นปรกติ พวกที่สองเย็นพวกที่ยังยึดประเพณีเดิมของเขาอยู่ แต่ไม่ถึงกับเคร่งครัดจริงจัง ส่วนพวกที่สามเย็นละว้า ชาวป่าที่ถือประเพณีเดิมอย่างเคร่งครัด การล่าหัวคนเย็นหน้าที่ของละว้าพวกที่สาม ส่วนพวกที่หนึ่งและที่สองคอยรับซื้อเอาเท่านั้น จึงเกิดมีตลาดค้าหัวมนุษย์ขึ้นในเมืองว้า

หัวคนที่นำไปขายในตลาดมีราคาสูงต่ำตามชนิดที่ต้องการ เช่นหัวของชาวเมืองไทยแลมราคาถูกที่สุด

เพราะเขาถือว่าพวกไทยแลมไม่ใช่นักรบ ราคาซื้อขาย บางทีกะโหลกละ ๒ รูปีก็มี แต่กะโหลกของพวกมูเซอ ขายได้ถึงสามเท่าของกะโหลกชาวแลม เพราะมูเซอเป็นนักสู้ กว่าพวกว้าจะจับได้จะต้องต่อสู้กันถึงขนาดหัวของพวกฉาน (ไทย) และจีนจะขายได้ประมาณหัวละ ๕๐ รูปี เพราะพวกนี้รู้จักระวังตัวค่อนข้างหายาก หัวพม่ายังไม่ปรากฏว่ามีขายในตลาด เพราะผู้ชายพม่าโดยมากไม่ชอบเดินทางไปค้าขายที่ไหน หัวฝรั่งเคยถูกตัดไปครั้งหนึ่ง เมื่ออังกฤษไปยึกยื้นเขตแดนกับจีน นายทหารอังกฤษสองคนเดินไปเที่ยวเล่นหลังอาหารกลางวัน เผลอตัวไปหน่อยเดียว ถูกพวกล่าหัวคนจับเอาไปได้ ฝ่ายเจ้าหน้าที่อังกฤษส่งทหารตามไปช่วยในหมู่บ้านนั้น แต่ไม่ทันได้พบแม้แต่หัวกะโหลก พวกว้าเห็นท่าไม่ดีเลยเอาไปซ่อนหรือเผาไฟทิ้งเสียก่อนแล้ว จึงไม่สามารถจะทราบได้ว่าหัวกะโหลกฝรั่งจะมีราคาเท่าใด

พวกละว้าไม่มีนิสสัยเป็นขะโมยเหมือน ชาวคอย บางพวก เช่น กะฉิ่น และข่ากุย เขาจะไม่ลักทรัพย์หรือปล้นหมู่บ้านไม่ว่าของพวกใด สิ่งที่เขาทำให้คนอื่นเดือดร้อนก็เพียงแต่ขอหัวไปไว้บ้านเท่านั้น ฉะนั้น พวกพ่อค้าจีนหรือ ฉาน (ไทย) จึงกล้าไปติดต่อซื้อฝิ่นในถิ่นที่ไม่มีการล่าหัวมนุษย์

เมืองว้าหรือแดวันละว้านี้จะกำหนดเขตแดนแน่นอนไม่ได้ เป็นแต่รู้ได้คร่าว ๆ ว่าอยู่บนเขาหลายลูก ลูกหนึ่งระหว่างน้ำโขงกับน้ำสาละวิน ทางตวันตกห่างจากน้ำสาละวินประมาณ ๑๐๐ ไมล์ ทางตวันออกจดเขาแบ่งน้ำของน้ำโขง โดยกว้างจากตวันออกไปตวันตก ประมาณ ๔๐ ไมล์ แต่จากเหนือถึงใต้กำหนดไม่ได้ เขาแบ่งออกเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งเรียกว่าเมืองว้าปุย อีกส่วนหนึ่งเมืองว้าเล็น พวกว้าเล็นมีชื่อเสียงว่าเป็นผู้มีฝีมือในการล่าหัวมนุษย์เหนือกว่าพวกอื่น

พวกละว้าตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นหมู่ ๆ และหมู่

หนึ่ง ๆ มีมากหลังคาเรือนกว่าบ้านชาวกอยพวกอื่น ๆ เขามีหัวหน้าหมู่บ้านทุกหมู่ ไม่ขึ้นแก่กัน การปกครองเขาจัดกันภายในหมู่บ้านของเขาเอง และเชื่อหัวหน้าของเขาคนเดียวเท่านั้น มียกเว้นอยู่สองแห่งคือทอนเหนือเรียกว่า สูงระมัง และทอนใต้เรียกว่าหัวข่า สองแห่งนี้หัวหน้ามีอำนาจปกครองได้หลายหมู่บ้าน แต่ก็จัดอย่างแบบสหรัฐ (*Federation*) น้อย ๆ ทางเข้าหมู่บ้านของพวกว้าเขาทำเยื้องอุโมงค์คดไปคดมา คือเอาไม้กรุสองข้างทางเดินทิ้งลงไปกันดินพัง ข้างบนก็เอาไม้พาดปลูกหญ้าและเถาวัลย์คลุม จึงเย็นการยากที่คนภายนอกจะเข้าไปหาเขาได้โดยง่าย รอบหมู่บ้านเขายังมีกำแพงดินสูงราววาเศษ ปลูกต้นไม้ทึบหนามไว้เป็นรั้วอีกชั้นหนึ่ง บ้านเรือนพวกว้าเขาทำกันอย่างแข็งแรง ผิดกับบ้านชาวกอยอื่น ๆ แต่ที่เหมือนกันทั่วไปในแดวันฉานรวมทั้งคนพนรายและยนคอยก็คือทำบ้านชายคาต่ำ ๆ ซึ่งผู้ที่จะเข้า

ไปในบ้านจะต้องก้มหัวลง เสมือนว่าต้องคำนับเจ้าของบ้านก่อนจึงเข้าไปได้ และในตัวเรือนใหญ่จะต้องมีที่สำหรับก่อไฟ ทำด้วยไม้กระดานกั้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมจตุรัสยกขึ้นเหนือพื้นไฟไหม้พื้นเรือน บ้านของชาวเชียงตุงก็มีเตาไฟชนิดนี้อยู่กลางเรือนเช่นเดียวกัน ทั้งนี้ก็เนื่องจากอากาศบนเขาหนาวจัด จะต้องอาศัยไฟเป็นเครื่องให้ความอบอุ่นในบ้าน เช่นเดียวกับบ้านฝรั่งในเมืองหนาวผิดกันก็แต่ไม่มีปล่องให้ควันออกเท่านั้น

นอกจากนี้พวกละว้าเช่นเดียวกับชาวดอยบางพวกสามารถทำน้ำบ่ระปาใช้ได้ คือเขาไม่ชอบตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้น้ำ เพราะเชื่อว่าน้ำนำเชื้อโรคมาให้ (คงจะเป็นพวกไข้มาลาเรียนั่นเอง) ฉะนั้นเขาจึงต้องเอาไม้ไผ่ผ่าครึ่งเป็นรางรองเอาน้ำจากห้วยบนดอยสูง ๆ ต่อกันลงมาใช้ในบ้าน โดยไม่ต้องไปหาบหามเอามาเหมือนคนพื้นราบเขาจะได้น้ำสอาดใช้ได้ตลอดปี และไม่ต้องเสียค่าน้ำประปาทุกเดือนอย่างคนในเมืองหลวงของเรา

การอาชีพสำคัญของพวกละว้าคือการเพาะปลูก ไร่ของเขาอยู่ตามภูเขาสูงประมาณ ๒๐๐๐ ถึง ๓๐๐๐ ฟุต เขาปลูกข้าวสาลี ข้าวโภชน์ ถั่วและฝิ่น ไร่ฝิ่นมีมากที่สุด ในฤดูเดือนสามเดือนสี่ตามไหล่เขาจะขาวโพลงไปด้วยดอกฝิ่น เมื่อต้นฝิ่นมีผลเขาก็กรีดเอายางคือใช้มีดสามคมกรีดผลฝิ่นในเวลาเย็นก่อนพระอาทิตย์ตก รุ่งขึ้นเช้ายางฝิ่นจะออกมาเยิ้มยางค่นติดอยู่ แล้วเจ้าของก็เอากระดาษทำด้วยเปลือกไม้ (กระดาษสา) ตัดเป็นแผ่นเล็ก ๆ ไปเช็ดเอายางนั้นพับเป็นห่อ ๆ รวมไว้ในตระกร้าเรียกว่าฝิ่นดิบฝิ่นต้นหนึ่งมีลูกหลายลูก เป็นสิเขียวขนาดเท่าไข่ไก่ ลูกหนึ่งกรีดเอายางได้หลายครั้ง

เมื่อได้จำนวนฝิ่นดิบมากพอสมควรแล้ว เขาก็เอากระดาษห่อฝิ่นนั้นไปละลายให้เนื้อฝิ่นออกจากกระดาษ และกรองเอาน้ำไปใส่กะทะเคี่ยวให้เป็นฝิ่นสุก ฝิ่นดิบสีขาวเมื่อเคี่ยวเป็นฝิ่นสุกจึงจะเป็นสีดำ

เมล็ดฝิ่นเขาคั่วกินเป็นอาหาร ใบอ่อนของต้นฝิ่นก็

เอามาผัดกับเนื้อหมูเนื้อไก่กินได้ ไม่มีพิษฝนติดอยู่เลย พวกละว้ากินเนื้อสุกร ไก่และสุนัขเป็นอาหาร ข้าวอย่างเมืองเราหายาก เพราะต้องลงมาปลูกตามเชิงเขาข้างล่างเป็นระยะทางตั้งสองสามพัน ฟืนเกลือเป็นสิ่งที่ละว้าต้องการมากที่สุด พวกจีนนำเกลือไปแลกฝนถึงน้ำหนักหนักต่อน้ำหนักเขาก็เอา

ละว้าทุกพวกมีร่างเตี้ยแต่ล่ำสันแข็งแรง ใบหน้าสี่เหลี่ยม ขากรรไกรใหญ่ จมูกใหญ่ ผิวคล้ำกว่าชาวคอยอื่น ๆ ทั้งหมด พวก "ว้าย้าย" (ถือพวกย่าเถือนที่ฆ่าคนเอาหัว) ตัดผมสั้น "ว้าดิ" ไว้ผมยาวทุกคน

พวก "ว้าย้าย" (เรียกตามภาษาเชียงตุง) นุ่งน้อยห่มน้อย แต่ชอบมีเครื่องประดับมาก ๆ ขยันทำงานมีทั้งวัวควาย หมู หมา เป็ดไก่มากกว่าพวก "ว้าดิ" ซึ่งนิยมนุ่งห่มเสื้อผ้ามากกว่าเครื่องประดับอื่นๆ พวกว้าดิ *Tamed Wa* แบ่งออกเป็น ๕ พวก คือ ว้า

ชิ่นแดง ว้าชิ่นดำ ว้าชิ่นลาย และว้าทะมอ ว้ามอยนอ เขาแยกตั้งบ้านเรือนอยู่พวกละแห่งไม่ปะปนกัน เมื่องว้านี้เขาว่าอุดมไปด้วยเงินเงิน เครื่องประดับกายของพวกว้า เช่นกำไลแขน กำไลคอและกลองสุยาเส้นเขาทำด้วยเงินทั้งไปขุดมาถลุงเอาเองทั้งนั้น

ว้าระมัง (พวกว้าบ้านสูงระมัง) ระเอาศพของหัวหน้าของเขาหรือคนสำคัญในพวกเขาฝังไว้ทิศทางเดินขึ้นบันไดบ้าน ขุดหลุมลึกประมาณวาเศษ เอาศพใส่โลงซึ่งทำด้วยไม้ท่อนขุดเป็นโพรง เอาสิ่งของเครื่องแต่งตัวเครื่องประดับของผู้ตายฝังไปด้วย ถ้าเป็นศพคนธรรมดาก็ฝังไว้ข้างถนนใกล้ ๆ หมู่บ้าน เอาดินกลบให้สูงกว่าพื้นดินและล้อมรั้วไม้กั้นไว้ ว้าพวกอื่นก็ถือธรรมเนียมคล้ายกันนี้

นอกจากในเมื่องว้าซึ่งกล่าวมาแล้วนี้ ยังมีชนชาติที่มีเชื้อสายเป็นละว้าอยู่ตามที่ต่าง ๆ ในรัฐเชียงตุงอีกหลายแห่ง แต่ทางฟากตวันตกแม่น้ำสาละวิน

ไม่มีพวกว้าไปอยู่เลย ไทยดอยซึ่งชาวเชียงตุงออก
เสียงเย็น "ไตลอย" ก็คือว้าพวกหนึ่งนั่นเอง เข้าใจว่า
พวกนี้อาจเย็นพวกพระยาเม็งราย ขับไล่ออกจากเมือง
ตุงไปเมื่อให้มังคุมมังเคียนครองเมือง พวกไทยดอย
นี้ถือพุทธศาสนา และถือขนบธรรมเนียมคล้าย ๆ
ไทย มีมากทางแถบตวันออกของรัฐเชียงตุง และ
ข้ามน้ำโขงไปในแคว้นลาว นอกจากนี้ก็มีว้าบ้านคำ
ว้าบ้านกาง ซึ่งเล่ากันว่าพระยาเม็งรายอนุญาตให้ไป
ตั้งบ้านอยู่ในที่ราบใกล้เย็นพิเศษ การทำพิธีกินเมือง
ของเจ้าฟ้าเชียงตุงดังกล่าวมาในบทต้นนั้น ก็ใช้ว้าบ้าน
คำ บ้านกางนี้ไปเข้าพิธี

พวกละว้าที่ตกค้างอยู่แถวเมืองเชียงตุง ต่างกับ
พวกที่อยู่ในเมืองว้าเกือบเป็นคนละชาติก็ว่าได้ พวกนี้
หันมาถือประเพณีอย่างชาวเชียงตุงเสียมาก แต่ยังมี
ประเพณีสำคัญอันหนึ่งที่พวกว้าเชียงตุง ถือปฏิบัติกันมา
ทุกปีจนทุกวันนี้ คือในวันสงกรานต์พวกเขาจะทำรูปกบ

แห่ลงมาที่ลำน้ำเงิน ขัดเย็นขบวนอย่างใหญ่โต พวกเงินชาวพ่นเมืองก็พลอยเข้าขบวนไปกับเขาด้วย เมื่อไปถึงแม่น้ำ ก็เอารูปกยนั้นโยนลงไปในน้ำพร้อมทั้งเครื่องบูชาและของสังเวยต่าง ๆ เสร็จแล้วก็เดินขบวนเข้าไปเล่นน้ำสงกรานต์ในเมือง พิธีนี้เขาถือปฏิบัติกันมานาน มีความหมายว่า กยเย็นราหูท้อมในเวลาที่มีจันทรุปราคา ถ้าเขาไม่ทำพิธีนี้ราหูจะโกรธอมพระจันทร์ไว้ไม่คายออกมาจะไม่มีพระจันทร์ส่องโลกยอกวันขึ้นแรมเรื่องของละว้าที่เกี่ยวกับเมืองเชียงตุงนอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังมีพิธีประหลาดอีกอย่างหนึ่ง คือในวันออกพรรษา เขาจะนัดให้ชาวบ้านหาก้อนหินมาก ๆ เอาไปขว้างเข้าทางหอเจ้าฟ้า และพวกบริวารเจ้าฟ้าก็เตรียมก้อนหินไว้ขว้างตอบ บางทีถึงขาดเจ็บไปก็มี เมื่อหมดก้อนหินที่เตรียมมาก็เลิกกัน พิธีนี้หมายความถึงกยแย่งเมืองเชียงตุงจากพวกละว้านั่นเอง พิธีนี้ได้เลิกมาหลายปีแล้ว

มูเซอ หรือ ลาฮู

มูเซอ เป็นชื่อคนอื่นเรียก แต่พวกเขาเรียกตัวเองว่า "ลาฮู" ถิ่นฐานเดิมของพวกนี้ สันนิษฐานกันว่าอยู่ใกล้เขตแดนทางใต้ของประเทศทิเบต มีตำนานเล่าสืบต่อกันมาว่า พวก ลาฮู หรือมูเซอนี้ นับถือพุทธศาสนา มีผู้ปกครองบ้านเมืองเป็นพระ เหมือนดาไลลามาของทิเบต เรียกว่า "ฟู" แต่เป็นคณะสงฆ์จำนวนสามสิบหกรูป เรียกว่า "ตาฟูแย" อาณาเขตของบ้านเมืองลาฮูปรากฏตามรายงานของ อุปราช จีน ประจำยูนานว่า เมืองลาฮูมีความยาวถึงพันลี้ (ประมาณ ๘,๐๐๐ เส้น) ด้านหนึ่งจดเมืองว้า อีกด้านหนึ่งจดเขตพม่าเหนือนอกนั้นจดเมียนนิง ไวยวน และซือเมาของจีน

พวกลาฮูอยู่เป็นประเทศอิสสระ ไม่ขึ้นแก่ประเทศใด ต่อมาพม่ายกกองทัพขึ้นไปปราย และประกาศ

รวมเข้าในแคว้นเมืองแลม แต่พวกลาวไม่สมัครใจ
ที่จะอยู่ร่วมกับชาวแลม พม่าจึงยกทัพขึ้นไปปราบอีก
ลาวยืนหยัดต่อสู้กับพม่า จนพม่าต้องปล่อยมือ ต่อจาก
นั้นพวกลาวหันไปคบกับพวกว้า ซึ่งเป็นเพื่อนบ้านชาว
คอยด้วยกัน เนื่องเหตุให้กระทบกระเทือนกับจีน จีน
จึงยกทัพมารบ ละว้าได้มาช่วยต่อต้าน จนทัพจีนต้อง
ถอยไป

แต่อุปราชยูนานะหืนเป็นการเสียเกียรติ ที่จีนสู้
พวกชาวคอยไม่ได้ จึงเตรียมทัพมาตีใหม่ คราวนี้ใช้
อาวุธปืนใหญ่ทันสมัย ซึ่งเกินความสามารถของพวก
ละว้าและลาวจะต้านทานไว้ได้ ละว้าจึงถอยกลับบ้าน
เมืองของเขา ทิ้งลายให้กระจัดกระจายหนีภัยจากถิ่น
ฐานของตน กลายเป็นชาติที่ไม่มีประเทศมาจนทุกวันนี้
ส่วน ตาฟูแย ก็หนีเอาตัวรอด ไปอาศัยอยู่ในเมือง
ว้าใกล้หนองเขียวจนตลอดชีวิตของพวกเขา

ลาวู หรือ มูเซอนี้เป็นชาวเขาที่มีลักษณะดีกว่า

พวกอื่นทั้งหมด ชอบการล่าสัตว์ ผู้ชายทุกคนมีหน้าไม้และถือตายเป็นอาวุธประจำตัว หน้าไม้อันหนึ่ง ๆ ใหญ่และแข็งแรงมากเวลาขึ้นสายต้องใช้มือและเท้าทั้งสองจึงจะขึ้นได้ ในการยิงสัตว์ใหญ่ ๆ เช่นเสือ หรือ วัวกระทิง เขาจะเอายาพิษ (ยางน่อง) ทาปลายลูกศร ลูกศรทำด้วยไม้ไผ่ลนไฟให้แข็ง พวกนี้ยิงหน้าไม้แม่นยำมาก ขนาดเหรียญสองสลึงวางไว้ในระยะสิบก้าว เขาจะยิงให้ถูกได้ ไม่เกินสามครั้งต่อหนึ่ง ยาพิษที่เขาใช้อาบลูกศรเขาเก็บเป็นความลับ บางคนว่าได้จากเมืองจีน บางคนว่ามีต้นไม้ชนิดหนึ่ง มีมากทางเมืองโก เมืองพยากในแคว้นเชียงตุงใกล้เขตไทย เขาเอาเปลือกไปเคี่ยวเป็นยาพิษ (เข้าใจว่าเป็นยางน่อง)

ลาฮูหรือมูเซอแบ่งออกได้เป็นสองพวก คือ ลาฮูใหญ่กับลาฮูเหลือง แต่ที่นิยมเรียกกันทั่วไปว่า มูเซอดำ มูเซอแดง ความแตกต่างระหว่างสองพวกนี้คือ

ภาษาที่พูดกับเครื่องแต่งตัว แต่ที่เห็นได้ชัดนั้นคือการไว้ผม พวกมูเซอแดงตัดผมสั้น แต่เหลือไว้เป็นหย่อม ๆ เพื่อให้ผมยาวออกมาขอดเป็นเปีย แต่มูเซอดำโกนหมดเหลือไว้ทำผมเปียแต่งเดียว

ผู้ชายมูเซอนุ่งกางเกงและสวมเสื้อแบบไทยเช่นเดียวกัน สีดำหรือน้ำเงินแก่ มีผ้าโพกหัว ส่วนผู้หญิงสวมกระโปรงคล้ายเสื้อนอนของฝรั่งยาวถึงข้อเท้า มีผ้าโพกศีรษะใหญ่กว่าของผู้ชาย เสื้อผ้าของมูเซอไม่ชอบใช้สีฉูดฉาดชักเป็นลวดลายมาก เหมือนชาวคอยบางพวก เครื่องประดับก็ไม่รุ่มร่าม ไม่มีกำไลมือ กำไลคอ พวกที่เรียกว่ามูเซอแดง เพราะเขานิยมใช้ผ้าสีแดงสลับขาวเย็บติดปลายแขนเสื้อและปลายขากางเกง ผ้าโพกศีรษะนิยมสีเหลืองกับขาว กระโปรงผู้หญิงก็มีแถบสีแดงและขาวเย็บติดเป็นเครื่องสังเกตุได้

มูเซอทุกพวกมีรูปร่างหน้าตาคล้ายจีน ผู้หญิงส่วนมากมีใบหน้าสวยและสดชื่นเสมอ

เครื่องดนตรีของมูเซอมี "แคน" (ซึ่งเย็นเครื่องดนตรีดั้งเดิมของลาวหลวงพระบาง เวียงจันทร์ และทางภาคอีสาน แต่ของพวกมูเซอและอีก้อเล็กและสั้นกว่า) พวกผู้ชายชอบถือเย่าไปเที่ยว เวลามีงานรื่นเริงใช้แคนเย็นเครื่องนำการเต้นการรำ

พวกมูเซอกระจัดกระจายแทรกซึมไปตามพวกชาวดอยอื่น ๆ แต่ชอบตั้งบ้านเรือนอยู่ตามยอดดอยที่สูงสุดเสมอ และชอบอยู่โดดเดี่ยวห่างจากชุมนุมชน การทำมาหากินพวกมูเซอไม่ค่อยกระตือรือร้น เย็นคนมักน้อย ผิดกับชาวดอยพวกอื่น จึงมีผู้กล่าวว่า พวกมูเซอเย็นคนเกียจคร้าน เกี่ยวกับศาสนา พวกมูเซอเขายังคงนับถือว่าเย็นพุทธศาสนิกชนอยู่ แต่ประเพณีต่างๆ ถือตามแบบจีนแทบทั้งนั้น ถึงปีใหม่จีนเขาก็มีการไหว้ผีไหว้เจ้า วันแรกเรียกว่า "วอหลวง" มีการจุดประทัดยิงปืนและจุดธูปเทียนเผากระดาษ อีกสิบห้าวันต่อมาเรียกว่า "วอน้อย" หรือปีใหม่น้อย มีการรื่นเริง

ฉลองกันอีกครั้งหนึ่ง ในระหว่างมีงานฉลองปีใหม่ทั้งสองนี้ เขาห้ามคนต่างถิ่นเข้าไปในหมู่บ้านของเขา ถ้าขืนพลัดเข้าไปก็จะถูกกักตัวไว้จนกว่างาน จะเสร็จสิ้นสุดลง แล้วริบเอาทรัพย์สิ่งของตลอดจนเสื้อผ้าไว้ก่อนจึงจะปล่อยตัวไป เตาไฟอีกอย่างหนึ่ง เขาจะไม่ยอมให้ใครขึ้นไปเหยียบเย็นอันขาด แม้ภาษาเขาก็ไม่พอใจให้พูดภาษาอื่นนอกจากภาษามูเซอ

การแต่งงานของพวกมูเซอ เขาไม่มีพิธีรีตองอะไรมาก เมื่อชายหนุ่มไปรักผู้หญิงคนใด เขาก็จะบอกให้พ่อแม่ทราบ แล้วชายก็จะไปอยู่กับหญิงที่บ้านของพ่อแม่หญิงโดยไม่ต้องเสียเงินเสียทองอะไร เขาถือว่าการที่ได้ผู้ชายไปทำงานให้แก่ครอบครัวนั้น เป็นของมีค่ากว่าเงิน เมื่อพ่อแม่ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวตายลง ทรัพย์สมบัติของครอบครัวทั้งหมดจะต้องแบ่งกันในระหว่างลูกผู้ชายคนละเท่า ๆ กัน ลูกผู้หญิงจะไม่ได้รับเลย

ลิซอ

ลิซอเป็นมนุษย์ชาวดอยอีกพวกหนึ่ง ที่ตั้งบ้านเรือนกระจัดกระจายกันอยู่ทั้งสองฟากของแม่น้ำสาละวิน ลิซอคล้ายมาทางมูเซอมากกว่าชาวดอยอื่น ๆ รูปร่างหน้าตาของมนุษย์พวกนี้ยากที่จะดูว่าแตกต่างกับคนจีนยูนาน (ฮ่อ) อย่างไร เขาพูดภาษาจีนได้ดี บ้านเรือนเขาชอบอยู่บนยอดดอยสูง ๆ และเรือนมักจะทำด้วยไม้จริง ไม่ใช่ไม้ไผ่ แต่ปลูกยนพื้นดินไม่ยกพื้นตั้งเสาเหมือนพวกอื่น ฝาเรือนสานด้วยไม้ไผ่โบกดินเหนียว หมู่บ้านลิซอไม่นิยมกั้นรั้วบ้านเป็นเขต

พวกลิซอนับถือผีปู่ย่าตายายเหมือนจีน ประเพณีการแต่งงานต่างกับมูเซอ คือเป็นหน้าที่ของพ่อแม่ที่จะขวนขวายหาคู่ครองให้ลูกตั้งแต่ยังเป็นเด็กอยู่ ถ้าฝ่ายชายต้องการหญิงคนใด พ่อแม่ฝ่ายชายจะต้องเอาเงินสินสอดครั้งหนึ่งไปให้พ่อแม่หญิงก่อนที่หญิงนั้นจะมีอายุ

ครบ ๑๕ ปีบริบูรณ์แล้ว ก็ให้เฒ่าแก่นำเงินสินสอดที่เหลืออีกครั้งหนึ่งไปชำระและนำเข้าสาวไปส่งเจ้าบ่าวเป็นอันเสร็จพิธีแต่งงาน เงินสินสอดทั่วๆ ไปโดยเฉลี่ยประมาณรายละ ๑๐ รูปี ไม่ว่าหญิงนั้นจะสวยหรืออัสักเพียงใด

พวกลิซอไม่มีป่าช้าที่แน่นอน เมื่อคนตายก็เอาใส่โรงไม้ไปวางไว้ในที่แห่งหนึ่งที่ไม่ใกล้ตัวเรือน นักขนกระทั่งมีผีมากำหนดวันให้ แล้วพวกญาติและเพื่อนฝูงของผู้ตายจึงจะมานำเอาหีบศพไปฝังในป่า

อีก้อ

ก้อหรืออีกอมีอีกชื่อหนึ่งที่เราเรียกตัวเขาเองว่า "อะข่า" ในรัฐเชียงตุงนับว่ามีมากเป็นสองของชนเชื้อชาติไทย ทางฟากตะวันตกของแม่น้ำสาละวินไม่มีอีก้อไปอยู่เลยในประเทศไทยเราก็คุเหมือนอีก้อจะมีจำนวนมากกว่าชาวเขาพวกอื่น เครื่องแต่งตัวผู้หญิงอีก้อก็

งามสดุดตากว่าของชาวดอยทุกพวก ทุกชั้นเขาประดิษฐ์
ลวดลายปักด้วยด้ายสี และมีเม็ดกระดุมโลหะสีเงินติด
ประดับไว้ด้วย กะโปรงสั้นแซวนใต้บั้นเอวพะเยิบพะยาย
ลงมาเหนือเข่า มีสนับแข้งทำด้วยผ้าสีดำหรือน้ำเงินแก่
สวมต่อลงมา หมวกผ้าคล้ายหมวกนางพยาบาล แต่
ประดับด้วยลูกปัดเหรียญเงินและด้ายสีอย่างงดงาม
หมวกเย็นเครื่องหมายบอกว่าผู้สวมเย็น หญิง สาว หรือ
แต่งงานแล้ว ถ้าเย็นหญิงสาวหมวกจะทรงต่ำคล้าย
หมวกแขกเรือบิดต่ำลงมาถึงตา ถ้าเย็นหญิงที่แต่งงาน
แล้วทรงหมวกก็สูงเย็นรูปกรวยคัด

อิก้อผู้ชายแต่งกายเรียบ ๆ ไม่มีอะไรสดุดตา
เหมือนพวกผู้หญิง โดยมากมีร่างสูงโปร่งกว่าชาวดอย
พวกอื่น กระดูกขากรรไกรยื่นออก มีลักษณะคล้ายคน
ญวน ผู้ชายไว้ผมเปียเล็ก ๆ ทุกคน

พวกอิก้อชอบบริโภคเนื้อสุนัขเย็นอาหาร โดยไม่
เลือกชนิดเหมือนพวกว้าที่ชอบแต่สุนัขเล็ก ๆ หรือพวก

ญวนตังเกี๋ยหรือจีนไหหล่ำชอยแต่สุนัขดำ อีกัอไม่มีนิส
สัยเข็นนักต่อสู้เหมือนพวกละว้าหรือมูเซอ แต่เมื่อมี
ความจำเข็นเขาก็ใช้หน้าไม้ทำประโยชน์ได้เท่า ๆ กับ
พวกอื่นเหมือนกัน มีเรื่องเล่ากันว่า เมื่อกองทัพไทยตี
เชียงตุงไม่สำเร็จถอยกลับเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๕ พวกอี
กัอระคมทัพหน้าไม้ติดตามฆ่าทหารไทยเสียชีวิตไป เป็น
จำนวนมาก เมื่อพวกพม่ายกทัพไปตีเมืองว้า พวกกัอ
กับมูเซอก็ช่วยกันโจมตีด้วยหน้าไม้ขับทหาร พม่า ตาย
หมดทั้งกอง

พวกละว้าชอบพูดกันว่าอีกัอไม่ชอบน้ำ คงจะเป็นความ
จริง หมู่บ้านของอีกัอจึงตั้งอยู่ห่างจากห้วยหรือลำธาร
อาชีพของเขาคือปลูกฝิ่นปลูกฝ้ายและพืชอื่น ๆ ไร่ข้าว
ทำพอกินไปปีหนึ่งๆยุ้งข้าวของพวกกัอมักจะปลูกไว้ไกลๆ
บ้าน เพราะกลัวไฟไหม้ บ้านเรือนทำด้วยไม้ไผ่ ใต้
ถุนสูงพอให้หมูและแพะอาศัยอยู่ใต้ ในเรือนตามปกติ
แบ่งเป็นสองห้อง สำหรับลูก ๆ ห้องหนึ่ง พ่อแม่ห้อง

หนึ่ง

เมื่อชายหญิงรักกัน และตั้งใจจะแต่งงานกัน เขาจะพากันหนีจากบ้านไปคืนหนึ่งรุ่งเช้าก็กลับมาขอกพ่อแม่ แล้วก็เชิญแขกเหรื่อมากินเลี้ยงเพื่อแจ้งข่าวให้ทราบทั่วกันเสร็จแล้วรออีกสองสามวันฝ่ายชายก็กลับมาแจ้งความประสงค์ของตนอีกครั้งหนึ่งว่าจะเอาหญิงนั้น เป็น ภริยาแน่ แล้วก็ไปพาเจ้าสาวไปบ้านของตน และมีการเลี้ยงฉลองกันอีกครั้งหนึ่ง ผู้หญิงอีกอไม่รังเกียจที่จะแต่งงานกับคนต่างชาติต่างพวก ในรัฐเชียงตุงคนจีนไปได้หญิงอีกอเป็นภรรยาและตั้งบ้านเรือนอยู่บนดอยกับพวก อีกอก็มีมาก ทั้งนี้คงมีเนื่องมาจากของสองอย่าง คือ ความงามและมรรยาทอันละมุนละไม ประกอบกับเครื่องแต่งตัวของหญิงอีกออย่างหนึ่ง และไร่ฝ้ายอันกว้างขวางของพวกเขาอีกอย่างหนึ่ง จึงทำให้พ่อค้าจีนหนุ่มหรือไม่หนุ่มตัดสินใจฝากชีวิตไว้บนดอยอีกอ

ถึงแม้ว่าฝ้ายเป็นสินค้าสำคัญที่พวกอีกอได้อาศัย

เลี้ยงชีพ แต่ก็ปรากฏว่าอัตติคยาฝีนน้อยกว่าชาว
คอยพวกอื่น เขานับถือผีบู่ย่าตายาย บีหนึ่งจะมีการ
เสันไหว้ถึงสิบสองครั้ง

ทุกหมู่บ้านเขาทำประตูไว้เข็นเครื่องหมายยอกเขต
หมู่บ้าน คือ เอาเสาไม้ สองต้นผังดินเอาไม้อีกท่อน
วางพาดคิดเข็นขื่อ เขาเรียกว่า ประตูละคอง ศรีอลก
คือ มีความหมายว่าคนหรือผีก็ตามุ มาเห็นประตู
นี้ก็จงรู้ว่าถึงเขตบ้านเขาแล้ว อย่าได้บังอาจล่วงล้ำ
เข้าไปโดยไม่ได้รับอนุญาต และที่ประตูนี้ก็ถือว่ามผี
บ้านรักษาอยู่

ในงานรื่นเริงต่าง ๆ เขาใช้แคนเข็นเครื่องดน
ตรีเหมือนอย่างมูเซอ เขาชอบการเต้นรำวงกลมตาม
จังหวะแคนทั้งชายและหญิง

เมื่อคนชั้นหัวหน้าหรือผู้ที่มั่งมีในหมู่บ้านตาย ลง
พวกญาติจะต้องเรี่ยไรเงินกันออกคนละหนึ่งรูปี้ ตัด
ต้นไม้มาทำโลงแล้วเอาสิ่งของเครื่องใช้ของผู้ตายใส่

รวมไว้กับศพ แล้วไปเชิญผู้ใหญ่ในบ้านนั้นมาทำพิธี คือ
จะต้องหาควายมา ๕ ตัวเอามายืนเรียงแถวกัน ผู้ทำ
พิธียืนตรงหน้าแถว พวกญาติของผู้ตายนั่งโดยรอบ
พอได้เวลาประกอบพิธี ผู้เป็นหัวหน้าในพิธีนั้นก็ขึ้น
หลังม้าตรงไปยังควายที่อยู่ใกล้ที่สุด ชักดาบออกมา
ฆ่าควายตัวนั้น แล้วที่เหลืออีก ๔ ตัว ให้เป็นหน้าที่
ของคนอื่นจัดการต่อไป เมื่อชำแหละเนื้อควายเสร็จ
แล้วก็มีการเลี้ยงใหญ่ คนทั้งหมู่บ้านก็มารวมกินเลี้ยง
เสร็จจากการเลี้ยงแล้วจึงเอาศพไปฝังบนเขาที่ห่างออก
ไปโดยไม่มีการทำพิธีอะไรอีก

อะเข่อ

พวกอะเข่อนี้ควรจะนับรวมเป็นสาขาหนึ่งของชาติ
อีกัอ แต่พวกอะเข่อเองเขาไม่ยอมรับว่าเป็นเชื้อสาย
เกี่ยวพันกับพวกอีกัอหรืออะข่าแต่อย่างใด สิ่งที่แตก

ต่างจากพวกอะข่า มีอยู่อย่างเดียวคือ พวกอะเข่อนม
รูปร่างเล็กทั้งชายและหญิง เขาอ้างว่าบรรพบุรุษของเขา
มาจากเมืองจีน เมื่อสักร้อยกว่าปีมาแล้วนี้ พวกนมหมู่
บ้านเล็ก ๆ แยกย้ายกันอยู่ แต่ในบ้านหนึ่งอาจมี
หลายครอบครัวรวมกันอยู่ และเขาจะช่วยกันทำงาน
เหมือนกับเป็นครอบครัวเดียวกัน ในเรือนของพวกอะ
เข่อมีเตาไฟสองแห่ง แห่งหนึ่งสำหรับใช้ในการหุง
ต้มธรรมดา อีกแห่งหนึ่งเป็นของผีเรือน เตาไฟสำ
หรับผีเรือนนั้น เขาจะไม่ยอมให้คนข้างนอกเข้าไปใกล้
เป็นอันขาด ในปีหนึ่งพวกอะเข่อจะมีการเลี้ยงผี ๒
ครั้ง แต่อาจจะมีพิเศษเพิ่มขึ้นอีก เช่นเวลาคนใน
เรือนหายจากเจ็บป่วย เขาก็จะมีการเส้นไหว้ผีเรือน
การแสดงความขอบคุณที่ผีได้ช่วยให้หายจากโรคภัย
หมู่บ้านอะเข่อเขามีซุ้มประตูเช่นเดียวกับหมู่บ้านอีก้อ
ผิดกันเวลาทำพิธีเส้นไหว้ผี พวกอะเข่อจะไม่ยอมให้
ใครผ่านประตูนี้เข้าไปเป็นอันขาด พวกอะเข่อนิยมมี

ภรรยาคนเดียว ไม่เหมือนพวกอิก้อที่ผู้ชายอาจมีเมียได้หลายคนโดยไม่มีกำหนด พิธีแต่งงานของพวกอะเข่อไม่มีอะไรมาก เขามีการเชิญแขกทั้งหมู่บ้านมากินเลี้ยง และทำพิธีที่บ้านเจ้าบ่าวเจ้าสาวติดกัน แต่มีแปลกอยู่อย่างหนึ่ง คือผู้ชายที่แต่งงานแล้วนั้นจะต้องนำภรรยาของเขาไปบ้านของพี่ชายใหญ่ของเขาก่อน เมื่อสามีตาย ภรรยาจะกลับไปอยู่กับพ่อแม่ของตนก็ได้ แต่จะเอาลูกไปด้วยไม่ได้ ต้องให้ลูกอยู่กับญาติของฝ่ายสามี

พวกอะเข่อมีธรรมเนียมการฝังศพพร้อมกับสิ่งของเงินทองของผู้ตายเช่นเดียวกับพวกกะเหรี่ยง แต่ต่อมาปรากฏว่ามีคนลักขุดหลุมฝังศพเอาของไปเสมอ เขาจึงเลิกประเพณีนั้นเสีย

พวกอะเข่อไว้ผมเปีย ผู้ชายผู้หญิงแต่งตัวเรียบๆ ชายนุ่งกางเกงสรวมเสื้อสีกรมท่า ผู้หญิงนุ่งผ้าถุงสีเดียวกัน พวกอะเข่อและอิก้อนิยมปลูกเรือนอยู่ตามไหล่เขา ปล่อยให้พวกมูเซอ ลีซอ และเย้าอยู่บนยอด

บทที่ ๑๐

ผู้ครองสาละวัน (ต่อ)

ชาวกอยจำพวกที่กล่าวมาในบทก่อน ส่วนมากอยู่ในเขตเชียงตุง และบางพวกก็มีอยู่ในเขตประเทศไทยเรา เช่นมูเซอและอีก้อ แต่เนื่องจากอยู่ห่างไกลกันสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ก็ย่อมทำให้ขนบธรรมเนียมความเป็นอยู่เปลี่ยนแปลงแตกต่างไปจากกันเป็นธรรมดา เช่นพวกมูเซอและอีก้อตามคอยในเมืองไทยกับในแดวันฉานก็จะต้องมีอะไรแตกต่างกันไปบ้าง การติดต่อระหว่างชาวคอยด้วยกันก็เป็นอีกเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการเอาอย่างกัน ฉะนั้น ชาวคอยในแดวันฉานจึงปรากฏว่าประเพณีหลายอย่างที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งประเพณีเช่นว่านั้นชาวคอยในเมืองไทยไม่ถือกันก็มี

ในบทนี้จะได้กล่าวถึงชาวคอยที่มีอยู่ทางฟากตวัน

ตกของแม่น้ำสาละวินเย็นส่วนมาก เช่น ตองสู่ กะเหรี่ยง ยางแยระ ปะตอง ปะลอง กะฉิ่น ฯลฯ ซึ่งในจำนวนนี้พอจะแยกเย็นพวกใหญ่ได้ ๓ พวก คือ ตองสู่ กะเหรี่ยง กะฉิ่น นอกนั้นเย็นพวกย่อยที่ขึ้นกับ ๓ พวกนี้ เช่นตองสู่ก็มีตองโยและตะนู กะเหรี่ยงมี ยางขาว ยางดำยางแสก ยางแยระ ปะตอง และกองโก่ กะฉิ่นก็มีฉิ่นซึ่งมาจากสายทิเบต-พม่าด้วยกัน

ตองสู่ เช่นเดียวกับพวกละว้า เย็นชาติที่เก่าแก่และปรากฏเคยร่วมกันตั้งเย็นประเทศ ปกครองตัวเองมาก่อนชาวคอยพวกอื่น และเย็นพวกที่อยู่ได้ทั้งบนดอย และที่รายจึงเย็นการสมควรที่จะให้เกียรตินำมากล่าวก่อน รองลงไปเย็นพวกกะเหรี่ยง กับเชื้อชาติสา ขา ของ เขา และสุดท้ายกับฉิ่นเย็นที่สุด

อนึ่ง ควรทราบไว้ด้วยว่าชื่อชาวดอยที่อยู่ทางฟากตวันตกสาละวินนั้นเย็นภาษาพม่าแทบทั้งนั้น เช่นตองสู่ (เย็นชาวเขาชาวดอย) กาเรนนี (กะเหรี่ยงแดง)

กองโต่ (หัวสั้นคือพวกที่ตัดผมสั้น) ปะหล่อง (ปะลอง) และกะฉิ่น ส่วนที่เป็นภาษาไตหรือไทยเงี้ยวมีน้อย เช่น ยางลำ (ยางคำ) ยางแสก ยางหว้านขุน (ยางบ้านขุน) และยางแยระ

ตองสู้

ชื่อนี้เรียกตามภาษาพม่า แปลว่า คนดอย คือมนุษย์พวกนี้มีอยู่มากตามภูเขาทางตวันตกแควันฉานติดต่อกับพม่า เป็นพวกที่เจริญกว่าพวกชาวดอยอื่น ๆ มีอีกพวกหนึ่งแยกสาขาจากพวกตองสู้ เรียกว่า ตองโย มีขนบธรรมเนียมคล้ายคลึงกัน นอกจากในแควันฉานและพม่าแล้ว ตองสู้ยังมีกระจัดกระจายทั่วไปในลุ่มน้ำโขง ตั้งแต่ประเทศลาวถึงเขมร เมืองสะโตงเป็นเมืองหลวงเดิมของพวกตองสู้ มีตำนานเก่าเล่าว่า ในปีจุลศักราช ๔๑๙ (พ.ศ. ๑๕๐๐) มนูหะ กษัตริย์ตองสู้ได้นิมนต์พระสงฆ์พม่ารูปหนึ่ง ไปเยือนเมืองสะ

โตง เพื่อนำพระพุทธศาสนาไปเผยแพร่ในประเทศพม่า และได้ถวายพระธรรมแก่สงฆ์รูปนั้นสามสิบผูก เมื่อความทราบถึงกรุงพุกาม พระเจ้าอโนรธาจึงได้มิราชสาส์นถึงเมงคีริย์มนูหะขอพระไตรปิฎกหนึ่งชุด แต่มนูหะไม่ยอมให้ โดยกล่าวคำประมาทว่า ชาวพุกามเย็นคนป่าเถื่อน ไม่สามารถจะเข้าใจพระธรรมในคำภีร์ไตรปิฎกได้ พระเจ้าอโนรธากริ้วมาก จึงกรีฑาทัพยกทัพเรือไปตีเอาเมืองสะโตง จับเอาพระเจ้ามนูหะกับบริวารและเชิญพระไตรปิฎกทั้งหมดบรรทุกหลัง ช้างเผือกแปดเชือกไปไว้เมืองพม่า พวกตองสู้ที่เหลือจากการกวาดต้อนไปเมืองพม่าได้พากันอพยพเข้าสู่แดนฉานปะปนกับคนไทยและกะเหรี่ยงแล้วรวบรวมตั้งเป็นบ้านเมืองขึ้นใหม่ภาษาตองสู้และตองโยจึงมีคำไทยเจือกะเหรี่ยงและพม่าปนกันอยู่ การแต่งตัวผู้ชายแต่งแบบไทยเจือแต่ผู้หญิงคล้ายไปทางยางหรือกะเหรี่ยง มีการนับถือผีสางเช่นเดียวกันกับชาวคอยอื่น ๆ พวกตองสู้อาศัย

การกสิกรรมเป็นอาชีพสำคัญ ในวันหว่านกล้าหรือปลูกข้าว เขาจะงดไม่ให้สิ่งของใด ๆ แก่ผู้อื่นเป็นอันขาดเพราะเขาเชื่อกันว่าถ้าให้ไปแล้ว ข้าวที่ปลูกจะถูกสัตว์ทำลายหมด แต่ก่อนเข้านอนในวันนั้น เขาจะเอาข้าวหนึ่งกำมือโปรยออกไปนอกบ้าน เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว เขาจะเอาข้าวเปลือกปนกับแกลบโรยเป็นทางจากนามาถึงบ้านและคนในครอบครัวทั้งหมดจะต้องร้องเรียกเชิญผีแม่โพสพเข้าไปสู่บ้าน เมื่อเอาข้าวขึ้นยุ้งแล้วจะต้องปิดไว้ ใครจะเอาออกอีกไม่ได้ จนกว่าจะได้หาวันดีคืนดีได้เสียก่อน การหาฤกษ์หาวันเขาใช้กระดูกไก่ต้ม โดยผู้เฒ่าผู้แก่เป็นคนดูให้ ถ้ากระดูกไก่บอกว่ายังเปิดเอาข้าวออกจากยุ้งไม่ได้ ก็ต้องงดแม้ไม่มีข้าวกินก็เอาออกมากไม่ได้

เมื่อชายหนุ่มหญิงสาวรักกัน พ่อแม่จะเปิดโอกาสให้ชายไปพบหญิงในเวลากลางคืน ที่เตาไฟกลางเรือน หากมีการตลงจะแต่งงานกัน ชายก็ให้เงิน

เย็นของหมั้นแก่หญิง และสู่ขอต่อพ่อแม่ของหญิงแล้ว นัดวันแต่งงานการแต่งงาน เย็นพิธีง่าย ๆ คือเชิญญาติพี่น้องและเพื่อนฝูงมาประชุมที่เรือนเจ้าสาว เจ้าบ่าวเจ้าสาวนั่งคู่กัน แล้วเชิญคนใดคนหนึ่งที่พ่อแม่ยังมีชีวิตอยู่ทั้งสองคนให้มามอบแหม่ยงให้แก่เจ้าบ่าวเจ้าสาวคนละอม และให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวอมแหม่ยงพร้อมกันต่อหน้าแขก ต่อจากนั้นเจ้าบ่าวเจ้าสาวก็ไปไปไหว้พ่อแม่มีผลไม้และดอกไม้เย็นของไหว้ และบุคคลผู้มีอายุสูงสุดในหมู่บ้านนั้นจะเอาด้ายมัดมือเจ้าสาว และให้พรดัง ๆ ลงท้ายด้วยการขอให้มีลูกมาก ๆ เสร็จแล้วเจ้าบ่าวจะต้องจ่ายเงินให้จำนวนหนึ่งประมาณ ๔ - ๕ แอนนา แล้วพวกแขกที่มาก็มอบของขวัญและกินเลี้ยงกัน ต่อจากนั้นก็เชิญแขกผู้ใหญ่คนหนึ่งให้ไปกั้นห้องนอนให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวเป็นการส่งตัวนับเป็นเสร็จพิธี เมื่อชายคนใดมีลูก เขาจะต้องทำชื่อเดิมทันที และจะถูกเรียกว่าพ่ออ้ายนั่น หรือพ่ออ้น เช่นไทยเราก็

นิยมเรียนคนที่มีลูกว่า "พ่ออ้ายแตง" หรือ "พ่ออิหนู" แทนที่จะเรียกชื่อเดิม

ประเพณีการแต่งงานของพวกตองโย ก็คล้ายๆกับของตองสู้ แต่ง่ายกว่า เวลาชายหญิงรักกัน ชายจะพาหญิงออกจากบ้านไปนั่งคุยกันที่ไหนก็ได้ และเมื่อตกลงจะแต่งงานกัน ชายก็มาพาเอาหญิงไปหาพ่อแม่ของหญิงพร้อมด้วยสินสอดของหมั้น ซึ่งจะหาได้ตามฐานะ นับตั้งแต่กล้วยหวีหนึ่งกับดอกไม้ไปจนถึงโคหรือกระบือ ถ้าพ่อแม่หญิงพอใจก็ตกลงให้ชายเอาลูกสาวไปได้ ระหว่างเจ้าบ่าวพาเจ้าสาวไปบ้านนั้น พวกเพื่อน ๆ ที่รู้ข่าวจะคอยดักตามทาง เอาเส้นด้ายกั้นไว้ไม่ยอมให้ไปจนกว่าจะเสียค่าผ่านเสียก่อน สำหรับพ่อแม่ของเจ้าบ่าวที่พอมีอันจะกิน ก็จะจัดให้มีการเลี้ยงต้อนรับลูกสะใภ้ใหม่ขึ้นในวันนั้น

ยางหรือกะเหรี่ยง

คำว่า "กะเหรี่ยง" เป็นภาษาพม่า อังกฤษเขียนเป็น *Karen* ตามประวัติศาสตร์เชื่อว่ามนุษย์ชาตินี้มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ในประเทศจีนเช่นเดียวกับไทย แต่ระอพยพลงมาเมื่อใดไม่มีทางทราบได้ ลงมาตั้งอยู่ในดินแดนระหว่างประเทศพม่ากับประเทศไทย ตามพื้นเขาเต็นแนสเซอริม หรือตะนาวศรี

ยางแบ่งออกเป็นสองพวก คือยางแดงและยางขาว ยางแดงมีชื่อตามภาษาของยเขาว่า ยะกะไยหรือยะเว ยางขาวมีสองพวก เรียกว่าโพวและสกอ

ยางขาวมีรูปร่างล่ำสันแข็งแรง หน้าตาค่อนข้างดีกว่าพวกยางแดง ยางแดงมีลักษณะใกล้ไปทางพวกกะฉิ่น คือรูปร่างค่อนข้างเล็ก แก่คุร้าย ภาเรนนี้ (*Karen-ni*) เป็นรัฐหนึ่งของกะเหรี่ยงแดง ซึ่งไม่มี

ใครกล้าเข้าไปถึง จนกระทั่งภายหลังพวกสอนศาสนาโรมันคาทอลิคและศาสนาคริสเตียนสาขาอื่นได้เผยแพร่เข้าไปถึง พวกนี้จึงลดความคุร้ายลง

กะเหรี่ยงบางพวกยังคงนับถือพระพุทธศาสนาอยู่เลากนวาพวกกะเหรี่ยงแดงชอบลงมาขโมยเอาคนพันรายไปเรียกค่าไถ่ ครั้งหนึ่งยังเอิญไปจับเอาพระสงฆ์พม่าไป พระสงฆ์จึงได้นำพระพุทธศาสนาไปสั่งสอนพวกกะเหรี่ยง จึงมีวัดพุทธศาสนาในเมืองกะเหรี่ยงบางแห่ง

พวกกะเหรี่ยงเดิมและจนกระทั่งบัดนี้มีการนับถือผีๆ ตามบ้านพวกบางแคงเขานิยมตั้งเสาไว้กลางบ้านเพื่อให้ผีอาศัยอยู่ เสานี้เขาจะทำพิธีผังปีละครั้ง ในการผังเสาเขาจะมีพิธีอย่างใหญ่โต เรียกว่าพิธี "กูโดโย" เสานี้บางหมู่บ้านก็ใช้เสาไม้ไผ่ แต่ในบ้านใหญ่ๆ เขาใช้เอาไม้แก่นขนาดใหญ่ยาว ๓๐–๔๐ ฟุต โดยไปชักลากมาจากป่า เมื่อจะเลือกเอาไม้ต้นใดมาทำเสา

เขาจะถามกระดูกไก่เสียก่อน (เช่นเดียวกับพวกตอง สู้) เมื่อเลือกไม้ตันใดได้แล้วก็จะพากันโค่นลงและถากเสร็จในบ่า ถ้าไม้ตันนั้นอยู่ห่างไกลบ้านและชักลากมาไม่ถึงในวันเดียว เขาจะพากันไปนอนเฝ้า เพื่อไม่ให้คนหรือสัตว์ข้ามเสาอันศักดิสิทธิ์ได้ เมื่อฝั่งเสาเสร็จแล้วเขาจะทำพิธีรื่นเริงพ้อนรำรอบเสามีฆ้อง กลอง และเลี้ยงกันดื่มกันในระหว่างคนทั้งหมู่บ้านนั้น จะต้องมีการจับหมูตัดเอาหัวและขากับเครื่องในเป็น เครื่อง เส้นไหว้ผีเสียก่อน ที่เหลือจึงจะเอาไปเลี้ยงกันได้ ในการเส้นไหว้เสาผีในคราวต่อ ๆ ไปพวกยางแดงนิยมไก่มากกว่าสัตว์อื่น เพราะเขาถือว่าไก่เป็นสัตว์ที่ผีชอบ เวลาจะหากฤษหายามทำกิจการใด ๆ เขาก็จะปรึกษากระดูกไก่ดูก่อนทุกครั้ง (การใช้กระดูกไก่เป็นเครื่องทำนายหารือหาฤกษ์หายามนี้ เป็นประเพณีที่คนโบราณทางภาคเหนือและภาคอีสาน บางพวกปฏิบัติกันอยู่เหมือนกัน) บางทีเมื่อถึงเวลาจะเลี้ยงผี เขาก็จะ

ต้องถามกระดูกไก่ก่อนว่าผีจะกินอะไร ถ้ากระดูกไก่ยอก
ว่าผีอยากกินควาย เขาก็จะต้องฆ่าควายเลี้ยง มี
เรื่องเล่ากันว่าเมื่อพวกสอนสาศนาคริสเตียน เข้า ไป เผย
แพร่ศาสนาแก่พวกกะเหรี่ยงแดงแล้ว ถึงวันอาทิตย์
คนไหนไม่ไปโบสถ์ถูกพระผู้สอนสาสนาเรียกตัวไป ถาม
เขาก็จะเอากระดูกไก่ส่งไปแทนตัว ซึ่งหมายความว่า
ที่เขาไม่ได้ไปโบสถ์นั้นเพราะกระดูกไก่ห้าม ไม่ให้ ไป
เมื่ออังกฤษเข้าปกครองพวกกะเหรี่ยงแล้ว ขุนพญาเจ้า
เมืองเกียโบกะยิงแก่กร่วมลง ผู้ก็จะได้รับตำแหน่ง
แทนคือขุนโพหลานชาย แต่เมื่อถามกระดูกไก่ๆ
กลับไม่เห็นด้วยและชี้ไปยังขุนอูผู้น้องชาย ขุนอูจึงต้อง
รับตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองแทน

พวกกะเหรี่ยงแดงเป็นพวกนับถือผีมาแต่กำเนิด เขา
เล่าว่าแม่ลูกอ่อนที่มีน้ำนมไม่พอเลี้ยงลูก เขาจะอมเหล้า
พ่นเข้าไปในปากลูกแทนนม เด็กที่เกิดใหม่เขามีพิธี
ฉลองโดยเชิญพวกพี่น้องและเพื่อนบ้านมากินเลี้ยง พวก

แขกที่มาก็จะมีของขวัญติดมือมาด้วย ต่อมาเมื่อมารดาของเด็กพอเดินไปมาได้ เขาก็มีพร้อยกอย่างหนึ่งคือแม้จะต้องอุ้มเด็กลงไปจากเรือนถือเสียมไปด้วย เอาเสียมขุดลงไปในแผ่นดินพร้อมกับกล่าวเย็นคำสั่งสอนลูกว่า โตขึ้นจะต้องทำงานเพื่อหาเลี้ยงชีพของตนเอง เพราะเขาถือว่าถ้าไม่ทำดังนี้โตขึ้นเด็กจะเป็นคนขี้เกียจ

เมื่อเด็กอายุได้เดือนหรือสองเดือนก็จะทำพิธีเจาะหูและเมื่ออายุเด็กได้ ๕ หรือ ๖ ขวบก็จะมีการหมั้นคือพ่อแม่ของฝ่ายชายจัดให้มีการเลี้ยงขึ้นที่บ้าน วันรุ่งขึ้นพ่อแม่ของฝ่ายชายก็จะนำของหมั้นซึ่งโดยมากเป็นเครื่องเงิน เช่น กำไลเงินและเครื่องแต่งตัวอย่างอื่นไปยังบ้านพ่อแม่ของเด็กที่จะเป็นเจ้าสาวต่อไป นี้เป็นแต่เพียงพิธีหมั้น แต่เมื่ออายุถึงขีดเป็นหนุ่มสาวชายหญิงจะปฏิเสธไม่ยอมแต่งงานก็ได้ แต่ฝ่ายผิดสัญญาจะถูกปรับ ๒๕ รูปี เว้นแต่ถ้าเป็นฝ่ายหญิงผิดสัญญาโดยมีคู่รักใหม่จะต้องเสียค่าปรับให้ฝ่ายชาย

อีกถึงสามสี่เท่าตัว การหย่าร้างของพวกกะเหรี่ยงเขา
ถือเป็นของธรรมดาโดยการตกลงกันเองระหว่าง ผัวเมีย
ถ้าแต่งงานกันจนถึง ๓ ปี ไม่มีลูก ฝ่ายหญิงหรือฝ่าย
ชายขอหย่าร้างได้ แต่ผู้ขอหย่าไม่มีสิทธิจะขอแบ่งสิน
สมรส ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจะขอหย่าร้างโดยไม่อ้างเหตุ
ผลก็ได้โดยยอมเสียค่าปรับ ๒๕ รูปี แต่คนไม่มีสิทธิ
จะได้รับส่วนแบ่งทรัพย์อย่างใดหรือถ้ามีลูกก็ไม่มีสิทธิที่
จะเอาลูกไปได้ ถ้าผัวตายก่อนที่มีลูกเกิดกับเมียของ
ตน เมียก็ไม่มีสิทธิจะได้รับทรัพย์ของผัว ทรัพย์ที่มี
อยู่จะต้องตกไปเป็นของพ่อแม่หรือญาติของฝ่ายผัวทั้งหมด
การมีชู้ชาวกะเหรี่ยงถือว่าเป็นเหตุที่จะหย่าร้างกันได้และ
ผู้เป็นชู้จะต้องถูกปรับถึง ๑๒๐ รูปีให้แก่ฝ่ายที่ไม่ผิด
พวกยางแดงถือว่าหญิงที่มีชู้จะต้องได้รับโทษหนักถึงตัด
หูทิ้ง ฉะนั้นผู้หญิงที่ถูกตัดจึงไม่ค่อยมีในเมืองยางแดง
ในหมู่บ้านกะเหรี่ยงแดง ถ้าได้ยินเสียงยิงดังขึ้น ไม่
ว่าในเวลากลางวันหรือกลางคืนก็จะต้องเป็นที่ทราบกันว่า

มิคนตาย เหตุผลที่เขายิงปืนก็คือไล่ควงวิญญาณของผู้ตายให้ไปเสียบางทีอาจจะยิงหลายนัดตามฐานะของบุคคล และเมื่อนำศพไปฝังที่เป็นญาติของผู้ตายก็จะต้องยิงปืนคำนับอีกคนละนัด และบางทีผู้ที่เป็นเพื่อนบ้านใกล้ชิดก็พลอยยิงคำนับด้วย ในงานศพเขาจะมีการตีฆ้องตีกลองเพื่อปลุกผีให้มารับเครื่องสังเวยซึ่งพวกญาติ นำมาให้ มีสุราและอาหาร ถ้าเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงคนเคารพนับถือมาก พิธีสังเวยนี้จะต้องทำติดกันไปหลาย ๆ วัน หีบใส่ศพเขาทำกว้างใหญ่ยาว ๑๒ – ๑๕ ฟุต โดยใช้ต้นไม้เป็นท่อนเอามาขุดเป็นโพรงแล้วเอาเสื้อผ้าเครื่องอาวุธและเครื่องมือทำการ เพาะปลูก ของผู้ตายใส่ไปกับศพ ถ้ามีเครื่องเงินเครื่องทองเอาใส่ไปด้วยหรือมีฉะนั้นก็ฝังไว้ข้าง ๆ เมื่อเอาศพฝังเสร็จแล้วมีสิ่งของอะไรที่ผู้ตายเคยใช้เขาก็จะเอาไปรวมไว้บนหลุม เช่นถ้าผู้ตายเป็นชาวนาก็เอาไถพ่อค้าต่างก็เอาต่างถ้าเป็นผู้หญิงก็เอาตะกร้าและกระบุงหม้อไหไปวางไว้ แล้วทำ

เพิงกันแดดกันฝนไว้เหนือหลุมฝังศพนั้น และภายใน
เพิงนั้นก็เอาข้าวเปลือก ข้าวโภชน์ และเมล็ดพืชอย่าง
อื่น ๆ อย่างละกำสองกำไปทิ้งไว้ให้ แต่ถ้าเวลา
ตายนั้นเย็นฤดูทำการเพาะปลูกเขาจะรอไว้ก่อนจนกว่า จะ
เสร็จฤดูเก็บเกี่ยวจึงจะเอามาไว้ให้ หลุมฝังศพบาง
แห่งเขาจะเอาตะกร้าใส่อาหารแขวนไว้ยันเสาและเอาธนู
แขวนไว้ด้วยเพื่อป้องกันไม่ให้สัตว์ลักอาหารไปกิน

ถ้าพวกยาง แคงคน ใดตาย ห่างจากบ้านของตน
เขาจะฝังยังไม่ได้จนกว่าผีที่รักษาผู้ตายนั้นจะ ได้ยอมให้
เอาไปฝัง คือที่บ้านของผู้ตายนั้นจะจัดให้มีการเลี้ยง
อาหารแล้วเอากระดิ่ง แขวนไว้ที่หลัง คา ตีฆ้องกลอง
กลองพอนราษกว่าผีจะมาสนกระดิ่งนั้น ถ้าเวลานาน
เกินสมควรผียังไม่มาเขาก็จะต้องเอาขันมายิงเพื่อเตือน
ให้ผีมาเร็ว ๆ เข้า ตามธรรมดาผีจะต้องมาเสมอ
ไม่ช้าก็เร็วหรืออย่างนานก็เมื่อเหล้าและอาหารที่เลี้ยง
กันหมดลง ในระหว่างที่ทำพิธีเรียกผีนี้เขาจะเอาฟาง

มามักเย็นรูปคนห่อผ้าใส่ไว้ ในหีบศพแทนศพของผู้ตาย
เช่นเดียวกับประเพณีจีน พวกกะเหรี่ยงผู้มีอันจะกิน
เขาจะทำหีบศพไว้ล่วงหน้าก่อนเสมอ แต่พวกกะ
เหรี่ยงไม่เหมือนจีนอย่างหนึ่ง คือ เขาไม่ต้องการ
ให้วิญญาณของผู้ตายกลับมาบ้านเดิมอีก ฉะนั้น เวลา
หามศพไปฝัง เขาจะต้องเดินคดเคี้ยวกลับไปกลับมา
เพื่อไม่ให้ผีจำทางกลับบ้านถูก เวลาเสร็จการปลูก
ข้าวแล้ว เขาจะมีพิธีเชิญผีร้ายออกจากเมืองทุกปี
ครั้ง เอาไม้มาแกะเป็นรูปช้างหรือม้า แล้วป่าวร้อง
ให้ชาวบ้านไปประชุมกันตาม แจ้งข่าวหมู่บ้านออกไป
เอารูปแกะนั้นแขวนบนเสา เอาข้าวปลาอาหารและ
เหล้าไปวางไว้รอบ ดื่มของกลองและเครื่องดีดสีต่างๆ
กินอาหารและดื่มสนุกสนานกันเสร็จแล้ว ก็จะเชิญผีให้
ช้างหรือม้าหนีออกจากเมืองกะเหรี่ยงข้ามแดนไปสู่เมือง
เงี้ยวหรือเมืองไทยเรา

ยังมีกะเหรี่ยงอีกสองพวกที่มีประเพณีแปลกกว่า

เผ่อนกะเหรี่ยงทั้งหลาย คือกะเหรี่ยงตอยหลวง พวก
หนึ่งเรียกว่า "ยันยก" หรือ "ยันยาง" พวกนี้
เช่นเดียวกับพวกกองโต่ ไม่ยอมให้ชายหญิงแต่ง
งานกับคนพวกอื่น แม้จะเป็นกะเหรี่ยงด้วยกัน และกะ
เหรี่ยงพวกนี้มีจำนวนไม่มาก อยู่ในเขตจังหวัดปีนมานา
ของพม่า การห้ามแต่งงานกับคนภายนอกนี้จึงเป็นเหตุ
ให้หญิงชายไม่อยากจะแต่งงานกัน เขาจึงมีประเพณี
ที่จะต้องบังคับให้แต่งงานอย่างน้อยปีละคู่ คือเมื่อ
"ตองส่า" (แปลว่า ผู้กินภูเขา) ซึ่งเป็นเจ้าพนัก
งานพม่ามาเก็บภาษีอากร จะต้องมาประกอบพิธีแต่ง
งานให้ โดยการบังคับปีละคู่ โดยไม่ต้องถามความ
สมัครใจของชายและหญิงหรือความยินยอมของพ่อแม่
เมื่อชายคนใดถูกเลือกเป็นเจ้าบ่าวก็จะต้องถูกบังคับให้
ไปบ้านเจ้าสาวและประกอบพิธีแต่งงาน โดยตองส่า
เป็นประธาน และจะต้องเสียค่าธรรมเนียมให้แก่ตอง
ส่าเป็นเหล้าสองไห เมื่อเสร็จพิธีแต่งงาน เจ้าบ่าว

มักจะถูกหามไปส่งและเจ้าสาวซึ่งไม่มีความรักในตัวเจ้าบ่าวเลยก็จำเป็นต้องต้อนรับ ต่อจากนั้นเขาก็มอบให้อยู่ในความควบคุมของกรรมการบ้าน เพื่อไม่ให้เจ้าบ่าวหนีไป ในระหว่าง ๒ วันต่อมาพวกชาวบ้านก็จะจัดหาสะเบียงอาหารมาส่งให้ เสร็จแล้วเขาก็เตรียมมองหาว่าในปีต่อไปจะเลือกใครให้มารับเคราะห์อีก

อีกพวกหนึ่งเป็นพวกกะเหรี่ยงขาว เขาเรียกว่ากะเหรี่ยง "แม่ปู" พวกนี้อยู่ทางตอยหลวงด้านตวันออก เขามีพิธีแต่งงานกันอีกแบบหนึ่ง พ่อแม่ปล่อยให้ชายหญิงพบปะกันได้ โดยอิสระ และไม่กีดกันคนต่างพวก แต่ชายจะต้องมาอยู่ในหมู่บ้านของหญิง เมื่อชายหญิงตกลงจะแต่งงานกันแล้วก็พากันไปขออนุญาตจากพ่อแม่หญิง แล้วเขาจะจัดให้มีการเลี้ยงกันขึ้นโดยฆ่าไก่หรือหมูเอาตับออกมาตรวจดู ถ้าปรากฏว่ามีอะไรผิดปรกติ เช่น สีดำคล้ำ ฝ่ายชายหรือหญิงที่เป็นผู้นำเอาสัตว์นั้นมาก็ถือว่าเป็นผู้ที่ไว้ ใจ

ไม่ได้และจะต้องเลิกแต่งงานกัน เช่นเดียวกับประเพณีของพวกทองสู้ เมื่อผู้ชายคนใดแต่งงานมีลูกเขาก็จะต้องเลิกใช้ชื่อเดิม และถูกเรียกว่าพ่อใช้นั่นแม่ใช้นั่นตามชื่อลูก

พวกกะเหรี่ยงแดงมีจำนวนสาขามากกว่ากะเหรี่ยงขาว เราเรียกยางแทนคำว่ากะเหรี่ยง แต่ถ้าเข้าไปในสหรัฐฉานภาคใต้เขาจะไม่รู้จักคำว่า " ยาง " เพราะเขานิยมเหรียกกะเรียงตามพม่า ส่วนคำว่ายางเขานิยมเรียกแต่พวกที่อยู่ในสหรัฐฉานภาคเหนือ คือ พวกยางคำยางแสก และยางบ้านจุน ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

อินทะ หรือ อินสะ

มนุษย์ใช้เท้าพายเรือ

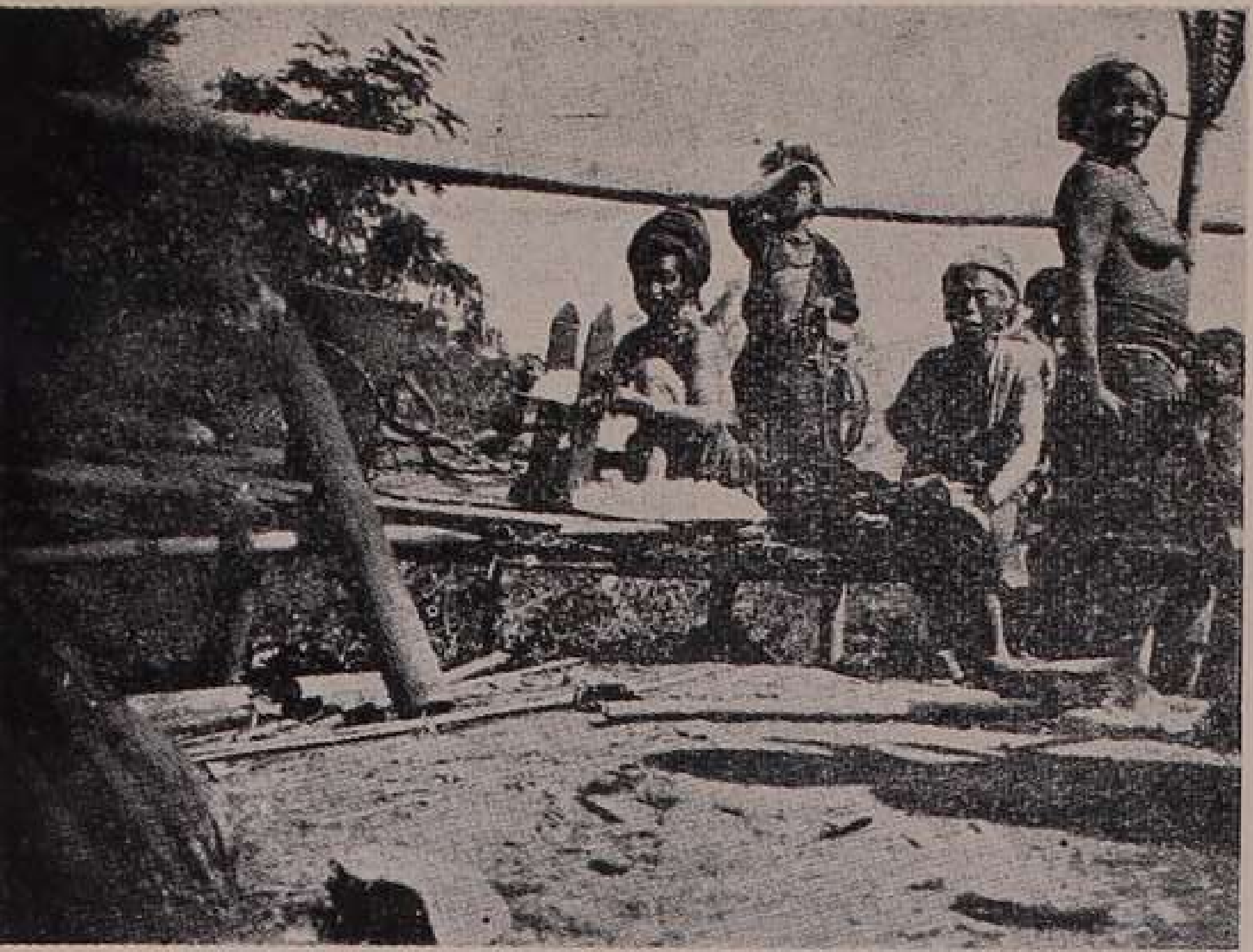
พวกอินทะชาวไทยเขาเรียกอีก ชื่อ หนึ่ง ว่า " น่านหนอง " น่าน คือ น้ำ หมายความว่าพม่าที่

อาศัยอยู่รอบหนอง (ทะเลสาป) ความจริงคำ
นี้มาจากคำว่า " อินสะ " แปลว่า ลูกของ
ทะเลสาป หรือ ผู้อาศัยอยู่กับทะเลสาป

พวกอินทะ หรืออินสะนี้ไม่ใช่ชาวคอย เป็นพวก
ที่ถูกกวาดต้อนมาจากเมืองทวาย มีตำนานเล่ากันว่าเมื่อ
ปีจุลศักราช ได้ ๖๙๕ เจ้าชายโอรสกษัตริย์อินเดียองค์
หนึ่งได้ทรายข่าวว่า เจ้าหญิงธิดาของกษัตริย์พุกาม
เป็นหญิงที่สวยงามมาก เจ้าชายหลงรักจึงขี่ปลอทวิ
เศษเพาะมาเมืองพุกาม แต่เมื่อมาถึงทรายข่าวว่าเจ้า
หญิงแต่งงาน ไปเสียแล้ว เจ้าชายเสียใจเป็นลมตกลง
บนยอดไผ่ถึงแก่ความตาย แล้วได้มาเกิดเป็นลูกของ
หญิงที่คนรัก มีนามว่ามณีหัส เยอโตขึ้นระลึกชาติ
ได้นึกถึงปรอทวิเศษขึ้นมา จึงตามหาจนพบที่ต้นไม้
ใหญ่ต้นหนึ่ง สั่งให้โค่นเอามาทำเรือรบเสร็จแล้วก็ยก
พลขึ้นไปที่เมืองมอญ กวาดต้อนเอาพวกอินสะมาไว้ที่ทะ

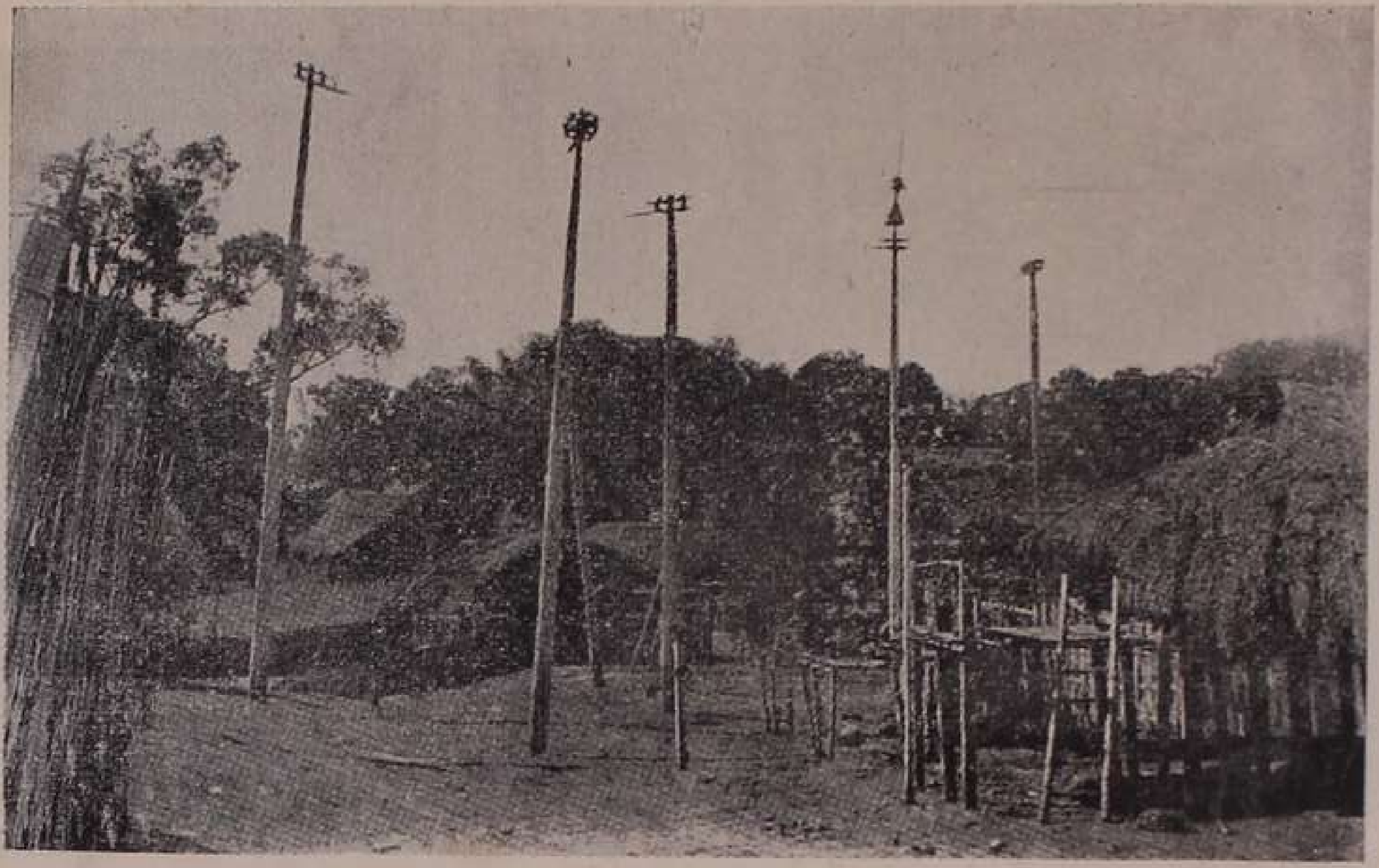
ภาพที่ ๕๕. ผู้หญิงกะฉิ่นที่อยู่ใกล้เมืองบอโมของพม่า

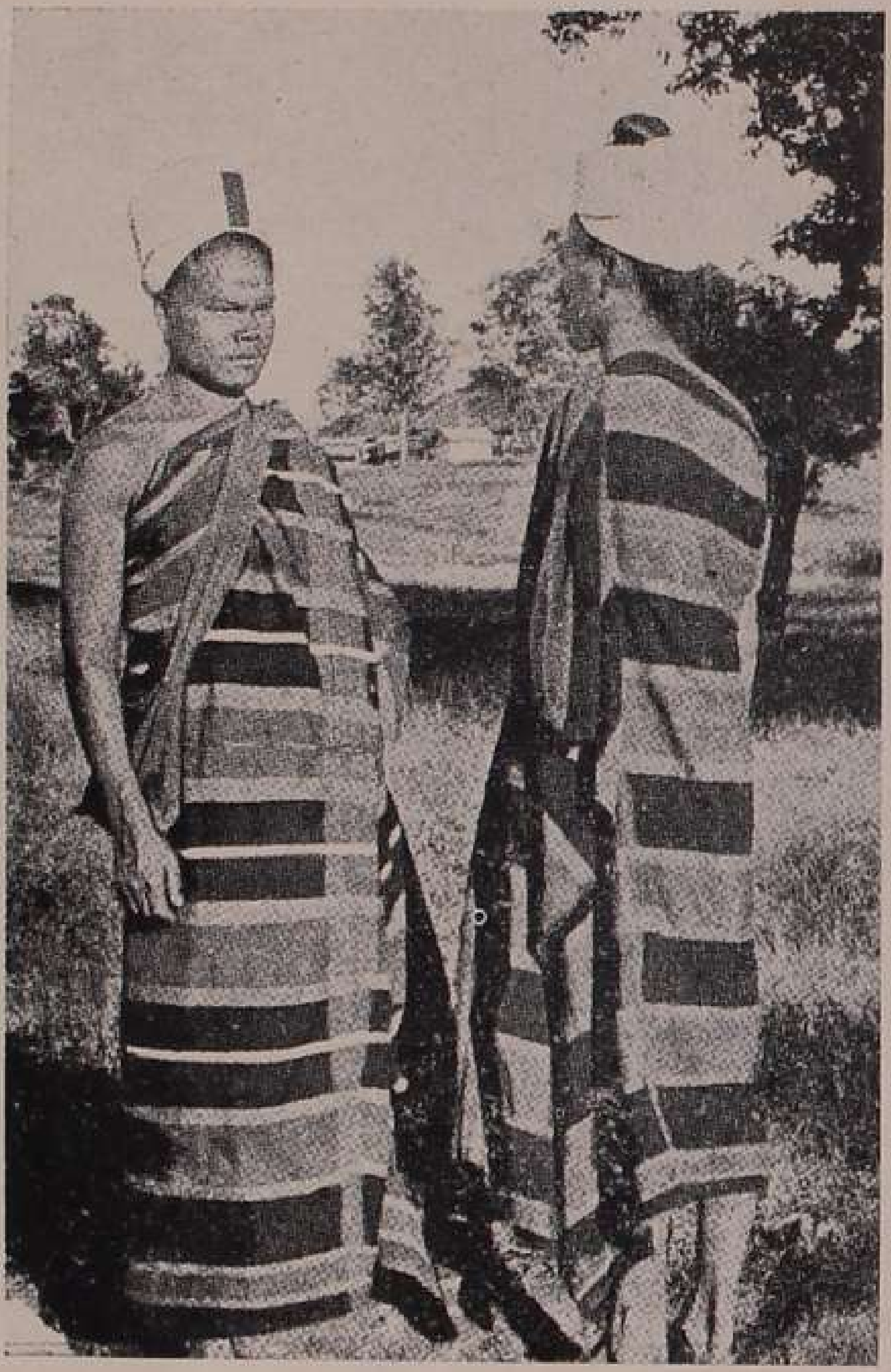
ภาพที่ ๕๖. พวกผู้หญิงชาวมารุบันผ้าย

ภาพที่ ๕๗. ผู้หญิงกะฉิ่นแต่งตัวเต็มยศ

ภาพที่ ๕๔. เสาผีในหมู่บ้านกะเหรี่ยงแดง

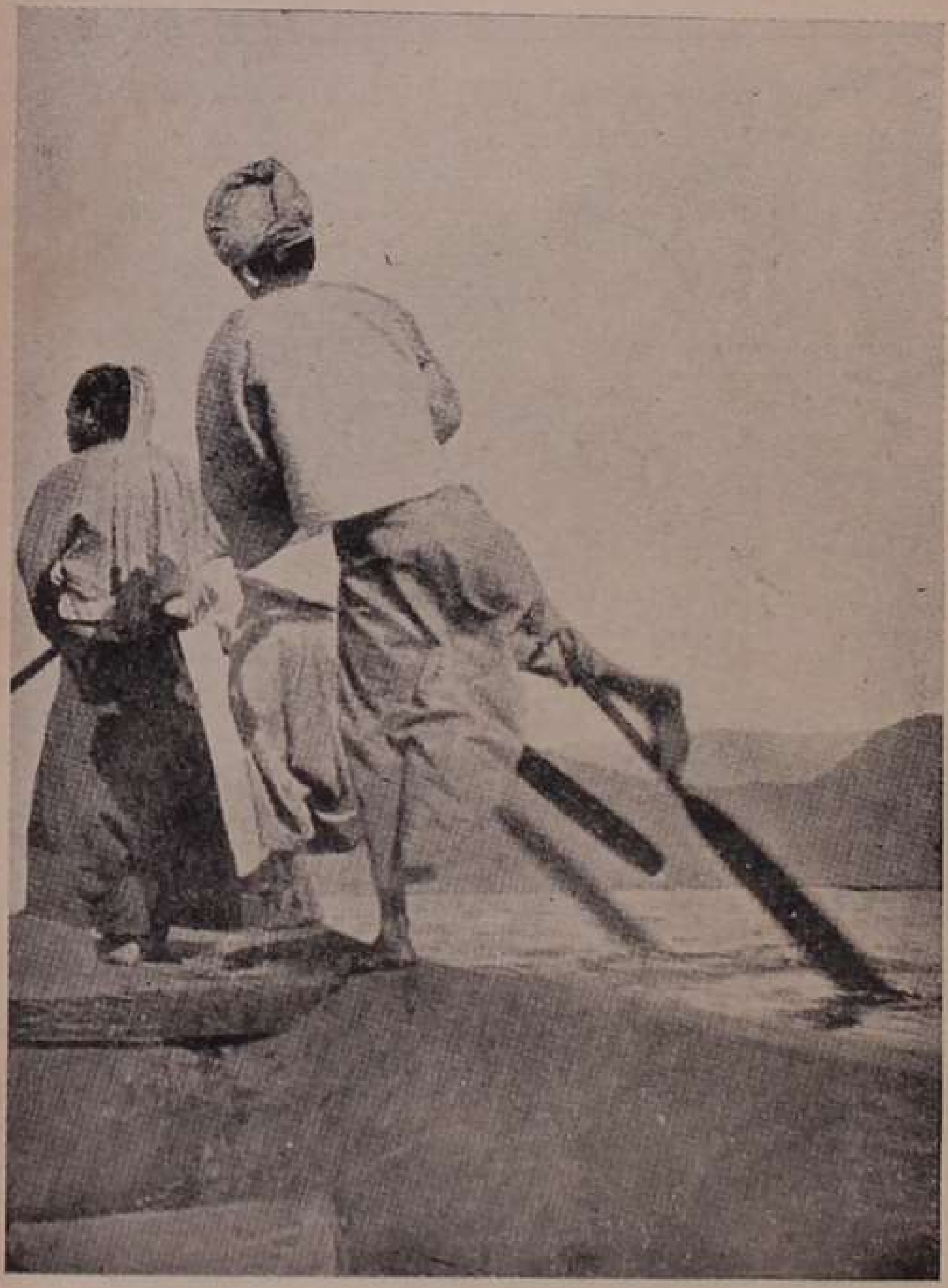
ภาพที่ ๕๙. ผู้หญิงชาวกะฉิ่น

ภาพที่ ๖๐. แสนยอด พ่อบ้านหง่วยกองมู ผู้เชี่ยวชาญการนำเที่ยวผ่านน้ำสาละวิน

ภาพที่ ๖๑. หญิงสาวชาวเกวมิ ชาวดอยอารกัน ของพม่า

ภาพที่ ๖๒. พวกอินทะ (แจวเรือด้วยเท้า)

ยางแบระ

มนุษย์พวกนี้ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในแคว้น เกียโยกะยิ ขอละแข่ และเมืองป่าย มีชื่อเรียกกันหลายอย่าง แต่พวกไทยเราชินมีเรียกพวกนี้ว่า "ยางแยระ" ความจริงเป็นคนครึ่งชาติยางแดงนั่นเอง ภาษาที่ใช้ก็มีภาษายางแดงปนอยู่ด้วย พวกยางแยระไว้ผมยาวขมวดไว้ข้างศีรษะทางขวา ชอบใช้ห่วงทองเหลืองเป็นเครื่องประดับ ใช้ตุ้มหูข้างละมาก ๆ จนถ่วงให้หูยานลงมา ที่คอมักใส่ทองเหลืองสวมอยู่หลาย ๆ อัน ผู้หญิงมีทองเหลืองกลมพันรอบขาตอนใต้หัวเข่า

ยางแยระเป็นคนขี้ขลาดโดยนิสสัย แต่ชอบประกอบการมิจฉาชีพทางจับคนเอาไปเรียกค่าไถ่ เมื่อไปจับคนมาได้แล้วเขาจะเอาไปเลี้ยงให้อ้วนพีเสียก่อน แล้วก็นำไปขาย (ถ้าไม่มีคนมาไถ่) ค่าไถ่หรือราคาขายอยู่ในระหว่าง ๔๐ – ๑๐๐ รูปี แต่เขาไม่ยอมรับเงิน ต้องเอาของมาที่เป็นราคาใช้แทน

พวกยางแยระชอบพันคำทั้งชายและหญิง เมื่อมีอายุเริ่มเย็นหนุ่มสาวเขาจะทำพิธีย้อมฟัน คือ เมื่อตกลงจะประกอบพิธีนี้คนเฒ่าคนแก่ ในหมู่บ้านก็นัดวันให้พ่อแม่เด็กที่มีอายุเท่านั้นเท่านี้ (โดยมากก็สิบขวบไป) ทั้งชายหญิงให้นำเด็กมารวมกัน แล้วพาไปยังที่เงียบ ๆในป่านอกหมู่บ้าน ในขณะที่เดินไปนั้นห้ามไม่ให้พูดกัน เมื่อไปถึงที่แล้วก็ให้เด็กแยกย้ายกันไปเลือกที่ๆ ตนชอบ ให้นั่งลงและหลับตาแล้วผู้ใหญ่ที่ประกอบพิธีก็จะเอาใบพลูทาปูนให้เคี้ยวทุกคน เด็กเหล่านั้นจะต้องนั่งเคี้ยวหมากอยู่ตลอดคืน จนรุ่งเช้าจึงจะกลับบ้านได้ ในตอนเช้านั้นจะมีการตีฆ้องตีกลองและเป่าเขาควายต้อนรับ ในขณะเคี้ยวกันนั้นพวกผู้ใหญ่จะตรวจดูฟันของเด็กพวกนั้นว่าได้ผลอย่างไรบ้าง

เด็กหนุ่มที่มีอายุพอจะแต่งงานได้ พ่อแม่จะถามกระดูกไก่ว่าสมควรจะแต่งงานได้หรือยัง และถ้าแต่งไปแล้วจะมีความสุขหรือไม่ ถ้ากระดูกไก่บอกว่าไม่

สมควรจะแต่งงาน หรือถ้าแต่งกับผู้หญิงคนนั้นคนนี้จะไม่มีความสุขก็จะต้องหย่าหรือเลิกผู้ที่เป็นเจ้าสาวใหม่ เมื่อแต่งงานกันแล้วเวลาเมียคลอดบุตรเป็นหน้าที่ของผัวที่จะทำหน้าที่หมอตำแยเอง ไม่ยอมให้ผู้หนึ่งผู้ใดเข้าไปในบ้านเป็นอันขาด และห้ามไม่ให้ผัวพูดกับผู้หนึ่งผู้ใดเป็นเวลา ๗ วัน เมื่อเด็กคลอดออกมาแล้วจะต้องอาบน้ำอุ่นเช้าและเย็นเป็นเวลา ๑ ปี แล้วต่อจากนั้นก็ปล่อยให้เป็นหน้าที่ของเด็กเอง ซึ่งเด็กอาจจะไม่อาบน้ำอีกตลอดชีวิตก็ได้ เมื่อเด็กรู้จักกินอาหารได้เองแล้วเขาก็เริ่มให้กินเหล้าได้

การตั้งชื่อลูกเป็นหน้าที่ของแม่คนเดียว ซึ่งก่อนจะตั้งชื่อจะต้องถามกระดูกไก่เสียก่อนว่า ถ้าเป็นลูกชายเอาชื่อปู่ หรือตามาตั้งจะมีโชคดีหรือไม่ ถ้าเป็นลูกผู้หญิงเอาชื่อย่า หรือยายมาตั้งจะดีหรือไม่ ถ้ากระดูกไก่บอกว่าไม่ดีก็หมดหน้าที่ของแม่ เป็นหน้าที่ของพ่อที่จะเลือกตั้งชื่อต่อไป

ถ้าหากหญิงคลอดบุตรตาย เขาจะห้ามไม่ให้ผู้ชายที่มิเมียมาช่วยในการทำหีบศพ เขาจะให้แต่พ่อหม้ายหรือคนที่ยังไม่มีเมีย หีบศพเขาทำเหมือนรูปเรือ คือเอาไม้ซุงทั้งต้นมาขุด เขาห้ามไม่ให้เอาศพลอดใต้ถุนบ้าน ฉะนั้นเวลาจะเอาศพไปฝั่งจะต้องหาทางออกจากหมู่บ้านไปเป็นพิเศษ

พวกยางแยระมีธรรมเนียมอยู่อย่างหนึ่งในแควันฉานไม่มีพวกใดเหมือนคือทุกครอยครัวจะต้องมีที่ดินทำกินของตนเอง มีหลักเขตปักไว้แน่นอนไม่มีการรุกล้ำเขตที่ดินติดกัน ที่ดินจะต้องตกเป็นมรดกจากพ่อไปถึงลูก และจากลูกไปถึงหลานต่อ ๆ กันไป จะโอนขายให้แก่ผู้อื่นไม่ได้เป็นอันขาด การเก็บเกี่ยวข้าวของพวกยางแยระ เขาไม่ใช้เคียว เขาใช้มือเด็ดรวงข้าวใส่ตะกร้า ทั้งนี้คงเนื่องมาจากมิที่ดินจำกัด เช่นเดียวกับชาวนาทางภาคใต้ของเราใช้มีดตัดรวงข้าวแทนเคียว

ยางดำ – ยางแสก – ยางบ้านขุน

ระหว่างแควน้ำแสนหวีใต้กับแควน้ำเมืองนาย มีแผ่นดินอันเป็นที่ราบสูงขึ้น ๆ ลง ๆ ติดต่อกันตลอดพ้นแผ่นดินดงกลางนี้เป็นที่อยู่ของพวกยาง อีกพวกหนึ่งซึ่งต่างกับกะเหรี่ยงแดงและกะเหรี่ยงขาว พวกนี้พม่าไม่เรียกว่ากะเหรี่ยง เขาเรียกตามไทยเงี้ยว แต่ออกเสียงว่า "ยิน" หรือเรียง แทนที่จะว่า "ยาง" ยางพวกนี้แบ่งเป็นพวกย่อยลงไปอีกสาม คือ ยางดำ ยางแสกและ ยางบ้านขุน ทั้งสามพวกย่อมมีภาษาและขนบธรรมเนียมคล้ายคลึงกันมาก และใช้ภาษาไทยเงี้ยวเป็นภาษายางของเขาเกือบครึ่งต่อครึ่ง มีจำนวนไม่เกินเรือนหมื่น มีการเลี้ยงไหมเป็นอาชีพพิเศษ

ที่เขาแบ่งเป็นพวกออกไปนี้ แบ่งตามเครื่องแต่งตัวของผู้หญิง ส่วนผู้ชายไม่มีอะไรต่างกัน ผู้หญิงยางดำนุ่งผ้าถุงสีน้ำเงินแก่ซึ่งย้อมด้วยน้ำครามที่เขาทำเอง

สวมเสื้อแขนยาวสีเดียวกัน มีกระดุมเป็นแถวถึงคอหอย ไว้ผมยาวปล่อยสยายไปทางหลัง

ผู้หญิงยางแสกก็ได้ ซื้อจากเครื่องแต่ง ตัว ของ ผู้หญิงเช่นเดียวกัน (แสกแปลว่ารัว) คือผู้หญิงยางแสกสวมเสื้อสีแดงตัวสั้น มีแถบหรือระสีขาวพาดจากย่าลงมาข้างหน้า ข้อเท้าสวมกำไลทองเหลือง

ผู้หญิงยางบ้านขุนนุ่งผ้าถุงหรือสะเก็ตสั้น มีกำไลทำด้วยไม้ ไผ่ลงรักสวมใต้เข่า เสื้อปักลวดลายประดับด้วยลูกเดือย

เครื่องดนตรีของพวกยางมีปทำด้วยไม้อ้อ เวลานิงานรื่นเริงเขาใช้ปเป่า ชายหญิงเต้นและร้องเพลงร่วมกัน ซึ่งชาวดอยอื่นไม่มี นอกจากพวกว้ากับมูเซอ

ยางสามพวกนี้นับถือพุทธศาสนา ธรรมเนียมประเพณีสำคัญ ๆ จึงไม่ต่างจากพวกไทยเงี้ยว และยิ่งนานไปก็ยิ่งเปลี่ยนเป็นไทยมากขึ้น เวลานี้มีจำนวน

ทั้งหมดในแควันฉานประมาณหมื่นเศษเท่านั้น

ปะดอง – นางงามคอยาว

พวกปะดองมีอยู่ในเขตเกียโยกยี – บอละแข่ของกะเหรี่ยงแดงและในรัฐเมืองป่ายของเงี้ยว เดิมมาจากไหนไม่ปรากฏ เขาเรียกตัวเขาเองว่า "แข่กองดู" เข้าใจว่าอยู่ในตระกูลมอญเขมร แต่บางแห่งก็ว่าใกล้ไปทางกะเหรี่ยง ภาษาที่พูดคล้ายไปทางตองสู้ เรื่องภาษาของพวกชาวดอยนี้จะเอาเป็นหลักแน่นอนไม่ได้ อยู่ใกล้พวกไหนก็ยืมกันใช้ปะปนกันไปหมด

บ้านเมืองของพวกปะดองอยู่ต่ำกว่าพวกแยระ ปะดองเป็นพวกที่ขยันขันแข็งในการเพาะปลูก ลำห้วยต่าง ๆ เขาจะทำฝายกั้นน้ำเข้าไปใช้ในไร่นาของเขา บางแห่งทำเหมืองเอาน้ำข้ามเนินเขาสูง ๆ ไปได้อย่างประหลาด เลี้ยงสุกรโคกระบือกันมาก ชอบการค้าขายโดยสุจริต มีโคต่างบรรทุกข้าว ฝ้ายและของแห้งลงไปขายทางเมืองตองอูของพม่าเป็นประจำทุกปี ในวัน

" กาดหลวง " ของเมืองป่ายะมีพ่อค้าประดองมากกว่าพวกอื่น บางทีเขาจะล่องแพตามลำน้ำยิลูของไปถึงคอยก่อ

ผู้ชายแต่งตัวคล้ายพวกไทยเง้ยว คือนุ่งกางเกงกันถง แต่มีเครื่องประดับยอกย้อยห้อยชาวคอยคล้ายกับพวกอื่น เช่น กำไรขาและอื่น ๆ ติดรุงรังตามที่ต่าง ๆ ส่วนผู้หญิงนั่นสิที่ได้รับเกียรติเป็นพิเศษ ในความแปลกประหลาดกว่าหญิงชาวคอยทั้งหลาย

เขาให้เกียรติหญิงประดองว่าเป็น "นางงามคอยาว" เพราะหญิงทุกคนพอแตกเนื้อสาวจะต้องสวมกำไลคอก้านแข็งทำด้วยหลอดทองเหลือง ขนาดเท่านิ้วก้อย พันรอบคอตั้งแต่ต้นคอยันถึงขากรรไกร เพื่อให้คอตั้งตรงอยู่ตลอดเวลา และต้องเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในเมื่อคองอกยาวขึ้นพอใส่เพิ่มได้ ตามปรกติเมื่อหญิงโตถึงขนาดจะมีห่วงนี้ตั้งแต่ยี่สิบถึงยี่สิบห้าอัน และคอก็จะยาวตั้งฟุตกว่าขึ้นไป ซึ่งเขาถือว่าเป็นความ

งามของผู้หญิง ห่วงนี้เมื่อสวมเข้าไปแล้วก็ไม่ต้องถอด ไม่ว่าจะนอนหรือกิน เพราะเขายัดกันหมด คอที่ยาวขึ้นนี้โดยถูกบังคับ จึงไม่มีกำลังจะทรงอยู่โดยลำพังได้ มีเรื่องเล่ากันว่า ฝรั่งผู้รอนศาสนาคริสเตียนคนหนึ่งได้แนะนำให้ผู้หญิงปะกองคนหนึ่งเอากำไลคอออก เพื่อเป็นตัวอย่างโดยคิดจะปฏิวัติเลิกล้มประเพณีอันทรมานนี้เสีย แต่เมื่อช่างเขาออกแล้ว หญิงผู้นั้นก็นั่งคอพับอยู่กับที่เหมือนไก่ที่ตายแล้ว ต้องกลับเอามาสวมให้ใหม่

นอกจากห่วงวงแหวนทำให้คอยาวแล้ว ได้ลงมายังมีห่วงใหญ่ที่พาดไปถึงบ่าอีกหลายห่วง การสวมห่วงคอนี้ไม่เพียงแต่เป็นเหตุให้คอยาวอย่างเดียว มันทำให้ศีรษะเล็กผิดธรรมดาลงอีกด้วย หญิงปะกองนุ่งผ้าถุงรูปเหมือนกระสอบ เมื่อดูประกอบกับคอยาวและหัวเล็กแล้ว เขาว่าเหมือนกับขวดเหล้าแชมเปญไม่มีผิด ส่วนเสียงพูดก็ต่างกับหญิงทั้งหลายทุกชาติในโลก เพราะเมื่อลำ

คอยาวเสียงที่พูดออกมาก็เหมือนกับพูดผ่านกระบอกไม้ไผ่

นอกจากที่คอแล้วยังมีห่วงเล็กทางข้างหลังติดกับห่วงใหญ่อีกห่วงหนึ่ง เขาว่าห่วงนี้มีไว้สำหรับให้ผัวเอาเชือกมัดไว้ในเวลากลางคืน และที่ใต้เข่ากับข้อเท้ายังมีกำไลสวมไว้อีกหลายอัน รวมน้ำหนักทั้งหมดประมาณ ๕๐ ถึง ๖๐ ปอนด์ ต่อหนึ่งคนแต่ถ้าเป็นคนมีรูปร่างสูงใหญ่ก็อาจถึง ๗๐-๘๐ ปอนด์ เวลานอนต้องมีหมอนพิเศษให้ซึ่งเป็นการทรมานหญิงอย่างมาก

เรื่องห่วงทองเหลืองใส่คอผู้หญิงนี้ นอกจากพวกประดองแล้ว ก็มีกะเหรี่ยงอีกพวกหนึ่งมีชื่อเรียกว่า " ละมุง " นิยมสวมห่วงทองเหลืองอย่างเดียวกันน

เป็นที่น่าประหลาดอยู่มากที่ผู้หญิงประดองแต่ละคนสามารถทำการงานได้อย่างปรกติและขยันขันแข็ง เดินทางเอาของไปขายได้ถึงเมืองไกล ๆ เวลาอยู่

บ้านก็ตักน้ำ ตาย หญ้า ขุดดิน แต่ก็มีอายุยืนถึง แก่ หง่อมเป็นส่วนมาก ลูกก็ดก ในครอบครัวหนึ่ง ๆ จะเห็นมีเด็กแต่ ๕ ถึง ๑๐ คนเสมอ

การที่ผู้หญิงต้องสวมกำไลคอดังกล่าวมานี้ไม่ปรากฏว่ามีธรรมเนียมมาแต่เดิมอย่างไร พวกประดองมีตำนานเล่ากันมาว่า เดิมอยู่ในที่ราบลุ่มแถบเมืองตองอู แล้วอพยพขึ้นไปอยู่บนเขา แต่ที่มีเหตุผลน่าเชื่อกว่านี้ คือ ภาษาประดองคล้ายตองสู้ น่าจะอยู่ในแดวันเมืองสะโตงของตองสู้มาก่อน เมื่อถูกพม่ายกทัพไปกวาดต้อนและจับเจ้ามนูหะของตองสู้ไป ดังกล่าวมาแล้ว พวกประดองก็แตกหนีมาตั้งเป็นบ้านเมืองขึ้นใหม่และอยู่มาจนบัดนี้

ประดองแบ่งเป็นสองพวก คือประดองแท้ที่เรียกว่า "แข่กองดู" พวกหนึ่ง กับประดองผสมเรียกว่า "แข่กุประดอง" อีกพวกหนึ่ง พวกหลังนี้เป็นเลือดผสมของประดองกับแข่กุ ฉะเหรี่ยงแข่กุกับประดองแท้

พวกปะตองนิยมการแต่งงานแต่อายุยังน้อย คิดถัว ผู้ชายอายุราว ๑๖ – ๑๗ ปี ก็เริ่มมีเมีย ถ้าเขารักผู้หญิงคนไหนก็ไปขออนุญาตพ่อแม่ของหญิงเพื่อขอไปพยะกัน โดยแจ้งความประสงค์ที่คิดจะแต่งงานกับหญิงนั้น แล้วชายก็หมั้นไปเยี่ยมเยียนหญิงคู่รัก จนเวลาล่วงเลยมาสักสองสามเดือนหรือบางทีก็ถึงปี เมื่อเย็นหัวพอใจแน่แล้ว ชายก็จะให้คนไปทำความตกลงกับพ่อแม่และตัวของหญิงเองว่าจะต้องการอะไรเป็นสินสอดของหมั้นบ้าง (ซึ่งตามปรกติก็เป็นโคกระบือหรือของที่นิยมกันเช่นฆ้อง) ตกลงแล้วก็เชิญแขกมากินเลี้ยง ต่อจากนั้นหญิงจะต้องอยู่กับพ่อแม่ไปก่อนจนกว่าสามีจะมารับไป

แต่เมื่อสามีรับภรรยาไปอยู่บ้านแล้ว จะต้องอนุญาตให้ภรรยากลับมาอยู่บ้านกับพ่อแม่บ้าง กลับไปอยู่กันสามีบ้างสลับกันไปดังนี้เป็นเวลาห้าหกเดือนจึงจะอยู่กินกันเป็นปรกติได้ และต่อจากนั้นก็จะไม่ยอม

อย่าร้างกัน เพราะถือว่าระยะเวลาก่อนนั้นเพียงพอที่ชายหญิงจะตัดสินใจได้แล้วว่าสมควรเป็นผัวเมียกันได้หรือไม่

ชายใดคดค่าหรือเฆี่ยนตีทำร้ายภรรยาเขาถือว่าเป็นผู้กระทำความผิด จะต้องถูกเรียกตัวไปพิจารณาโทษต่อหน้า "ผู้เฒ่าผู้แก่" ของหมู่บ้านนั้น การอย่าร้างจะทำได้ต่อเมื่อไม่มีบุตรเกิดด้วยกัน แต่ชายจะต้องใช้ค่าสินไหมแก่ยิดามารดาหญิงจากทรัพย์สินที่ทำมาหาได้ระหว่างเป็นผัวเมียกัน แต่ถ้าหญิงเป็นฝ่ายขออย่าจะต้องใช้ ให้แก่ชาย คิดเป็นราคาสองเท่าของสินสอดที่ชายนำมาแต่ง

ประเพณีที่แปลกอีกอย่างหนึ่ง คือ เมื่อภรรยาคลอดบุตรเขาห้ามไม่ให้ใช้หมอตำแย สามีต้องทำคลอดเองตลอด เด็กที่คลอดออกมาแล้วจะต้องอาบน้ำเย็นก่อนอาบน้ำอุ่นทีหลัง และทำดังนี้ติดต่อกันไปถึงเดือนครึ่ง ต่อจากนั้นเป็นหน้าที่ของเด็กเองที่จะ

อายหรือไม่อายจนตลอดชีวิตของเขา หลังจากเด็ก
คลอดแล้วหนึ่งเดือนห้ามไม่ให้ พ่อ ของเด็ก กิน ข้าวต้ม
หรือข้าวหุงเดือนหนึ่ง และห้ามแม่ไม่ให้ กินต่อจาก
นั้นอีกสิบห้าวัน ในระหว่างนั้นให้ กินแต่ข้าวหลาม
พ่อของเด็กออกจากบ้านของตนไปได้ แต่ห้ามไม่ให้
เข้าไปในบ้านเรือนของคนอื่น ส่วนแม่ของเด็กจะไป
ไหนไม่ได้เลยตลอดเวลาดังกล่าว

บ้านเรือนของพวกปะตองทำอย่างง่าย ๆ ด้วยไม้
ไผ่แทบทั้งนั้น เสาไม้หายากเต็มที ชาวปะตองนี้
วัดพุทธศาสนาเหมือนกัน แต่การนับถือผีก็ยังคงถือ
เป็นประเพณีอย่างจริงจังอยู่

การนับถือของพวกปะตองมีต่างกับพวกอื่นอย่างเช่น ผีลูมีสองตัว คือตัวพี่ ห้ามจับหรือหยิบจึงจะเลี้ยงกันครั้งหนึ่ง แต่ตัวน้องเขาจะเลี้ยงกันในเวลาจะเผาไร่ พร้อมกับผีกะน้อยและผีตะแนะเนาะกู เครื่องเส้นใช้เพียงไก่ผู้น้อยตัวเดียวก็พอ เมื่อเลี้ยงแล้วจึงจะลงมือ

จุดไฟเผาไร่ได้ พอถึงฤดูเก็บเกี่ยวก็จะต้องมีการเส้นผีอีก แต่เครื่องเส้นตอนนี้ใช้เพียงเหล้าใส่กระบอกไม้ไผ่อย่างเดียวก็พอ ถ้าไม่ทำการเส้นก่อนเก็บเกี่ยวเขาว่าคนจะต้องล้มเจ็บเป็นโรคท้องร่วงหรือปวดหัว

กองโต่ – กะเหรี่ยงหัวสั้น

"กองโต่" เป็นคำพม่าแปลว่า "หัวสั้น" เป็นชื่อของกะเหรี่ยงพวกหนึ่ง กะเหรี่ยงสองกุงก็เรียก เป็นเพื่อนบ้านใกล้เคียงกับพวกปะดอง มีจำนวนประมาณ ๕๐ หมู่บ้านเท่านั้น อยู่ในเขตเมืองและตอยหลวง ที่พม่าเรียกพวกหัวสั้นก็เพราะกะเหรี่ยงพวกนี้ผู้ชายตัดผมสั้น เหลือเป็นหย่อมเล็กๆ ไว้ที่เหนือหูสองข้างเท่านั้น เดิมพวกนี้มีถิ่นอยู่ทางเมืองสะโตง แต่อพยพขึ้นมาทางเหนือ เมื่อพระเจ้าอโนรธายกทัพไปตีเอาเมืองสะโตงดังกล่าวมาแล้วในเรื่องตองสู้

ผู้หญิงกองโต่นิยมสวมกำไลขาและกำไลคอ

เหมือนกับชาวกองเย็น ๆ แต่กำไลขาสวมซ้อน ๆ กันถึงเหนือหัวเข่าและบางทีก็เลยไปถึงโคนขา ที่หัวเข่าผูกติดไว้เป็นพวง กำไลหรือห่วงนั้นทำด้วยหวายหรือทองเหลือง หูเจาะ เป็นรูกว้าง แล้วเอาไม้หรือแผ่นเงินมันใส่ไว้

ประเพณีของพวกกองโต่ที่ต่างกว่าพวกอื่นคือ ไม่ยอมให้หญิงไปแต่งงานกับคนพวกอื่นเป็นอันขาด แต่ก่อนนี้ถ้าหญิงกองโต่คนใดหนีตามชายกองสู้ พม่าหรือไทยเจียวไป จับได้จะต้องถูกฆ่าทั้งคู่ และฆ่าอย่างทรมาน คือ ขุดหลุมไว้เอาไม้พาดปากหลุม เอาเชือกมัดคอชายหญิงแล้วผลักลงไปในหลุม ให้เชือกรัดคอตาย แต่เวลานี้ลงโทษแบบนี้หายไป เปลี่ยนเป็นเนรเทศหญิงออกไปจากหมู่บ้าน ไม่ยอมให้อยู่กับพวกกองโต่เป็นอันขาด จนภายหลังพวกที่ถูกเนรเทศไปนั้นไปรวมกันตั้งบ้านเรือนขึ้นในเขตบ้านโข่ว เรียกว่าบ้านกายะงาจนทุกวันนี้ แต่ถึงกระนั้นเขาก็ยังไม่

ยอมให้กลับไปเยี่ยมพ่อแม่พี่น้องได้

แม้แต่พวกกองโต่ด้วยกันจะแต่งงานกับคนต่างหมู่บ้านได้ก็เฉพาะที่กำหนดไว้เท่านั้น เช่นหญิงบ้านผาแดงจะแต่งงานกับชาวบ้านสองกองไม่ได้ ประเพณีนี้คงจะเนื่องมาจากทางหมู่บ้านกองการพวกเดียวกันอยู่มาก ๆ ฉะนั้นเมื่อผู้ชายรุ่นหนุ่มขึ้นหรือเป็นพ่อหม้าย เขาจะเอาไปกักรวมไว้ที่ "หอ" นอกหมู่บ้านจนกว่าจะหาผู้หญิงที่จะแต่งงานด้วยได้ ระหว่างที่ถูกกักอยู่ที่ "ค่ายชายโสด" นั้นจะกลับบ้านไม่ได้ และไม่ยอมให้พูดกับหญิงนอกจากบางโอกาส เช่นในพิธีแต่งงานและในงานศพ หอหรือค่ายกักกันชายโสดนี้รูปร่างคล้ายยังข้าวเย็นห้องโถง ผู้ชายที่ไปอยู่ต้องหาเสื่อหมอนและหม้อหุงต้มของตนไปเองทุกคน

เมื่อชายโสดคนใดมีหญิงต้องการแล้ว พ่อแม่ของฝ่ายชายก็ไปหาผู้หลักผู้ใหญ่ของหมู่บ้านเพื่อแจ้งความประสงค์ให้ทราบ แล้วก็นำเอาห่วงทองเหลือง

สามอันไปเย็นของหมั้นให้แก่ผู้หญิง หญิงก็อาจจะปฏิเสธไม่ยอมรับหมั้นก็ได้ แต่ก็ไม่ค่อยมี ถ้าหญิงตกลงก็รับเอาห่วงทองเหลืองไปสวม ต่อจากนั้นพ่อแม่ชาย หญิงทั้งสอง ฝ่ายก็เตรียม การ เลี้ยง แขก เส้น ผี เขามีงานติดต่อกันมาอีกสองสามวัน ในระหว่างนั้น พวกชายโสดจะได้รับอนุญาตให้ออกจาก ค่ายกักกัน มาพบหญิงสาว เพื่อเลือกคู่ครองของตนต่อไป

พวกกองโต่ไม่ยอมให้ ผู้ชาย มี เมียได้ หลาย คน แต่เขาไม่ถือในเรื่องอายุของ ชาย หญิง เย็น ของสำคัญ ชายอายุ ๑๕ ปี อาจแต่งงานกับหญิงอายุ ๕๐ ก็ได้หรือชาย ๖๐ ปี จะแต่งงานกับหญิงอายุ ๑๖ ก็ได้ พ่อหม้ายแม่หม้ายจะแต่งงานใหม่ได้ต้องได้รับอณุญาตจากผู้เย็นหัวหน้าในหมู่บ้านนั้น ก่อน หญิงหม้ายที่ไม่มีบุตรยอมให้กลับไปอยู่กับพ่อ แม่ได้ แต่ถ้ามีบุตรจะต้องอยู่บ้านของผัวหรือไปอยู่ กับญาติ ของผัว การอย่าร้างห้ามขาด ถ้ามีเหตุรุนแรงจนไม่สามารถ

จะอยู่ด้วยกันได้ผัวเมียจะต้องไปแขวนคอตายในหลุม (แต่เวลานี้ประเพณีนี้ถูกกีดกันไม่ให้ทำกันได้ง่ายๆ)

เมื่อภรรยาจวนจะคลอดบุตรสามีจะออกไปจากหมู่บ้านไม่ได้ และจะต้องทำงานบ้านทุกอย่างเป็นเวลา ๓๐ วัน หลังจากภรรยาคลอดบุตร และภรรยาจะต้องกินอาหารที่สามีทำเท่านั้น หมอตำแยก็ห้ามใช้

การตั้งชื่อเด็กทำกันเมื่อมารดาแข็งแรงพอทำพิธีได้ เขาทำพิธีง่าย ๆ เอาเหล้าสาโท (น้ำขาว) ให้เด็กแล้วก็ตั้งชื่อบุญมาตั้ง ถ้าเป็นหญิงก็เอาชื่อย่าตั้งชื่อแล้วก็อุ้มเด็กไปเยี่ยมญาติพี่น้องทุกคนเพื่อรับขวัญ

ถ้ามีเด็กเกิดในหมู่บ้านใด คนในบ้านนั้นทั้งหมดจะออกไปนอกหมู่บ้านไม่ได้ ประเพณีนี้จะมีมาอย่างไรไม่ปรากฏหลักฐาน แต่เข้าใจว่าคงจะเนื่องมาจากพวกกองโต่เป็นพวกที่มีพลเมืองน้อยกว่าพวกอื่น และถือประเพณีแต่งงานกับคนพวกเดียวกันนี้เอง เมื่อ

มีคนเกิดเขาจึงต้องแสดงความยินดีทั่วกันทั้งหมู่บ้าน แต่ก็มีประเพณีที่แปลกมาขัดกับเหตุผลนอก ถ้ามีเด็กฝาแฝดเกิดขึ้นเขาจะต้องฆ่าหมด เพราะถือว่าสัตว์เดียรัจฉานเท่านั้นที่จะออกลูกคราวหนึ่งตั้งแต่สองขึ้นไป แต่ภายหลังประเพณีนี้ก็ค่อย ๆ เลิกล้มกันไปแล้ว

เมื่อมีคนตายพวกญาติทั้งหลายจะมาพร้อมกันที่บ้านของผู้ตาย เมื่อมีการเลี้ยงดูกันแล้วก็เอาศพใส่โลง ก่อนใส่เขาจะต้องเอาไก่ผู้ตัวหนึ่งผูกติดกับนิ้วหัวแม่เท้า และเอาสิ่งของเครื่องใช้ของผู้ตายที่เคยใช้สรวมลงไปในหีบศพพร้อมกับอาหารและเหล้า แล้วจึงยึดฝาหีบนำไปทำพิธีต่อไป

เมื่อไปถึงหลุมฝังศพ ก่อนที่จะถมดินพวกญาติของผู้ตายจะต้องมายืนรอบหลุมและกล่าวขึ้นพร้อม ๆกันว่า

"จงไปเถิด เมื่อไปพบกับปู่ย่าตายายและพ่อแม่ก็จงเอาของทั้งหลายนี้ให้แก่ท่านและบอกท่านด้วยว่า

พวกเราลูกหลานอยู่สบายดีทุกคน"

แล้วก็จับมือกันเต้นรำไปรอบ ๆ หลุมศพ และโกยดินกลบ (พวกกะเหรี่ยง "ละมุง" ก็ทำอย่างเดียวกันนี้ แต่ชายกับหญิงต้องยืนสลับกัน) ในโอกาสนี้เองชายโสดจาก "ค่ายกักกัน" ได้มาพบกับหญิงสาว แต่คนต่างถิ่นจะไม่ยอมให้เข้าไปร่วมพิธีด้วย จะต้องพักอยู่ที่ค่ายกักกัน ของ ชาย โสด นอกหมู่บ้าน

พวกกองโต่เชื่อกันว่า เมื่อคนตายไปแล้วจะไปรวมกันอยู่ที่ดอยหม้อ ซึ่งเป็นยอดเขาสูงถึง ๘๐๐๐ ฟุต อยู่ในรัฐฉานภาคใต้ของสหรัฐฉาน ที่ดอยหม้อนี้เขาว่ามีผีประจำชาติกองโต่ชื่อว่า "เลอิ" ประจำอยู่ปกครองพวกคนตายที่ไปรวมอยู่ที่นั่น ปู่ย่าตายาย และพ่อแม่ที่ตายไปแล้วก็จะไปคอย ลูก หลาน อยู่ และตั้งเป็นครอบครัวรวมกันไปใหม่ เขาเชื่อว่าผีของปู่ย่าตายายเหล่านี้เองที่จะกลับไปทำให้เกิดการเจ็บป่วย หรือ

นำโชคร้ายมาให้ เขาจึงต้องมีการเส้นไหว้เสมอ

ปะลอง หรือ ปะหล่อง

มีรัฐสำคัญอยู่รัฐหนึ่งมีชื่อเรียกตามภาษาไทยเง้ยว ว่า " ทองเพ็ง " หรือ " ตองเบ็ง " อยู่เหนือจากเมืองสีป้อไปประมาณ ๓๐ ไมล์ พวกปะลองมีประวัติดั้งเดิมมาอย่างไรไม่มีหลักฐานยืนยันแน่นอนเช่น เดียวกับชาวเขาอื่น ๆ แต่พวกปะลองต่างกับพวกชาวกอยอื่น ๆ ในข้อที่ว่าเขาได้ตั้งบ้านเมืองของเขาเองและปกครองโดยคนชาติเดียวกับเขามาเป็นเวลานาน ชื่อของประเทศของเขาก็เป็นชื่อที่ชาติอื่นตั้งให้ตามความหมายของแต่ละภาษา ไทยเง้ยวว่า " ทองเพ็ง " พม่าว่า " ตองแยง " จีนว่า " ตาซาน " แต่ชื่อทางราชการคงใช้ตามภาษาไทยเง้ยว ความหมายตามชื่อภาษาจีนแปลว่า "เขาใยชา" ทั้งนี้เพราะพวกปะลองมีอาชีพทางทำไร่ใยชาเป็นส่วนมาก

อย่างไรก็ดี ก็ยังมีตำนานเก่าเล่าสืบกันมาว่า เดิมมีพญานาคตนหนึ่งซึ่งทำเสน่ห์ให้เจ้าชายพเนจรองค์

หนึ่งหลงรักจนได้เสียกัน แล้วนางนาคก็มีไข่ออกมา ๓ ฟอง นางนาคนี้ว่าเป็นอิตาพระอาทิตย์มีชื่อว่า " เจ้าหญิงสุจันทิ " ท่านพ่อส่งสาส์นลงมายังเจ้าหญิง แต่ยังเอิญไปตกอยู่ในมือของสู้คนหนึ่ง ในหนังสือนั้นได้มีเพชร์ส่งมาให้เม็ดหนึ่ง ของสู้จึงได้ลักเอาเพชร์ไปเสีย นางพญานาคซึ่งเป็นคนโมโหร้ายอยู่แล้วจึงมีความโกรธเอาไข่ของตน ๒ ฟองโยนทิ้งลงไปในลำน้ำอิราวดี ยังเอิญไข่ฟองหนึ่งชาวสวนคนหนึ่งไปเก็บได้เอามารักษาไว้ภายหลังไข่แตก ออกมาเป็นเด็กผู้ชาย จึงได้ชื่อว่า " อูทิฟ้า " เมื่อเด็กนี้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ขึ้นได้ไปแต่งงานกับลูกสาวเจ้าเมือง " แส่ลัน " ซึ่งอยู่ไม่ห่างจากเมืองทองเพ็ง และต่อมาก็มีลูกชาย ๒ คน คนหนึ่งตั้งชื่อว่า " อูทิฟ้า " เช่นเดียวกัน ส่วนคนที่กลายเป็นโรคเรื้อนจึงหนีไปรักษาตัวอยู่ที่ๆ อากาศเย็น คือยอดเขาสูง และได้ไปสร้างเมืองชื่อ " แส่ตอนสาม " บนยอดเขา " สะกะบิน " และอยู่เป็นเจ้าฟ้าครองเมืองนั้น ลูก

หลานที่เกิดต่อมาก็ได้เป็นเจ้าฟ้าปกครองพวกปะลอง ซึ่งเป็นชาวเขาแห่งนั้นต่อมา

ส่วนไข่อีกฟองหนึ่งได้ลอยไปตาม น้ำมีผู้เก็บ ได้เอาไปรักษาไว้ในหม้อทอง ต่อมาไข่ก็แตกออกเป็นเด็กชายซึ่งมีรูปร่างลักษณะเผ่าผู้ดี จึงตั้งชื่อให้ว่า "มิน ราม่า" เพราะเขาเข้าใจว่ากษัตริย์รามาแห่งพุกามมาเกิด

เจ้าหญิงสุจันทินางพญานาคได้ขว้างไข่ฟองที่สาม ไปกระทบหินที่เขา "เกียดปิ่น" ไข่แตกกระจายกลายไปเป็นพลอยและทับทิมซึ่งอยู่ในบ่อทับทิม เมืองโมกมาจนทุกวันนี้

ตามตำนานที่เล่ากันมานี้ไม่ปรากฏชัดว่าพวกปะลองมาจากไหน บ้างก็ว่าเป็นพวกที่หนีภัยมาจากเมืองสะโตงเมื่อพม่ายกทัพไปตี บ้างก็ว่ามาจากเมืองโกสัมพีของไทย แต่พวกปะลองเองว่าเขามาจากเมืองเชียงรุ้งและเป็นคนไทยพวกหนึ่ง หลักฐานเหล่านี้เลือนลอยพึ่งเอาแน่นอนไม่ได้ คงเชื่อได้อย่างเดียวว่าเป็นชาว

คอยที่ถูกขับจากถิ่นเดิมเท่านั้น

ปะลองแบ่งออกเป็นสองพวก คือปะลองกับแล ซึ่งมีเครื่องแต่งตัวกับภาษาพูดผิดเพี้ยนกันไปพอเป็นที่สังเกต พวกปะแลอยู่ทางตวันออกซึ่งเป็นภูเขาสูง และทำไร่ใช่เป็นอาชีพแต่อย่างเดียว แต่โดยทั่วไปเราเรียกรวมกันว่าเป็นชาติปะลองทั้งหมด

ปะลองโดยปรกติเป็นคนรักสงบ มีนิสัยเรียบๆ ไม่ชอบพูดจาโผงผางเด็ดขาด แต่ไม่ถึงจะเลือกได้ว่าเป็นคนขลาด เขานับถือพุทธศาสนาเคร่งครัด มีวัดแทบทุกหมู่บ้าน แต่การเชื่อโชคลางต่าง ๆ อย่างชาวกอยอันเขานับมีอยู่

คนปะลองโดยมากรปร่างเตี้ยล่ำ ผิวดำกว่าพม่าแต่คล้ำกว่าคนไทย บ้านเรือนคล้ายบ้านไทยเงี้ยว แต่ชาวปะลองมักจะสร้างบ้านหลังใหญ่ เพราะในบ้านหลังหนึ่งเขาอาจจะอยู่กันหลายครอบครัว โดยไม่ถือว่าเป็นญาติกันหรือไม่ ประเพณีคงเนื่องมาจากยน

คอยนั้นหาที่ปลูกเรือนได้ยากนั้นเอง ภูมิประเทศของรัฐทองเพ็งโดยมากเป็นสันเขาสูงตั้ง ๕๐๐๐ ถึง ๗๐๐๐ ฟุต คนปะลองจึงต้องหาที่ปลูกเรือนอยู่ตามที่ราบข้างเขาเป็นส่วนมาก ในรัฐนี้มีสัตว์ป่าชุกชุมกว่าแห่งอื่น เช่น เสือ และแรด คงจะเนื่องจากชาวปะลองไม่ใช่นักล่าสัตว์เหมือนชาวคอยพวกอื่น

เครื่องแต่งตัวของหญิงปะลองนิยมสีครามมีเสื้อและกะโปรง มีผ้าคลุมศีรษะปล่อยลงมาถึงไหล่ของสีขาว มีลายริ้วสีน้ำเงินแดงและดำสลับกันเป็นตา ๆ ส่วนผ้าถุงหรือกะโปรงก็มีริ้วลายเป็นตา ๆ เข้ากับผ้าคลุมศีรษะ ให้ดูเป็นเกลียดนางพญานาคซึ่งเขาถือว่าเป็นแม่ของชาติปะลอง ตามตำนานที่กล่าวมาข้างต้น เครื่องประดับของหญิงปะลองมีตุ้มหูเงินและกำไลข้อเท้า แต่ไม่นิยมสวมใส่กันจนรุ่งรังเหมือนชาวคอยพวกอื่น ส่วนหญิงปะแลมีผ้าคลุมศีรษะสีขาวล้วน กะโปรงลายริ้วสีแดงน้ำเงินขวาง

สำหรับผู้ชายปะลองเกี้ยวจะไม่มีอะไรต่าง จากคน
ไทยเงี้ยว เมืองเจ้าฟ้าและมหาเทวีนิยมการแต่งกาย
ตามสมัย ราษฎรก็ตามอย่าง ต่อไปเชื่อว่าเครื่อง
แต่งกายของหญิงก็อาจเปลี่ยนตามไปด้วย

พิธีเกี้ยวสาวซึ่งไม่เคยมีใน ประเพณี ของ มนุษย์
ชาติใด ชาวปะลองเขามีของเขาเป็นพิเศษ ทุก ๆ
ปี พวกผู้ใหญ่หญิงชายในหมู่บ้านหนึ่ง ๆ จะเลือกเอา
ชายกับหญิงอายุระหว่าง ๑๗ ปี ถึง ๒๕ ปี ฝ่าย
ละสองสามคนเพื่อให้เป็นผู้ทำหน้าที่สอน เด็ก ชาย หญิง
อายุย่างเข้า ๑๒ ปี ซึ่งเขาถือกันว่าเป็นอายุที่อาจ
แต่งงานได้ ให้รู้จักวิธีเกี้ยวผู้หญิง เขาสอนให้
เด็กชายหญิงท่องจำคำพูดเป็นบทกลอนเกี้ยวกัน (คล้าย
กับที่มีอยู่ทางภาคเหนือและภาคอิสาน) เช่นเวลาชาย
หนุ่มไปบ้านหญิงสาว ฝ่ายหญิงก็จะจัดทำการต้อนรับ
ด้วยการยกเชี่ยนหมาก พานบุหรี่มาตั้ง แล้วก็กล่าว
คำเชิญว่า “เคี้ยวหมากเต๊อะ ขูข้าบ่หอม บ่มีใผตอม

เก้ามันย่อวัน" เชิญกินหมากเถอะ พลูของฉันไม่หอม ไม่มีใครพรวนดินรดน้ำ มันจึงไม่งอกงาม ฝ่ายชายก็จะตอบว่า "บ้านนี้เป็นแมวสี่ ตีงย่แอมเถา ป้นเหน็บคอกเปาเมาเหลือฝันย่อ" แปลว่าบ้านนี้เขามีแล้วคงจะไม่เอาอีกกระมัง พี่ทัดคอกรังเมามากกว่าฝันย่อ" หญิงจะตอบว่า "ย่มิสักนิด ย่ติดสักน้อย เหมือนกองบัวลอยห่อน้ำ,, แปลว่า ไม่มีอะไรเลย เหมือนกับใบผักตบชวาห่อน้ำ แล้วชายจะตอบว่า "เก็บไว้เลียงไว้เตอะ" แปลว่า เอาพี่เลียงไว้สักคนเถอะ ผู้หญิงก็จะตอบว่า "เก็บลูกเป็นไว้ กลัวลูกเป็นผอม ย่มีหยังตอม บ้านน้องกั้นข้าว" แปลว่าเอาลูกท่านมาไว้บ้านก็กลัวลูกท่านจะผอม เพราะไม่มีอะไรจะเลี้ยง บ้านของน้องอดข้าว ฯลฯ

คำพูดที่เขาให้กันนั้นพอจะเรียกได้ว่าเป็นภาษารัก หรือ "โคดรัก" ที่รู้กันเฉพาะพวกเขาเกี่ยวกับการเกี่ยวการาษี เช่น "ฉันกินใบผักเผ็ดเข้าแล้ว" แปลว่า

ฉันอยากจะพูดกับเธอเหลือเกิน (ผักเผ็ดคือใบมัสตาส ผู้เขียน) "ฉันกินใบผักกูด" แปลว่าฉันจะทำทุกอย่างตามที่ประสงค์

เมื่อเสร็จพิธีเรียนวิชาเกี่ยวกันแล้ว เขาจะทำพิธีเลือกคู่ต่อไป คือ พวกผู้ใหญ่ที่จัดการพิธีจะเขียนชื่อเด็กผู้หญิงใส่กระดาษแผ่นเล็กชื่อละแผ่น เอารวมใส่ไว้ในตะกร้า ให้เด็กผู้ชายยืนเรียงแถว เดินเรียงหนึ่งไปหยิบเอากระดาษในตะกร้าคนละแผ่น เสร็จแล้วคนที่อ่านหนังสือไม่ออกก็จะเอาไปให้เพื่อนช่วยอ่าน ถ้าเป็นชื่อของผู้ต้องการอยู่แล้วก็ดีใจไป แต่ถ้าได้ชื่อคนที่ไม่ชอบก็จะนำไปขอแลกกับคนอื่นเอะอะวุ่นวายกันไปพักหนึ่ง

ภายหลังจากการเลือกคู่แล้วสามเดือน ชายจะต้องไปเยี่ยมหญิงที่ตนจับสลากได้ (หรือที่ไปแลก-เอามาได้) อย่างน้อยสัปดาห์ละสามครั้ง ประเพณีนี้ได้เปลี่ยนรูปจากเดิมไปเมื่อ ๒๐-๓๐ ปีมานี้ เนื่องจาก

ชาวปะลองได้มีการติดต่อค้าขายกับคนภาย นอก มากขึ้น การทำพิธีเพื่อมุ่งจะให้เด็กชายหญิงแต่งงานกัน แต่อย่างเดียว จึงเปลี่ยนเป็นการสอนกิริยามรรยาทในทางสังคมไปด้วย กล่าวคือ เวลาไปบ้านของผู้หญิง แทนที่จะไปคนเดียวจะต้องมีเพื่อนไปด้วย และผู้เป็นครูก็จะต้องคามไปควบคุมสั่งสอนอีกด้วย

ในวันแรกเด็กหญิงจะอายไม่กล้าออกมา รับ แขก ครูผู้ควบคุมจะต้องเข้าไปพาตัวออกมาจากห้อง ให้มานั่งที่เตาไฟกลางวงของพวกเด็กชาย แล้วพวกเด็กชายก็จะต้องส่งเสียงเอะอะพูดหยอกล้อต่าง ๆ ฝ่ายหญิงอาจหาพี่เลี้ยงของตนมาเป็นเพื่อนคอยแนะนำและป้องกันไม่ให้ฝ่ายชายทำอะไรรุนแรงเกินไป ต่อจากนั้นเขาจะมีการแลกเปลี่ยนของขวัญกันระหว่างชายหญิง ตามปรกติชายจะต้องมีผ้า เช็ดหน้าแพรผืนหนึ่งหีบ หมากกับกระจกเงาชุดหนึ่ง ยางทีก็จะเปลี่ยนเป็นเครื่องสำอาง เช่นแป้งและอื่น ๆ แทน ฝ่ายหญิงก็จะต้องมีของให้ตอบแทนเช่น

เข็มขัดผ้าที่ถักด้วยตนเอง หรือผ้าอย่างอื่น

ฉากการทำพิธีเกี่ยวของชาวปะลองมีดังนี้ ในวันนั้นหญิงสาวแต่งตัวด้วยเครื่องประดับของ แม่ เช่น เพ็ชร์ พลอย ต่างหู กำไล และสร้อยคอกับห่วงไม้ไผ่ทาน้ำมันสีดำรอยเอวออกมารับแขก แล้วหญิงจะกล่าวต้อนรับขนว่า

" อ้อ พี่ชายมาแล้ว "

" ฉันมาแล้ว คืนนี้เย็นคืนที่มีอากาศดี " ฝ่ายชายหนุ่มน้อยตอบด้วยความอาย แต่ครูผู้สอนจะกระซิบที่ข้างหูว่า " ให้ว่า ฉันอยู่นี่แล้วที่รัก เมื่อฉันมาแล้ว ฉันจะจากไปได้อย่างไร

ฝ่ายชายจะว่าตามที่ครูสอน จบแล้วจึงพูดต่อไปว่า " หวังว่าพ่อและทุก ๆ คนคงสบายดี "

ทันใดนั้น พ่อครูก็จะกล่าวนำต่อไปว่า " จงบอกเขาว่าตลอดชีวิตของเธอ ๆ ก็คอยพบแต่ผู้หญิงคนเดียวเท่านี้ทุกลมหายใจ และบัดนี้ก็ดีใจจนหาอะไรมาพูดไม่ได้ "

ชายหนุ่มกล่าวต่อไปว่า ฉันคิดใจเหลือเกิน เวลานี้อากาศดีมาก แต่มันออกจะหนาวไปสักหน่อย"

" ฉันเสียใจที่เธอรู้สึกว่าอากาศมันหนาว เธอก็ไม่ควรจะออกมาจากบ้าน นี่แน่ะขุหรือที่ฉันมวนด้วยมือฉันเอง ฉันจะถวายให้ "

แล้วชายหนุ่มก็จะเริ่มกล่าวคำที่เรียนมาจากหนังสือว่า " ผู้หญิงที่เอาใจใส่ต่อสามีของเธออย่างที่มารดาทำกับลูก และทำให้สามีหายจากความโศก เศร้าเสียใจนั้น ก็นับว่าเป็นยอดของหญิง " แล้วครูก็จะบอกให้ท่องบทกลอนต่อไป ดังนี้

ยามทิวาตราเมื่อแสงแดดอ่อน
ใจอาวรณ์ถึงมิตรพิสมัย
หยิบเอาขลุ่ยคู่มือถือเข้าไป
ถึงบันไดบ้านน้องย่องขึ้นชาน
เปิดประตูลงนั่งตรงกลางห้อง
แล้วเรียกน้อง น้องจ๋าพี่มาหา

(จากหนังสือ *The Home of an Eastern Clan* ของ *Mrs. Leslie Milne*)

เขาจะกล่าวบทกลอนดังนี้ไปอีก จนกระทั่งผู้หญิงหาวนอน และชายก็กล่าวต่อไปว่า " ฉันเสียใจที่ตัวฉันเป็นเหมือนไม้ท่อนหนึ่งที่ทำให้เธอเหนื่อยอ่อน ฉันจะกลับบ้านละ"

ในขณะที่พูดจาและท่องบทกลอนดังกล่าวนี้เพื่อนชายอื่น ๆ ก็นั่งฟังอยู่เงียบ ๆ พอเสร็จจากบ้านนี้แล้ว เขาก็พากันไปบ้านหญิงอื่น และให้ชายที่รับสลากได้ทำหน้าที่ดังกล่าวนี้ต่อไปจน กว่าจะหมดเวลาในคืนหนึ่ง ๆ ชายหนุ่มคนที่รับสลากได้หญิงที่ตนไม่รักก็จำใจต้องไปอย่างเสียไม่ได้ และแกล้งพูดเลอะเลือนให้เป็นที่หนักใจแก่ครู แต่อย่างไรก็ตามพิธีการอันนี้ย่อมเป็นประโยชน์แก่ผู้ชายที่มีความอาย จะได้หัดให้เป็นคนกล้าผู้หญิงในเมื่อจะถึงคราวแต่งงาน

เมื่อหญิงคนใดอายุครบ ๑๓ ปี พ่อแม่ก็ปล่อยให้เลือกคู่ครองได้ โดยเสรีและจะคุยกับผู้ชายได้ตลอดคืน พ่อแม่จะออกมาขัดขวางไม่ได้ หญิงที่แก่สังคมอาจมีผู้ชายไปคุยด้วยคืนละหลาย ๆ คน โดยนั่งคุยกันที่เตาไฟกลางเรือน ซึ่งจะต้องใส่ฟืนให้ลุกสว่างเห็นหน้ากันตลอดเวลา แต่ข้อนี้จะเป็นจริงก็เฉพาะคู่ที่รักกันมีความประสงค์จะแต่งงานกันเท่านั้น การเกี้ยวกันเช่นว่านี้หาได้เป็นอยู่ตลอดทั้งปีไม่ เพราะในฤดูเก็บใบชาทั้งชายและหญิงต่างก็ทำงานหนักเหน็ดเหนื่อย ไม่สามารถจะมานั่งเกี้ยวอยู่ได้ ในเวลากลางคืน ฤดูเก็บใบชาเขาเริ่มแต่เดือนเมษายนจนสิ้นฤดูฝนในเดือนตุลาคม

ในฤดูเก็บใบชาและในเวลาไปตักน้ำเอาฟืนประจำวันนั้นเป็นโอกาสที่ให้เด็กหญิงและเด็กชายได้พบปะรู้จักกัน เมื่อพ่อแม่หญิงทราบว่าลูกของตนรักชายคนใดก็จะทำไม่รู้เสีย สำหรับพวกปะลอง แท้ยังมีประเพณี

แปลกประหลาดยิ่งกว่าพวกอื่นอีกอย่างหนึ่ง คือ ชาย หญิงคู่ใครรักกันต้องพากันหนีไปก่อน โดยฝ่ายชาย จะพาหญิงไปอยู่ที่เรือนของญาติของตน ฝากเอาไว้ แล้วจึงไปขอกพ่อแม่ของเขา ฝ่ายหญิงเวลาจะหนี ตามชายจะเอาห่อยาสูบกับห่อข้าวทิ้งเอาไว้ที่บ้าน ให้ พ่อแม่รู้ว่าหนีตามผู้ชายไปแล้ว เมื่อพ่อแม่ทราย ดังนั้นก็ทำเป็นโกรธและออกติดตามหาลูกสาว สืบดู ว่าตามผู้ชายคนไหนไป ถ้ารู้ว่าไปกับชายที่พ่อแม่พอ ใจ พ่อแม่ก็แกล้งไปตามหาในที่ ๆ รู้ว่าลูกสาวไม่ อยู่ เมื่อไม่พบแล้วก็กลับมาบ้านตอดพบกับ พ่อแม่ ฝ่ายชายที่จะมาสู่ขอ ในกรณีที่ผู้ชายยังไม่เป็นที่พอ ใจของพ่อแม่หญิง ในการสู่ขอก็จะปฏิเสธเสียเฉย ๆ พ่อแม่หญิงจะต้องหาเหตุผลมาชี้แจง ว่าต้อง การให้ลูก สาวอยู่เพื่อช่วยงานทางบ้านก่อน หรือมิฉะนั้นก็ว่าฝ่าย ชายยังเด็กนัก หรือยังยากจนอยู่ด้วยเหตุนี้ชายหนุ่ม ประสองคนหนึ่ง ๆ อาจต้องขะโมยลูกสาวเขาถึงสาม

สักครั้งจึงจะได้แต่งงาน

ถ้าหากไม่มีการขัดข้องเขาก็จะเชิญผู้หลักผู้ใหญ่ในหมู่บ้านนั้นมากินเลี้ยง และเขาถือว่าเมื่อคนเฒ่าคนแก่มาชุมนุมและให้พรแล้วชายหญิงก็เป็นผัวเมียกันได้ สินสอดและของหมั้นไม่จำเป็นต้องมี

แต่พวกปะแลและปะลองสาขาอื่นยังมีประเพณีแตกต่างจากนี้ไป เมื่อชายต้องการจะแต่งงานกับหญิงคนใดเขาจะมีการกองทุนกัน ตามปรกติรายหนึ่งจะต้องไม่น้อยกว่า ๑๕๐ รูปี แต่จะใช้เป็นเงินหรือสิ่งของอย่างใดก็ได้

ประเพณีของพวกปะลองเกี่ยวกับข้าราชการ ก็มีแปลกเหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งเป็นข้าราชการครั้งแรกจะได้รับพัดอันหนึ่ง และต่อไปเมื่อทำราชการดีมีความชอบก็จะได้รับพัดใหม่จากเจ้าพ่อทุกปี

ใบชาเป็นสินค้าสำคัญของพวกปะลอง ในเมืองปะลองมีต้นชาเกิดขึ้นเองทั่วไปตามไหล่เขา ต้นชาชอบ

ขึ้นในที่สูงที่มีอากาศชื้นและมีเงาไม้ปกคลุม ในปีหนึ่งๆ วัวต่างขันทุกใบชานับจำนวนพัน ๆ จะเดินทางออกจากเมืองไปขายในที่ต่างๆ ใบชาที่ว่านี้เขาทำเป็น ๒ชนิด คือใบชาแห้งกับใบชาหมักที่เราเรียกกัน ทางภาคเหนือว่า " เหมี่ยง " เหมี่ยงจากทองเพิ่งเขาส่งไปขายในประเทศพม่า ส่วนใบชาแห้งขายกันในสหรัฐฉานและยูนานตวันตก

ฤดูเก็บใบชาเขาแบ่งเป็น ๓ ระยะ ระยะแรกในเดือน พฤษภาคม–มิถุนายน ได้ใบชาดีที่สุด ระยะที่สองแต่เดือน กรกฎาคม–สิงหาคม ระยะที่สามเดือนกันยายน–ตุลาคม และบางทีก็ถึงพฤศจิกายน ใบชาที่เก็บได้ลดคุณภาพไปตามระยะ เฉพาะในเดือนพฤศจิกายนได้ใบชาที่เลวที่สุด จะเอาไปใช้ได้ก็ต่อเมื่อปนกับชาของฤดูอื่น

ถึงแม้ว่าการทำใบชาของพวกปะลองมีมาหลายชั่วอายุคนแล้ว พวกปะลองก็หามีความชำนาญขึ้นกว่า

เดิมไม่ สู้พวกจีนพ่อค้าใบชาในเมืองพม่าไม่ได้ เพียงแต่เอาไม้แหย่เข้าไปในเข่งใบชาและถอดออกมาดมดู เขาก็สามารถรู้ได้ว่าชานั้นดีไม่ดีแค่ไหน และมาจากไร่ของพวกไหน

ไร่ใบชาของพวกปะลองอยู่ตามไหล่เขาชั้น ๆ สูงประมาณ ๖๐๐๐ ฟุต ต้นชาจะต้องมีอายุ ๓ ปี จึงจะเก็บไปได้ และชาต้นหนึ่งจะให้ผลดีไปได้อีก ๑๐ หรือ ๑๑ ปี ต่อจากนั้นเยื่นชาแก่ใช้การไม่ได้ จะต้องโค่นลงเผา แต่ตอของมันจะมีหน่องอกขึ้นมาใหม่ เจ้าของไร่ก็คอยถอนหญ้าและต้นไม้ช่วยให้มันงอกงามขึ้นเอง ชั่วเวลาปีเศษต้นชาที่งอกขึ้นมาใหม่จะสูงพ้นพืชที่รบกวน

พวกปะลองเยื่นพวกที่นับถือพุทธศาสนาดังกล่าวมาแล้ว ตามหมู่บ้านบนยอดเขาสูงในเมืองปะลองจะมองเห็นเจดีย์สีขาวทั่วไป ด้วยเหตุที่หลักของพระพุทธศาสนาสั่งสอนให้คนตั้งอยู่ในความสงบ แต่พวกปะ

ลองอาจจะเข้าใจเลยไปกว่าความหมายของหลักธรรม ตามปรกติไม่ว่าผู้หญิงผู้ชายเย็นคนขยันทำงาน พูดน้อย แต่เวลาจะทำอะไรมักจะไม่เชื่อใคร เขาจะทำทารุณต่อสัตว์ เช่น เมื่อเอาวัวต่างขนใบชาลงมาพนรายแล้วก็บรรทุกข้าวและเกลือกลับขึ้นไปโดยไม่ต้อง ให้สัตว์พักพวกปะลองมีชื่อเสียงในทางเลี้ยงม้าขาย เมื่อเอาลงมาขายให้พ่อค้าทางเมืองมันตะเล เขาจะเอาฝนให้มันกินมาตามทางเพื่อให้มันนั่นเชื่อง คนซื้อไม่รู้จะให้ราคาสูง

ถึงแม้ว่าพวกปะลองจะนับถือพุทธศาสนา แต่ประเพณีการถือผีก็ยังคงมีอยู่ เช่นชาวดอยอื่น ๆ เขาเชื่อว่าผีมีอยู่ตามต้นไม้ใหญ่ ๆ ก้อนหินแปลก ๆ หรือกอไผ่ทึบซับซ้อนเกาะกันมาเย็นเวลาหลายปี เหล่านี้เย็นที่อยู่ของผีทั้งสิ้น ผีของพวกปะลองที่มีอำนาจมากที่สุดชื่อ "ตากะลู" อยู่ดอยแสง รองจากนั้นก็มี "ตารูเร็ง, ผีเบี้ยงเมือง, ผีตาขุหลวง ซึ่งต่างก็มีที่อยู่เย็นแห่ง ๆ ทุก ๆ ปีในราวเดือน กันยายน และ

ตุลาคม เขาจะเพิ่มเลี้ยงผู้ใหญ่ที่เมือง "น้ำส่าน" กำหนดวันเลี้ยงผีเขาจะต้องให้โหรหาฤกษ์ยาม เขาจะขัดให้มีคนแก่สองคนเป็นผู้ไปเชิญผีซึ่งเขาเชื่อว่ามาตามลมให้เข้าไปยังศาลที่สร้างไว้ ในศาลนั้นเขาจะทำเป็นรูปหุ่นแทนผีที่เชิญมาทุกตัว คนที่เชิญผีจะต้องเชิญให้เข้าสิงในรูปหุ่นนั้น

เวลาคนตายพวกญาติพี่น้องของผู้ตาย จะต้องมาชุมนุมกัน แล้วก็เรี่ยไรกันเป็นค่าใช้จ่ายในการทำศพ ถ้าจะเอาศพไว้นานก็จะต้องไปแจ้งให้หัวหน้าหมู่บ้านทราบ ถ้าคนตายในวันสิ้นเดือนเขาจะเอาศพไว้ไม่ได้ต้องฝังทันที มิฉะนั้นเขาถือว่าหมู่บ้านทั้งหมู่จะเกิดโรคระบาดหรือเกิดฆ่ากันตายหรือน้ำโชคร้ายอย่างอื่น ๆ มาสู่ เช่น เกิดไฟไหม้เป็นต้น การเอาศพไว้นานเป็นเรื่องที่ยุ่งยากมาก เพราะเจ้าภาพจะต้องเลี้ยงอาหารผู้ที่มาในงานหรือไม่ว่าใครที่ผ่านไปทางนั้นจะต้องเรียกมากินทุกคน ประเพณีจะเว้นเสียไม่ได้ การ

ทำหิบศพและขุดหลุมผั้งศพคนทั้งหมู่บ้านต้องมาช่วยกัน หลุมผั้งศพของพวกปะลอง เขาขุดลึกกว่าของพวกชาวคอยพวกอื่น ๆ เวลาผั้งต้องหันหัวศพไปทางหมู่บ้าน การเผาศพคนธรรมดาเขาไม่ทำกัน นอกจากเย็นศพของพระสงฆกับของพวกญาดวงศของเขาพาเทานั้น

กะฉิ่น (ขาง)

ผู้มีเลือดพยาบาทชั่วโคตร์

ชาวคอยเกือบทุกพวกเขามักจะเรียกชื่อพวกเขาเองอีกอย่างหนึ่ง ไม่เหมือนจับที่คนชาติอื่นเรียกพวกกะฉิ่นก็เหมือนกัน เขาเรียกตัวเขาเองว่า "จิงบ่ค" ซึ่งที่แท้ก็แปลว่า "คน" นั่นเอง แต่ชื่อนี้เราจะไม่ค่อยได้ยินเลย พม่าเย็นคนตั้งชื่อพวกนี้ว่า "กะฉิ่น" คนไทยเงี้ยวเรียกว่า "ขาง" มนุษย์พวกนี้มีนิสสัยดุร้ายชอบในการรบราฆ่าฟันเช่นเดียวกับพวกแขก "กุระข่า" พม่าและจีนรู้นิสสัยของพวก

กะฉิ่นนี้ จึงพยายามที่จะเอาใจพวกกะฉิ่นเพื่อมิให้ลงจากดอยมารบกวนรายฎรที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ข้างล่าง บางแห่งถึงต้องยอมเสียเงินให้เป็นรายปีเพื่อขอร้องมิให้พวกกะฉิ่นมาทำความเดือดร้อนให้ชาวบ้าน

บ้านเมืองพวกกะฉิ่นตั้งอยู่เหนือสุดแผ่นดินกลาง ซึ่งพม่าเรียกว่า "เหม่ลัต" ตรงข้ามกับพวกกะเหรี่ยงแดงที่อยู่ทางใต้สุด ภูมิประเทศเป็นที่สูงมาก ยากที่คนภายนอกจะเข้าไปติดต่อได้ พวกกะฉิ่นยังแบ่งเป็นพวกย่อยออกไปอีกหลายสาขา แต่เขาก็ยังนับถือว่าเป็นชาติกะฉิ่นด้วยกันอยู่ พวกที่แบ่งออกเป็นสาขานั้นมี "กำส่ากะฉิ่น" คือพวกที่มีหัวหน้าปกครองเรียกว่า "ดวา" อีกพวกหนึ่งเรียกว่า "กมเลากะฉิ่น" พวกนี้ไม่มีหัวหน้าปกครอง เขามีกรรมการหมู่บ้านปกครองกันเอง

ตามปรกติไม่ว่าชาวดอยพวกไหนชอบเป็นอิสสระทำอะไรตามชอบใจ เป็นดังนี้ทั่วไป

จนกระทั่งถึงภูเขาหิมาลัย พวกกะฉิ่นเป็นพวกหนึ่งที่ชอบทำอะไรโดยอิสสระ ถ้าผู้ใดมาขัดขวางแม้แต่หัวหน้าของเขาเอง เขาก็จะลุกขึ้นรับอาวุธต่อสู้อุปสรรคนั้น ๆ แล้วเขาก็จะตั้งเป็นสาธารณรัฐน้อย ๆ ของเขาขึ้นเอง พวก " กุมเลากะฉิ่น " เป็นพวกที่ชอบทำดังกล่าวมาแล้วมากกว่าพวกอื่น

นอกจากพวกกะฉิ่นแท้ยังมีมนุษย์อีกพวกหนึ่งเรียกว่า " ข่ากุ " ซึ่งแปลตามศัพท์ว่า "ต้นน้ำ" ส่วนพวกกะฉิ่นแท้ที่จริงย่อมแปลว่า " คน " เขาจึงถือว่าเมื่อเอา " ข่ากุ " กับจิงย่อ " มารวมกันจึงแปลว่า " คนที่อยู่ต้นน้ำ "

ที่ว่าพวกกะฉิ่นชอบการต่อสู้นั้น โดยปรกติมนุษย์พวกนี้ไม่ชอบยกพวกไปรบทำการรุกรานผู้อื่น เป็นแต่เพียงทำการปล้นสดมภ์บ้านหรือหมู่บ้านคนเป็นบางแห่งและบางครั้งเท่านั้น พวกกะฉิ่นเพิ่งไปรวมกับประเทศพม่าเมื่ออังกฤษมาปกครองนี้เอง เมื่อก่อนนี้ไม่มีชาติใดท

ระกล้าไปต่อต้านกับพวกกะฉิ่น ตรงกันข้ามเมื่อก่อนอังกฤษเข้าปกครองเล็กน้อย พวกกะฉิ่นได้ขยายเขตแดนของตนมาทางเหนือรัฐทองเพิ่ง ขับไล่พวกปะลองถอยหนีไป นอกจากนี้พวกกะฉิ่นยังคิดขยายตัวออกมาทางพม่าเหนือและทางสหรัฐฉานอีกด้วย ถ้าหากอังกฤษไม่ยื่นมือเข้าจัดการเสียก่อนพวกกะฉิ่นคงจะมีบ้านเมืองใหญ่โตกว่านี้

กะฉิ่นเดิมมาจากไหนไม่มีหลักฐานที่เชื่อได้แน่นอนเช่นเดียวกับชาวกอยอื่น ๆ และในที่สุดก็มีตำนานเล่ากันต่อ ๆ มาเกี่ยวกับต้นกำเนิดของชาติอย่างเดียวกับที่กล่าวมาแล้วสำหรับพวกกะเหรี่ยงและปะลอง

เรื่องมีว่า ผู้เป็นต้นตระกูลกะฉิ่นสืบเชื้อสายมาจากผีคนหนึ่งซึ่งอยู่บนยอดเขา " มาจอชิงกรา " ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นต้นน้ำอิราวดี ผู้สืบสายมาจากผีคนนี้ว่านี้ชื่อว่า " ชิปปอนอายอง " ต่อมาชิปปอนอายองมีหลานชายซึ่งเป็นผู้ที่มีฤทธิ์เดชมากชื่อว่า " วาเกตตัว " วาเกต

ตัวนี้เองเป็นต้นตระกูลของพวกกะฉิ่น ทั้งปู่และหลานต่างคนก็มีลูกต่อ ๆ มา แต่ลูกชายคนโตของชิปปอนอายองชื่อว่า " ส่านาเต็งส่าน " พ่อของจาเกตตัวนี้เองที่เป็นผู้ให้กำเนิดแก่กะฉิ่นแท้ นอกจากนั้นก็แยกสาขากันออกไป

กะฉิ่นมีประเพณีแก้แค้นแทนกัน ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องร้ายแรงมาก คือผู้ใดทำให้คนของเขาตายลงแม้แต่คนเดียว เขาจะต้องมีการแก้แค้นจนถึงที่สุด เขามีกฎประเพณีที่จะต้องเรียกค่าปรับให้แก่ผู้ตายดังนี้ ถ้าเป็นหัวหน้าชั้น " ดูวา " ถูกฆ่าตาย คนที่ฆ่าจะต้องถูกริบเอาที่ดินครึ่งหนึ่งกับข้าทาสจำนวนหนึ่ง ถ้าเป็นชาวบ้านธรรมดาถูกฆ่า จะต้องให้คนมาเป็นทาสหนึ่งคน วัว ๘-๑๐ ตัว กับเสื้อผ้าและฆ้อง ถ้าหากไม่ได้ค่าปรับเป็นที่พอใจตามนี้แล้ว หมู่นั้นจะต้องเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นทันที คือต้องแก้แค้นกัน และเพื่อเป็นหลักฐานเขาจะเอาไม้ไผ่มาเจาะเป็นรูปตัวจิ และเก็บเอาไว้เป็นเครื่อง

สมายให้ลูกหลานคิดแก้แค้นต่อ ๆ กันไป มีเรื่องเล่ากันว่าครั้งหนึ่งมีนายทหารอังกฤษถูกฆ่าตายในเขตประเทศอินเดีย เจ้าหน้าที่อังกฤษได้ไปสืบสวนเรื่องนี้ และเห็นว่า "ภูวา" เจ้าเมืองกาสันควรจะเป็นประโยชน์แก่การสืบสวนคดีนี้ จึงได้เชิญมาเที่ยวที่เมืองมันดะเลด้วย แต่อากาศที่เมืองมันดะเลร้อนจัด "ภูวา" เกิดล้มเจ็บและถึงแก่กรรมลง ราษฎรของเขาทราบข่าวดังนั้นก็ประชุมกันจะเอาเรื่องกับชาวเมืองยาโม โดยเอาไม้ไผ่ลำใหญ่มาเจาะเครื่องหมายเอาไว้ ที่เขาจะเอาเรื่องกับพวกเมืองยาโมก็เพราะถือว่าเวลาออกจากบ้านมานั้น ภูวาของเขากับพวกอังกฤษได้ผ่านเมืองยาโมก่อน ต่อจากนั้นมา ๒๓ ปี ภูวาคนใหม่ไปพบเครื่องหมายไม้ไผ่ที่จะเจาะไว้นั้น ทราบเรื่องจึงตกลงใจจะต้องสะสางหนี้กับชาวเมืองยาโม ให้เสร็จไปเสียที ฉะนั้นพอพวกพ่อค้าต่างซึ่งเคยไปค้าขายคิดต่อกันมาแต่ก่อนไปถึงก็สั่งยิงตายไป ๒ คน ทางการจึง

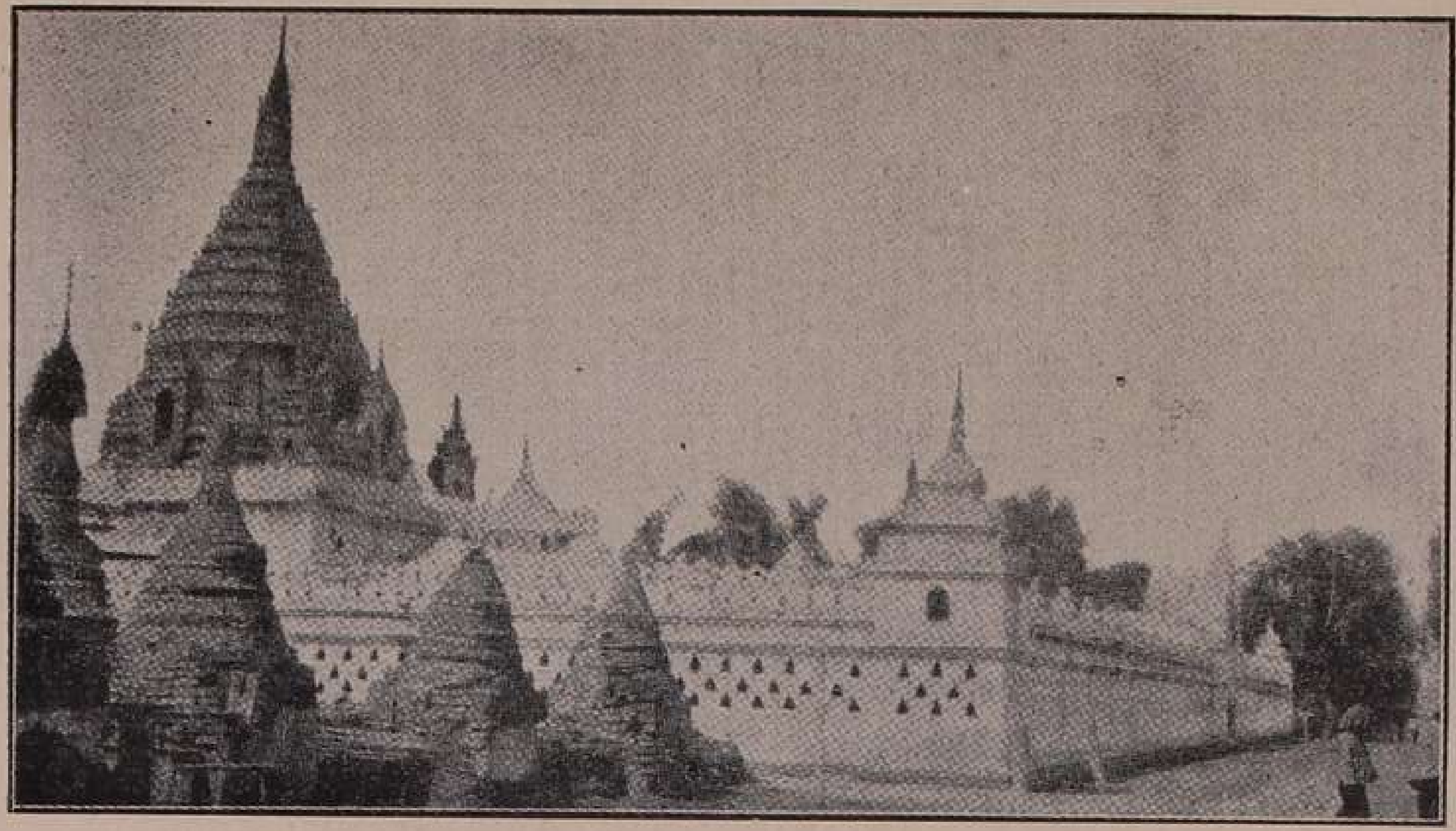
จับตัวดูว่า ในข้อหาฐานฆ่าคน ในเวลาพิจารณาเขา
ได้คัดค้านด้วยความโกรธว่า เขาไม่ได้กระทำผิดฐาน
ฆ่าคนตาย ที่เขาทำไปนั้นเป็นเพียงการคิดสางบัญชี
กันเท่านั้น แล้วก็เอาไม้ไผ่ที่เจาะรูไว้นั้นออกมาแสดง
ว่า เขาไม่ได้ทำอะไรนอกเหนือหน้าที่ของเขาไป ถึง
แม้ว่าเจ้าหน้าที่จะชี้แจงให้ฟังว่า ดูว่าผู้ตายได้ตายไป
เพราะการเจ็บป่วย ไม่มีใครฆ่าและเป็นเวลาตั้ง
๒๐ กว่าปีมาแล้ว ทั้งผู้ที่ถูกยิงตายเพื่อล้างหนี้ก็ไม่
ได้อยู่ที่ ๆ ดูวาตาย และไม่รู้เรื่องอะไรเลย แต่
เขาก็ไม่ยอมเชื่อฟัง

หมู่บ้านแห่งหนึ่งชื่อบ้านหนองหม้อ ถูกพวก
กะฉิ่นปล้นเอาไฟเผา เมื่อเจ้าหน้าที่ไปสืบสวนก็ปรา
กฏว่าเป็นการชดใช้หนี้เท่านั้นเอง อีกเรื่องหนึ่งเป็น
เรื่องที่น่าขันเกิดขึ้นที่เมืองคะทะ เด็กชาวกะฉิ่น
คนหนึ่งไปจมน้ำตาย โดยไม่มีใครเห็น ทางครอบ
ครัวของเด็กรู้เรื่องก็จำเป็นต้องจัดการ แก้แค้นตามประ

เพณี คือ ทุก ๆ ปี เมื่อถึงเวลาตรงกับวันที่เด็กตาย ญาติคนใดคนหนึ่งก็จะต้องมาที่ห้วยนั้น และชักตายลงไปพื้นน้ำในห้วยจนเย็นที่พอใจแล้วก็กลับ ประเพณีชนิดนี้ปรากฏว่ามีคล้าย ๆ กันในพวกมอญทางภาคเหนือตังเกี๋ย คือถ้าวัวหรือควายเขาตาย เขาจะต้องจับเอามาฆ่าและเอาเนื้อให้พวกญาติของผู้ตายกินจนหมด

พวกกะฉิ่นนับว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญในการต่อสู้กับพวกที่มาปล้นหรือโจมตีโดยไม่รู้ตัว และเป็นผู้เชี่ยวชาญในการไต่เขาสูงชัน ไม่มีชาวกอยพวกไหนสู้ได้ จึงเป็นการยากที่จะติดตามเอาตัวพวกผู้ร้ายกะฉิ่นมาลงโทษได้โดยง่าย และการแก้แค้นของเขาก็จะมีเพิ่มขึ้นในเมื่อพวกเขาถูกฆ่าตายหรือถูกทำร้ายบาดเจ็บ ฉะนั้นชาวพม่าและไทยจึงต้องระวังตัวไม่ยอมให้มีเรื่องกับพวกกะฉิ่นเป็นอันขาด

พวกคูวาซึ่งทางการเรียกกันอย่างเอาใจว่า เจ้า

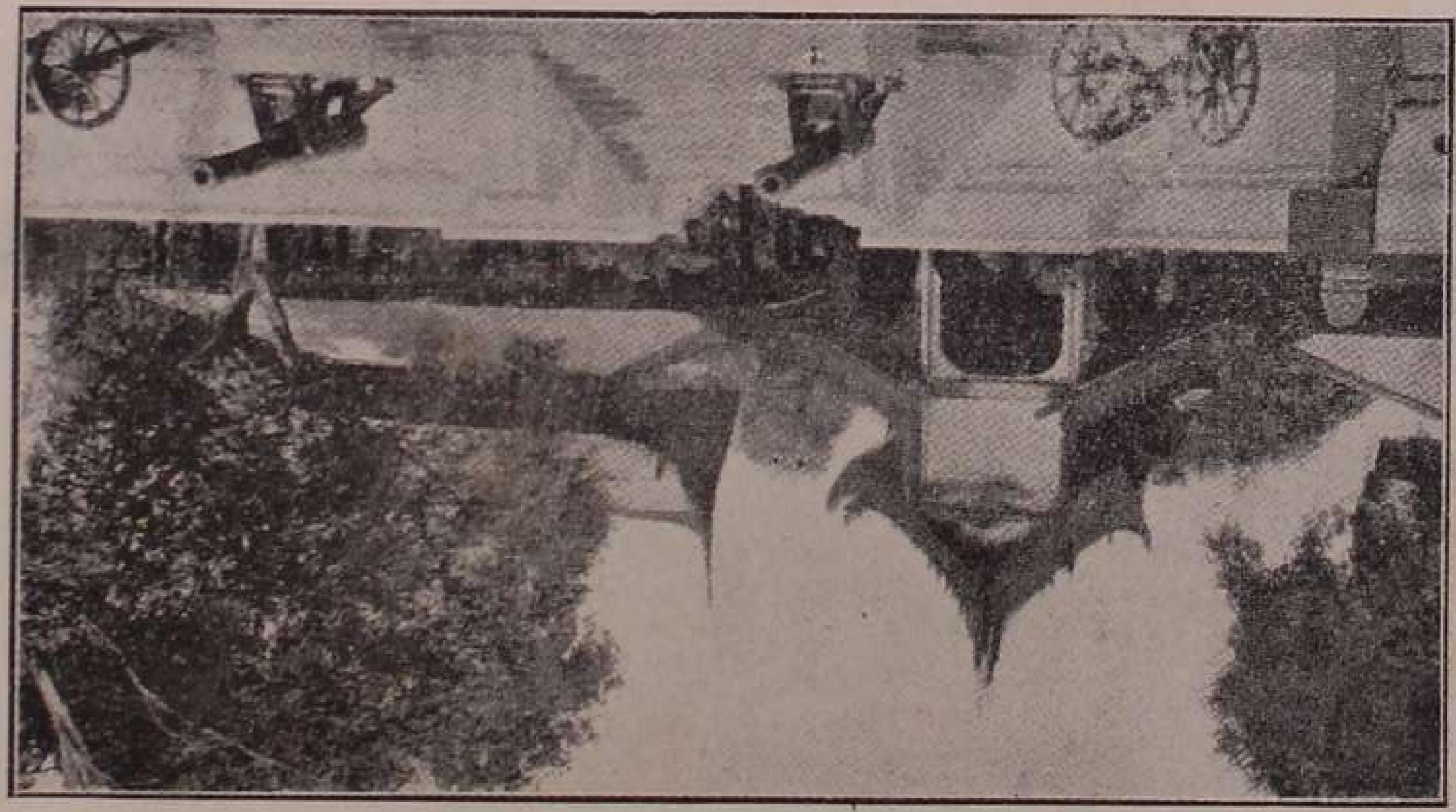
ภาพที่ ๖๓. เจดีย์ เมืองยองห้วย วัดหลวงของเจ้าฟ้าเมืองยองห้วย

ภาพที่ ๖๔. เมืองอังวะเก่า เหลือวัตถุโบราณไว้เป็นเครื่องหมายบอกความรุ่งเรืองในอดีต

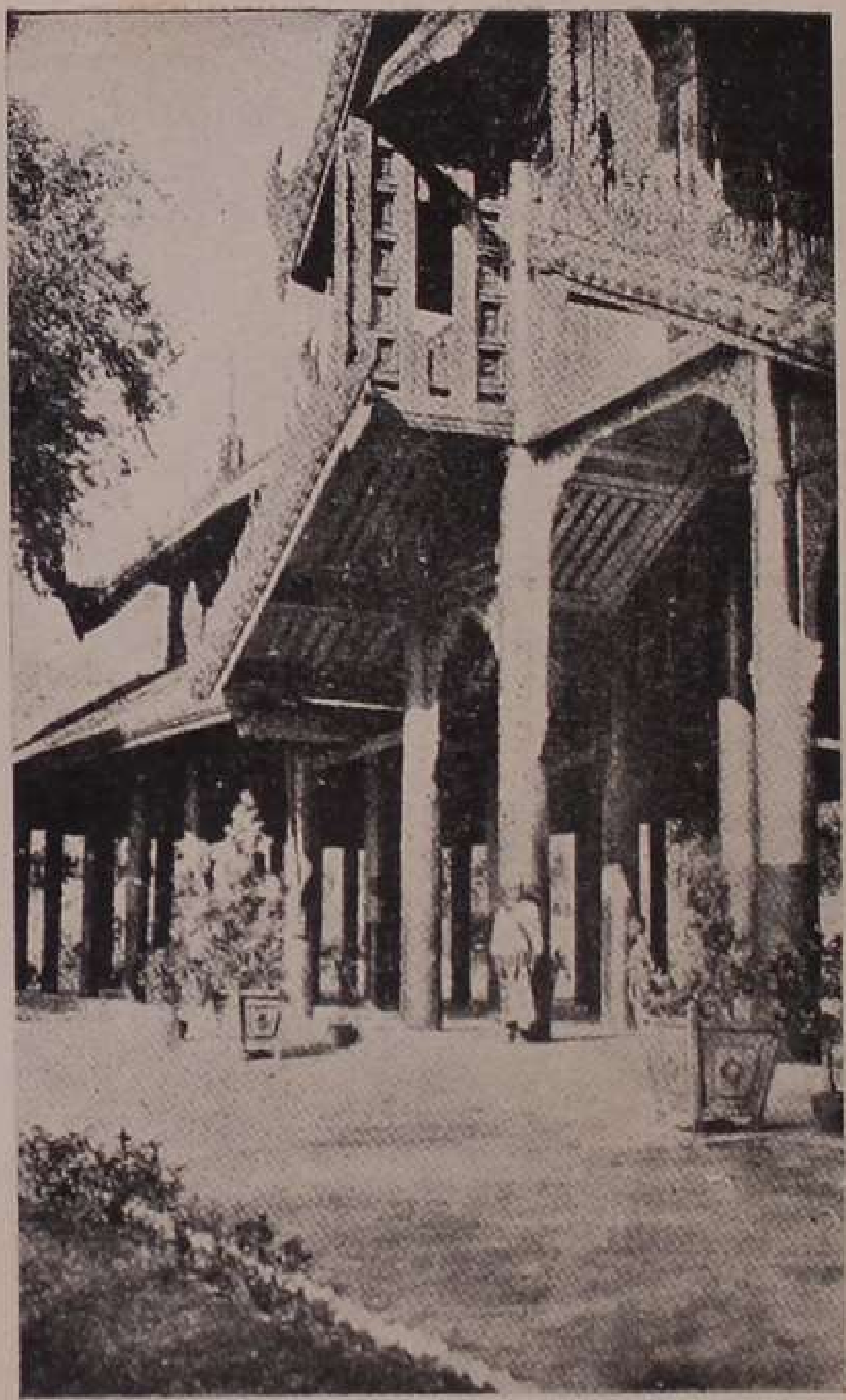

ภาพที่ ๖๕. น้ำตุ๊ อยู่ในสหรัฐฉานภาคเหนือ

ภาพที่ ๖๗. ประตูชั้นในของวังมันฑะเล

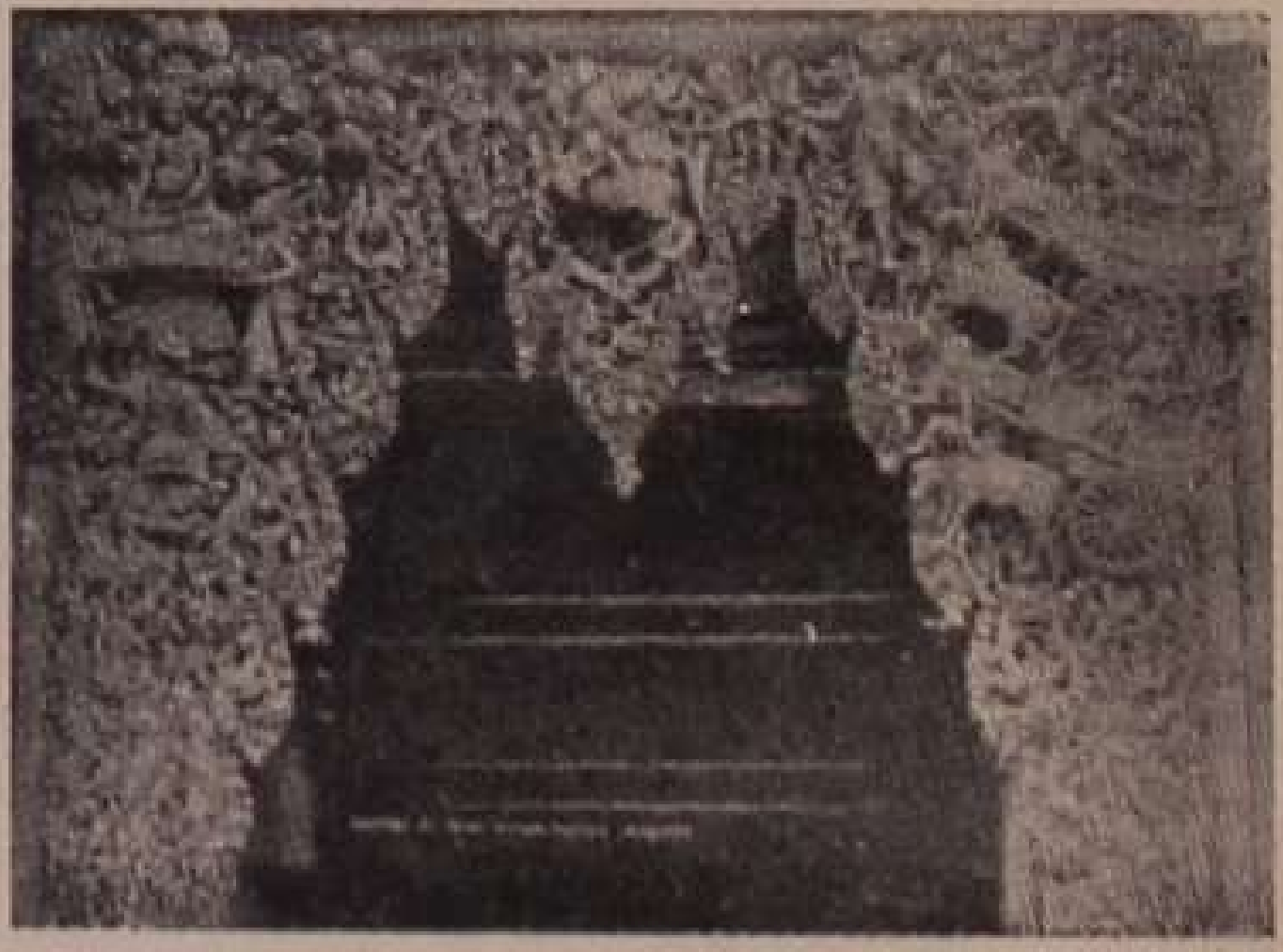
ภาพที่ ๖๔. ตัววังมันฑะเล ซึ่งสร้างในสมัยพระเจ้าเมนดง ทำด้วยไม้สักล้วนแต่ถูกทำลายระเบิดทำลาย

ภาพที่ ๖๙. ทางเข้าเจดีย์ฉ่วยดากอง

ภาพที่ ๗๐. อนันทะเจดีย์แห่งเมืองพุกาม

ภาพที่ ๗๑. ภาพแกะสลักประตูทางเข้าด้านตะวันออกของเจดีย์ฉ่วยดากอง

พ้านั้นเป็นคำแหน่งที่ตกทอดไปถึงทายาทเช่นเดียวกับเจ้าพ้าเหมือนกัน ตูว่ามีสิทธิที่จะได้รับข้าวเปลือก ๑-๒ ถังจากทุก ๆ ครัวเรือน และถ้าใครไปล่าสัตว์มาได้พ่อเมืองหรือตูวานก็จะต้องได้รับส่วนแบ่ง ขาหนึ่ง แม้โคหรือกระบือที่ฆ่ากินกันเองก็จะต้องแบ่งให้ตูวาเช่นเดียวกัน แต่ถ้าเขตของตูวาคนใดมีทางพ่อค้าต่างผ่านก็มีสิทธิที่จะเก็บภาษีผ่านด่านได้อีกด้วย นอกจากนี้ตูวาแต่ละคนก็จะต้องทำงานหากินอย่างราษฎรธรรมดา เว้นแต่ในฤดูการไร่ หว่านพืช ถอนหญ้าในไร่และเกี่ยวคนทั้งหมู่บ้านจะต้องสละเวลาไปทำงานให้คนละ ๑ วัน แต่พ่อเมืองก็จำเป็นต้องเลี้ยงอาหารเขา

นอกจากพวกกะฉิ่นยังมีมนุษย์อีกพวกหนึ่ง ซึ่งเรียกตัวเองว่า มารู เขาถือว่าเขาไม่ใช่พวกกะฉิ่น แต่คนอื่นเรียกเขาว่า "กะฉิ่นกินหมา" เพราะว่าพวกมารูชอบเลี้ยงสุนัขไว้เป็นอาหาร เช่นเดียวกับพวกว้า

พวกอาข่า หรืออีก้อ หรือญูวนตังเกีย ผิดกันแต่เขาไม่เลือกว่าเป็นสุนัขสีดำหรือสีอื่น แต่พวกตังเกียเขานิยมกินหมาดำ ยิ่งดำทั้งลนและปากด้วยก็ยิ่งชอบ พวกลีซอเลี้ยงสุนัขไว้สำหรับขายให้แก่พวกมารู้ เขามิตลาดขายสุนัข พอถึงวันพวกมารูลงจากดอย พวกพ่อค้าก็จูงสุนัขเข้าตลาด โดยเอาเชือกมัดที่คอและเอากะบอกไม้ไผ่เล็ก ๆ สรวมเชือกตอนที่ผูกติดกับคอเพื่อไม่ให้หมากัดเชือกขาด นอกจากเรื่องกินเนื้อสุนัขเป็นอาหารแล้ว พวกมารูยังมีประเพณีต่างจากกะฉิ่นอีกอย่างหนึ่ง คือ การเผาศพ เขาจะเอาแต่กระดูกไปฝัง

พวกมารูใช้หนังไม้เป็นอาวุธสำคัญ แต่ก็มีบ้างซึ่งเขาทำกันเองใช้บ้างเหมือนกัน ส่วนหอกและดาบนั้นเป็นของมีประจำตัวทุกคน ทุก ๆ หมู่บ้านเขาจะมีช่างเหล็กประจำ พวกมารูเป็นช่างเหล็กที่มีชื่อเสียงมาก เขาทำดาบและกริชสำหรับขายให้พวกกะฉิ่น

และพวกไทยคำตี่เย็นสินค้าประจำ เหล็กได้มาจากภู
เขาซึ่งเย็นเขตแดนระหว่างเมืองมารูกับเมืองไทยคำตี่ มิด
ที่พวกมารูทำก็มีชื่อเสียงว่าเย็นมิดที่สุด

ชาวตอยทุกพวกมีชื่อว่าเย็น คนสกปรก แต่
พวกมารูนับว่าสกปรกเย็นที่หนึ่ง เวลาเขาเผาไร่ขี้เถ้า
และถ่านไฟจะเปรอะเปื้อนทั้งตัวทั้งแต่เท้าถึงศีรษะ แต่
เขาก็ไม่คิดจะล้างออก แม้จะต้องเดินลุยน้ำหรือลง
ไปแช่น้ำในเวลาอากาศร้อนจัด เขาก็จะไม่ขัดสีร่าง
กายให้สะอาด พวกนี้จึงถูกเรียกว่ามารูดำ และเขาก็
ไม่พอใจที่ถูกเลือกเช่นนั้น

พวกมารูยังมีความรู้ในการทำสุราจากข้าวโภชน์
และข้าว แต่พวกนี้ไม่ชอบสูบบุหรี่หรือฝน ชอบแต่อม
ยาเส้นและเคี้ยวหมาก เขาปลูกฝ้ายไว้ทอผ้าทำเครื่อง
นุ่งห่มของเขาเอง

ชาติกะฉิ่นแบ่งเป็นหลายสาขา ต่างกันด้วยภา
ษาพูดและขนบธรรมเนียม แต่สำหรับรูปร่างโดยเฉลี่ย

แล้วมีรูปร่างเตี้ยราว ๆ ๕ ฟุต ๕ นิ้ว แต่ร่างกายแข็งแรง ส่วนผิวพรรณมีต่างกันบางพวก บางพวกก็ดำเกือบจะเป็นนิโกร บางพวกก็ขาวขนาดชาวยุโรปภาคใต้ แต่ส่วนมากเป็นผิวสีน้ำตาล พวกกะฉิ่นเข้าใจว่ามีเลือดมาจากพวก "คาร์คาร์" ซึ่งมีถิ่นฐานเดิมอยู่ทางภาคใต้ของทะเลสาปโกกิ สิ่งที่พอจะพิศูจน์ได้ก็คือ มนุษย์ชาตินี้มีกระดูกแก้มสูง ตาเฉียงลงอย่างที่เราเรียกกันว่าตา "กังฉิน" ส่วนเครื่องแต่งตัวพวกผู้ชายเปลี่ยนตามแบบไทย และพม่าไปเกือบหมดแล้ว แต่ประเพณีการแต่งงานยังมีการถือเชื้อถือชาติกันอยู่บ้างบางพวก ประเพณีนี้ไม่ได้ถือเคร่งครัดนัก ผัวผ่าผันก็ไม่มีการลงโทษอะไรกันอย่างกะเหรี่ยง

ประเพณีของ ชาย หนุ่ม หญิง สาวของ พวกกะฉิ่น เขาถือว่าเป็นหน้าที่ของผู้ชาย ที่จะท่องเที่ยวไปเพื่อแสวงหาผู้หญิงที่คนจะแต่งงานด้วย และเมื่อพบ

แล้วเขาจะมีพิธีสองอย่าง คือ อย่างหนึ่งชายจับตัวหญิงแล้วลักพาหนีไป แล้วจึงมาติดต่อกับพ่อแม่โดยย่อมใช้ค่าสินไหมให้เป็นที่พอใจ อีกวิธีหนึ่งผู้ชายจะต้องไปหาพ่อแม่ของหญิงเอง พร้อมกับมีของติดมือไปด้วย และก่อนไปจะต้องไปหาหมอดูให้บอกฤกษยามเสียก่อน เมื่อตกลงแล้วก็มีการเชิญแขก มากินเลี้ยงเป็นเสร็จพิธี

เช่นเดียวกับพวกกะเหรี่ยง เมื่อมีคนตายลงเขาจะมีการยิงปืนเป็นเครื่องสัญญาณ แต่ศพจะต้องนำไปฝังให้เร็วที่สุดที่จะทำได้ ก่อนเอาศพไปฝังเขาจะต้องเอาเงินใส่ปากศพชนหนึ่ง แล้วจะทำเป็นรูปวงกลมลงบนพื้นดิน เอาหลักไม้ไผ่ตอกเป็นเขตและเอาหญ้าแห้งปูภายในวงกลมนั้น แต่ทำเป็นทางออกจากวงกลมนั้นไปถึงประตูบ้านเพื่อเป็นเครื่องหมายว่าศพในบ้านนั้นกำลังไว้ทุกข์ เสร็จแล้วจะเอาเหล้าพรมทั่ววงกลมนั้น และเอาเหล้าที่เหลือทิ้งไว้ในวง

กลมนั้น ๒ กะบอกสำหรับสังเวยผีผู้ตาย เมื่อเสร็จงานศพแล้วเหล้านี้ต้องเอามาดื่ม ให้หมด ห้ามทิ้งเป็นอันขาด ที่หลุมฝังศพเขาจะขุดเป็นร่องโดยรอบแล้วก็สร้างกระท่อมครอบไว้ หลังจากนั้นมาเขาจะมีการรื่นเริงที่บ้านของผู้ตายอีกติดต่อกันไปหลายคืน เขาว่าเป็นการเชิญผีให้กลับไปอยู่ในที่ฝังศพต่อไป เขาเชื่อกันว่าภายหลังที่เอาศพไปฝังแล้ว ๖ วัน ถ้าเป็นผู้ชาย และ ๗ วัน ถ้าเป็นผู้หญิง ผีคนตายนั้นจะต้องกลับมาดูบ้านเป็นครั้งสุดท้าย เขาจึงต้องเชิญผีให้ออกจากบ้านไปโดยหาอาหาร มาเลี้ยง ดู เช่น ปลาและเนื้อ เหล้าและของอื่น ๆ ในการนี้พวกชาวบ้านก็จะต้องมาช่วยกันเชิญผีด้วยการกินและดื่มตามระเบียบ

พิธีเผาศพมีแต่ในพวก " ข่ากุ " ซึ่งเป็นกะฉิ่นพวกหนึ่งที่อยู่ทางภาคเหนือ พวกนี้เวลาเผาศพเขาจะ

ต้องเผาทั้งเสื้อผ้าของใช้อื่น ๆ บางทีก็เผากระท่อมที่อยู่ของผู้ตายด้วย เสร็จแล้วก็เก็บกระดูกฝัง เอาไม้ปักไว้เป็นเครื่องหมาย

พวกกะฉิ่นไม่มีการเชื่อว่าคนตายไปแล้วจะต้องเกิดอีก เขาเชื่อแต่เพียงว่าเมื่อตายไปแล้วก็จะเป็นผีไปอยู่กับพ่อแม่ปู่ย่าตายายที่ตายไปก่อน เขาจึงมีพิธีการเกี่ยวกับเรื่องผีเท่านั้นพิธีที่เขาปฏิบัติกันอยู่มี ๓ พิธี คือ วิธีหนึ่งเอาไม้ไผ่สด ๆ มาย่างไว้เหนือกองไฟจนกระทั่งไม้ไผ่นั้นแตก อีกวิธีหนึ่งเขาดูเส้นในใบไม้กับดูเครื่องในของเยื่อไก่และสัตว์อื่นเช่นเดียวกับชาวคอยพวกอื่นทำกัน วิธีแรกเมื่อไม้ไผ่แตกออกไปแล้วเขาจะดึงเส้นที่ยื่นออกมาจากรอยแตก โดยหมอดจะเป็นผู้ทำนายตามตำหรับของเขา สำหรับวิธีที่สองเขาจะเอาใบไม้นั้นมาฉีกเป็นริ้ว ๆ แล้วเอามามัดรวมกันเป็นมัด ๆ นับจำนวนมัดกับรอยฉีกเป็นเครื่องทำนาย บางทีก็ดูรูปลักษณะของมัดและจำนวนรอยฉีกตามขนาดและรูปร่าง

ส่วนการตรวจดูเครื่องในของสัตว์ก็คล้าย ๆ กับชาวคอย
พวกอื่น

พวกกะฉิ่นเป็นพวกที่นับถือผีเช่นเดียวกับพวกชาว
คอยอื่น ๆ ผีที่เขานับถือมีจำนวนเพิ่มขึ้นไม่รู้จักสิ้นสุด
เช่นเดียวกับพวกจิ่นที่นับถือผีของพวกบรรพบุรุษซึ่งจะต้อง
เพิ่มจำนวนอยู่เรื่อยเป็นเหตุให้ลูกหลานซึ่งกลัวถูกผีลง
โทษต้องเพิ่มเครื่องสังเวยขึ้นทุกปี

ลัทธิการแก้แค้นแทนกันยังคงมีอยู่ในพวกกะฉิ่น
ถ้าคนหนึ่งคนใดไปฆ่าสัตรูของตนได้จะต้องตัดเอาหัวมา
แสดงต่อชาวบ้านเป็นหลักฐาน เมื่อนำมาแสดงแล้ว
จึงจะเอาหัวนั้นไปทิ้งได้แต่เขาไม่ถืออย่างพวกละว้าว่าหัว
ที่ได้มานั้นเป็นหัวคนชั้นใด และไม่ถืออย่างพวกล่าหัว
มนุษย์ชาวเกาะบอเนียวหรือเกาะเปย์ว ซึ่งถือว่าการ
ตัดหัวคนมานั้นเป็นการกระทำของวีระบุรุษที่หาเมียได้ ๆ
ได้ เมื่อพวกกะฉิ่นตัดหัวคนใดได้เขาจะถือแต่เพียงว่า
เขาได้กระทำหน้าที่ของเขาสำเร็จแล้วเท่านั้น

พวกกะฉิ่นปลูกเรือนอยู่ห่าง ๆ กันเพื่อป้องกันอัคคีภัย เย็นเรือนยกพื้นแต่ไม่นิยมมีหน้าต่าง และไม่มีการกั้นห้อง เรือนยางหลังหนึ่งอยู่กันหลายครอบครัว เขาจะแยกเย็นครอบครัวด้วยเตาไฟ คือ ครอบครัวหนึ่งมีเตาไฟอันหนึ่ง แต่มีเตาไฟพิเศษอยู่หลังละหนึ่งแห่งสำหรับเย็นที่บูชาผี คนภายนอกเขาจะห้ามไม่ให้เข้าไปใกล้เตาไฟนี้เย็นอันขาด และห้ามจับต้องสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่อยู่รอบเตาไฟนี้ และพวกที่มาเยี่ยมบ้านกะฉิ่นจะเข้าออกได้ก็แต่ประตูหน้าแห่งเดียว ผู้ที่ผ่านบ้านเรือนของพวกกะฉิ่นเขาก็ห้ามไม่ให้เอาสิ่งหนึ่งสิ่งใดแขวนที่รั้วบ้านของเขาเย็นอันขาด

ชาวกะฉิ่นกำลังก้าวไปสู่ความเจริญแผนใหม่ สมัยอังกฤษปกครองได้ใช้พวกกะฉิ่นเป็นตำรวจและทหารเมื่อพม่าได้รับอิสสระภาพก็ยกให้เมืองกะฉิ่นเย็นรัฐหนึ่งในหภาพพม่า

ฉิ่น

ความจริงมนุษย์ชาติที่พม่าเรียกว่า "ฉิ่น" นี้ไม่

อยู่ในดินแดนสหรัฐฉาน แต่เนื่องจากพวกฉิ่นเย็นชาว
คอยที่มีความเกี่ยวพันและคล้ายคลึงกับพวกกะฉิ่น จึง
เห็นควรนำมากล่าวไว้ ด้วย พวก อิ่น เรียก ฉิ่น ว่า
"คะกุ" แต่พวกเขาเรียกตัวเองว่า "โซ" หรือ
"ช" มีภูมิลำเนาอยู่ระหว่างทะเลกับภูเขาอาระกัน
ของพม่า แบ่งออกเย็นพวกย่อยอีกหลายพวกเช่น
เดียวกับชาวคอยอิ่น ๆ

ยังไม่มีตำนานของชาวคอยพวกใดที่ให้เหตุผลว่า
ทำไมมนุษย์ชาติต่าง ๆ เหล่านั้นจึงชอบตั้งบ้านเรือนอยู่
ตามเขาตามดอยสูง ๆ แต่ฉิ่นพวกหนึ่งซึ่งมีชื่อแยก
ไปว่า "สิหยิน" เขามีนิยายเล่าสืบกันมาว่า เดิม
เมื่อหลายร้อยปีมาแล้วพวกฉิ่น ตั้งบ้านเรือนรวมกันอยู่
เย็นหลักฐานในแผ่นดินรายแห่งหนึ่ง (คงจะเย็นหุบ
เขา) เขาเห็นว่าพระจันทร์ส่องแสง ไม่สม่ำเสมอ
คือมีข้างข่นข้างแรม เขาต้องการเห็นแสงจันทร์ส่อง
อยู่ตลอดเวลา จึงพร้อมใจกันสร้างขื้อมดินใหญ่ขึ้น

แห่งหนึ่ง สร้างไปย้อมก็ยิ่งสูงขึ้นจนไม่สามารถจะกลับลงมาข่างล่างได้ในวันเดียว ต้องขนเอาสะเบียงอาหารขึ้นไปกินกันข้างบน และสร้างต่อไปจะให้ถึงพระจันทร์ ในที่สุดต้องอพยพผู้คนและสะเบียงอาหารขึ้นไปเก็บไว้บนยอดย้อมรวมกำลังกันสร้างต่อไป เทวดาบนพระจันทร์เห็นดังนั้นก็โกรธ บันดาลให้เกิดพายุใหญ่มาพัดย้อมพังทลายลงตั้งแต่ทางทิศใต้ไปทางทิศเหนือกระจายไปตกตามภูเขาต่าง ๆ มนุษย์ที่ถูกพายุพัดไปตกตามยอดเขาที่มีชีวิตรอดมาได้ ก็รวมกันปลูกสร้างบ้านเรือนกันอยู่เป็นชาวดอยมาจนทุกวันนี้ และเมื่อแยกกันนานเข้าขนบธรรมเนียมประเพณี และภาษาก็แตกต่างกันไปคนละพวก ส่วนตัวย้อมที่พังทลายลงนั้นกลายเป็นพิชเขาลูกหนึ่งที่เรียกว่า “ภูเขาฉิ่น” (*Chin Hill*)

พวกฉิ่นมีชื่อเสียงว่าเป็นมนุษย์ที่ดุร้าย ชอบทำการปล้นสดมภ์และฆ่าคนเป็นงานประจำวันของเขา ถ้า

จับคนได้มักจะนำเอาไปขาย ให้ชาวกอย บางพวกที่ใช้มนุษย์เป็นเครื่องสังเวยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของเขา ฉะนั้นจึงไม่มีมนุษย์ชาติใดกล้าเข้าไปในบ้านเมืองของพวกนี้

เมื่ออังกฤษได้พม่าเป็นเมืองขึ้นแล้ว ได้หาวิธีที่จะทำให้พวกนี้เชื่องลง โดยเชิญหัวหน้าพวกนี้ที่มีอิทธิพลลงมาพบ และพาไปเที่ยวดูบ้านเมืองพม่าถึงเมืองย่างกุ้ง เพื่อให้เห็นว่าการที่พวกเขาจะต่อสู้ขัดขวางต่อทางการปกครองของอังกฤษนั้น ไม่มีหวังจะเอาชนะได้ ทางการได้จัดการต้อนรับอย่างดี และเขาก็ยินดีและชอบใจในไมตรีจิตร์อันนั้น แต่พอกลับไปถึงบ้านแทนที่จะไปชี้แจงให้ราษฎรของเขาทราบ และงดการต่อสู้ขัดขวาง กลับไปส่งเสริม ให้เกลียดชังอังกฤษ และได้นำความรู้ที่ได้รับจากการท่องเที่ยวไปใช้ในการทำลาย เช่นตัดเอาสายโทรเลขไปหลอมทำลูกปืน เป็นต้น อังกฤษต้องยกกองทหารไปปราบ และเมื่อปราบลงแล้วกลับปรากฏว่าพวกนี้เป็นมนุษย์ที่

ใช้ประโยชน์ ได้ดีในการใช้ให้ไปก่อสู้ ในหน้าที่ตำรวจและทหาร อังกฤษจึงได้เรียกพวกนี้ว่าพวกปล้นที่เชื่องแล้ว (*The tamed raiders*)

สมัยก่อนพวกฉิ่นชอบปล้นเอาผู้หญิง เด็ก และพระสงฆ์ เพราะได้ค่าไถ่ง่ายกว่าและหนีไม่ได้ง่าย ๆ เหมือนพวกผู้ชาย เมื่อจับเอาไปใหม่ ๆ เขาจะเอาขังไว้ก่อน ภายหลังต่อมาจึงปล่อยให้เดินไปมาได้ในหมู่บ้าน แต่เขาจะต้องเอาไม้มาเจาะสวมข้อเท้าข้างหนึ่งสอดสลัก แล้วเอาเชือกผูกปลายไม้สองข้างสพายไว้ในเวลาเดิน ถ้าไม่มีการไถ่ตัวเขาก็จะต้องใช้ให้ทำงานหนัก เช่นทำไร่ ตักน้ำ ตำข้าว ค่าไถ่ตัวคนหนึ่งตั้งแต่แปดสิบถึงสามร้อยรูปี แต่มักจะเอาเย็นโดยมาก

พวกฉิ่นไม่ปล้นแต่เฉพาะคนพม่าเท่านั้น พวกชาวคอยด้วยกันก็ไม่เว้น เขาถือเป็นอาชีพประจำของเขา ก่อนออกทำการปล้นหัวหน้าหมู่บ้านจะต้องประ

ชุมหาฤกษ์และคัดเลือกคนก่อน ปรกติเขาเลือกเอาคนเดือนหงาย ใช้วิธีจู่โจมหรือซุ่มอยู่ตามป่า เมื่อปล้นได้แล้วเวลากลับเขาจะทิ้งขวากตามทางที่เดินกลับเพื่อป้องกันไม่ให้ติดตามทัน ถ้าผู้ติดตามไล่ทันเขาก็จะฆ่าคนที่จับมานั้นเสีย

การแต่งงานพวกฉิ่นไม่มีพิธีอะไร เมื่อชายต้องการหญิงใดเย็นเมีย ก็หาคุ้มหูสิบคู่ไปให้พ่อแม่ของหญิง หรือคิดราคาเย็นเงินก็ได้ แล้วก็รับเอาหญิงมา พวกฉิ่นทางภาคใต้เขาหาเมียมาสำหรับใช้งานเกี่ยวกับการทำไร่ทำสวนเย็นเรื่องสำคัญ ประเพณีของพวกฉิ่นมีแตกต่างกันตามพวก แต่ก็คล้ายคลึงกับชาวคอยพวกอื่น ๆ เว้นแต่เขาเอาศพฝังรวมกันเย็นที่และมีเสาหินปักเย็นเครื่องหมายไว้ บางพวกถ้าผู้ตายเย็นคนมีอายุสูงหรือเย็นคนสำคัญ เขาก็เผาเสียก่อนจึงเก็บกระดูกฝัง เฉพาะพวกสิหยิ่นเขาจะทำให้ศพแห้งเสียก่อน โดยใช้ย่างไฟ หรือ ตาก แดด

ต่อมา ๒ – ๓ เดือน เขาก็เอากระดูกมาประดิดประต่อกันขึ้นติดโครงไม้ไผ่ตั้งขึ้น แล้วพวกญาติก็ทำพิธีไหว้ฉลองเป็นการใหญ่

การนับถือผีสางต่าง ๆ พวกฉิ่นดูเหมือนจะมีจำนวนผีมากกว่าชาวคอยอื่น ๆ คงทนกศึกษาชาวเยอรมันผู้หนึ่งกล่าวว่าผีของชาวคอยทั้งหมด ถ้าจะอัดใส่ในขุมนรกก็จะกินเนื้อที่ถึง ๑ ลูกบาศก์ไมล์ นักสถิติคนหนึ่งให้ตัวเลขไว้ว่ามีถึงเจ็ดล้านเศษ

รัฐบาลอังกฤษต้อง ใช้เวลาปรายและอบรมพวกฉิ่นให้เชื่องเป็นเวลาหลายปี เวลานี้นับว่าพวกฉิ่นเป็นมนุษย์ชาวคอยที่กำลังเปลี่ยนแปลงเป็นอีกพวกหนึ่ง ที่จะเป็นประโยชน์แก่รัฐบาลพม่าอย่างไม่น้อย เช่นเป็นนักรบที่ดีและกุลีที่แข็งแรง

ก่อนจบเรื่องของชาวคอย เห็นควรให้ผู้อ่านทราบด้วยว่า นอกจากที่กล่าวมาแล้วนี้ยังมีพวกย่อย ๆ อยู่อีกมาก แต่ถ้าจะนำมาเขียนไว้ ก็ไม่สู้จะเป็นประ

โยชน์นัก เพราะเป็นพวกที่มีจำนวนน้อยและไม่มีอะไรแปลกและสำคัญต่างจากพวกที่กล่าวมาแล้วนี้เท่าใดนัก เช่นพวก คะนุ คะน่อ ระแย ยอ กะคุ ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น ส่วนบางพวก เช่น เย้า แม้ว ข่า ขมุ ชะเมด ฯลฯ ไม่มีในแคว้นสาละวินจึงได้เว้นเสีย

ประเพณีของชนชาวดอย ตามที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่ามีแปลกกว่าคนพื้นราบอย่างเด่นชัดจริง ๆ อยู่ ๒ อย่าง คือการนับถือผีและเครื่องแต่งกาย การนับถือผีมีอยู่ทุกพวก ฝรั่งจะนำศาสนาคริสเตียนไปเผยแพร่และพระพุทธศาสนาจะเข้าไปถึงแล้ว ในหมู่ชาวดอยบางพวกก็ไม่สามารถจะลบล้างประเพณีนับถือผีของพวกเขาไปได้ สำหรับเครื่องแต่งกายที่นับว่าแปลกที่สุดก็คือ การนิยมกำไลหรือห่วงเป็นเครื่องประดับกาย

เรื่องผีและเรื่องห่วงของชาวกอยจะมีมา แต่เดิมอย่างไรก็ยากที่จะค้นคว้าหาความรู้ได้ จึงขอนำเอาเรื่องที่พอจะเก็บตกมาเล่าไว้เป็นความรู้พิเศษดังต่อไปนี้....

กระดูกไก่และการนับถือผี

ชาวกอยแทบทุกพวกนิยมกระดูกยามหรือทำนาย โชคชะตาด้วยกระดูกไก่ เขาใช้กระดูกตะโพกและปีกไก่ตัวผู้หรือตัวเมียก็ได้ ต้มแล้วขูดเอาเนื้อออกให้เกลี้ยงจนเห็นรูเล็ก ๆ ในกระดูกนั้นแล้วนับจำนวนคู่ ถ้าข้างไหนมีรูเป็นจำนวนคู่ก็เลือกเอาข้างนั้นไว้ แล้วเหลาไม้ไผ่เป็นเล็ก ๆ พอเข้ารูได้ เอาเสียบเข้าไปในรูทุกรู ถ้าปรากฏว่าเสี้ยงเข้าก็ถือว่าเป็นโชคร้าย ถ้าเสี้ยงออกถือว่าเป็นโชคดี และถ้ากระดูกขาขวามีจำนวนรูมากกว่าทางขาซ้ายก็นับว่าเป็นฤกษ์ดีที่สุด นี่เป็นแต่เพียงตัวอย่าง เขายังมีวิธีดูอีกหลายอย่างต่าง ๆ กันตามความนิยมของแต่ละพวก

พวกกะเหรี่ยงแดงกับพวกที่อยู่ในเครือสาขาของเขานับถือผีเป็นศาสนาอันหนึ่งทีเดียว ประเพณีจะมีมาแต่เดิมอย่างไรไม่มีหลักฐานจะทราบได้

ผีที่พวกกะเหรี่ยงและเครือญาติของเขานับถือมีชื่อคล้ายกัน ที่สำคัญมีตามลำดับดังนี้ ผีลู ผีกะ ผีกาง ผีเมาะก ผีตากะแต ผีตาทน–เซน–กอง ผีตะแนะเนาะกุ ผีตาวี และผีตาชะนา

ผีสามตัวแรกนับว่าเป็นผีที่มีฤทธิ์เดชมากที่สุด ผีลูเป็นผีร้ายที่มีอำนาจบันดาลความชั่วร้ายต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น เช่นนำความเจ็บป่วยมาสู่บุคคลในครัวเรือนหนึ่ง และเพราะผีตัวนี้ชอบกินคนตายเป็นอาหาร เมื่อไม่พอใจก็มักทำคนตายได้ง่าย ๆ ฉะนั้นเมื่อมีผู้ใดล้มเจ็บลงเขาก็ถือว่าศพที่ผังไว้หมดไปแล้ว ผีลูจึงต้องมาฆ่าคนไปกินอีก เขาจะต้องเอาหมูเอาไก่และเหล้าไปเส้นที่หลุมผังศพของหมู่บ้านนั้น เพื่อให้ผีลูกิน จะได้ไม่มาทำให้คนเจ็บตาย และเพื่อให้แน่ใจยิ่งขึ้นจะต้องเส้นที่

ข้านคนเจ็บอิกครั้งหนึ่ง

ผีกะนับว่าสำคัญเป็นที่สองรองจากผีรู ผีตัวนี้มีอำนาจทั้งในบ้านเรือนและในย่าในห้วย อาจทำให้คนเจ็บป่วยลงก็ได้

ผีเมาะกีมีอำนาจเฉพาะคนในครัวเรือนหนึ่ง ๆเท่านั้นแต่ผีกะครองทั้งหมู่บ้านเวลามีโรคร้ายระยาดขึ้นในหมู่บ้านเขาจะต้องเส้นผีกะ ผีเมาะกี และผีลูกด้วย

ในปีหนึ่งเขามีการเลี้ยงผีกะครั้งหนึ่งในฤดูฝน ซึ่งเขาถือว่าเป็นฤดูที่ชีวิตต่าง ๆจะได้รับความสดชื่นงอกงามคนทรงผีจะต้องสวดอ้อนวอนขอให้ผีกะบรรดาลให้พืชผลที่ปลูกได้ผลดี ให้คนปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ จะทำการสิ่งใดขอให้สำเร็จความประสงค์

เวลาปลูกเรือนใหม่เขาจะต้องเลี้ยงผีเมาะกี ซึ่งเป็นผีปกครองเรือนแต่ละหลัง แต่ยังมีผีอีกพวกหนึ่งเรียกว่า " ผีกะน้อย " ทำหน้าที่ช่วยผีเมาะกีปกครองเรือนด้วย ฉะนั้น เวลาเลี้ยงผีเมาะกีเขาจะไม่ลืมเลี้ยง

ผิกะน้อยด้วย

ผิดาวิ หริอเทวิเป็นผิมีอำนาจน้อย จะทำให้คน เจ็บป่วยไกก็เพียงปวดหัวตัวร้อน เจ็บขาเจ็บแขนเท่านั้น ผิดาตื่น-เชน-กองและผิตะแนะเนาะกุมิความสำคัญ เท่ากับผิเทวิ แต่ผิสองตัวนี้กับผิกะจะกินแต่เนอสัตว์ตัวผู้เท่านั้น

ทำไมชาวดอยจึงนิยมใช้ห่วงเป็นเครื่องประดับ

ชนชาวดอยเกือบทุกพวกนิยมใช้ห่วงเป็นเครื่องประดับไม่มากก็น้อย มีตำนานของพวกกะเหรี่ยงเล่ากันว่า เมื่อนานหลายพันปีมาแล้วมีชายหญิงสองคนพี่น้อง พี่ชายชื่อ "ลาเหน่ยน" น้องสาวชื่อ "อาหม่อง" ทั้งสองทั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้าน "อิลา" (ในเขตจังหวัดปินมานาของพม่าเดี๋ยวนี้) อยู่มามีเทพยดาคนหนึ่งได้เอากลองวิเศษมาให้ กลองนี้เมื่อตีขึ้นเมื่อใดพวกศัตรูทั้งหลายก็จะหนีหมด และถ้าต้องการสิ่ง

ใคก็ได้สมความปรารถนา ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง ลา
เหนียนผู้พี่ชายคิกลองใต้เม่นมาตัวหนึ่ง เขาจึงแย่ง
เม่นนั้นเป็นสองส่วนเท่า ๆ กัน เขาเอาซีกหนึ่ง ให้
น้องสาวซีกหนึ่ง แต่ซีกที่ให้น้องสาวนั้นมีขนยาว
แหลมมาก จึงแทงเอามือของอาหมอง อาหมอง
คิดว่าพี่ชายเทนาร้ายจึงโกรธ และคิด อุบาย
ที่จะแก้แค้น อยู่มาวันหนึ่ง อาหม่อง บอกพี่ชาย ว่า
เธอสั่นว่าหมอนคิกลองนั้นผุหมด ถ้าไม่เอาหนังมาหุ้ม
ใหม่ก็จะไม่มีฤทธิ์เดชอย่างใด ถ้าหุ้มใหม่แล้วไม่ดี
กลองนั้นจะมีฤทธิ์มากกว่าเดิม ลาเหนียนได้ฟังดัง
นั้นก็หลงเชื่อทำตามคำแนะนำที่น้องสาวบอก การ
เปลี่ยนหนังหุ้มไม่ดีกลองเช่นนั้น ทำให้ความศักดิ์สิทธิ์
หายไป เมื่อลาเหนียนรู้ตัวว่าถูกน้องสาวหลอกลวง
เช่นนั้นก็โกรธ จึงคิดอุบายที่จะหนีละทิ้งอาหม่องน้อง
สาวไว้คนเดียว เขาจึงบอกน้องสาวให้ไปขุดกุ้งใน
แม่น้ำ ส่วนเขาจะไปหาปลาทางแม่น้ำอีกแห่งหนึ่ง

เมื่อทั้งสองพี่น้องกลับมาแล้วก็เอากุ้งและปลาต้ม ลาเหนี่ยนจึงบอกน้องสาวว่า กุ้งนั้นยังกินไม่ได้ ต้องไปต้มให้ขาวเหมือนปลาเสียก่อน ว่าแล้วเขาก็ทำอุบายว่าจะไปถางป่าทำไร่

ฝ่ายน้องสาวเอากุ้งกลับไปต้มอีก แต่ต้มไปเท่าไรมันก็ไม่ขาว จึงออกไปตามหาพี่ชาย แต่ไม่พบเสียแล้ว เห็นแต่รอยเท้า จึงตามไปจนถึงเมืองลา (อยู่ทางทิศตวันตกของหมู่บ้านดอยมองเวลานี้) แต่ไม่พบพี่ชาย ด้วยความอิดโรยอาหม่องจึงต้องหยุดพักอยู่เมืองลาเย็นเวลานาน ทำให้รอยเท้าของพี่ชายลบเลือนไปหมด และตัวเองก็ไม่สามารถจะกลับบ้านเดิมได้ จึงตกลงใจอยู่เมืองลานั้นเอง ได้แต่งงานกับชายผู้หนึ่งมีบุตรด้วยกันหลายคน บุตรหลานของอาหม่องนี้เลยกลายเป็นพวกกะเหรี่ยงขาว

ส่วน ลาเหนี่ยนเดินทาง ไป ไม่หยุด จน กระทั่งถึงเมืองจันแต่เขาไม่สามารถจะตกลงใจว่าจะอยู่ที่ไหน พอ

ก็ไปพบแมลงผีเสื้อขาวสี่ตัว จึงเอาผีเสื้อมาปล่อยไป
ทางเหนือ ทางใต้ ตะวันตกและตวันออก เพื่อเสี่ยง
ดูว่า ถ้าที่ ๆ เขาปล่อยไปนั้นดี ผีเสื้อก็จะกลับมา
แต่ผีเสื้อที่ปล่อยไปก็ไม่กลับมาสักตัวเดียว เขาจึง
ต้องเดินทางต่อไปอีก และเสี่ยงทายดังนี้อีกถึงสาม
ครั้ง ครั้งที่สามแมลงผีเสื้อทั้งสองจึงได้กลับมา เป็น
อันว่าที่นั่นเป็นที่ควรอยู่ แต่ลาเหนียนเป็นคนรอบคอบ
เขาจึงทดลองวิธีใหม่ดูอีก ขุดหลุมลงไปในดิน ๗
หลุม เมื่อขุดหลุมหนึ่งเอาดินขึ้นมาแล้ว ขุดหลุม
ที่สองต่อไปจนครบ ๗ หลุม และเอาดินที่ขุดขึ้นมา
ทั้งหมดไปกลบหลุม ๆ เดียวเต็มพอดี เขาจึงเชื่อว่า
เป็นเครื่องหมายบอกกล่าวว่าที่นั่นจะเจริญเป็นบ้านเมือง
ใหญ่โตขึ้นไปภายหน้า แม้จะไม่มีกลองวิเศษ แต่
เขายังมีมนต์วิเศษที่สามารถบันดาลให้คน เดารพนับถือ
ฉะนั้นอยู่มาไม่นาน ราษฎรก็ยกย่อง เขาขึ้นเป็นเจ้าเมือง

เมื่อลาเหนี่ยนไดักลายเป็น เจ้าเมือง เช่น นั้นแล้ว เขาก็คิดถึงอาหม่องน้องสาวขึ้นมา จึงให้คนนำกำไลเป็นของฝากไปให้น้องสาว ผู้เป็นฑูตนำของไปให้ ได้สอนอาหม่องให้ ใช้กำไลเป็นเครื่องประดับ จึงกลายเป็นประเพณีของพวกชาวคอยติดต่อกันมา จนกระทั่งทุกวันนี้

ตามตำนานดังกล่าวนี้ย่อมเป็นทางที่จะสันนิษฐานอยู่ว่า เดิมพวกกะเหรี่ยงมีภูมิลำนาอยู่ในประเทศจีนเดี๋ยวนี้ และเล่ากันว่าผู้หญิงเมืองจีนสมัยโนันก็นิยมใช้กำไลแขนและกำไลขา แต่คงจะไม่มีจำนวนมากนายเหมือนกับที่ชาวคอยใช้อยู่ทุกวันนี้.

บทที่ ๑๑

อนาคตของเชียงตุงและแคว้นสาละวิน

ผืนแผ่นดินที่เราเรียกว่าแหลมอินโดจีนหรืออาเซีย อาคเนย์นี้ไม่ปรากฏว่า มีมนุษย์ชาติใดเป็นเจ้าของถิ่นเดิมมาก่อน พม่า มอญ ไทย เขมร ญวน ตาวและมนุษย์ชาวดอยชาวเขา ทั้งหลายเป็นพวกที่อพยพเคลื่อนย้ายลงมาจากใจกลางของทวีปอาเซียทั้งหลาย ซึ่งถ้าจะแบ่งเป็นพวกใหญ่ก็แบ่งออกได้เป็นสาม คือ

๑. ชาติมอญ – เขมร ได้แก่ละว้า มอญ เขมร ปะหล่อง ปะดอง ข่า ขมุ ฯลฯ

๒. ชาติทิเบต – พม่า ได้แก่พม่า กะฉิ่น ฉิ่น

๓. ชาติไทย – จีน ได้แก่ไทยและกะเหรี่ยง หรือยาง

จำนวนพลเมือง ทั้งหมด ในแหลมอินโดจีน นับทั้งชาวเขาชาวดอยด้วยก็คงไม่ถึง ๘๐ ล้าน แต่ถ้าจะนับจำนวนเชื้อชาติและภาษาแล้วมีจำนวนมากกว่าดินแดนส่วนอื่นโดยเฉพาะในแคว้นสหรัฐฉานนี้ มีมนุษย์หลายเชื้อชาติ อัดกันอยู่ในพื้นที่อันจำกัด ถ้าเราจะเรียกเป็นพิพธภัณฑ์ของมนุษย์ชาติของโลกแห่งหนึ่งก็เห็นจะไม่ผิด

ในแคว้นสาละวินทั้งหมดมีแผ่นดินที่เป็นที่ราบตามหว่างเขาอยู่ก็เห็นจะไม่ถึงหนึ่งในห้า ที่ราบเหล่านี้เป็นที่อยู่ของชนเผ่าไทยทั้งหมด คนไทยและคนดอยในแคว้นสาละวินเขาอยู่กันมาด้วยความสงบสุข เป็นเวลาหลายร้อยปีแล้ว ชาวดอยเอาของบนดอยลงมาขาย หรือแลกเปลี่ยนเอาของทางพื้นราบขึ้นไปใช้บนดอย บางทีคนพื้นราบก็ไปขอหรือแลกเอาของบนดอยลงมา

พม่าได้เข้าครองแคว้นสาละวินมานานแล้ว และอังกฤษก็รับช่วงต่อมาอีกกว่าครึ่งศตวรรษ ก็ยังไม่สามารถจะแก้ปัญหาเรื่อง "ชนกลุ่มน้อย" (Minasities)

ของแคว้นสาละวินไปได้ พวกมิสชั้นได้พยายามมาหลายปี ที่จะเปลี่ยนพวกลอยให้เป็นคริสเตียน ก็ทำไปได้เพียงเล็กน้อย พวกชาวลอยคงทำการถางป่าตัดต้นไม้บนเขาลงทำไร่อยู่เรื่อยๆ เราเดินทางไปในแคว้นสาละวินจะพบยอดเขาที่โล่งเตียนปราศจากต้นไม้ใหญ่ๆอยู่มากมาย อันเป็นภัยแก่คนพนราบอย่างยิ่ง อาเซียอาคเนย์เป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร เพราะอยู่ในเขตมรสุมของทะเลจีน แต่ถ้าปล่อยให้คนชาวลอยตัดต้นไม้บนเขาลงทำไร่ต่อไปอีกหลายๆปี ก็ไม่ต้องสงสัยกระมังว่าเราจะได้มีทะเลทรายในดินแดนส่วนนี้ได้ดูเล่นสักแห่งหนึ่งหรือมิฉะนั้นก็จะได้พบอุทกภัย ให้คนอื่นเขาส่งข้าวมาช่วย บ้างในเมืองไทยเราก็เช่นเดียวกัน จำนวนคนชาวลอยนับวันแต่จะเพิ่มขึ้น ป่าไม้บนเขาก็นับวันแต่จะถูกทำลายลง ฉะนั้นปัญหาเรื่องชนชาวลอยนี้จึงมิใช่เรื่องเล็กน้อยที่ควรมองข้ามไปเสีย แต่เป็นปัญหาที่จะตัดสินอนาคตของผืนแผ่นดินที่ครั้งหนึ่งเคยอุดมสมบูรณ์มาแล้ว และอาจกลายเป็นเขต

ที่แห้งแล้งหรือน้ำท่วมบ่อย ๆ เช่นในประเทศจีนและอินเดีย การอยู่ในที่อันโดดเดี่ยวไกลจากความเจริญ ภายนอกย่อมทำให้คนดอย และแม้คนไทยในพื้นที่ราบในแคว้นสาละวินกลายเป็นพวกถือสันโดษพอใจในสิ่งที่มีอยู่ ซึ่งถ้าจะคิดกันแต่ผิว ๆ เผิน ๆ เราก็ว่าเขาจะไม่มีความสุขสบายเลย แต่ถ้าดูให้ซึ้งแล้วเขาก็มีความสุขไม่แพ้เราและดีกว่าเราในทางสงบสุขและปลอดภัยจากความผันผวนของโลกภายนอก เวลาเกิดสงครามเขาก็ไม่ต้องหลบภัย ไม่ต้องกลัวบึนใหญ่หรือลูกระเบิดทุกชนิด เขาไม่ต้องถูกเกณฑ์ให้ไปตายในสนามรบหรือถูกเรียไร และเกณฑ์แรงไปช่วยทหาร แม้จะเป็นสงครามปรมาณูซึ่งคนพันราบจะต้องล้มตายนับจำนวนแสนจำนวนล้าน พวกเขาก็จะไม่กระทบกระเทือนเลย ถ้าบังเอิญหรือสมมุติว่า มนุษย์ที่อ้างตัวว่าเจริญแล้วเกิดบ้าเลือดทำสงครามปรมาณูทำลายบ้านเมืองและผู้คนย่อยยับไปทั้งสองฝ่ายไม่มีเหลือแล้ว ก็เป็นการแน่นอนเหลือเกินว่าพวกเขาชาวดอยนั่นแหละจะกลับ

มาเป็นต้นตระกูลของมนุษย์ แลเริ่มสร้างบ้าน สร้างเมือง กันไปใหม่

ความจริงมนุษย์ในแคว้นสาละวินทั้งที่เป็นคนเผ่าไทยตามพื้นราบและชาวดอยบนเขาก็มิใช่ว่าเขาจะไม่อยากพบความเจริญเสียเลย เขายินดีรับอารยธรรมที่มีผู้หยิบยื่นให้ด้วยเจตนาดีและเข้าใจซึ่งกันและกัน

อันความสงบในแคว้นสาละวินนี้มิใช่แต่คนไทยและพวกชาวดอยเท่านั้น ที่มีความพอใจ แม้แต่พวกฝรั่งที่ได้มาพบเห็นแล้วเลยไม่กลับบ้านกลับเมืองก็ยังมี เช่นพวกที่เป็นข้าราชการบำนาญดังได้กล่าวมาแล้วในบทต้น แต่ยังมีบุคคลที่ควรสนใจเป็นพิเศษยิ่งกว่าพวกที่กล่าวมาแล้วอีกสองสามคน ที่พอจะยกมาเป็นตัวอย่างให้เห็นชัดลงไปคือ Mr. Thom กับ Mr. Livesey ทั้งสองนายแต่งงานกับหญิง "ไต" คนแรกตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองกะดอ คนหลังเคยไปทำแพดอยอยู่ในทะเลสาบอินเล แต่ภายหลังได้ย้ายไปสร้างบ้านอยู่บนเขาเมืองตองก็ ฝรั่งทั้งสองนายนี้

ไม่ยอมกลับเมืองอังกฤษ แม้เขาจะมีบ้านเรือนเป็นหลักฐานมั่นคงอยู่ทีนั่นก็ตาม

มิสเตอร์ดิฟชี ออกจะไปโกลกว่าเพื่อน สักหน่อย เขาเคยเป็นนายทหารนายตำรวจในเมืองพม่า และในแคว้นฉานมาแล้ว แต่ไม่พอใจในการที่เพื่อนข้าราชการอังกฤษปฏิบัติต่อคนพื้นเมือง เขาถือว่าคนพื้นเมืองหรือแม้ชาวเขาชาวดอยเขาก็เป็นมนุษย์เหมือนกัน วิธีการปกครองที่คิดจะเอา แต่ไม่ยอมให้เช่นนั้นเขาไม่เห็นด้วยเลย จึงได้ลาออก และไปตั้งบ้านอยู่บนเขา ไม่ยอมด้อมรับ พวกฝรั่งทั่วความเห็นไม่ตรงกัน พวกอังกฤษจึงขนานนามเป็นการดูถูกเยาะเย้ยเขาว่า ฤาษี

เรื่องชนชาวดอยในแคว้นสาละวินนี้ นอกจากพวกมิสชั่นที่ได้พยายามหาทางแก้ไขปรับปรุงให้ได้พบกับความเจริญทั้งทางร่างกายและจิตใจแล้ว พวกนักปกครองหรือนักการเมืองที่สนใจต่อการปกครอง "ชนกลุ่มน้อย"

ยังได้คิดหาวิธีที่จะจัดระบบการปกครอง ชาวเขา ชาวดอย พวกนี้ให้เป็นระเบียบดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในขณะนี้

ความจริงภูมิประเทศในแคว้นสาละวิน ที่เป็นเนินเขาสูงและราบกว้างขวางประกอบด้วยวัตถุธรรมชาติ และพืชพรรณอันเป็นประโยชน์แก่มนุษย์ไม่น้อย ถ้าอาศัยวิทยาการช่วยเหลือในการทะนุบำรุงให้เป็นบ้านเป็นเมืองขึ้น โดยไม่ให้พวกชาวดอยกระจัดกระจายไปเที่ยวทำลายป่าไม้อันเป็นประโยชน์ให้หมดไปแล้ว แคว้นสาละวินก็คงจะกลายเป็นถิ่นที่น่าอยู่น่าเที่ยวได้แห่งหนึ่ง ตัวอย่างที่พวกฝรั่งทำขึ้นก็มีอยู่หลายแห่งแล้ว เช่น เมืองกะดอและเมเมียวเป็นต้น ถ้าบังเอิญไปพบทรัพย์ในดินที่มีค่าเข้า เช่น แร่ยูเรเนียมสำหรับใช้ในการผลิตพลังงานปรมาณู เป็นต้น แคว้นสาละวินก็จะต้องกลายเป็นมหาประเทศน้อย ๆ ไปได้เหมือนกัน

แต่เท่าที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ แคว้นสาละวินได้เปลี่ยนมือจากอังกฤษ มาอยู่ ในความปกครอง ของพม่า ตามเดิม

แล้ว ก็ยังไม่เห็นว่าได้มีอะไรเปลี่ยนแปลงจากเดิม นอกจากยกย่องและสนับสนุนให้เจ้าฟ้ายองห้วยได้รับเลือกเป็นประธานาธิบดีคนแรกของพม่า และยกกะเหรี่ยงแดงกับกะฉิ่นขึ้นเป็นรัฐในสหภาพพม่าเท่านั้น สำหรับเจ้าฟ้าแห่งรัฐต่าง ๆ ในแคว้นสาละวิน ก็คงปล่อยให้จัดการปกครองกันไปเอง แม้การคิดหารายได้มาบำรุงบ้านเมืองเจ้าฟ้าก็มีส่วนเป็นผู้ออกความคิดความเห็นเองแทบทั้งนั้น ด้วยเหตุนี้พวกเจ้าฟ้าทั้งหลายจึงคิดหารายได้จากราษฎรของตนเองด้วยการจัดงานต่าง ๆ ซึ่งอนุญาตให้มีการพนันโดยไม่จำกัดประเภท ความจริงวิธีการเช่นนี้ได้มีมานานแล้วในแคว้นฉาน แต่ในพม่าแท้ ๆ เขาก็ไม่ยอมให้มีได้ง่าย ๆ เช่นเดียวกับเมืองไทยเรา ทั้งนี้อาจจะเป็นนโยบายที่จะให้เจ้าฟ้าและประชาชนพากันมัวสุมอยู่แต่กับการรื่นเริงและการพนัน จนไม่มีเวลาไปคิดถึง การบ้านการเมืองก็อาจจะเป็นได้ ซึ่งต่างกับพวกกระเหรี่ยงแดงที่มีความคิดรุนแรงไปในเรื่องเชื้อชาติจนเกิดกบฏต่อรัฐบาลพม่ามาแล้ว

โดยเฉพาะในรัฐเชียงตุงซึ่งเป็นเพื่อนบ้านใกล้เคียงของเรา เขาก็นิยมจัดให้มีงาน "ปอย" แทบทุกฤดูกาล ในฤดูแล้งเริ่มแต่ออกพรรษาแล้วเป็นต้นไป จะมีงานตามเมืองต่าง ๆ แต่ละงานก็มีการพนันขันหน้าทั้งนั้น การตั้งบ่อนมีการประมูลจากเจ้าพ้าไปเปิดเล่นเก็บเงินเอาเอง การพนันที่เคยเล่นกันเป็นประจำมาแต่เดิมก็มีจำพวกถั่ว ไฮโล น้ำเต้า ปูปลา รูเด็ดแดะไพ่ต่าง ๆ ฯลฯ แต่เมื่อไม่กี่ปีมานี้เขาได้นำเอาการพนันชนิดใหม่มาเล่น เรียกตามภาษาทางเชียงตุงว่า "มะก่องถี่" หรือ "สามสิบหกเมืองหลวง" คำว่ามะก่องถี่แปลว่า "คำทำนายหวย" (มะก่อง แปลว่า "คำทำนายหรือตัวออก" ถี่ แปลว่า "หวย" มะก่องมาจากคำพม่า "ปะก่อง") ส่วนสามสิบหกเมืองหลวงจะได้ชื่อมาอย่างไรไม่ทราบ

วิธีเล่นมะก่องถี่ ก็ทำนองเดียวกับหวย ก. ข. ของเรานั้นเอง แต่แทนที่จะเป็นตัวอักษรเขาใช้ตัวสัตว์ต่าง ๆ แทน (เว้นที่เป็นคนหนึ่งกับสิ่งของหนึ่ง) เป็นตัวหวยแทน

ตำรานี้ได้มาจากเมืองจีน คือ เขาเอาตัวแทนคณะเชียน ของจีนนั้นเองมาเล่น มีการออกหวยเช้าและหวยค่ำเช่นเดียวกัน ก่อนออกหวยเจ้ามือก็เอาตัวหวยที่ออกขึ้นผูกไว้บนยอดเสาสูง แล้วก็ออกบัญหาแจกให้คนแทง ถ้าใครแทงถูกจะได้รับใช้ ๒๗ ต่อ เช่น แทง ๑๐ บาทก็จะได้ ๒๗๐ บาท

ตัวหวยเขาพิมพ์ใส่ไว้ในรูปคน โดยตัวหวยทั้งสามสิบหกอยู่ในส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น ม้าอยู่ที่บนศีรษะ อีเห็นอยู่ที่ปาก นาคและผีเสื้ออยู่ที่หู ปลาทองอยู่มือขวา นกยางอยู่มือซ้าย หมูอยู่ที่ท้อง ฯลฯ ตัวสัตว์ต่าง ๆ ที่เอามาเป็นตัวหวยนี้เป็นตัวแทนของเชียน มีตำนานประจำตัวดังนี้

๑. ลิง ๒. กระต่าย (ตำราเชียนมีเต่าอีกตัวหนึ่ง) ๓. ปลาเงิน ๔. นกพิราบหรือกาแก (แต่ตามตำราเชียนเป็นหอยแครง) ๕. แหวน (ตามตำราเชียนเป็นปลาตะเพียน) ๖. ไก่ ๗. นางชี (ตามตำราเชียนเป็นแมงป่อง)

๘. อีเห็น ๙. หมา ๑๐. แมงมุม ๑๑. เต่า (ตำราเชียนว่าเป็นไก่พ้า) ๑๒. เป็ดหรือห่าน ๑๓. ม้า ๑๔. หนู ๑๕. หอย (ตำราเชียนเป็นหอยสังข์และมังกร) ๑๖. นกแดง (ตำราเชียนเป็นนกนางแอ่น) ๑๗. แมว (ตำราเชียนว่าเป็นปู) ๑๘. ปลาทอง (ตำราเชียนว่าเป็นตะพาบน้ำ) ๑๙. มังกร ๒๐. ช้าง (ตำราเชียนว่าเป็นนกเหยี่ยว) ๒๑. ปู (ตำราเชียนว่าเป็นกุ้ง) ๒๒. แพะ (ตำราเชียนว่าเป็นแกะ) ๒๓. กาดำ ๒๔. เสือ ๒๕. วัว (ตำราเชียนว่าเป็นควาย) ๒๖. นกยูง ๒๗. ผีเสื้อ ๒๘. ปลาไหล ๒๙. นกยาง (ตำราเชียนว่านกกระสา) ๓๐. กบ ๓๑. ผึ้ง ๓๒. กวาง ๓๓. งู ๓๔. หมู ๓๕. ไส้เดือน (ตำราเชียนว่าเป็นสิงห์โต) ๓๖. นาค (ตำราเชียนว่าเป็นมังกร)

ตัวหวยเหล่านี้เขายังจัดเป็นคู่ ๆ ดังนี้

๑. ดิงคู่กับปลาทอง ๒. กระต่ายคู่กับแหวน ๓. ปลาเงินคู่กับไส้เดือน ๔. นกพิลาปคู่กับนกแดง ๕. ไก่คู่

กับปลาไหล ๖. นางชีคู่กับกวาง ๗. อีเห็นคู่กับช้าง ๘. หมาคู่กับหนู ๙. แมงมุมคู่กับวัว ๑๐. เต่าคู่กับผีเสื้อ ๑๑. ห่านหรือเป็ดคู่กับงู ๑๒. ม้าคู่กับนกยูง ๑๓. หอยคู่กับฝง ๑๔. แมวคู่กับมังกร ๑๕. ปูคู่กับนาค ๑๖. แพะคู่กับกาดำ ๑๗. เสือคู่กับนกยาง ๑๘. หมูคู่กับกบ

การจัดคู่นี้เขาก็จัดตามตำราเซียน ซึ่งเป็นตัวแทนกันได้ แต่ทำไมเขาจัดเป็นคู่สำหรับเล่นมะก่องถึกไม่ทราบ เป็นแต่พูดกันว่า ถ้าออกบัญหามาเป็นสัตว์อย่างหนึ่ง ก็มักจะให้ผู้แทงนึกถึงตัวที่เป็นคู่กัน เช่น ถ้าบัญหาชวนให้คิดว่าจะเป็นม้า เขาอาจจะออกเป็นนกยูงซึ่งเป็นคู่กับม้าก็ได้ เพราะคนแทงจะต้องแทงคู่ไว้เสมอ คือหมายความว่าจะต้องแทงทั้งม้าและนกยูงด้วย ซึ่งก็นับว่าเป็นอุบายของเจ้ามือที่จะให้ผู้เล่นต้องเสียเงินแทงมะก่องถึกเพิ่มขึ้นอีกอย่างน้อยเท่าตัว

ส่วนตำแหน่งของตัวหวยก็เหมือนกัน เมื่อออกบัญหาเกี่ยวกับการใช้อวัยวะส่วนใดผู้แทงก็จะต้องดูตัวหวย

ที่อยู่ในอวัยวะส่วนนั้น เช่นบัญหาพูดถึงเรื่องท้องก็ต้อง
เดาว่าจะต้องออกหมู ถ้าเกี่ยวกับมือก็ต้องเดาว่าจะต้อง
ออกนกยางหรือปลาทอง ซึ่งก็เป็นอุบายที่ดีอันหนึ่งที่บังคับ
ให้ผู้แทงต้องเล่นหวยอย่างน้อย ๒ ตัว

เกี่ยวกับบัญหาที่เจ้ามือออกให้ คนแทงนั้นก็ดูไม่มี
อะไรที่จะยึดเป็นหลักได้ ผู้ผูกบัญหานึกจะเขียนอะไรก็
เขียนเรื่อยไป ผู้เอาบัญหาออกแจกจ่ายก็หยิบเอาไปโดย
ไม่ต้องคำนึงว่า บัญหานั้นมีอะไร ที่พอจะให้เข้าใจ ไปได้ว่า
เป็นตัวหวยที่เอาชนแขวนไว้แล้ว แต่ผู้เล่นก็ยังอุตส่าห์เอา
มาอ่านตีความไปได้ต่าง ๆ ถ้าบังเอิญไปถูกเข้าก็เลยนึกว่า
ตัวเก่งไขบัญหามะก่องถ้อยก เพื่อเป็นตัวอย่างขอนำเอา
บัญหาที่เขาออก หวยมะก่องถ ที่ทำขึ้นตรงกันข้าม กับ
อำเภอแม่สายของเรามาให้ดูเป็นตัวอย่าง เพื่อท่านที่ชอบ
ดีบัญหาจะลอง ใช้บัญญาของท่านดูบ้าง เป็นการผูกเอา
ไว้เผื่อว่า ท่านอาจจะมี ความสามารถ เป็นพิเศษ ทายตัวมะ-

ก่องถี่จากบัญหานั้นได้ ถึงเวลาเขามีงานจะได้พาพรรค
พวกไปเล่นมะก่องถี่เอาเงินเข้าประเทศเสียบ้าง

แก้วแก่นเม็ดค่ามันแพงหลวง เอาฉุกทางเหนือมา
ขายทางใต้ กำไรมีมากนักบัญหาห้อดูจาดนัก กลับปิก
ป๊อกบ้านเมืองเมือง (แปลว่า พลอยเม็ดใหญ่ราคามันแพง
เอามาจากทางเหนือมาขายทางใต้ มีกำไรมาก บัญหานี้
ให้ดูที่ได้เงินมาก ๆ แล้วก็กลับบ้านกลับเมืองเสีย) ออก
แม่ขาว

พังวิทยุใจดุใจหาย ได้พังคำทำนายใจยักขืนต้อง
สายใจดีมโนต้อง ๆ พอได้ดีคำเมาอีมท้อง บัญหาห้อดูใก่
เมาถูกค้อน ก็ค่อยหายเป๋งหม่อมเมาไป (แปลว่า เวลา
พังวิทยุใจหายใจคว่ำ แต่เมื่อได้พังคำเจ้านายก็ทำให้มีใจ
รักใจดี พอได้กินอิ่มแล้วก็ใจคอสบาย บัญหานี้ให้ดูที่ใก่
เมาเหล้า เมื่อถูกค้อนก็หายเมาไปเลย) - ออกช้าง

ท่าขิเหล็กนบ้านเมืองคับขัน แม่ชายแม่จันคนเดิน
ใต่เต้า บัญหาห้อดูยามคืนนั้นเล่าเป็นเปียะแห่งอันตายเมียว

(แปลว่า ที่ท่าขเหล็กน้ำถังคับขัน แต่แม่สายแม่จันคน เดินไปมาได้สะดวก บัญหานี้ให้ดูในเวลากลางคืนเหมือนกับแมวตาย) – ออกอีเห็น

ยามดอกไม้คึกหาบานเผย ไผจมเจยใคร่ดมดอกแก้ว บัญหาหอดูทนากวเจียวไหลไปยังบ่อก้าง (แปลว่า เวลานี้ดอกไม้กำถังบาน ถ้าใครอยากชมอยากเชยก็ให้ไปดมดอกแก้ว บัญหานี้ให้ดูทนำเชียวไหลไปไม่หยุดยั้ง) – ออกกระต่าย

ผ้าลายดอกไม้ยิ่งดูยิ่งสวย สอดหาดวยที่ไหนบ่ได้มีแต่ร้านเดียวกะดาแขกได้ ตั้งขายอยู่หั้นชิมดาง บัญหามันแท้บถ้าดูไกล ให้ดูในร้านกูดาเฒ่า (แปลว่า ผ้าลายดอกยิ่งดูก็ยิ่งสวย จะไปเที่ยวหาที่ไหนก็ไม่ได้แล้ว มีร้านเดียวที่ร้านแขกที่มาจากทางเมืองใต้ ตั้งขายอยู่ทรมทางนั้น บัญหานี้มันชัดอยู่แล้วไม่ต้องไปดูอื่นไกล ให้ดูที่ร้านแขกเฒ่า) – ออกกบ

บัญหาที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ ท่านจะเห็นได้ว่าไม่มี
อะไรที่ชวนให้เตาได้เลย ส่วนที่ว่าให้ดูตำแหน่งที่ตัวหวย
อยู่ก็เช่นเดียวกัน เช่นอีเห็นอยู่ที่ปาก ในบัญหาก็ไม่ปรากฏ
ว่ามีอะไรเกี่ยวกับปาก ถ้าจะถือคำว่าแมวดายก็ยังมีเสือ
ยกตัวหนึ่งทดายเหมือนแมว แต่ก็มีบางบัญหาที่มีทางทาย
ได้ถูก เช่นที่มีบัญหาที่เคยออกเมื่อเร็วๆ นี้ว่า เป็นตำรวจ
รักษาขโมยไม่ให้ลักของในบ้าน แต่ไม่มีเงินเดือน มีแต่
เบี้ยเลี้ยง เป็นคนสุภาพเรียบร้อยไม่ดุร้าย ตัวหวยที่ออก
ตามบัญหานี้คือแมว

นอกจากการทายบัญหาดังกล่าวมาแล้วก็เช่นเดียว
กับหวย ก.ข. ของเรานั่นเอง เช่น ใครฝันเห็นอะไร หรือ
ไปพบสัตว์อะไรเข้าก็เอาไปแทงหวยมะก่องถี่ หรือไปขอ
จากเจ้าพ้าหรือเจ้านายที่มาคุมงาน (ถ้าชอบพอกัน) เจ้า
พ้าหรือเจ้านายพูดหรือทำอาการอะไรแปลกๆ ก็มานึกเอา
ไปแทงหวย เช่นตัวอย่างที่เคยมีมาแล้ว มีผู้หญิงสองสาม
คนพากันไปอ้อนวอนขอหวยมะก่องถี่เจ้าพ้า (ความจริง

ไม่ใช่ตัวเจ้าพ้าผู้ครองนคร) เจ้าพ้าโกรธบ่นว่ามารบกวนเวลา พูดแล้วเอามือซ้ายกำนวชชวาเข้า ๆ ออก ๆ แล้วก็ไล่ให้พวกผู้หญิงพวกนั้นกลับไป พวกผู้หญิงโกรธหาว่าเจ้าพ้าทำตามกเป็นการดูหมิ่นคนไทย แต่พอมะก่องถ้อยปรากฏว่าเป็นแหวน พวกผู้หญิงจึงไปนึกถึงการที่เจ้าพ้าทำมือเช่นนั้นก็เป็นการใบ้หวยให้รู้ว่าเป็นแหวนอยู่แล้ว แต่ตัวโง่ไปเองจึงไม่ได้นึกถึง พากันเสียใจไปตาม ๆ กัน อีกเรื่องหนึ่งมีผู้ไปขอเช่นเดียวกันนแต่เป็นผู้ชาย เจ้าพ้าโกรธอีกแตะเอาเท้าทำท่าเตะไล่ออกไปให้พ้น บางคนในพวกนั้นไปแทงม้าก็เลยถูกจริง ๆ

การที่เจ้าพ้าใบ้หวยแบบนี้อาจจะเป็นจริง เพราะในการประมูลหวยจากเจ้าพ้านั้น นอกจากจำนวนเงินที่จะต้องให้ในการประมูลนั้นแล้ว เจ้าพ้ายังมีสิทธิที่จะเลือกตัวหวยเอาไว้เป็นของตนอีกสัก ๑๐ หรือกว่านั้นขึ้นไปแล้ว

แต่จะตกลงกัน ถ้าคนแทงหวยที่เจ้าพ้ำเลือกไว้เป็นเงินเท่า
ใดต้องเป็นของเจ้าพ้ำทั้งหมด แต่ถ้าคนแทงถูกตัวหวยของ
เจ้าพ้ำเจ้ามือผู้ประมูลตั้งบ่อนหวยต้องเสียเงินเอง

วิธีแทงหวยมะก่องถมีหลายตำรา แต่ละตำราก็
ว่าของตัวแน่นัก จะขอยกตัวอย่างมาให้ดูสักตำราหนึ่ง
ตัวหวยทั้ง ๓๖ ตัวเขาแบ่งเลขประจำตัวออกเป็น
๙ แถวดังนี้

(ตาราง ๑)

๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙
๑๐	๑๑	๑๒	๑๓	๑๔	๑๕	๑๖	๑๗	๑๘
๑๙	๒๐	๒๑	๒๒	๒๓	๒๔	๒๕	๒๖	๒๗
๒๘	๒๙	๓๐	๓๑	๓๒	๓๓	๓๔	๓๕	๓๖

และมีตารางบวก ๑๕ ดังนี้

(ตาราง ๒)

๔	๙	๒
๓	๕	๗
๘	๑	๖

วิธีเล่นหวยตามตำรานี้ต้องแทงคราวละ ๑๖ ตัว โดยถือตัวที่เขาออกมาแล้วเป็นหลัก คือ ถ้าเขาออก ๕ (แหวน) มาแล้ว ก็ให้ดูเลขในตารางบวก ๑๕ ในช่องตั้ง (Vertical) ซึ่งมี ๙ และ ๑ กับช่องนอน (horizontal) ซึ่งมี ๓ และ ๗

เลข ๑, ๓, ๗, และ ๙ นี้เป็นตัวหลักนำไปเข้าตาราง ๑ เลข ๕ ตัวนี้อยู่ในช่องไหน (นับจากบนลงล่าง) ก็แทงทั้งหมด จึงรวมเป็น ๑๖ ตัว เช่นในช่อง ๑ ก็ต้องแทง ๑ (ตึง) ๑๐ (แมตงมุม) ๓๙ (มังกร) ๒๙ (ปลาไหล)

ในช่อง ๓ ก็แทง ๓ (ปลาเงิน) ๓๒ (เป็ด) ๒๓ (ปู) ๓๐ (กบ)

ในช่อง ๗ แทง ๗ (นางชี) ๓๖ (นกแดง) ๒๕ (วัว) ๓๔ (หมู)

ในช่อง ๙ แทง ๙ (หมา) ๓๘ (ปลาทอง) ๒๗ (ผีเสื้อ) ๓๖ (นาค)

ทั้ง ๓๖ ตัวนี้ ถ้าแทงตัวละ ๓๐ บาทเป็นเงิน ๑๖๐ บาท ถ้าถูกก็ได้ ๒๗๐ ได้กำไร ๓๓๐ บาท ถ้าแทงตัวละ ๓๐๐ บาทเป็นทุน ๓,๖๐๐ บาท ถ้าถูกจะได้ ๒,๗๐๐ บาทมีกำไร ๓,๓๐๐ บาท ถ้าแทงตัวละ ๓,๐๐๐ บาท ลงทุนเพียง ๑๖,๐๐๐ บาท ถ้าถูกก็จะมีกำไรถึง ๑๑,๐๐๐ บาท คือมีกำไรถึง ๒๗.๗๕ เปอร์เซ็นต์ และในจำนวนหวย ๓๖ ตัว เรามีทางแถงถูกถึง ๑๒ ตัว

ครานี้ลองมาคำนวณทางเสียดูบ้าง สมมติว่าแทงครั้งแรกตัวละ ๓๐ บาท หวยออกกระต่าย (๒) ไม่ถูก

เราเสี่ยไป ๓๒๐ บาท เอา ๒ มาตั้งเป็นหลักแทงใหม่ตาม
วิธีดังกล่าวแล้วอีก ๑๖ ตัว ก็ต้องแทง ๙, ๑๘, ๒๗, ๓๖,
๗, ๑๖, ๒๓, ๓๕, ๕, ๑๓, ๒๒, ๓๑, ๖, ๑๕, ๒๔, ๓๓
ตามนี้จะเห็นได้ว่ามีตัวซ้ำในช่อง ๗ และ ๘ รวม
๘ตัวซึ่งต้องแทงซ้ำอีก เราแทงครั้งที่สองถึงทุนอีก๓๒๐บาท
รวมเป็น ๗๒๐ บาท ถ้าถูกจะได้ ๒๗๐ บาท ขาดทุนไป ๕๐
บาท ถ้าไม่ถูกแทงครั้งที่สามอีก ๑๒๐ บาท รวมเป็นทุน
๕๘๐ บาท ครั้งที่สามถูกขาดทุนไป ๒๑๐ บาท แต่ถ้าไม่
ถูกแทงครั้งที่สี่อีก ๑๒๐ บาท รวมเป็นเงินทั้งทุนทั้งหมด
๖๕๐ บาท ถ้าครั้งที่สี่ถูกขาดทุนไป ๓๗๐ บาท เล่นสี่ครั้ง
ครั้งละ ๑๖ ตัว ตามวิธีนี้ ถ้าไม่ถูกเลยก็นับว่าชวยเต็มที่
ไม่ควรที่เล่นอีกต่อไป จงจำว่า “การพนันทั้งมวลล้วน
เสียเปรียบ ถึงตนเฉียบก็ถูกต่างดงกระป๋อง”

บางทีจะมีผู้คิดว่า เพื่อมิให้ขาดทุนจะต้องแทง
เป็นทวีคูณ คือครั้งแรก ๑๐ บาท และครั้งที่สอง, สาม, -

ตี, แทง ๒๐ บาท ๕๐ และ ๘๐ บาทตามลำดับ ถ้าครั้งที่สองถูกก็จะได้กำไรเพียง ๕๐ บาทเท่านั้น ถ้าไปถูกเอาครั้งที่สามและสี่ก็จะขาดทุน ฉะนั้น การเล่นมะก่องถด้วยวิธีนี้ผู้เล่นจะต้องคำนวณดูทางได้ทางเสียให้ดีก่อน แม้ครั้งหลังจะเพิ่มทุนแทงมากสักเท่าใด เมื่อถูกก็จะได้กำไรไม่มากนักและอาจจะขาดทุนได้ง่าย ๆ รวมความว่าถ้าไม่ถูกครั้งที่หนึ่งหรือสองแล้วก็มีหวังขาดทุนเสมอ จึงเห็นได้ว่าการเล่นมะก่องถนี้คงเป็นการพนันประเภทเสี่ยงทายอยู่นั่นเอง ผู้เล่นจึงหันไปถือโชคลางต่าง ๆ เช่นจากความฝันบ้าง จากการไปพบเห็นสัตว์ที่เป็นตัวหวยในเวลาหรือสถานที่ที่ไม่น่าพบบ้าง และส่วนมากก็ตีความจากปัญหาที่เขาออกดังกล่าวมาแล้ว

จะเป็นโดยบังเอิญหรืออย่างไรไม่ทราบ ผู้ที่แทงตามฝันก็ปรากฏว่าเคยถูกเหมือนกัน เช่นมีผู้ฝันเห็นช้างสามเชือกเดินตามกันมา ไปแทงช้างก็ถูกจริง ๆ และหวยยี่นออกช้างติดกันถึงสามครั้งอีกด้วย มีผู้ฝันเห็นนางชีมา

ขอบิณฑบาตรไปแทงนางชักถูกจริง แต่กมไม่น้อยทผัน แปลก ๆ และเชื่อว่าหวยจะออกตามฝัน แต่กลับไม่ออก เช่น มผู้ฝันเห็นคนเอาม้าเชียงคุงมาขายทงทผู้ฝันไม่เคยนก ถึงเรื่องม้าเลย จึงไปแทงม้า แต่หวยกลับออกไส้เดือน ผู้จะไปเทียวงานฝันเห็นงูและพอออกจากบ้านกพบงูเลื้อยผ่านหน้า ระหว่างนั่งรถยนต์ไปกมงูผ่านหน้ารถยนต์อก จึงแน่ใจแทงงูลงไปหลายร้อยบาท แต่หวยเช้ากลับออกนกยาง ตอนบ่ายแทงงูซ้ำอกกลับไปออกหมู

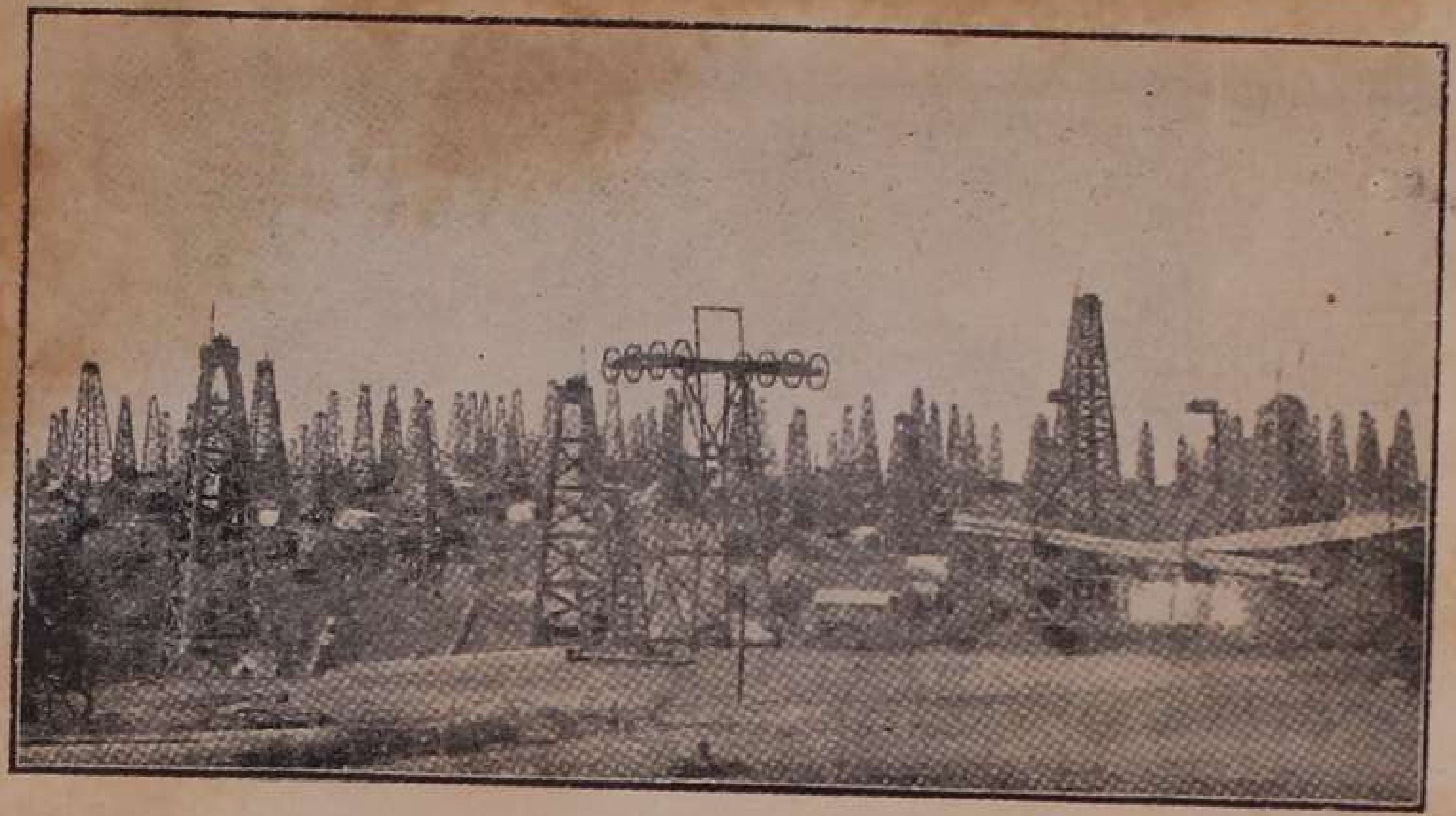
อย่างไรก็ด กมบางครั้งเหมือนกันทเจ้ามือหวยถูกใช้แก่ผู้เล่นแทบจะหมดทุน ทงนเกิดจากผู้เล่นไปแทงเป็นคณะและเกรงว่าจะออกตัวนหรือตัวนจริง ทำให้คนอนทไม่รู้ว่าจะแทงตัวไหนพลอยแทงตามเขาไปด้วย และหวยกบังเอิญออกตัวนั้นจริง ๆ ซึ่งเจ้ามือจะต้องจ่ายเงินเป็นจำนวนหลายหมื่นบาท และจะต้องมีการเซ่นไหว้เซียนกันเป็นการใหญ่เสียก่อนจึงจะเปิดเล่นต่อไป

การพนันทมผู้สนใจเล่นกันมากๆ นอกจากมะก่อง
ถแล้วกม ถ้ว การแทงถ้วกเช่นเดียวกัน คือมผู้อ้างคำรา
หรือวขแทงต่าง ๆ กัน เช่น ถ้าไปแทงข้างขนก็เอาวันท
แทงไปคำนวณกับวันขนเท่านั้นเท่านค่า ถือเป็นหลักว่าถ้ว
จะต้องออกตามกาลงวนขนแรมและวนของส์ปดาห แตวข
คำนวณเขาจะทำกันอย่างไรบ้างไม่สามารถจะนำมาอธิบาย
ได้ เพราะแต่ละคำราเขาก็ถือเป็นความลับของเขา บาง
คนก็ใช้หลักวิทยาศาสตร์หรือการคำนวณ เช่น ข้าพเจ้า
เคยนำอาจารย์มหาวิทยาลัยผู้หนึ่ง ไปเที่ยวในงานนี้ เมื่อสิบ
กว่าปีมาแล้ว ท่านอาจารย์ไปยืนดูเขาแทงถ้วกัน สังเกต
เห็นว่านาน ๆ ถ้วก็ออกอย่างเดิมครั้งหนึ่งเป็นระยะ ท่านผู้
นนนกถึง Law of Frequency (กฎแห่งการซ้ำ) แล้ว
ท่านก็ลองแทงดู ที่แรกก็ปรากฏว่าถูกจริง แต่ในตอนหลัง
กฎของท่านกลับไม่ได้ผล ซึ่งเมื่อคิดบัญชีแล้วปรากฏว่า
ขาดทุนไปร้อยกว่าบาท

เกี่ยวกับการคำนวณ เขาคิดถึงมือของคนกำถั่ว

ภาพที่ ๗๒. คนไหว้พระเจดีย์ฉ่วยดากอง

ภาพที่ ๗๓. บ่อน้ำมันเยนางยอง

ภาพที่ ๗๔. “มะถ่องกี่” หรือ “สามสิบหกเมืองหลวง”
เป็นการเล่นโดยวิธีทายปริศนา

ว่ามือขนาดนั้นจะกำเบียดได้อย่างเต็มที่ขว้างตะกเม็ด ก็ต้องคอยดูนาน ๆ และเวลาเขากำเบียดจะต้องดูว่าเขากำเต็มกำมือหรือไม่ (ซึ่งตามธรรมดาผู้กำจะต้องกำให้เต็มเสมอ) เมื่อรวมกันทั้งสองมือเบียดจะเป็นคู่หรือคี่ เขาว่าอาจคำนวณได้ แต่ผู้กำถวิทฉลาดเขาจะพลิกแพลงในการใช้มือกำได้อีกเหมือนกัน เช่นแทนที่จะกำให้เต็มแน่นอุ้งมือ เขาอาจปล่อยช่องโหว่ไว้ข้างในโดยไม่มีใครรู้ นักกำถวิทชำนาญเขาว่าอาจให้ถั่วเขาออกประตูไหนก็ได้ แต่จะเป็นความจริงเพียงใดก็ยังไม่เคยพบ เคยพบแต่ว่าถ้าผู้กำคนใดมีคนแทงถูกมากเข้าก็มักจะถูกเปลี่ยนให้คนอื่นมาแทน

บ่อนถวิทเขามีในงานก็ต้องประมูลจากเจ้าพ้า เช่นเดียวกัน มีบ่อย ๆ ที่เจ้ามือต้องม้วนเสื่อเพราะขาดทุน งานที่ท่าขเหล็กมีคนจากเมืองเราไปขอประมูลตั้งบ่อนถวิหนึ่งหลาย ๆ บ่อนเหมือนกัน และผู้เล่นก็ไปจากฝั่งไทยเราเป็นส่วนมาก เงินที่ใช้ก็เป็นเงินไทยแทบทั้งนั้น เมื่อก่อนที่ทางการไม่กวดขัน ข้าราชการไทยเราไปเสียเพราะการ

พนันถ้วยของเชียงตุงถึงกับคิดคุกคิดตรางไปหลายคน เช่น ข้าราชการผู้หนึ่ง มารับเงินเดือน จากคลังจังหวัด จะเอาไปจ่ายที่อำเภอ แต่ได้ชอยืมไปเป็นทุนแทงถ้วยที่ช่องลึกเสียก่อน ชั้นแรกเขาก็รวยจริง ๆ แทงอ่อทีละ ๕๐—๑๐๐ บาทของเงินสมัยนั้น ได้เงินจนล้นกระเป๋าเสอและกางเกงต้องเอาไปฝากเพื่อนไว้ เพื่อนขอร้องให้หยุดเสียที่เขาก็ไม่ยอมพั้ง และยังโกรธด่าเพื่อนว่าไม่ต้องมายุ่ง เงินของเขาๆ จะเล่นก่อนเทียงคืนมือเขาชนะจริงเหมือนกัน แต่พอหลังเทียงคืนไปแล้วก็เริ่มเสียจนเงินหมดกระเป๋า เพื่อนที่รับฝากเงินไว้หลบหนีไปนอนซ่อนตัวอยู่ ก็ไปตามหาจนพบและเรียกเอาเงินคืนทั้งหมด เพื่อนตักเตือนว่ากล่าวเท่าใดก็ไม่ยอมพั้ง เสียง บอกว่าจะไปตามเอาเงินที่เสียไปคืนมาให้หมด เพื่อนหมดหนทางก็ต้องคืนเงินให้เขาไป พอจวนสว่าง เพื่อนลุกขึ้นไปตามหา เห็นนั่งกอดเข่า ผิงไฟหน้าซีด อยู่ข้างบ่อนถั่ว ต่อจากนั้นมาเขาก็ตกเป็นจำเลยเรื่องยักยอกเงินหลวง และถูกศาลตัดสินจำคุก

การพนันนอกจากถั่วรองลงมาก็มีไฮโล ซึ่งมีผู้นิยมเล่นมาก แต่ก็ยังไม่ปรากฏว่าไฮโลได้ทำให้คนหมดตัวเท่ากับถั่ว การพนันประเภทอื่น ๆ เช่นน้ำเต้าปูปลา ซึ่งเจ้ามือลงทุนน้อยมีอยู่มากมาย เป็นการพนันสำหรับผู้เล่นทุนเงินน้อยและเจ้ามือมีทางโกงได้มาก เช่นแกล้งทำให้ผู้เล่นแทงถูกจนได้ใจ ทุ่มเทเงินลงเล่นเป็นทวีคูณ พอเจ้ามือเห็นเงินก้อนใหญ่ก็กระดกน้ำเปลี่ยนให้เป็นอื่นไปเสียโดยผู้เล่นไม่รู้เท่าทัน เขาก็ได้เงินทเสียไปคืนทั้งหมดรวมทั้งกำไรจากกระเป๋าของผู้เล่นอีกด้วย แต่ถ้าเจ้ามือทเล่นอย่างตรงไปตรงมา หรือมีฉะนั้นก็เป็นผู้ที่ไม่เชี่ยวชาญทางกลโกง และในที่สุดต้องม้วนเสื่อไปก็มี

การพนันจำพวกไพ่ต่าง ๆ เขาก็มีทั้งไพ่จีนและไพ่ฝรั่ง เป็นเล่นทั่วไป ใครเสียจากบ่อนถั่วก็เลี่ยงไปหย่อนใจหรือพักอารมณ์ตามบ่อนไพ่หรือการพนันประเภทเบา ๆ คล้ายกับว่ารอฤกษ์ยามของเขา ส่วนมะก่องถั่นแทบทุก

คนไม่ว่าพวกไปเที่ยวหรือไปเล่นการพนันประเภทอื่น ก็มัก
จะแทงไว้อย่างน้อยคนละตัวสองตัว ผู้ที่ไม่ได้ไปก็ฝาก
เพื่อนไปแทงแทน แต่เมื่อปีสองปีมานี้เขามีเอเย่นต์จำหน่าย
มะก่องถือยู่ภายในเขตประเทศเรา ให้ความสะดวกแก่ผู้
เล่นที่ไม่มีโอกาสไปเที่ยวงานได้ เอเย่นต์ที่ว่านี้เขาคิดส่วน
ลดให้ตามจำนวนเงินที่ผู้เล่นแทง ซึ่งปรากฏว่าเป็นเงิน
จำนวนไม่น้อย และเป็นงานได้ดินที่ทางการกำลังหาทาง
ปราบปรามอยู่

ก่อนถึงฤดูงาน "ปางวาด" เขาก็มีมะก่องถือ
ออกที่เชียงตุง แต่เอามาขายที่ท่าขี้เหล็กและฝั่งไทยเรา
เมื่อหวยออกตัวใหน เขาก็โทรเลขบอกมายังเอเย่นต์ที่ท่าขี้
เหล็กให้จ่ายเงินแก่ผู้ถูก จึงเป็นอันว่าหวยมะกองถือของ
เชียงตุงก็คล้ายกับสลากกินแบ่งของเมืองไทยเรานั่นเอง

งานปอยที่เขาจัดให้มีขึ้นที่ท่าขี้เหล็กติดต่อกับชาย
แดนของเราบีหนึ่งมีหลายครั้ง ๆ ละหลาย ๆ วัน จึงเอา
คนฝั่งไทยเราไปเล่นนำเงินไปส่งเขาบีละหลายแสนบาท แม้

ทางการ จะได้ประกาศห้ามไม่ให้ ข้ามไปเล่น ก็ยังมี ผู้ผ่าฝืน นำเงินไปส่งเขาอยู่เสมอ การจัดให้มีการพนันที่ใกล้ชาย แดนเช่นนี้ย่อมเป็นภัยแก่พลเมืองของเรามากทีเดียว เพราะเรามีแต่ทางเสียให้เขาโดยไม่ได้อะไรตอบแทนคืนมา ยิ่งกว่านั้นเขายังขายสินค้าของเขาข้ามมาฝั่งเราอีกด้วย เช่น ส้มจุก (เหมือนส้มจีน) และสินค้าที่มาจากประเทศพม่า มีผู้ลักลอบนำเข้าประเทศอยู่เสมอ เรามีด่านที่เชียงราย เพื่อกวดขันมิให้ สินค้าจาก ประเทศไทยเรา ผ่านจีน ไปทางเหนือ แต่กลับปรากฏว่าด่านต้องทำหน้าที่ตรวจมิให้สินค้าจากเขตเชียงตุงเข้ามาเมืองไทย ผลที่ได้รับจึงเป็นว่าราษฎรที่อยู่เหนือด่านเชียงรายขึ้นไป ต้องได้รับความเดือดร้อนเนื่องจาก "ของในไม่ให้ออก ของนอกไม่ให้เข้า" นกถึงงานปอยของเชียงตุงแล้วก็ทำให้นกถึงเรื่อง "กาสิโน" ซึ่งครั้งหนึ่งเราเคยทำขึ้นทางภาคใต้ของประเทศไทย แต่ได้เลิกล้มไปเพราะรัฐบาลมลายูเขากวดขันไม่ให้คนเขาข้ามมาเล่น และกลายเป็นสถานที่เพาะนักการ

พนันให้แก่คนไทยเอง การพนันของเชียงตุงเขาจัดขึ้นที่ท่า
ช้เหล็ก เราก็ทราบดีว่าความประสงค์ของเขาคือ ต้องการ
ขนเงินไทยเข้าเมืองเขา และเราก็ทราบดีว่าเขาขนไปได้
จริง ๆ ปีละหลายแสนบาท เราจะไม่คิดแก้ไขกันบ้างหรือ
แต่ทางนมได้หมายความว่า จะให้ใช้วิธีหนามยอกเอาหนาม
บ่ง เพราะถึงจะทำไปหนามของเราก็คงไม่แหลมพอที่จะ
ไปบ่งเอาหนามของเขาออกมาได้อย่างแน่นอน ครั้งหนึ่ง
หลายปีมาแล้วเมื่อฝรั่งเศสยังครองอินโดจีนอยู่ ได้เปิดงาน
เลี่ยนแบบเชียงตุงขึ้น ทรมแม่น้ำโขง ตรงกันข้าม กับ กิ่งอำ
เภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ทำได้เพียงปีเดียวก็ต้อง
เลิกมาจนบัดนี้ แต่เชียงตุงเขาไม่เคยเว้นเลยแม้แต่ปีเดียว
แม้เมื่อมีเหตุการณ์ครั้งนั้น เมื่อจีนคณะชาติ ปะทะกับ พม่า
เขาก็ยังพยายาม จัดงานขึ้นได้ ทันที ทีความ สงเคราะห์ ผ่อน
เบาลง

เงินที่เจ้าฟ้าเก็บได้จากการเปิดงานขึ้นนี้ เขาได้
นำไปเป็นเงินรายได้บำรุงบ้านเมืองเขาสักเท่าใดเราก็ทราบ

ไม่ได้ ทราบแต่ว่าภาษีอากรอย่างอื่นเขาก็เก็บเหมือนกัน ซึ่งถ้ารวมกันเข้าก็คงจะเป็นเงินก้อนใหญ่ พอที่จะนำไปบำรุงรัฐของเขาให้เจริญเทียมทันเพื่อนบ้านใกล้เคียง

กล่าวโดยทั่วไปแล้ว เชียงตุงและรัฐต่าง ๆ ในแคว้นสาละวน ทง หมด จะว่าเป็นถนนการค้าขายก็ไม่ได้ เพราะเหตุว่าดินฟ้าอากาศยังอำนวยให้พืชผลต่าง ๆ ขึ้นได้งอกงามดีอยู่ แม้พืชเมืองหนาวบางชนิดที่ปลูกไม่ได้ในพม่าและเมืองไทย เช่น ข้าวสาลี องุ่น มะเยา และส้มเมืองหนาวเห่านี้มีผู้ทดลองปลูกมาแล้ว ปรากฏว่าได้ผลเป็นที่พอใจ สิ่งเดียวที่ทำให้ดินแดนส่วนนี้เจริญได้ช้ากคือทางคมนาคมติดต่อกับโลกภายนอกเท่านั้น ถ้าแก้ปัญหานี้ได้แล้ว แคว้นสาละวนก็คงจะไม่เป็นแดนลึกลับที่ไม่มีใครอยากไปเที่ยวดังที่เป็นอยู่ในขณะนี้ วัตถุประสงค์ของสหประชาชาติที่จะช่วยมนุษยชาติด้าหลัง ในขณะนี้เพ่งเล็งมาทางทวีปอาเซียเป็นส่วนใหญ่ แต่การช่วยเหลือก็ไปตกอยู่ในหมู่คนพันราบ แถวใกล้ ๆ เมืองหลวง เสียหมด

ไม่ทราบว่าเมื่อใดจึงจะมาถึงชาวป่าชาวดอย ซึ่งความเป็นอยู่ของเขาบังคับให้ทำการอันเป็นอันตรายแก่ธรรมชาติและคนพื้นราบอย่างมากดังได้กล่าวมาแล้ว จึงเป็นการสมควรที่สหประชาชาติจะได้หยิบยกเอาปัญหานี้มาพิจารณาเสียก่อน

อันที่จริง พวกสอนศาสนาคริสเตียนเขาก็มีเจตนาดีอุตส่าห์ลงทุนลงแรงไปเกี่ยเอาชาวป่าชาวดอยมาอบรมให้นับถือศาสนาของเขา เป็นการช่วยคนพื้นราบโดยทางอ้อมอยู่แล้ว แต่ผลที่จะได้ย่อมไม่ทันกาล นอกจากทางฝ่ายบ้านเมืองจะได้ยื่นมือเข้าไปเกี่ยวข้องอีกแรงหนึ่ง พูดถึงการเมืองเราก็ทราบอยู่แล้วว่าจีนแดงและบริวารของเขากำลังรุกลงมาทางใต้ ในสมัยโบราณมนุษย์ชาติต่างๆ อพยพเคลื่อนที่จากใจกลางทวีปอาเซียลงมาสู่แดนอันอุดมด้วยแสงแดดและพืชผลที่มนุษย์ใช้เลี้ยงชีพ แต่สมัยนี้การอพยพของคนได้ยุติลงแล้ว ต่อไปสิ่งที่จะเคลื่อน

ลงมาตามเส้นทางอพยพของคนโบราณก็ลัทธิการเมืองนั้น
เอง เพราะฉะนั้นเราจึงควรคิดหาทางป้องกันลัทธิที่เราไม่
ต้องการไม่ให้ไหลบ่าลงมาสู่มนุษย์ชาติ ถ้าหลังที่อยู่ตามป่า
ตามดอยในแคว้นสาละวินหรือในดินแดนส่วนอื่นเสียแต่บัดนี้
เราจะทราบได้อย่างไรว่า การแทรกซึม ของลัทธิ ดังกล่าว
จะมีขึ้นไม่ได้ ในหมู่ชนชาวดอย หรือคนพื้นราบที่อาศัยอยู่
ตามที่ราบในหุบเขาเช่นในแคว้นสาละวินนี้

กระดูกไก่และการนับถือผี

ชาวดอยแทบทุกพวก นิยมดูฤกษ์ยาม หรือทำนาย
โชคชะตาด้วยกระดูกไก่ เขาใช้กระดูกตะโพกและปีกไก่
ตัวผู้หรือตัวเมียก็ได้ ต้มแล้วชูดเอาเนื้อออกให้เกลี้ยงจน
มองเห็นรูเล็ก ๆ ในกระดูกนั้น แล้วนับจำนวนดู ถ้าขึ้นไหน
มีรูเป็นจำนวนคู่ก็เลือกเอาขึ้นนั้นไว้ แล้วเหลาไม้ไผ่ขึ้น

เล็ก ๆ พอเข้ารูได้ เอาเสี้ยบเข้าไปในรูทุกรู ถ้าปรากฏว่า
เอียงเข้าก็ถือว่าเป็นโชคร้าย ถ้าเอียงออกก็ถือว่าเป็นโชคดี
และถ้าทางกระดูก ขาขวามีจำนวนรู มากกว่า ทางขาซ้าย ก็
นับว่าเป็นฤกษ์ดีที่สุด นี่เป็นแต่เพียงตัวอย่าง เขายังมีวิธี
อีกหลายอย่างต่าง ๆ กันตามความนิยมของแต่ละพวก

พวกกะเหรี่ยงแดง กับพวกที่อยู่ในเครือสาขาของ-
เขานับถือผีเป็นศาสนาอันหนึ่งที่เดียว ประเพณีจะมีมา
แต่เดิมอย่างไรไม่มีหลักฐานจะทราบได้

ผีพวกกะเหรี่ยงและเครือญาติของพวกเขานับถือ
มีชื่อคล้ายกัน ที่สำคัญมีตามลำดับดังนี้ ผีฤ ผีกะ ผีกาง
ผีเมาะก ผีตาชะนา ผีกะแต ผีตน - เย่น - กอง ผี
กะแนะเมาะกุ และผีตาวี

ผีสามตัวแรกนับว่าเป็นผีที่มีฤทธิ์เดชมากที่สุด ผี
ฤเป็นผีร้ายที่มีอำนาจบันดาลความชั่วร้ายต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น
เช่น นำความเจ็บป่วย มาสู่บุคคลในครัวเรือนหนึ่ง และ

เพราะผีตัวนี้ชอบกินคนตายเป็นอาหาร เมื่อไม่พอใจก็มักทำให้คนตายได้ง่าย ๆ ฉะนั้นเมื่อมีผู้ใดถึงแก่กรรม เขาก็ถือว่าศพที่ฝังไว้หมดไปแล้ว ผีตัวนี้จึงต้องมาฆ่าคนไปกินอีก เขาจะต้อง เอาหมูเอาไก่ และเหล้า ไปเส้นที่หลุมฝังศพ ของหมู่บ้านนั้น เพื่อให้ผีกิน จะได้ไม่มาทำให้คนเจ็บตาย และเพื่อให้แน่ใจยิ่งขึ้นจะต้องเส้นที่บ้านคนเจ็บอีกครั้งหนึ่ง

ผีกะนับว่าสำคัญเป็นที่สองรองจากผีตัว ผีตัวนี้อำนาจทั้งในบ้านเรือนและในป่าในห้วย อาจทำให้คนเจ็บป่วยถึงก็ได้

ผีเมาะก็มีอำนาจเฉพาะคนในครัวเรือนหนึ่ง ๆ เท่านั้น แต่ผีกะครองทั้งหมู่บ้าน เวลามีโรคร้ายระบาดขึ้นในหมู่บ้านเขาจะต้องเส้นผีกะ ผีเมาะก และผีตัวย

ในปีหนึ่งเขาจะมีการเลี้ยงผีกะครั้งหนึ่ง ในต้นฤดูฝน ซึ่งเขาถือว่าเป็นฤดูที่ชวดต่าง ๆ จะได้รับความสดชื่นงอกงาม คนทรงผีจะต้องสวดอ้อนวอนขอให้ผีกะบรรดาลให้พืชผลที่เพาะปลูกได้ผลดี ให้คนปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ จะทำการสิ่งใดก็ขอให้สำเร็จความประสงค์

เวลาปลูกเรือนใหม่เขาจะต้องเลี้ยงผีเมาะกี ซึ่งเป็นผีปกครองเรือนแต่ละหลัง แต่ยังมีผีอีกพวกหนึ่งเรียกว่า "ผีกะน้อย" ทำหน้าที่ช่วยผีเมาะกีปกครองครัวเรือนด้วย ฉะนั้น เวลาเลี้ยงผีเมาะกีเขาจะต้องไม่ลืมเลี้ยงผีกะน้อยด้วย

ผีตาว หรือเทวดาเป็นผีจำพวกที่มีอำนาจน้อย จะทำให้คนเจ็บป่วยได้ก็แต่เพียงปวดหัวตัวร้อน เจ็บขาเจ็บแขนเท่านั้น ผีตาต้น-เชน-กองและผีตะแนะเพาะถือความสำคัญเท่ากับผีเทวดา แต่ผีสองตัวนี้กับผีกะจะกินแต่เนื้อสัตว์ตัวผู้เท่านั้น

ทำไมชาวดอยจึงนิยมใช้ห่วงเป็นเครื่องประดับ

ชนชาวดอยเกือบทุกพวก นิยมใช้ห่วงเป็นเครื่องประดับไม่มากก็น้อย มีตำนานของพวกกะเหรี่ยงเล่ากันว่าเมื่อนานหลายพันปีมาแล้วมีชายหญิงสองคนพี่น้อง พี่ชาย

ชื่อ "ดาเหนี่ยน" น้องสาวชื่อ "อาหม่อง" ทั้งสอง
ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้าน "อีดา" (ในเขตจังหวัดบินมานา
ของพม่าเดี๋ยวนี้) อยู่มามีเทพบุตรคนหนึ่งได้นำเอากลอง
วิเศษมาให้ กลองนี้เมื่อตีขึ้นเมื่อใดพวกศัตรูทั้งหลายก็จะ
หนีหมด และถ้าต้องการสิ่งใดก็ได้สมความปรารถนา
ครั้นอยู่มาวันหนึ่งดาเหนี่ยนผู้พี่ชายตีกลองได้เม่นมาตัวหนึ่ง
เขาจึงแบ่งเม่นนั้นเป็นสองส่วนเท่า ๆ กัน เขาเอาชิ้นหนึ่ง
ให้น้องสาวชิ้นหนึ่ง แต่ชิ้นที่ให้น้องนั้นมีขนยาวแหลมมาก
จึงแทงเอามือของอาหม่อง อาหม่องคิดว่าพี่ชายเจตนาร้าย
จึงโกรธและคิดอุบายที่จะแก้แค้น อยู่มาวันหนึ่งอาหม่อง
บอกพี่ชายว่า เธอผิดว่าก่อนตีกลองนั้นผู้หมด ถ้าไม่เอา
หนังมาหุ้มใหม่ก็จะไม่มีฤทธิ์เดชอย่างใด ถ้าหุ้มใหม่แล้ว
ได้ตีกลองนั้นจะมีฤทธิ์มากกว่าเดิม ดาเหนี่ยนได้ฟังดังนั้น
ก็หลงเชื่อทำตามคำแนะนำของน้องสาวบอก การเปลี่ยนหนัง
หุ้มไม้ตีกลองเช่นนั้นทำให้ความศักดิ์สิทธิ์หายไป เมื่อดา
เหนี่ยวรู้ตัวว่าถูกน้องสาวหลอกลวงเช่นนั้นก็โกรธ จึงคิด

อุบายที่จะหนีละทิ้งอาหม่องน้องสาวไว้คนเดียว เขาจึงบอกน้องสาวให้ไปจับกุ้งในแม่น้ำ ส่วนเขาจะไปหาปลาทางแม่น้ำอีกแห่งหนึ่ง เมื่อทั้งสองพี่น้องกลับมาแล้วก็เอากุ้งและปลาต้ม ดาเหนียนจึงบอกน้องสาวว่า กุ้งนี้ยังกินไม่ได้ ต้องไปต้มให้ขาวเหมือนปลาเสียก่อน ว่าแล้วเขาก็ทำอุบายว่าจะไปถางป่าทำไร่

ฝ่ายน้องสาวเอากุ้งกลับไปต้มอีก แต่ต้มไปเท่าไรมันก็ไม่ขาว จึงออกไปตามหาพี่ชายแต่ไม่พบเสียแล้ว เห็นรอยเท้า จึงตามไปจนถึงเมืองลา (อยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านดอยมองเวฉาน) แต่ไม่พบพี่ชาย ด้วยความอิดโรยอาหม่องจึงต้องหยุดพักอยู่ที่เมืองลาเป็นเวลานาน ทำให้รอยเท้าของพี่ชายลบเลือนไปหมด และตัวเองก็ไม่สามารถจะกลับบ้านเดิมได้ จึงตกลงใจอยู่เมืองลานั้นเอง ได้แต่งงานกับชายผู้หนึ่งมีบุตรด้วยกันหลายคน บุตรหลานของอาหม่องนี้เองกลายเป็นพวกกะเหรี่ยงขาว

ส่วนดาเหนียนเดินทางไปไม่หยุดจนกระทั่งถึงเมือง
จีน แต่เขาไม่สามารถจะตกลงใจว่าจะอยู่ที่ไหน พอดีไป
พบแมลงผีเสื้อขาวสี่ตัว จึงเอาผีเสื้อมาปล่อยไปทางเหนือ
ทางใต้ ตะวันตกและตะวันออก เพื่อเสี่ยงดูว่า ถ้าท ๆ
เขาปล่อยไปนั้นด ผีเสื้อจะกลับมา แต่ผีเสื้อที่ปล่อยไปก็ไม่
กลับมาสักตัวเดียว เขาจึงต้องเดินทางต่อไปอีก และ
เสี่ยงทายดังนี้อีกถึงสามครั้ง ครั้งที่สามแมลงผีเสื้อทั้งสี่
จึงได้กลับมา เป็นอันว่าที่นั่นเป็นที่ดีควรอยู่ แต่ดาเหนียน
เป็นคนรอบคอบเขาจึงทดลองวิธีใหม่ดูอีก คือ ขุดหลุม
ลงไปในดิน ๗ หลุม เมื่อขุดหลุมหนึ่งเอาดินขึ้นมาแล้วขุด
หลุมที่สองต่อไปจนครบ ๗ หลุม และเอาดินที่ขุดขึ้นมาทั้ง
หมดไปกลบหลุม ๆ เดียวเต็มพอดี เขาจึงเชื่อว่าเป็นเครื่อง
หมายบอกกล่าวว่า ที่นั่นจะเจริญ เป็นบ้านเมือง ใหญ่โตขึ้น
ไปภายหน้า แม้เขาจะไม่มีกลองวิเศษ แต่ตัวเขายังมีมนต์
วิเศษที่สามารถบันดาลให้คนเคารพนับถือ ฉะนั้นอยู่มาไม่
นานราษฎรก็ยกย่องเขาขึ้นเป็นเจ้าเมืองจีน

เมื่อตาเหนียนได้กลายเป็นเจ้าเมืองเช่นนั้นแล้ว เขา
ก็คิดถึงอาหม่องน้องสาวขึ้นมา จึงให้คนนำกำไลเป็นของ
ฝากไปให้น้องสาว ผู้เป็นทูตนำของไปให้ได้สอนอาหม่อง
ให้ใช้กำไลเป็นเครื่องประดับ จึงกลายเป็นประเพณีของ
พวกชาวตองตีตอกันมาจนกระทั่งทุกวันนี้

ตามตำนานดังกล่าวนี้ย่อมเป็นทางที่จะสันนิษฐาน
อยู่ว่า เดิมพวกกะเหรี่ยงมีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศจีนเดียว
นี้ และเล่ากันว่าผู้หญิงในเมืองจีนสมัยโน้นก็นิยมใช้กำไล
แขนและกำไลขา แต่คงจะไม่มีจำนวนมากมายเหมือนกับ
ที่พวกชาวตองใช้อยู่ทุกวันนี้.

ภาคผนวก

เกี่ยวกับการปกครองของเงี้ยว

ตามบันทึกของพระยาประชากิจกรจักร เมื่อครั้งมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงประชาคดีกิจ พ.ศ. ๒๔๓๓ มีดังนี้

การปกครองท้องที่แขวงบ้านเมืองของเงี้ยวนั้น อำนาจสิทธิขาดอยู่กับเจ้าเมือง เหนือ อำมาตย์ ขุน แสน จเร ทั้งหลาย เมื่อปรึกษาลงเนื้อเห็นพร้อมๆ กัน ในตำบลบ้านหนึ่ง มีชื่อ คืออำเภอหรือแคว้นคนหนึ่ง โป่ นายทัพคนหนึ่ง จเร เสมียนมากน้อยไม่กำหนด เมื่อราษฎรถูกบ้านมีคดีผิดเกี่ยงกันเขาทั้งสามมีอำนาจว่ากล่าวตัดสิน ถูกบ้านต้องพึ่งบังคับบัญชา ถ้าเวลามีการทัพศึก คนบ้านใดก็ต้อง

เป็นลูกมือโป่บ้านนั้น โป่มีอำนาจเรียกไปรบพุ่ง บังคับบัญชาดงอาญาเต็มอำนาจ ผู้ทเป็นเห็ง อำมาตย์กมไป่มังทหาร (เชาวมาน) สำหรับตัวด้วย ถ้าผิดใจไม่ปรองดองกันก็รบกัน ฝ่ายราษฎรถ้าผิดเถียงกันก็ชักดาบออกฟันกันง่าย ๆ ฆ่ากันตายแล้วก็หนีเสีย เพราะฉะนั้นในเมืองเงยวการวิวาทชกตีกันไม่มี มีฆ่ากันรบกันทีเดียว การถ้อยความไม่ใคร่มี มีบ้างแต่ความเล็กน้อย ก็แล้วกับเห็งอำมาตย์ ไป่มัง นายบ้าน บ้านใด บ้านนั้น หาบทกฎหมายมิได้ มีลัทธิกฎหมายพม่าบ้างแต่ไม่ใคร่ใช้เอาความปรึกษากัน เห็นสมควรอย่างไรก็เอาอย่างนั้น เป็นประมาณในการตัดสิน

ตำแหน่งการปกครองในเมืองเงยวทั้งหลายนั้น มีพ้าเมิง ซึ่งเรียกเจ้าพ้าเป็นประธานาธิบดี และอำมาตย์ใหญ่หรือมหาอำมาตย์สี่คน แต่ไม่มีกรมหรือตำแหน่งว่าการพร้อมกันทั่วไป ถัดนั้นฝ่ายพลเรือน "เห็ง" เป็น

ตำแหน่งรองอำมาตย์ (เห็ง แปลว่า พัน) คล้ายพระยา รองเห็ง เป็น กาง รองกางเป็นแก่ หรือหัวปาก (นายร้อย ปากแปลว่าร้อย) จเรหรือสะเย (เสมียน) ต่าม (พนักงานหรือนักการ) มากและน้อยหากำหนดมิได้ ฝ่ายทหารนั้นมีโป่ ดาบดำ เป็นโป่ใหญ่ชั้นใน ถือเป็นผู้รักษาตัวเจ้าฟ้า ได้บังคับบัญชาหมู่รักษาองค์ (หมู่ดาบดำ) ๑๒ หมวด และหมู่หอก หมู่ปืน ถุงเขียว ถุงแดง สำหรับแห่นำตามเจ้าฟ้า ซวยต่ามโป่ เป็นนายทหารใหญ่ฝ่ายนอก ได้บังคับบัญชาหมู่ทหารหัวเมืองหัวบ้านภายนอกทั้งปวงต่อไป และมีโป่ใหญ่ โป่น้อยรองๆ เป็นลันกันลงมาเป็นอันมาก

ฝ่ายในราชการมีคนปฏิบัติรับใช้ของเจ้าฟ้า หมู่ผู้ชายเรียกว่า โกต่าม หมู่ผู้หญิงเรียกว่า ซวยต่าม (เชิงนาม)

การบำรุงเลี้ยงเห็ง อำมาตย์ โป่ คนทำการเจ้าทั้งหลายนั้น แบ่งที่นาและบ้านส่วยให้เป็นเครื่องเลี้ยงชีพ

มากน้อยตามบรรดาศักดิ์ คืออำมาตย์ใหญ่ทั้ง ๔ ได้บ้านส่วยคนละ ๒๐ – ๒๕ เรือน ตามคนพลเมืองมากน้อย ได้ทนาจุข้าวปลูกตัง ๔๐ – ๕๐ – ๖๐ ต่าง ตามทมมากและน้อย เห็งได้ บ้านส่วย ๑๕ – ๒๐ เรือน และทนาจุข้าวปลูก ๒๐ – ๓๐ – ๔๐ ต่าง ตามมากและน้อย กางซึ่งได้บ้านส่วย ๓๐ – ๑๕ เรือน และทนาจุข้าวปลูก ๑๐–๑๕ ต่าง ตามมากและน้อย โบ่นายทหารใหญ่ ได้บ้านส่วย ๑๐–๒๐ เรือน ทนาจุข้าวปลูก ๑๐ – ๑๕ ต่าง โบ่รองๆ มาได้บ้านส่วย ๕ – ๗ เรือนบ้าง ๓ – ๔ เรือน ทนาจุข้าวปลูก ๓ – ๕ – ๑๐ ต่างบ้าง ตามเมืองซึ่งมทมนามากและน้อย แต่จะเรียกมหาดเล็ก คนใช้สำหรับตัวเจ้าพานน เกบเงินค่าหัวเดือนจากราษฎร เรือนละแถบกึ่งแถบ ตั้งเฟืองตามผู้มผู้จน เรียกว่าเงินค้าค้า เด้งเจ้า เด้งนาย เงินนี้เอามาปันแจกเงินเดือนแก่คนใช้ชายหญิง . คนใช้ผู้ชายเดือนหนึ่งคนละ ๖ รูเบีย คนใช้ผู้หญิง นางห้าม สาวใช้

เดือนหนึ่งคนละ ๓๐ รูเบีย

อนึ่งย่อมเป็นทนียมนับถือผู้อยู่ศีลาจริกคุณ และผู้เป็นศาสนูปถัมภก ก่อสร้างการบำรุงในพระพุทธศาสนา คือเอาการนั้นเป็นศักดิสมญาเกียรติยศใหญ่น้อยตามลำดับ คือผู้สร้างสิ่งใดในพระพุทธศาสนา ก็เอานายสิ่งก่อสร้างนั้นเป็นต้นชื่อ หรือฉายาของผู้สร้าง หมายเป็นศิรินามนิยมทนับถือแห่งคนทั้งหลายอนยิ่งกว่าแต่ก่อน นามนิยมนนคือ

ผู้เป็นสามเณรแล้ว	เรียก	ส่าง (ส้าง)
ผู้เป็นภิกษุแล้ว	เรียก	ปู่จาง (ผู้บวช)
ผู้กรานกฐินแล้ว	เรียก	ปู่ส่างการ (ผู้ส้างการ)
ผู้สร้างส้วมฐาน	เรียก	ปู่ระวิน
ผู้สร้างบันได	เรียก	กิงส่างว่าง (ว่าง)
ผู้สร้างสะพาน	เรียก	ปู่ทา (ผู้ท่า)
ผู้สร้างศาลา	เรียก	ปู่สอบ (ผู้ศาลา)

ผู้สร้างวัด	เรียก	ปู่จอง	(ผู้วัด)
ผู้สร้างพระปฏิมากร	เรียก	พกา	
ผู้สร้างหนังสือ	เรียก	จ่าก่า	
ผู้สร้างตู้หนังสือ	เรียก	ปู่เพิก	(ผู้ตู้)
ผู้สร้างธรรมาสน์	เรียก	ปู่จุ่ตำ	
ผู้สร้างแท่นพระ	เรียก	ตังแก	(ต่างแคร่)
ผู้สร้างพระสถูป	เรียก	ปู่ดอย	(ปู่ดอย)
ผู้สร้างพระเจดีย์	เรียก	ปู่จาดี	(ผู้เจดีย์)
ผู้สร้างโบสถ์	เรียก	ปู่สิม	(ผู้สีมา)
ผู้สร้างรางรินรองน้ำฝน	เรียก	ปู่ฮิน	(ผู้ริน)
ผู้หามเสากุฏิวิหาร	เรียก	ปู่เสา	(ผู้เสา)
ผู้หามไม้แป	เรียก	ปู่แป	(ผู้แป)

ทำการสิ่งใดในพระพุทธศาสนา ก็เอาชื่อสิ่งนั้น เป็นนาม เป็นเกียรติยศ เกียรติคุณไปจนตลอดเวลาอายุในโลกนี้.

หมายเหตุ "กุบเดงกา" หน้า ๓๓ บันทัด ๘ นั้นสอบถามจากชาวพม่าได้ความว่าเป็น "บาตรดังกา" ซึ่งเป็นบาตรรูปดุกจันทน์ตัดครึ่งอย่างที่พระแขกใช้ภิกขาจาร.

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ รัตนสุวรรณ

๔๗ เหนือวัดพระพุทธชินราช พิษณุโลก

นายประสงค์ บิณฑุรัตน์ ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา ๒๔๙๙

หอสมุดแห่งชาติรับมอบหนังสือนี้ไว้เป็นหนังสือของ
จันทบุรี

หอสมุดแห่งชาติสาขานครรา

ลงทะเบียนรับหนังสือ
/ /